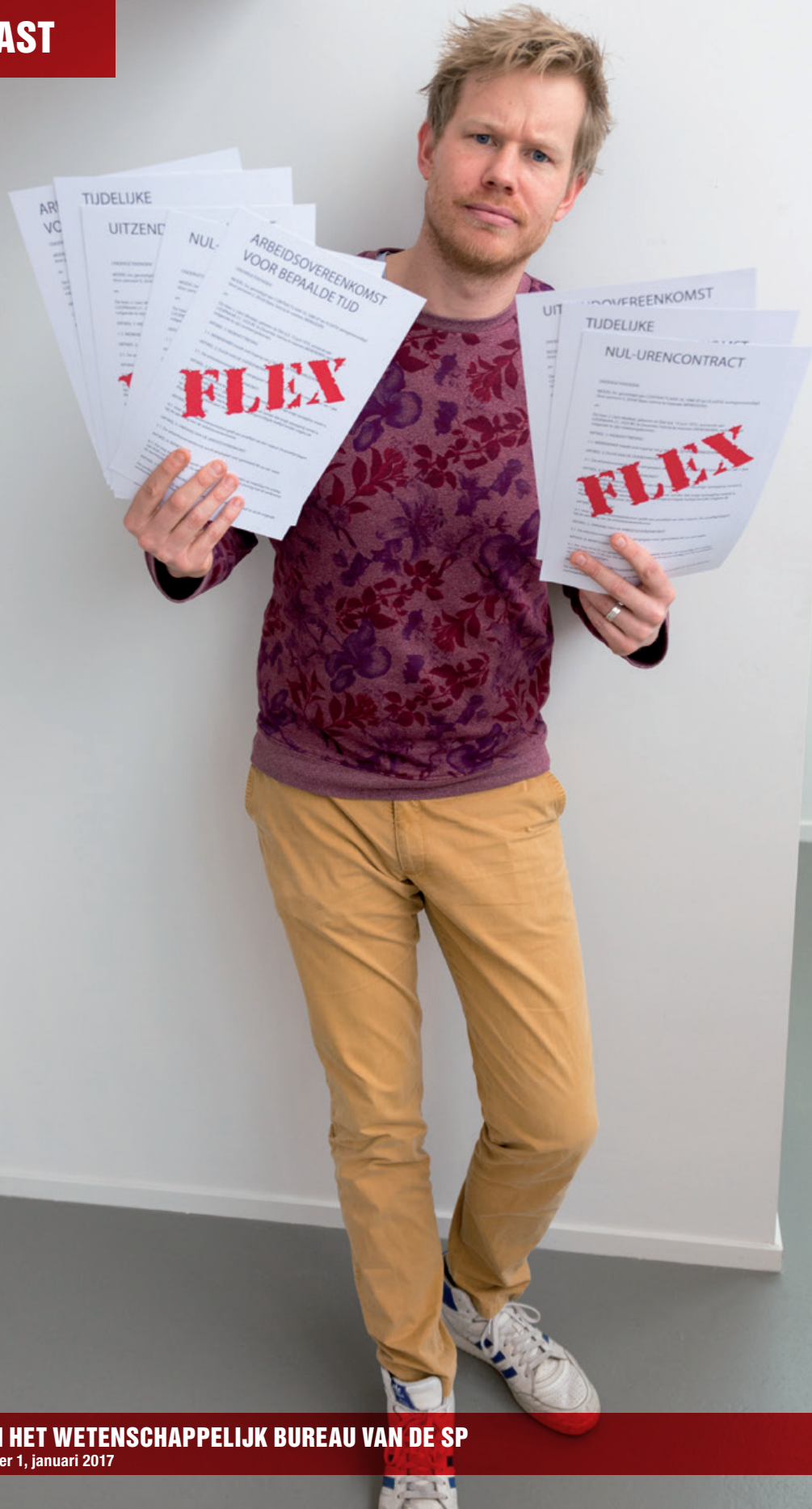

SPANNING

VAN FLEX NAAR VAST

VAN FLEX NAAR VAST

‘Hoogste tijd voor een ferm tegengeluid. Want flexwerk betekent ook: permanente bestaansonzekerheid, minder rechten en druk op de gezinnen.’ Deze profetische woorden schreef de Tribune al in november 1997. ‘Een ferm tegengeluid’ is nu misschien wel harder nodig dan ooit. Het aantal flexwerkers is sinds 1997 immers fors toegenomen en een groot deel van hen verkeert inderdaad in permanente bestaansonzekerheid.

Mythevorming heeft een belangrijke rol gespeeld bij de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Argumenten als ‘globalisering maakt flexibilisering noodzakelijk’, ‘de arbeidsmarkt is te star’ en ‘het ontslagrecht is te rigide’, gingen er bij politici en beleidsmakers in als zoete koek en hebben ervoor gezorgd dat flex zo’n hoge vlucht kon nemen.

Remco Bouma laat zien hoe flexwerk in de jaren tachtig en negentig opkwam als antwoord op de economische recessie en als beleid om nieuwe banen te creëren. Maar omdat flexibele contractvormen veel goedkoper zijn dan vast werk, zagen ondernemers kans om te bezuinigen. Werk dat eerst door vaste krachten werd gedaan, wordt zo steeds vaker flex. Het gevolg is dat arbeidsvoorwaarden en bestaanszekerheid voor grote groepen werknemers steeds meer onder druk komen te staan.

Naast het aantal flexwerkers is ook het aantal zelfstandigen zonder personeel (zzp’ers) sterk gegroeid. Bart Linssen betoogt dat zzp’ers goedkoper zijn dan werknemers, minder belasting betalen en dat als ze ziek worden of er minder werk is, je zo van ze af bent. Werkgevers schakelen steeds vaker zzp’ers in, waardoor cao’s minder worden toegepast en werknemers moeilijker goede collectieve afspraken kunnen maken. De overheid moet het speelveld eerlijker maken, bijvoorbeeld door risico’s die zzp’ers lopen te beperken en belastingvoordelen af te schaffen. Een van de weinige economen die al vroeg de risico’s van flexibilisering zag, was Alfred Kleinknecht. Uit zijn onderzoek bleek dat flexibilisering vooral leidt tot lagere lonen en slecht

is voor arbeidsproductiviteit en innovatie. Spanning sprak met hem over de opkomst van flex en over oplossingen om het tij te keren.

Het Centraal Planbureau is altijd een van grootste pleitbezorgers van flexibilisering geweest. Gezien een recente publicatie lijkt daar nu verandering in te komen. Eduard van Scheltinga maakt duidelijk dat schijn bedriegt.

Op universiteiten heeft maar liefst 60 procent van de wetenschappers een flexcontract. Sandra Beckerman laat zien dat deze ontwikkeling slecht is voor wetenschappers, studenten en de wetenschap zelf.

Grootschalige arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europese landen heeft geleid tot verdringing en uitbuiting. Met als gevolg werknemers die tegen elkaar uitgespeeld worden en toenemende druk op de lonen en arbeidsvoorwaarden. De SP wil daarom malafide uitzendbureaus in de ban doen en weer tewerkstellingsvergunningen invoeren.

De Belgische psychoanalyticus Paul Verhaeghe stelt in een interview dat we op ons werk als concurrenten tegen elkaar worden opgezet en dat we dat mee naar huis nemen. Daardoor verdwijnt onze onderlinge verbondenheid en dat heeft gevolgen voor onze gezondheid. Een andere economie zou ons daarom erg goed doen, aldus Verhaeghe.

Flexibilisering verzwakt de positie van werknemers en zorgt voor grote bestaansonzekerheid. Maar de jongeren van Young & United, Poolse en Nederlandse vrachtwagenchauffeurs, personeel en familie van bewoners van verzorgingshuizen, medewerkers van fastfoodketens in de VS en arbeiders in de kabelfabriek van DRAKA in Emmen, laten zien dat je niet alleen terug kunt vechten tegen flexibilisering, maar dat je die strijd ook kunt winnen.

Om de groeiende flexibilisering van werk een halt toe te roepen, moet het vaste contract weer de norm worden. Daar zal de SP zowel in het parlement als daarbuiten voor blijven strijden.

INHOUD

- 3 MYTHES OVER FLEX**
- 7 FLEXCONTRACT IS EEN POLITIEKE KEUZE**
- 12 ALLEEN BEDRIJVEN WINNEN BIJ GROEI AANTAL ZZP’ERS**
- 16 FLEXWERK IS VOORTZETTING VAN LOONMATIGING MET ANDERE MIDDELEN**
- 19 UNIVERSITEITEN DRAAIEN OP VRIJWILLIGERS**
- 22 GROOTSCHALIGE ARBEIDSMIGRATIE DRUKT LONEN**
- 24 CPB: FLEXIBILISERINGSPROFEET TOT INKEER?**
- 25 WE ZIJN SOCIALE DIEREN, WE HEBBEN DE ANDER NODIG**
- 28 VIJF KEER WINNEN VAN FLEX!**
- 31 MAAK FLEX DUURDER DAN VAST**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Sandra Beckerman

Bart Linssen

Eduard van Scheltinga

Remco Bouma

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Beeldredactie

Nynke Vissia

Redactieraad

Ron Meyer

Hans van Heijningen

Diederik Olders

Lieke Smits

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

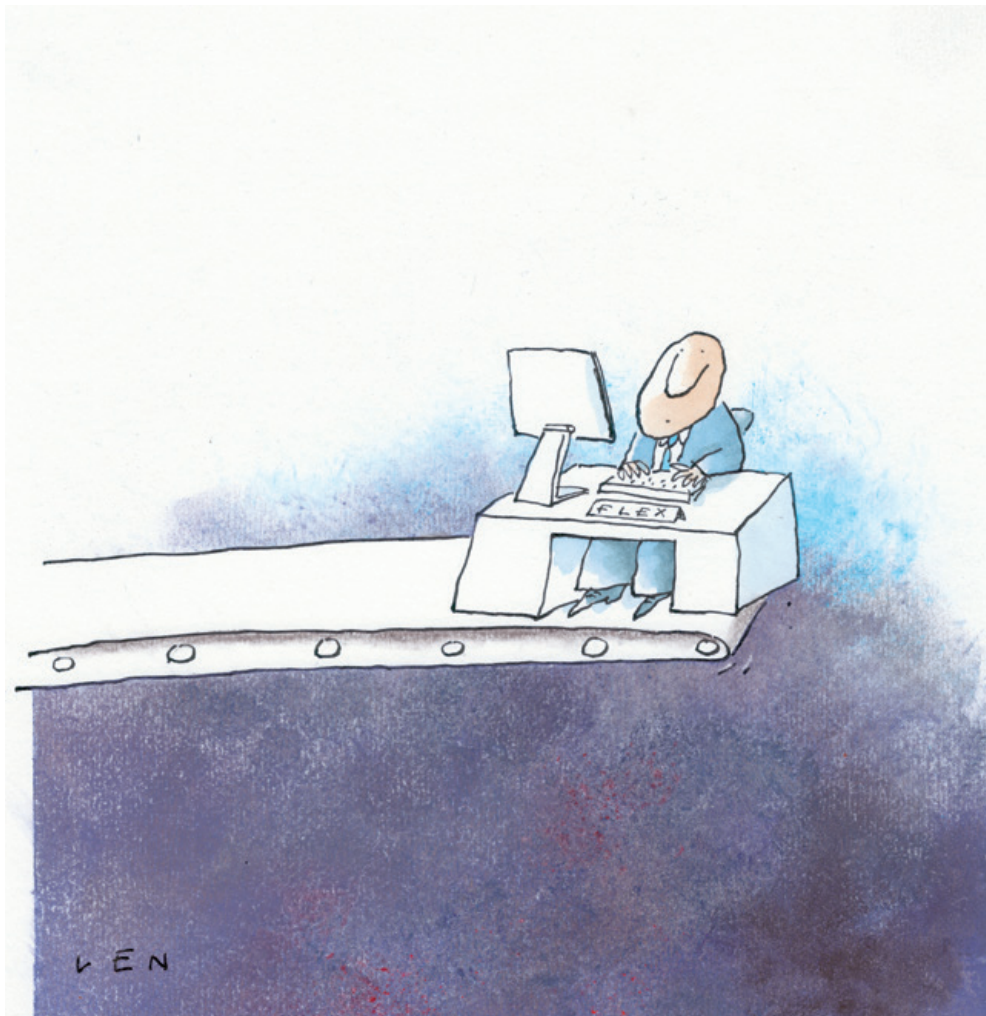
Foto's omslag

Nynke Vissia

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgelideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

MYTHES OVER FLEX

Tekst: Tijmen Lucie Illustratie Len Munnik

Flexibilisering van de arbeidsmarkt is door politici en werkgevers jarenlang gepresenteerd als een onvermijdelijk, rationeel en economisch proces. De Nederlandse arbeidsmarkt zou te star zijn en daardoor onvoldoende in kunnen spelen op economische schommelingen, technologische ontwikkelingen en globalisering. Flexibilisering zou goed zijn voor de werkgelegenheid en economische groei en voorzien in de behoefte van mensen om werk en privé beter op elkaar af te stemmen. Nu blijkt dat veel flexwerkers worden uitgebuit, wordt gesteld dat vaste krachten moeten inleveren om de positie van flexwerkers te verbeteren. Opvallend is dat voor al deze aannames over flexibilisering weinig tot geen empirisch bewijs is, terwijl ze wel als feit gepresenteerd worden.

mythe
**ZONDER FLEXIBILISERING
GAAN WE INTERNATIONAAL
KOPJE ONDER**

“Voor veel bedrijven is flexibiliteit een noodzaak om te kunnen overleven. Economische ontwikkelingen zijn grillig en steeds minder voorspelbaar. Door globalisering en nieuwe technologie neemt ook de wereldwijde concurrentie sterk toe. Op internationale markten is er bovendien steeds meer sprake van pieken en dalen.

Daar moeten ondernemers flexibel en snel op kunnen reageren. Ze werken daarom met verschillende vormen van flexibele arbeid, zoals nul-urencontracten, oproepkrachten, tijdelijke contracten, uitzendkrachten en zzp'ers.” Dat zeggen de PvdA-economen Van der Ploeg en Vermeend in de Telegraaf. Flexibilisering wordt in deze veelgehoorde redenering als onontkoombaar voorgesteld. Om zich staande te kunnen houden in de harde concurrentiestrijd moeten bedrijven wel op grote schaal gebruik

maken van flexibele arbeid. Doen ze dit niet, dan gaan ze ten onder. Deze redenering klinkt logisch, maar klopt niet. Het idee dat de groei van flexibel werk onvermijdelijk is vanwege internationale concurrentie komt in elk geval niet overeen met de data van verschillende Nederlandse bedrijfssectoren. Zo heeft onderzoek van arbeidseconoom Paul de Beer aangetoond dat sectoren met een sterkere exportoriëntatie over het algemeen minder met flexibele arbeidskrachten werken dan sectoren

die sterk op de binnenlandse markt gericht zijn. Dat maakt duidelijk dat de oorzaak van de groei van flexibel werk in Nederland vooral gezocht moet worden in binnenlandse factoren en geen natuurverschijnsel of een onvermijdelijke trend is, maar beïnvloed kan worden door overheidsbeleid.

Tot eenzelfde conclusie komt verrassend genoeg het Centraal Planbureau, groot pleitbezorger van flexibilisering, in de beleidsbrief *Lusten en lasten ongelijk verdeeld: Verklein verschillen vast, flex en zzp*. Daarin staat dat de extreme groei van flexwerk in Nederland een uniek verschijnsel is. Zowel het aandeel flexibele arbeidscontracten als het aandeel zzp'ers groeit harder dan in andere Europese landen. Alleen Spanje, Portugal en Polen kennen een groter aandeel flexibele banen dan Nederland. Kijken we alleen naar werknemers met een contract voor bepaalde tijd, dan staat Nederland achter Spanje op de tweede plaats. "De toename van het flexcontract is geen internationale trend, dus het is niet onvermijdelijk. Het is ook niet iets tijdelijks, of iets dat komt omdat flexwerkers zo dolgraag op een flexcontract werken. Daarmee is onze conclusie dat het komt door beleid", aldus CPB-directeur Laura van Geest.

mythe

DE NEDERLANDSE ARBEIDSMARKT IS TE STAR

Dit argument wordt al vanaf eind jaren zeventig gebruikt om flexibilisering van de arbeidsmarkt te legitimeren. De relatief hoge werkloosheid in Nederland in de jaren tachtig werd in verband gebracht met de in vergelijking met andere OESO-landen 'gebrekkige flexibiliteit van de arbeidsmarkt'. De Nederlandse arbeidsmarkt zat 'op slot', kon niet 'mee-ademen met de conjunctuur' en moest worden 'opengebrouwen'. Werknemers moesten werken aan hun 'employability' (inzetbaarheid) en de baan voor het leven was niet meer van deze tijd. Sindsdien zijn de mogelijkheden voor flexwerk flink verruimd, zozeer zelfs dat ruim een derde van de werknemers inmiddels een flexibel contract heeft. Bij jongeren onder de

25 ligt dit percentage zelfs op 70 procent. In de vleesverwerkende industrie heeft 80 procent van de mensen op de werkvloer een tijdelijk contract. Ook het aantal mensen dat van baan verandert, ligt in Nederland hoog. Per jaar gaat het om miljoenen baanstarts en baanbeëindigingen. Kijkend naar het aantal werkende mensen dat minder dan een jaar in dienst is, is Nederland voor wat betreft arbeidsmobiliteit in Europees verband 'een goede middenmotor', volgens econoom Ronald Dekker.

De Nederlandse arbeidsmarkt kent dus al veel flexibiliteit en dynamiek, ook in vergelijking met andere (Europese) arbeidsmarkten. Ondanks dat gerenommeerde economen als De Beer en Kleinknecht er op gewezen hebben dat juist meer gereguleerde arbeidsmarkten economisch beter presteren dan flexibele, blijft de roep om verdere flexibilisering onverminderd groot. Vooral het 'starre' ontslagrecht moet het bij veel werkgevers en politieke partijen ontgelden. Het zou in Nederland nagenoeg onmogelijk zijn om van een vaste werknemer af te komen, omdat de ontslagbescherming zo hoog is. Feit is echter dat er jaarlijks tienduizenden werknemers tegen hun wil ontslagen worden. Van de bijna achtentwintigduizend ontslagaanvragen die vorig jaar bij het UWV zijn ingediend om bedrijfseconomische redenen of vanwege langdurige arbeidsongeschiktheid is slechts 11 procent afgewezen, blijkt uit hun eigen cijfers.

mythe

ONZE ONTSLAGBESCHERMING IS TE HOOG; ZO NEMEN BEDRIJVEN NIEMAND AAN

Een ander punt dat door voorstanders van versoepeling van het ontslagrecht naar voren wordt gebracht is dat minder ontslagbescherming tot meer vaste banen leidt. De redenering hierachter is dat als je vaste contracten minder vast maakt, het voor werkgevers aantrekkelijker wordt om tijdelijke werknemers een contract voor onbepaalde tijd te geven. Daarmee zou je de groeiende kloof verkleinen tussen *insiders* (mensen met een vast contract) en *outsiders* (mensen die uitsluitend werken op basis van flexibele contracten). Een aantal arbeidsjuristen en economen heeft

deze stelling echter in twijfel getrokken. Zij wijzen er op dat het voor werkgevers voordeliger zal blijven om te werken met tijdelijke contracten, omdat deze nog altijd makkelijker verbroken kunnen worden dan contracten voor onbepaalde tijd. Een belangrijke reden voor het aangaan van flexibele contracten is bovendien niet het ontslagrecht, maar andere verplichtingen van de werkgever, zoals de verplichting bij ziekte twee jaar loon door te betalen. Deze verplichtingen blijven bij een versoepeling van het ontslagrecht bestaan. Zeker eenvoudig vervangbare arbeidskrachten zullen daarom geen vast contract krijgen. De juristen en economen vrezen zelfs dat kansarme insiders, zoals 55-plussers en werknemers met een handicap, eerder ontslagen zullen worden en vervangen door flexibeler personeel.

mythe

MINDER ONTSLAGBESCHERMING MAAKT DE ECONOMIE DYNAMISCH

Een derde argument dat je vaak hoort is dat versoepeling van het ontslagrecht zal leiden tot een meer dynamische, innovatieve economie. Economen van de Technische Universiteit Delft hebben echter aangetoond dat de arbeidsproductiviteit in landen met een relatief star ontslagrecht hoger ligt dan in landen met een flexibel ontslagrecht, terwijl er geen duidelijke verschillen bestaan tussen beide met betrekking tot de omvang van werkloosheid. Zelfs de OESO, toch een groot voorstander van flexibilisering, onderschrijft de conclusie dat sterke ontslagbescherming niet tot meer werkloosheid leidt. Met een soepeler ontslagrecht wordt er weliswaar bespaard op de arbeidskosten, want de lonen zullen dalen, maar het gaat wel ten koste van de arbeidsproductiviteit en innovatieve kracht van bedrijven. Werkgevers zijn bij goedkope arbeid minder bereid om te investeren in innovatieve processen en zullen minder investeren in de opleiding van hun personeel wanneer werknemers met verouderde kennis eenvoudig vervangen kunnen worden door nieuwe arbeidskrachten. Op hun beurt zijn werknemers minder loyaal aan het bedrijf en minder bereid om investeringen voor specifieke functies te doen als zij

SOORTEN FLEXWERK

In Nederland bestaat een wild-groei aan flexcontracten. Hieronder de belangrijkste, opgedeeld in direct voor een werkgever, en indirect via een bemiddelaar.

DIRECT, VIA DE WERKGEVER

- **Tijdelijk contract** (775.000 banen). In statistieken wordt vaak onderscheid gemaakt tussen uitzicht op vast (282.000), korter (187.000) of langer (181.000) dan één jaar, en geen vaste uren (125.000). Dat kan zijn voor een periode, of voor de duur van de opdracht. Drie tijdelijke contracten of twee jaar aaneengesloten werk, geven recht op een vaste aanstelling.
- **Oproepcontract** (550.000 banen). Verzamelnaam voor verschillende contractvormen waarbij pas gewerkt wordt na oproep van de werkgever. De verdiensten verschillen dus per maand. In de wet bestaat geen vaste term voor deze contractvorm. De twee meest voorkomende varianten zijn de volgende.

- Oproepcontract met voorovereenkomst.

Voor elke arbeidsovereenkomst wordt een tijdelijk contract opgesteld. Na de derde overeenkomst kan verplicht een vast dienstverband ontstaan, wat voorkomen kan worden door de werknemer zes maanden niet op te

roepen. De werknemer is niet verplicht een oproep te accepteren.

- Oproepcontract met uitgestelde prestatieplicht.

Hieronder vallen bijvoorbeeld de nul-urencontracten (geen minimum aan werk), en de min-maxcontracten (de werkgever betaalt altijd het minimum aantal overeengekomen uren, bij werk boven het maximum is er sprake van overwerk). Deze contracten kunnen voor bepaalde of onbepaalde tijd worden afgesloten. Na zes maanden ontstaat er opbouw van rechten, zoals 70 procent doorbetaling bij ziekte.

- **Freelance of zzp** (1.028.000 banen). Een zelfstandige zonder personeel neemt een opdracht aan van een opdrachtgever. Het risico ligt bij de uitvoerder. Er mag geen sprake zijn van een gezagsverhouding. Een zzp'er dient voor meerdere opdrachtgevers te werken.

INDIRECT BIJ EEN WERKGEVER: CONTRACT VIA EEN INTERMEDIAR

- **Uitzendwerk** (291.000 banen). Een uitzendbureau koppelt ingeschreven werkzoekenden aan de vraag van werkgevers. Tijdens de opdracht krijgt de werknemer instructie van de werkgever, maar de arbeidsrelatie loopt tussen uitzendbureau en werknemer. De inkomsten

zijn afhankelijk van het aantal gewerkte uren.

- **Payrolling.**

De werknemer wordt aangenomen door de werkgever, werkt bij de werkgever en wordt door de werkgever beoordeeld, maar is juridisch in dienst van een payrollbedrijf (administratiekantoor), dat verantwoordelijk is voor het contractbeheer en de beloning. Een payrollbedrijf vraagt ongeveer zes procent van de loonkosten.

- **Detachering.**

De dure variant van uitzendwerk. Komt veel voor bij langer lopende klussen die specifieke kennis vragen, bijvoorbeeld in de techniek, de ICT en de financiële sector. De opdrachtgever kiest zelf uit een aantal beschikbare kandidaten.

- **Contracting**

Een zogenaamde contractor (onderaannemer) neemt een opdracht aan met het doel die door anderen uit te laten voeren. Komt vaak voor in de bouw, de agrarische sector en de logistiek. De leiding en het toezicht liggen bij de onderaannemer. Werknemers vallen onder geen enkele cao en toezicht op de uitvoering is moeilijk, wat misbruik en uitbuiting in de hand werkt.

weinig baanzekerheid hebben.

Kortom: ons relatief starre ontslagrecht is zo gek nog niet.

mythe

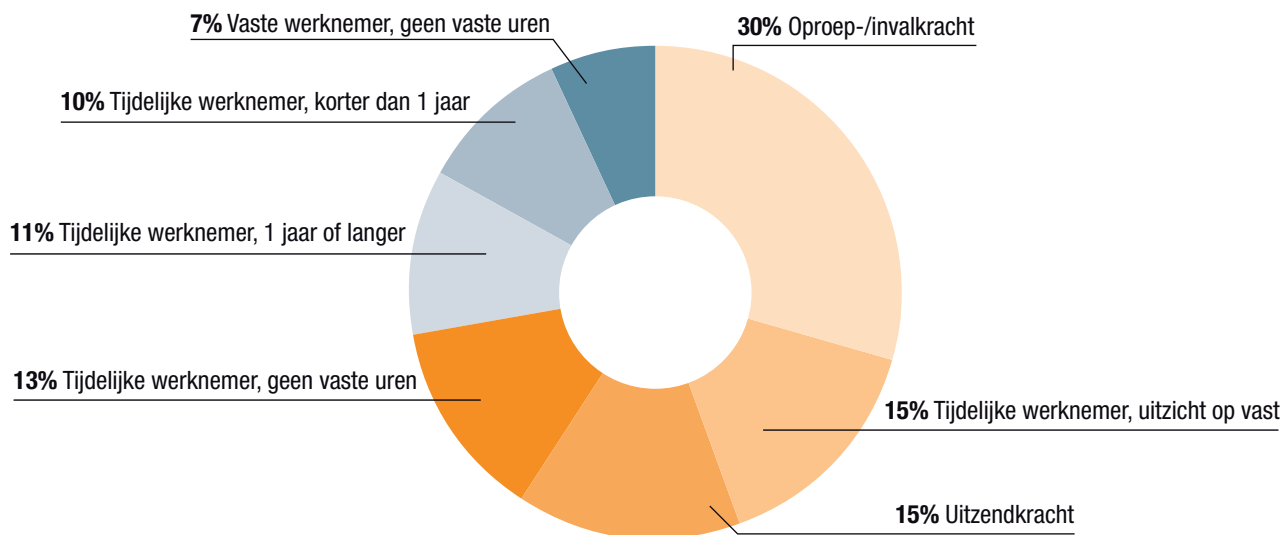
MENSEN HEBBEN BEHOEFTE AAN FLEXIBEL WERK

Niet alleen bij werkgevers, maar ook bij werknemers zou er behoefte zijn aan meer flexibele arbeidsverhoudingen, omdat zij werk en privé dan beter zouden kunnen combineren. De Wet Flexibiliteit en Zekerheid (de Flexwet) die in 1999 van kracht werd zou aan deze gedeelde wens voldoen. De doelstelling was enerzijds om werkgevers meer mogelijkheden te geven om flexibele arbeidskrachten aan te trekken en anderzijds om flexwerkers

een betere rechtspositie en meer bescherming te bieden. De eerste doelstelling is zeker gehaald: tussen 2003 en 2015 is het aantal flexwerkers gestegen van bijna 1,1 naar bijna 1,9 miljoen. Samen met de ruim 1 miljoen zzp'ers, betekent het dat inmiddels zo'n 3 miljoen Nederlanders een flexibele arbeidsrelatie hebben. Van de zekerheid voor flexwerkers is niet zoveel terecht gekomen. Vooral de meest onzekere typen flexibele contracten zijn immers sterk toegenomen. Vorig jaar had de helft van alle flexwerkers een oproep- of invalcontract of een contract zonder vaste uren. De kans om door te stromen naar een vast contract is de afgelopen jaren alleen maar kleiner geworden. Had in 2006 nog 30 procent van de

flexwerkers na een jaar een vast contract, in 2013 nog maar 18 procent. Flexwerkers verdienen bovendien gemiddeld een stuk minder dan werknemers in vaste dienst. Gemiddeld lag het bruto-inkomen van flexwerkers in 2014 op 38 procent van dat van vaste werknemers, oftewel 19 duizend euro. Gecorrigeerd naar persoons- en baankenmerken (onder andere leeftijd, arbeidsduur en bedrijfstak) komen tijdelijke werknemers zonder vaste uren nog maar tot 51 procent van het inkomen van vaste werknemers, blijkt uit het rapport *Grote inkomensverschillen tussen flexwerkers* van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Vooral jongeren stapelen flexcontract op flexcontract. Met grote gevolgen: zij krijgen geen

VERDELING TYPEN FLEXIBELE CONTRACTEN, 2015

Bron: CPB, op basis van gegevens Eurostat, CBS, OESO©

hypotheek, weinig carrièrekansen, weinig bijscholing, minder inkomen dan collega's in vaste dienst, minder opbouw van pensioen en minder rechten op sociale zekerheid dan werknemers met vaste contracten. Natuurlijk is er niets mis mee als mensen er zelf voor kiezen om op flexibele basis te werken. Jongeren die oproepwerk willen doen, hoog opgeleiden die als zzp'er goedbetaalde, 'uitdagende' opdrachten binnenhalen en moeders die in deeltijd willen werken, kunnen hier welbewust voor kiezen. Maar er is echter een grote groep mensen die ongewild blijft hangen in flexibel werk en voor wie bestaansonzekerheid dreigt. Tachtig à negentig procent van de flexwerkers geeft aan een vast contract '(heel) belangrijk' te vinden. Dat is ook niet zo verwonderlijk, want flexwerkers hebben drie keer zoveel kans op werkloosheid en armoede en ze vinden hun baan bijna tweemaal zo vaak 'belastend' als vaste werknemers. Verder profiteren zij minder van ontslagbescherming en sociale zekerheid en bouwen zij minder pensioen op. De veronderstelling dat de moderne werknemer graag een flexibel contract heeft, omdat dat meer vrijheid heeft, klopt dus voor het overgrote deel van de flexwerkers niet.

mythe

D66 WIL ALLEEN NOG MAAR VASTE CONTRACTEN

Eind augustus kwam D66 in het nieuws met de boodschap dat de partij

af wil van tijdelijke contracten. D66-leider Alexander Pechtold stelde dat 'de tweedeling op de arbeidsmarkt steeds scherper wordt' en dat 'een vaste baan voor iedere werknemer bereikbaar moet zijn'. Opmerkelijk, want D66 is sinds Paars I altijd een vurig pleitbezorger geweest van flexibilisering van de arbeidsmarkt. Nog in 2012 stond in het verkiezingsprogramma te lezen dat flexibiliteit bij 'een moderne arbeidsmarkt hoort'. Zou D66 dan tot inkeer zijn gekomen? Het antwoord is nee. D66 erkent weliswaar dat de door die partij gesteunde Wet Werk en Zekerheid uit 2015 niet heeft gezorgd voor minder flexbanen, maar het voorstel dat de partij nu in het verkiezingsprogramma doet is – om met SP-Tweede Kamerlid Paul Ulenbelt te spreken – 'oude wijn in nieuwe zakken'. D66 wil namelijk vaste contracten minder vast maken door het ontslagrecht te versoepelen, om daarmee flexwerkers meer zekerheid te geven. Dat is flex met flex bestrijden en dat doet D66 al jaren. Wil je werkelijk een einde maken aan flexcontracten dan zul je flex duurder moeten maken dan vast. En dat is precies wat de SP wil doen.

Geraadpleegde bronnen

- Rick van der Ploeg en Willem Vermeend. Werk moet centraal staan, niet vast of flexibel. *De Telegraaf*, 27 augustus 2016.
- Paul de Beer en Peter de Haan.

Globalisering en flexibel werk gaan niet vanzelfsprekend samen. *Economisch Statistische Berichten*, 13 oktober 2016. <https://esb.nu/esb/20020803/globalisering-en-flexibel-werk-gaan-niet-vanzelfsprekend-samen>

- NOS. CPB: Vaste banen verdwijnen door beleid. nos.nl, 22 september 2016. <http://nos.nl/artikel/2133855-cpb-vaste-banen-verdwijnen-door-beleid.html>
- Mirjam de Rijk. *51 mythes over wat goed zou zijn voor de economie*. Uitg. Nieuw Amsterdam, 2015.
- Ronald Dekker. *Meer flexibel is niet altijd beter. Nee echt niet!* Mr. Hans van Mierlo Stichting, 2015. <https://vanmierlostichting.d66.nl/idee-1-2015-alles-flex/flex-is-niet-altijd-beter-nee-echt-niet/>
- Paul de Beer, Star maar Robuust, *Het Financieele Dagblad*, 26 oktober 2015.
- Alfred Kleinknecht e.a. *Is hervorming van de arbeidsmarkt wel zo wenselijk*, Bureau De Helling, 13 januari 2012. <https://bureaudehelling.nl/artikel/is-hervorming-van-de-arbeidsmarkt-wel-zo-wenselijk>
- Diverse rechtswetenschappers. 'Plannen voor herziening ontslagrecht en WW slecht voor de economie.' *Sociale Vraagstukken*, 12 juni 2012. <http://test.socialevraagstukken.nl/plannen-voor-herziening-ontslagrecht-en-ww-slecht-voor-economie/>
- D66 (2016). *Notitie Vaste baan bereikbaar*. <https://d66.nl/publicaties/vaste-baan-bereikbaar/>

VEERTIG JAAR ARBEIDSMARKTBELEID

FLEXCONTRACT IS

EEN POLITIEKE KEUZE

Tekst: Remco Bouma

De Nederlandse wetgeving maakt flexibele contracten goedkoper en makkelijker te beëindigen dan vaste contracten. Mede daardoor is het aantal flexibele banen een van de hoogste in Europa en groeit het aandeel ervan relatief sneller. Hoe heeft het zover kunnen komen? Een reconstructie van veertig jaar arbeidsmarktbeleid.

‘Werkgevers, nog zo’n eufemisme’, zegt Jan Marijnissen in 1994 tijdens het eerste Tweede Kameroptreden van de SP in de geschiedenis. ‘Werkgevers zien het zelf zeker niet als hun taak om werk te geven. ABN Amro maakt een miljard winst en besluit om alsnog honderden mensen te ontslaan. Kortom, het argument dat er als een soort automatisme wel werk bij komt als de rendementen voor de bedrijven zich herstellen, gaat niet op.’

Toch is dit al decennialang het argument om flexibele arbeidscontracten zo aantrekkelijk te maken – voor werkgevers dan. Op een vrije markt

maakt een lagere prijs voor een product – in dit geval arbeidskracht – dat de vraag ernaar stijgt. Een lagere prijs voor arbeid zou dus meer werk geven. Flexibel werk is goedkoper, omdat de beloning ervan lager ligt en omdat het risico van geen werk bij de werknemer wordt gelegd, die gewoon niet meer opgeroepen wordt.

Het aandeel tijdelijke contracten in Nederland was 5 procent in 1980 en is gestegen tot 21 procent nu. Tussen 2008 en 2014 kwamen er opnieuw 230 duizend flexibele contracten bij, en 160 duizend zzp’ers. Het aantal werknemers met een vaste baan daalde

juist met 500.000. Nu telt Nederland 3 miljoen werkenden zonder vast contract. Een miljoen is zzp’er, twee miljoen heeft een tijdelijk contract of een flexcontract. Samen is dat bijna 40 procent van de werkende bevolking.

Dat flexibel werk goedkoper is, werd in april 2016 weer eens duidelijk. Toen kwam De Nederlandsche Bank (DNB) met een herberekening van de arbeidsinkomensquote (het deel van de winsten dat naar de werknemers gaat in de vorm van loon.) Deze ligt 4,5 procent lager dan gedacht, op 73,5 procent. Het verschil komt ‘door een combinatie van een sterke groei van flexibele arbeid en een stevige overschatting van wat deze flexwerkers werkelijk verdienen’. Flexwerk maakt dus dat een extra 4,5 procent van de Nederlandse bedrijfswinsten niet naar de werkenden gaat, maar naar aandeelhouders en investeerders.

Flexwerk is daarmee effectief voor het doel waarvoor het werd gecreëerd: het drukken van de loonkosten. Decennialang was dat precies de bedoeling. Het Nederlandse bedrijfsleven zou zo internationaal concurrerende worden, en werkgelegenheid creëren. Althans, zo werd flex in de markt gezet, veertig jaar geleden.

EEN ANTWOORD OP DE CRISIS

Terug naar 1974. Met de Eerste Oliecrisis begint in Nederland de eerste recessie sinds de Tweede Wereldoorlog, na decennia van economische groei en krapte op de arbeidsmarkt. In Nederland komt de crisis nog iets harder binnen dan in de rest van West-Europa. Vanwege de Nederlandse aardgasexport staat de gulden hoog. Dat maakt import uit Nederland onvoordelig: de zogenaamde Hollandse Ziekte of *Dutch Disease*. In 1979 geeft de Tweede Oliecrisis aanzet tot een nog diepere recessie in de vroege jaren tachtig. De werkloosheid loopt op tot boven de 10

WAAROM HEEFT NEDERLAND ZO’N HOOG FLEXAANDEEL BINNEN EUROPA?

Volgens Guy Ryder, voorzitter van de International Labour Organisation, is Nederland flexkoploper van de wereld. “De ILO heeft 186 landen en ik ken geen land met zo’n diverse arbeidsmarkt, zoveel tijdelijk werk, deeltijdbanen en zzp’ers”, zegt hij in het Financieele Dagblad van 8 december 2015. Uit OESO-statistieken en Europese rapporten blijkt hetzelfde. Nederland dankt deze reputatie mede aan deeltijdbanen, waarin vooral veel vrouwen werken. Maar ook heeft Nederland meer tijdelijke contracten dan het Europees gemiddelde, en het aantal groeit sneller.

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) kan de opkomst van flex in Nederland niet verklaard worden door technologische ontwikkelingen en globalisering. Die trends spelen immers in heel Europa, stelt het CBS in de Macro Economische Verkenning 2017. Ook is de groei geen weergave van de voorkeuren

van werkgevers en werknemers. Van de flexwerkers wil 80 tot 90 procent namelijk een vast contract. Ook is er geen causaal verband met de conjunctuur. Flexwerk groeit namelijk al decennialang, zowel in perioden van economische groei als recessie.

De enige houdbare verklaring is volgens het CBS daarom “de manier waarop we de zaken in Nederland geregeld hebben”. De mogelijkheid van allerlei flexibele arbeidsrelaties die goedkoper zijn dan vaste contracten, zoals tijdelijke contracten, uitzendwerk, oproepcontracten, en de inzet van zzp’ers voor werk dat ook in een vast dienstverband gedaan kan worden. Bij al deze vormen wordt beschermende regelgeving ontweken, zoals de opbouw van een pensioen of ontslagbescherming, waardoor de kosten van arbeid voor ondernemers lager uitvallen dan bij een vast contract.

procent. Werknemers- en werkgeversorganisaties zoeken een oplossing. De overheid trekt zich in deze jaren terug uit de onderhandelingen, over bijvoorbeeld de hoogte van het loon.

Het eerste resultaat zijn manieren om het beschikbare werk eerlijker te verdelen. Ouderen kunnen vervroegd uittreden (vut), om de jeugdwerkloosheid te laten dalen. Werkweken worden tot 10 procent korter via de arbeidstijdverkorting (atv), terwijl de lonen niet evenredig dalen. In ruil daarvoor spreken werkgevers en werknemers loonmatiging af. Vanaf 1979 blijven de looneisen achter bij de economische groei.

DE PRIJS VAN ARBEID: LOONMATIGING

In 1982 worden de afspraken formeel bevestigd in het Akkoord van Wassenaar. Het akkoord – één simpel A4-tje – is een intentieverklaring van werkgevers en werknemers om de economie te stimuleren en zo de werkloosheid te bestrijden. Het akkoord stelt een betere verdeling van de bestaande werkgelegenheid voor, middels “een aanpak waarvoor meerdere vormen (...) in aanmerking komen, zoals arbeidsduurverkorting, deeltijdarbeid, bestrijding van de jeugdwerkloosheid” en die “mede gelet op de zwakke financiële positie van de bedrijven”, niet tot extra kosten mag leiden.

Wassenaar komt echter niet uit de lucht vallen. In 1978 al stelt de Sociaal Economische Raad dat “het onvol-

doende functioneren van de arbeidsmarkt (...) een knelpunt vormt voor alle vormen van economisch beleid”. In 1981 noemt dit belangrijke adviesorgaan van de regering de “gebrekkige flexibiliteit van de arbeidsmarkt” een “belangrijke hinderpaal” bij het realiseren van “een verhoging van de winst- en investeringsquote”, die noodzakelijk wordt geacht voor “een vergroting van de economische groei en werkgelegenheid”. In 1982 komt het Centraal Planbureau met een pleidooi voor loonmatiging. Een belangrijk argument is het belang van de export in een kleine, open economie als Nederland.

Zo leggen Wassenaar, SER en CPB de basis voor het beleid van het eerste kabinet Lubbers (1982-1986). ‘Meer markt, minder overheid’ is de werktitel voor een regering die dereguleert en flexibiliseert. Deeltijdwerk, uitzendwerk en flexwerk komen sterk op. Het minimumloon gaat omlaag van 65 naar minder dan 50 procent van het gemiddelde loon. Daarmee dalen ook de uitkeringen, die gekoppeld zijn aan het minimumloon. Ook dat is bewust. Met lagere uitkeringen kunnen de sociale premies omlaag, en dus de loonkosten voor werkgevers. Alles voor de werkgelegenheid.

DE EFFICIËNTIE VAN ARBEID: FLEXIBILITEIT

Minder loon is slechts één manier om de kosten per dienst of product te drukken. Een andere manier is

efficiëntie: het halen van een hogere omzet met zo min mogelijk werknemers. De inspiratie hiervoor komt begin jaren tachtig overwaaien uit de opkomende economieën in Azië. Adviesbureau Berenschot schrijft in 1982 in NRC “ontzaglijk gefascineerd” te zijn door de “perfectie van de Japanse organisatie”: “Een man is volslagen bezeten bezig, hij loopt niet rustig rond in zijn werkruimte, maar hij ‘jogt’ als het ware naar de verschillende hoeken toe en grijpt razendsnel onderdelen. Dan weer grijpt hij in de jungle boven zijn hoofd en trekt de juiste gereedschappen naar beneden. Alles zit precies op zijn plaats, er was geen oponthoud, er waren geen haperingen, maar ik dacht wel dat die man ’s avonds versleten zou zijn.”

De kunst van efficiëntie is alle niet-productieve elementen wegsnoeien. Zoals voorraad. Van producten, maar ook van arbeidskrachten. “Als de productie gelijkmatig verloopt, worden er werknemers ontslagen, om na te gaan welke problemen ontstaan bij een lagere bezetting...” Hier komt ook het *outsourcen* vandaan: het uitbesteden van alle niet-productieve elementen van het productieproces, aan partijen die er hun kernactiviteit van maken. Zoals de schoonmaak of de catering. In 1984 constateert de FNV “een tendens tot herstructurering van de Nederlandse arbeidsverhoudingen, met elementen uit de Japanse situatie. (...) Het motief van de werkgever om over te gaan tot de ontwikkeling van flexibele arbeidscontracten is gelegen in de besparing van

---

HEEFT LOONMATIGING GEWERKT?

In de hele jaren tachtig geldt loonmatiging als noodzaak. Het gelijk ervan lijkt bevestigd te worden als in de jaren negentig de werkgelegenheid aantrekt en de ‘Dutch employment miracle’ het antwoord wordt op de ‘Dutch disease.’ Volgens het CPB was loonmatiging de sleutel.

Pas later volgt het brede perspectief. De economen Storm en Naastepad stellen dat het in jaren tachtig niet beter ging dankzij, maar juist ondanks loonmatiging. De wereldhandel trok aan, de oliecrisis ging voorbij en de rente daalde: het effect van

deze nogal toevallige factoren neemt het CPB niet mee. Hans de Geus stelt op de website van het Platform voor Onderzoeksjournalistiek Follow the Money dat in de relevante periode waarin loonmatiging haar werk deed, ons exportdeel op de wereldmarkt daalde terwijl dat van landen als Oostenrijk, Duitsland, Zweden en Denemarken juist toenam – landen die veel minder op loonmatiging inzetten. “Wel steeg bij een sterk toenemende wereldhandel de export in absolute zin. De import bleef daar dankzij loonmatiging bij achter en voilà, we hebben een handelsoverschot dat ten onrechte de bijsmaak heeft van

nieuwe rijkdom door een concurrerende industrie.”

Maar twifelen aan loonmatiging was in de jaren tachtig taboe. Volgens Storm en Naastepad was er sprake van een wijdverbreid ‘groepsdenken’ onder politici, journalisten, academici en sociale partners. De Geus: “In plaats van als neutrale denktank ons tot kortzichtigheid te behoeden, speelde het CPB juist een centrale rol in het groepsdenken met hun ‘wetenschappelijke’ justifiatie voor loonmatiging waardoor tegenspraak gelijk stond aan zelfmoord.”

arbeids- en productiekosten door een efficiëntere inzet van de factoren arbeid en kapitaal.”

De ingrediënten voor flexibilisering en deregulering zijn daarmee aanwezig, maar wetgeving laat veel ervan nog niet toe. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid dient er mede toe de werknemer te beschermen, onder meer tegen ‘marginale contracten’. Dat zijn niet de deeltijdcontracten, waarin veel vrouwen werken en Nederland decennialang Europees koploper is. Deeltijdcontracten, mits stabiel, zijn volgens arbeidseconomen goed voor werknemer en werkgever. Het probleem zit bij tijdelijke contracten zonder zekerheid of perspectief. Die komen overal in Europa, ook in Nederland, massaal op vanaf de jaren negentig.

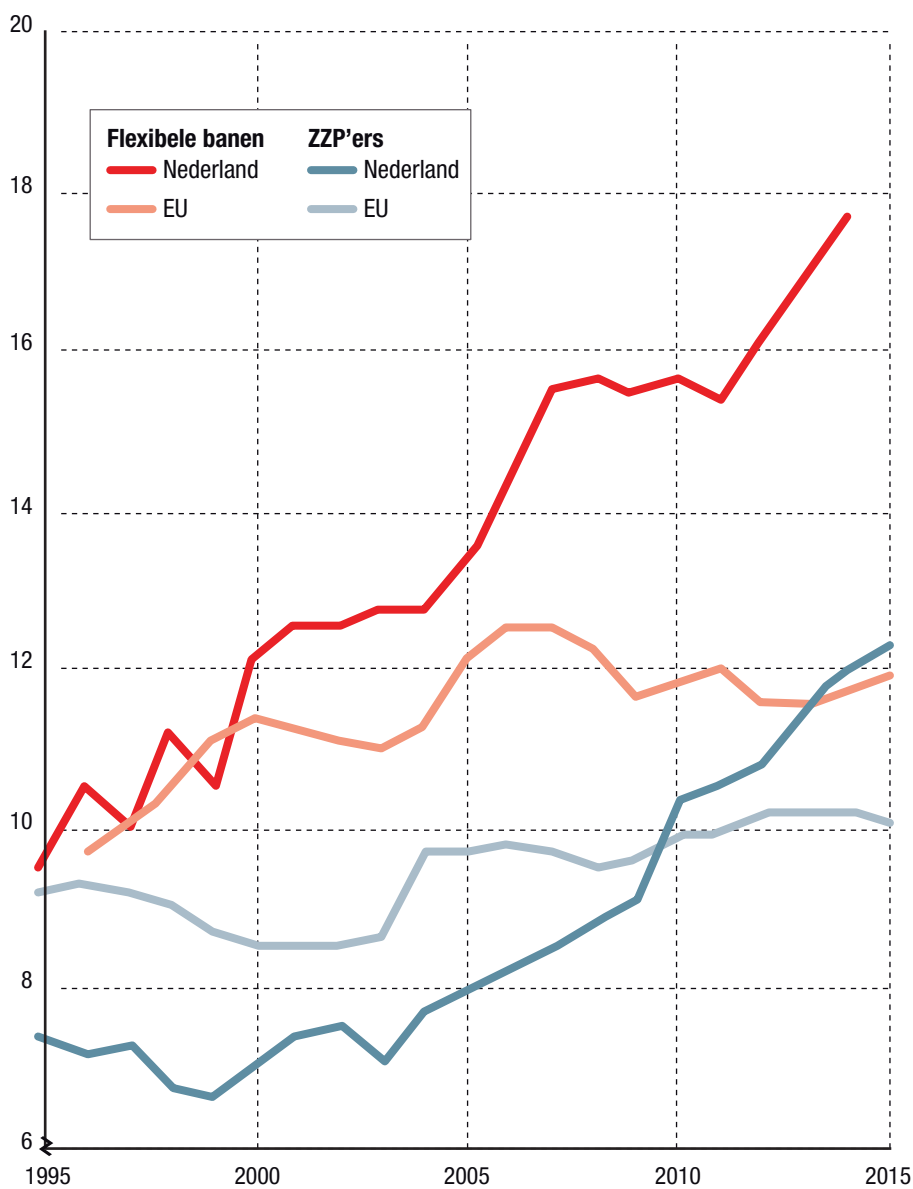
PAARS EN EMANCIPATIE DOOR FLEX

“De regering zet alles op alles om de arbeidsparticipatie, vooral in het onderste segment van de arbeidsmarkt, te verruimen. Vandaar het zware accent op de jarenlang vol te houden lastenverlichting, in samenhang met meer flexibiliteit en deregulering.”

Hier spreekt Wim Kok in zijn eerste Regeringsverklaring (1994), als net aangetreden premier. Een belangrijk beleidsdoel van Paars is mensen met een uitkering de arbeidsmarkt op te krijgen. Volgens Frits Bolkestein, toenmalig fractievoorzitter van de VVD, kan Nederland een voorbeeld nemen aan de Verenigde Staten. De flexibiliteit “op microniveau” (van de burgers) is daar “buitengewoon groot”. “Dat leidt ertoe dat de werkloosheid onder minderheden – 12 procent – een derde is van de werkloosheid in Nederland onder minderheden. (...) Als wij wat meer Amerikaanse dynamiek importeren in de Nederlandse arbeidsmarkt, zal het Nederlandse werkloosheidspercentage onder minderheden dalen.”

Als reactie hierop, maakt Jan Marijnissen in zijn eerste parlementaire optreden de kachel aan met eufemismen als werkgevers, modernisering en flexibilisering. ‘Er wordt gesproken over ‘modernisering van de sociale zekerheid’, terwijl men eigenlijk

PERCENTAGE FLEXIBELE BANEN (TIJDELIJKE ARBEID) EN ZZP'ERS

Bron: CPB, op basis van gegevens Eurostat, CBS, OESO©

afbraak bedoelt. Natuurlijk spreek je over ‘flexibilisering’ – wie wil niet flexibel zijn – als je bedoelt dat mensen bereid moeten zijn om tien uur per dag te werken en op zaterdag zonder extra vergoeding. (...) De veronderstelling die ten grondslag ligt aan deze neoliberale opvatting is, dat er gelijkheid onder de mensen zou bestaan, dat iedereen dezelfde kansen zou hebben op ontplooiing en het verwerven van bestaanszekerheid. Die gelijkheid is naar onze mening een volslagen waanidee.’

Toch wordt het regeringsbeleid: flexibiliteit als emancipatieargument om minder kansrijke groepen aan het werk te helpen. PvdA-econoom Rick

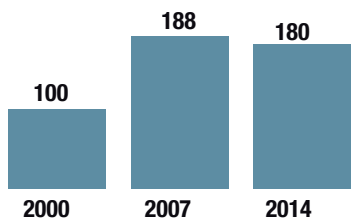
van der Ploeg vond in 1992 al dat beschermende regelgeving arbeid duur houdt en nieuwkomers uitsluit. “De outsiders, de langdurig werklozen, zijn de pineut. (...) Ze mogen namelijk hun diensten niet voor een lager loon dan het gangbare aanbieden.” Van der Ploeg keert zich tegen de insiders, de vakbonden. “Als men werkelijk handen en voeten wil geven aan de leuze ‘participatie boven inkomen’ en bovendien de consument niet wil opzadelen met te hoge prijzen, dan schaft men het algemeen verbindend verklaren van cao’s zo snel mogelijk af.”

Tegelijkertijd breekt Paars de sociale zekerheid open. Een alleenstaande

WAT DOEN BEDRIJVEN MET HUN GROEIENDE WINSTEN?

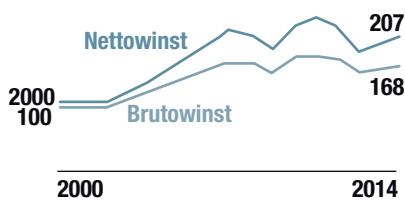
HOE VERDELEN WERKENDEN EN BEDRIJVEN DE KOEK?

Bedrijven maken bijna twee keer zoveel winst...

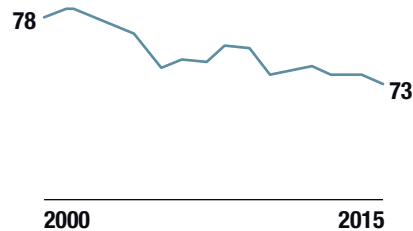
Brutowinst van bedrijven in miljard euro

... bedrijven houden meer geld over ...

Nettowinst en brutowinst als indexcijfer (index 2000 = 100)

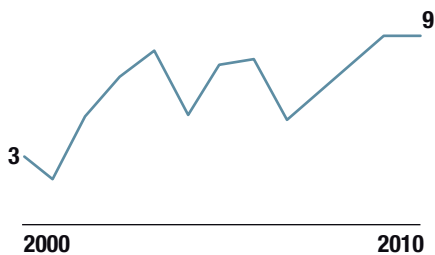
... maar werkkenden krijgen relatief steeds minder.

Percentage van de productieopbrengst dat bedrijven uitbetalen als loon

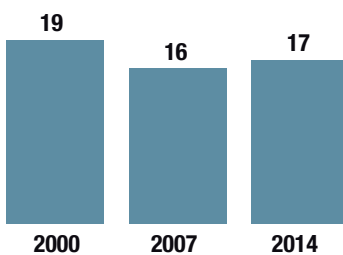
WAT DOEN BEDRIJVEN MET HUN WINSTEN?

Bedrijven sparen steeds meer...

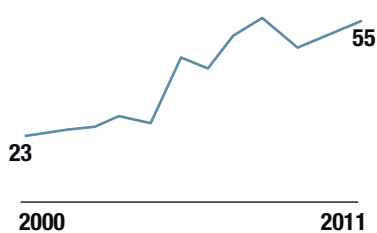
Bedrag dat bedrijven sparen als percentage van het nationaal inkomen

... investeren minder ...

Percentage van de productieopbrengst dat wordt geïnvesteerd

... en keren meer winst uit aan hun aandeelhouders.

Winstuitkeringen in miljard euro

Bron: De Argumentenfabriek in samenwerking met FNV. De cijfers zijn afkomstig van CPB en CBS©

moeder in de bijstand – typische outsider, volgens Van der Ploeg - wordt verplicht werk aan te nemen. Op deze manier krijgt Paars inderdaad meer mensen aan het werk, wat mede de Dutch miracle verklaart. Maar waar in 1970 vrijwel elke baan voltijd was, telt nu één uur werk per week al om niet als werkloze geteld te worden. Onder de werkenden zit dus een deel onvrijwillig in kleine, tijdelijke banen met lage verdiensten – een vorm van verborgen werkloosheid.

Nog een term uit die tijd: *employability*: de inzetbaarheid van de werknemer. Die kan veelzijdiger worden via omscholing, bijscholing, en wat nu 'een leven lang leren' wordt genoemd. Klinkt als: goed voor iedereen. De valkuil zit in het dwingende, de paradigmawisseling. Er is geen macro-economische reden voor je werkloosheid: je bent het zelf, want

onvoldoende *employable*. Eigen schuld, dus mag je blij zijn met een onderbetaalde flexbaan.

BOEMERANG

Lei Delsen is arbeidseconoom aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Hij was een van de eerste economen die – nog voor Paars aantrad – voor de gevolgen van flexibilisering waarschuwde. Volgens zijn onderzoeken geeft flexibiliteit misschien een winst op de korte termijn, maar zet die zich op middellange termijn om in een verlies. De boemerang van de flexibiliteit, noemt Delsen dat. *It backfires*, zegt hij in een gesprek op zijn werkkamer. 'Juist ook voor bedrijven. Tijdelijke krachten moeten vaker ingewerkt worden, en hebben een lagere productiviteit en een lagere motivatie dan vaste krachten. Ter aansturing en controle zijn niet-productieve managementlagen nodig. Dat nog even los van de gevolgen voor de werknemer, voor wie de psychologische impact van tijdelijke contracten gelijk staat aan die van werkloosheid, blijkt al uit een Britse studie uit 1989.'

De precieze aanleiding voor de opkomst van flexwerk is moeilijk aan te geven, zegt Delsen. Hij schetst een context van opkomend aandeelhouderkapitalisme binnen een dominante neoliberale ideologie, in de jaren tachtig en negentig. In deze denklijn wordt arbeid steeds minder als menselijk kapitaal gezien en steeds meer als koopwaar, die je zoekt voor de laagste prijs. Investeren in werknemers kost geld, ook al kan scholing en zekerheid werknemers gemotiveerder en productiever maken. Rendement haal je juist door in de arbeidskosten te snijden. De toenemende invloed van aandeelhouders is hiervoor een belangrijke verklaring. Die zoeken winst op de korte termijn, anders halen ze het geld weg.

In de jaren negentig groeit de economie weer volop, vooral in de dienstensector. Als gevolg van deze nieuwe kijk op arbeid zit de forse banengroei in dit decennium vooral in flexibel werk. Illustratief is de Winkeltijdenwet, deel van de operatie

Marktwerking, Deregulering en Wetgevingskwaliteit (MDW), van de Paarse kabinetten. Door de veel langere openingstijden groeit de werkgelegenheid. Maar die zit bijna alleen maar in deeltijdwerk en flexibel werk, terwijl het aantal vaste banen juist daalt.

Nieuwe wetgeving damt de uitwassen in, maar creëert tegelijk weer nieuwe 'gaten'. De Flexwet (1999) bepaalt bijvoorbeeld dat een werknemer na drie tijdelijk contracten een vast contract moet krijgen. Maar in plaats daarvan worden veel werknemers na twee tijdelijke contracten ingeruild voor een ander, en later weer aangenomen op een tijdelijk contract: de draaideurconstructie. Logisch verklaarbaar, vanuit de neoliberale kijk op arbeid als koopwaar en de focus op kortetermijnwinst. Maar op de lange termijn slecht voor de productiviteit en de innovatie van onze economie, zegt Delsen. En slopend voor een steeds groter deel van de bevolking, dat geen vast werk kan vinden en zo in permanente onzekerheid leeft – zie over de gevolgen hiervan het interview met Paul Verhaeghe in deze Spanning.

Delsen: 'In Nederland zie je een nieuw fenomeen: *de working poor*. Die hadden we twintig jaar geleden nauwelijks. De helft van de Nederlandse armen heeft gewoon een baan. Nederland heeft relatief meer mensen met meer dan één baan dan de VS ooit gehad heeft.'

ANOREXIA-STRATEGIE

Eind jaren negentig ontleedt de econoom Arjen van Witteloostuijn de opkomende invloed van de aandeelhouders op de factor arbeid in zijn boek *De Anorexiastrategie*. "Tien, twintig jaar geleden hoorde je bedrijven helemaal niet over hun aandeelhouders", zegt hij hierover in *De Groene Amsterdammer* in 2000. "Toen werd er alleen maar gesaneerd als er problemen waren. Nu heb je bedrijven die stinkend rijk zijn, en toch saneren. (...) Het is heel normaal dat een bedrijf zegt op een persconferentie: we hebben twintig procent meer winst gemaakt dan vorig jaar en er moet tien procent personeel uit." Precies in de lijn van Jan Marijnissens woorden, die in 1994 al de mythe ontcrachtte dat werkgevers wel banen

zouden scheppen als ze maar genoeg winst maken.

Eind jaren negentig berekent Van Witteloostuijn precies dit: het Nederlandse bedrijfsleven maakt volop winst, maar saneert toch. De factor 'arbeid' wordt zo efficiënt mogelijk ingericht, ten behoeve van de bedrijfswinst. De anorexiastrategie, noemt hij dat. Al het vet wordt uit een bedrijf geknipt – naar Japans voorbeeld. Dat drijft de beurskoers van het bedrijf op en kan zelfs een speculatie in gang zetten over de toekomst ervan, waardoor er een *bubbel* ontstaat. Voor een aandeelhouder, puur op rendement gericht, is dit een perfect moment om te verkopen. Als de bubbel knapt en het bedrijf in de reële economie verder moet, leidt vergevorderde anorexia tot omvallen of overname. Vergelijkbaar met 'zieke' banken in de Eurocrisis.

LAGELONENLAND

In 1997 brengt de WRR een rapport uit waarin de mythe wordt doorgeprikt dat de technologische ontwikkeling om flex vraagt. De auteurs vinden geen enkel verband tussen beide variabelen. Ook het verband tussen werkgelegenheid en een flexibele arbeidsmarkt gaat in rook op. "Anders dan velen zouden denken, vertaalt meer winst zich niet altijd in meer omzet en meer werkgelegenheid." Volgens Witteloostuijn, in 2000, blijkt uit OESO-cijfers dat een flexibele arbeidsmarkt niet tot meer werkgelegenheid leidt. "Een flexibele markt heeft enorme pieken en dalen. En als je dat over een periode van dertig, veertig jaar bekijkt, (in vergelijking met een meer vaste arbeidsmarkt), maakt het gemiddeld genomen geen moer uit."

Nederland gaat het qua prijzen niet winnen van China. De kracht van onze economie zit in kwaliteit en innovatie. Juist een fixatie op kortetermijnwinst en kostenbesparing, ondergraaft die kracht op de lange termijn. Het wordt tijd om arbeid weer als productiefactor te zien, niet alleen als kostenpost.

Bronnen

- Centraal Planbureau (2016). *Macro Economische verkenning 2017*.
- Lei Delsen (1991). A-typische arbeidsrelaties en Overheidsbeleid in Europa. *Sociaal Maandblad Arbeid*, 46e

jaargang, nr. 1, 1996.

- Financieele Dagblad, 21 november 2016. *Ruimte voor hoger loon in handel, vervoer en horeca*. <https://fd.nl/economie-politiek/1176544/dnb-ruimte-voor-hoger-loon-in-binnenlands-gerichte-bedrijfstukken>
- Financieele Dagblad, 28 april 2016. *Loonruimte veel groter dan gedacht*. <https://fd.nl/economie-politiek/1149553/loonruimte-veel-groter-dan-gedacht>
- Financieele Dagblad, 8 december 2015. *Nederlandse flexibilisering is voorbode voor Europa* Interview met Guy Ryder, ILO. <https://fd.nl/economie-politiek/1130663/nederlandse-flexibilisering-is-voorbode-voor-europa>
- Hans de Geus (2014). *Het CPB, machtig instituut met tunnelvisie*. Follow the Money, 13 december 2014. <https://www.ftm.nl/artikelen/het-cpb-machtig-instituut-met-tunnelvisie-longread>.
- Merijn Oudenampsen (2016). *De ideologische veren van Rick van der Ploeg*. <https://merijnoudenampsen.org/2016/05/15/de-ideologische-veren-van-rick-van-der-ploeg/>
- *Regeringsverklaring Kabinet Kok-I (1994-1998)*, 31 augustus 1994. <https://www.parlement.com/9291000/d/rgvkkoki.pdf>
- Sociaal Economische Raad (1987). *Rapport Flexibiliteit van de Arbeidsmarkt en Werkloosheid*. https://www.ser.nl/-/media/db_adviezen/1980_1989/1987/b08554.ashx
- Ruud Vreeman (1984). Flexibele arbeid. Flexibilisering als vorm van herstructurering van de arbeidsverhoudingen. *Tijdschrift voor Politieke Economie*, | 8e jaargang, nr 2. http://www.tpedigitaal.nl/assets/static/8_2_Dec_84/Flexibele_arbeid_Flexibilisering_als_vorm_van_herstructurerer.pdf
- Peter Vermaas (2000). Hopen op een crisis. *De Groene Amsterdammer*, } 23 februari 2000. <https://www.groene.nl/artikel/hopen-op-een-crisis>
- Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (1997). *Patronen en economische effecten van flexibiliteit in de Nederlandse arbeidsverhoudingen*. www.oopen.org/download?type=document&docid=439587

ALLEEN BEDRIJVEN WINNEN BIJ GROEI AANTAL ZZP'ERS

Tekst: Bart Linssen Foto: Gerard Til / Hollandse Hoogte©

Voor veel mensen is het zelfstandig ondernemerschap een uitkomst. De grote toename van het aantal zzp'ers de afgelopen jaren heeft echter een schaduwkant. Steeds meer mensen krijgen te maken met armoede en oneerlijke concurrentie, terwijl de overheid meer mensen moet opvangen met minder middelen. Goedkoop voor bedrijven, duurkoop voor de samenleving.

Kunstenaars en journalisten werken al decennia als zelfstandige. Vroeger noemde je deze mensen freelancer, een verwijzing naar de huurlingen (vrije lansen) uit het boek Ivanhoe. Sinds begin deze eeuw heten zij zzp'er, zelfstandige zonder personeel. Er zijn veel nieuwe zzp'ers bijgekomen, bijvoorbeeld in de logistiek en de bouw, maar ook in de zorg en het onderwijs. Anders dan vaak wordt gesteld, doen zij veelal werk waarvoor

vroeger mensen in dienst werden genomen. Of zoals het CPB constateert: "Een belangrijk deel van de zzp'ers is qua werkzaamheden nauwelijks te onderscheiden van werknemers in loondienst." Werkgevers zien vooral een goedkoop alternatief.

EEN GOEDKOOP ALTERNATIEF

Tussen 1996 en 2015 nam het aantal zzp'ers toe van 330 duizend naar meer dan 800 duizend, en inmiddels is het miljoen bereikt. Deels zijn dit echte ondernemers, maar niet zelden concurreren de nieuwe zzp'ers met werknemers – in een volstrekt ongelijke strijd. Voor de werkgever, die nu 'opdrachtgever' wordt genoemd, zijn er drie grote voordelen.

Ten eerste zijn zelfstandigen vaak goedkoper. Opdrachtgevers hoeven geen sociale premies en verzekeringen te betalen, en vaak ook geen werkplek

of scholing te regelen. Het verschil in kosten tussen een zzp'er en een werknemer is moeilijk te veralgemeniseren, maar door grote fiscale voordelen (de zelfstandigenaftrek en de mkb-winstvrijstelling) schat het CPB dit verschil op 15 tot 25 cent per verdiende euro. Ook gemeenten hebben dit voordeel ontdekt, en gebruiken het om te bezuinigen op de thuiszorg. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de gemeente Oude IJsselstreek, waar zelfstandige alfahulpen na alle verzekeringen bijna twee euro per uur minder verdienen dan het minimumloon.

Ten tweede kan een werkgever zzp'ers zeer flexibel inzetten. Als er tijdelijk minder werk is hoeven zzp'ers niet betaald te worden, bij langere tijd minder werk kan men direct van ze af. Zelfstandigen zijn vaak van één of enkele opdrachtgevers afhankelijk, terwijl er genoeg anderen zijn die hun werk kunnen overnemen. Door deze

scheve machtsverhouding is er vaak geen ruimte om te onderhandelen. Zoals vrachtwagenchauffeur Bert het stelt: "Kun je het niet voor hun prijs doen, dan bellen ze een ander." Tot slot loopt de opdrachtgever geen enkel risico. Zelfstandigen moeten zelf maar beslissen of ze zich verzekeren tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid. Mocht iemand iets overkomen dan is zo een ander gevonden. Ook hoeft de opdrachtgever amper te letten op arbeidsomstandigheden, zeker wanneer het werk op locatie wordt uitgevoerd. Of, zoals PostNL tegen koerier Jeroen zei, toen hij aangaf het werk niet meer aan te kunnen: 'Je zoekt het maar uit!'

ARBEID UITGESPEELD

Wanneer bedrijven kunnen kiezen tussen het inschakelen van werknemers en zzp'ers, maken werknemers vaak geen schijn van kans. Ook het belangrijkste wapen van de arbeiders, gezamenlijke organisatie van hun belang, komt door deze ontwikkeling onder druk te staan. Zelfstandigen mogen zich door het mededingingsrecht niet verenigen. Zij worden gezien als ondernemer, dus is er sprake van kartelvorming als zij onderlinge afspraken maken over bijvoorbeeld minimumtarieven. Ze staan met werknemers op de werkvloer, maar voor minder loon en met minder inspraak. Samen actievoeren is verboden. Wanneer een groot deel van de werkvloer uit zzp'ers bestaat, wordt het voor werknemers lastiger om een goede cao af te sluiten.

In sectoren waar het aantal zzp'ers relatief hoog is, zoals de bouw, worden cao-verplichtingen steeds minder relevant. 'Het feitelijk bereik van de cao staat onder druk door de groei van de flexibele schil', constateert Paul de Beer, directeur van het Wetenschappelijk bureau voor de Vakbeweging, De Burcht. Om de race naar de bodem tegen te gaan zijn vakbonden begonnen om in cao's minimumtarieven voor zzp'ers vast te stellen. Lang was onduidelijk of de rechter hiermee akkoord zou gaan. Na jaren procederen heeft FNV Kiem een belangrijke zaak bij de Europese rechter gewonnen: wanneer er sprake is van schijnzelfstandigheid zijn minimumtarieven toegestaan. Een belangrijke overwinning, maar wanneer schijnzelfstandigheid in andere situaties niet wordt erkend, moet de vakbond nieuwe manieren verzinnen om de krachten te bundelen. 'Werknemers, zzp'ers uitzendkrachten en buitenlandse krachten worden tegen elkaar uitgespeeld' aldus FNV-vicevoorzitter Ruud Kuin. Zolang hier geen verandering in komt, heeft het grootkapitaal vrij spel.

MEER PROBLEMEN, MINDER MIDDELEN

De verplaatsing van werk naar zelfstandigen zorgt ook voor problemen bij de fiscus. Een van de redenen dat bedrijven zzp'ers zo goedkoop kunnen inschakelen is dat zelfstandigen veel minder belasting hoeven te betalen dan werknemers. Voor elke euro die werknemers aan de fiscus

BELASTINGDRUK ZZP'ERS

Veel zzp'ers hebben recht op zelfstandigenaftrek. Zij mogen € 7.280 van hun winst voor belasting aftrekken, waardoor de belastbare winst veel lager uitpakt. Dankzij de mkb-winstvrijstelling mogen zij daar dan weer 14 procent van afhalen, voordat ze hun belasting berekenen. Zelfstandigen hebben hierdoor een enorm belastingvoordeel ten opzichte van werknemers.

WET DEREGULERING BEOORDELING ARBEIDSRELATIES

Vorig jaar, nota bene op de Dag van de Arbeid, werd de wet DBA ingevoerd. Het idee was om zzp'ers meer zekerheid te geven: in plaats van achteraf zou voortaan vooraf worden vastgesteld of er sprake was van schijnzelfstandigheid of niet. Hiermee moest voorkomen worden dat men achteraf allerlei boetes kreeg en toelages moest betalen. Veel bedrijven vonden de nieuwe wet echter zo onduidelijk dat ze besloten geen risico te nemen en mensen gewoon in dienst te nemen. De VVD schrok hier zo van dat men snel besloot de wet voorlopig niet meer na te leven.

betalen, zijn zelfstandigen tot 45 cent goedkoper uit. Het belastingvoordeel wordt vaak verantwoord met het argument dat hun ondernemerschap zou leiden tot banen en innovatie. In de praktijk geldt dit slechts voor een kleine minderheid. Het CPB stelt: "Voor de meeste zzp'ers is geen

CHAUFFEUR BERT MALESTEIN

› Hoe lang werk je al als chauffeur?

'Ik zit al dertig jaar op de wagen. Ik zou graag weer meerdere auto's en personeel hebben, ook omdat het in mijn aard zit om mensen te helpen. Maar tenzij je meer dan 20 werknemers hebt, is dat niet interessant, want de tarieven in de sector zijn gewoon te laag. De hele transportsector is doorgeslagen, de klok draait gewoon de verkeerde kant op. Opdrachtgevers bellen je op en zeggen: "Doe je het voor mijn prijs? Zo niet, dan bellen we een ander."

› Hoe zorg je dat je aan werk komt?

'Transportbedrijven schakelen mij in omdat

ze weten wat ze aan me hebben. Steeds meer bedrijven komen terug van de 'Oostblokkers'. Zij zien in dat ze bij mij wel waar voor hun geld krijgen. Maar mijn vrachtwagen gaat nog maar een jaar mee, dus ik kijk nu goed naar de ontwikkelingen in de sector. Gaat het goed, dan koop ik er nog een wagen bij en ga ik nog een paar jaar door. Blijft het zoals het nu is, dan is dit de laatste vrachtauto en dan stop ik ermee. Probleem is wel dat als ik nu stop, dat ik dan voor 1.500 euro in de maand thuis zit, wat bepaald geen vetpot is. En mijn pensioen gaat alleen nog maar omlaag.'

› Ben je goed verzekerd?

'Ik ben al sinds het begin verzekerd tegen

arbeidsongeschiktheid. De premies zijn wel veel te hard gestegen, terwijl het uitgekeerde bedrag bij ziekte of arbeidsongeschiktheid niet toeneemt. Ik ken gelukkig geen chauffeurs die door een ongeval arbeidsongeschikt zijn geraakt. Maar ik vind het wel een kwalijke zaak dat wanneer je zestig uur in de week werkt en arbeidsongeschikt raakt, je in de bijstand terecht komt en verder nergens op kunt terugvallen. Waarom heb je als werknemer wel een arbeidsongeschiktheidsverzekering, en kan er via de wet niet zoiets geregeld worden voor zzp'ers?'

FIGUUR 1. AANTAL ZZP'ERS NAAR OMVANG WINST EN GEBRUIK ZELFSTANDIGENAFTREK

Winst uit onderneming	Totaal	%	Zelfstandigen aftrek geclaimd	%
Kleiner dan 0	98.800	15	39.700	40
0-5000	121.400	18	33.000	27
5000-10.000	68.200	10	44.700	66
10.000-20.000	107.900	16	91.800	85
20.000-40.000	141.900	21	133.600	94
40.000-60.000	71.200	11	68.600	96
60.000-80.000	28.600	4	27.400	96
80.000-100.000	13.400	2	12.700	95
100.000 of meer	24.300	4	22.300	92
Totaal	675.700	100	473.800	70

Bron: SER 2010, op basis van gegevens van de Belastingdienst©

duidelijke reden aanwijsbaar waarom zij maatschappelijke meerwaarde hebben ten opzichte van werknemers.” Ook geeft het Planbureau aan dat de overgrote meerderheid niet van plan is om personeel aan te nemen.

Wanneer er geen sprake is van stimuleren van innovatie en het creëren van banen, is het belastingvoordeel voor zzp'ers niet anders dan een subsidie voor werkgevers op flexibele arbeid.

Minder belastinginkomsten, dat vormt een directe bedreiging voor de betaalbaarheid van belangrijke sociale voorzieningen, zoals de AOW. Deze wordt voor ongeveer 70 procent gefinancierd door het eerste deel (box 1) van de inkomstenbelasting. Maar de helft van de zzp'ers verdient zo weinig dat ze geen of weinig belasting betalen. Ook bouwen veel zzp'ers geen extra pensioen op, met als belangrijkste reden dat hun tarieven daar te laag voor zijn. Dit vergroot de kans op armoede bij pensioen. In Chili hebben dit soort pensioenproblemen er al toe geleid dat zelfstandigen meer pensioenverplichtingen hebben gekregen.

Tegenover de relatief lage bijdrage aan de collectieve voorzieningen, staat dat zelfstandigen hier wel bovengemiddeld veel gebruik van maken. Het verschil zit met name in de inkomensafhankelijke toeslagen, en de aftrekposten die zelfstandigen mogen hanteren. “Hierdoor hebben zelfstandigen eerder recht op toeslagen en

tevens op hogere toeslagen vergeleken met werknemers met eenzelfde bruto inkomen”, aldus het CPB. Het verschil betreft netto 200 miljoen minder inkomsten in 2015, met de verwachting dat dit bedrag in de toekomst gaat oplopen.

De macro-economische effecten van verdere verschuiving van de opbrengt van arbeid naar winst krijgt steeds meer aandacht. De Nederlandse Bank heeft afgelopen jaar op verschillende momenten een lans gebroken voor het verhogen van de lonen. Onlangs stelde DNB in een publicatie dat in sectoren waar relatief veel zzp'ers werken, de lonen achterblijven vergeleken met andere sectoren. Dit heeft negatieve gevolgen voor de binnenlandse bestedingen, terwijl die juist de motor waren achter de economische groei van afgelopen jaar.

DE OPLOSSING

De VVD ziet in de toename van het aantal zzp'ers geen probleem, maar juist een oplossing. Voor de vraag hoe grote bedrijven nog meer winst kunnen maken, maar ook hoe (lokale) overheden nog meer kunnen bezuinigingen. De verplaatsing van arbeid van werknemers naar zelfstandigen kent eigenlijk maar één winnaar, en dat zijn de werkgevers. Zolang werknemers en zzp'ers geen gezamenlijk front vormen, is het onwaarschijnlijk dat daar verandering in komt. En zolang de spelregels in het

KOERIER JEROEN DANIELS

› Hoe ben je als zelfstandige begonnen?

‘Mijn vrouw werkte al jaren bij de post. Toen haar werkgever failliet ging vroeg men: “Wil je niet voor jezelf beginnen? Kun je een leuk centje mee verdienen.” Nou, dat konden wij goed gebruiken in onze situatie, met een gezin en schulden. We moesten wel snel beslissen, want anders hadden ze wel een paar andere. De beslissing was snel genomen, maar eigenlijk wel vrij ondoordacht.

Je zegt trouwens ‘zelfstandige’, maar bij de post ben je helemaal niet zelfstandig. Zij bepalen alles. Bovendien werk je alleen voor hen. Meer tijd heb je ook niet. En je kunt ook niet stoppen, want dat levert altijd financiële problemen op, bijvoorbeeld met het leasen van je wagen. Dus wanneer de tarieven weer eens omlaag gaan, is het slikken of stikken.’

› Je bent noodgedwongen gestopt, waar ging het fout?

‘Het begon met pijn. Eerst herstelde ik 's avonds, maar na een tijdje begon ik elke morgen met twee ibuprofen. Het ging van kwaad tot erger. Op een gegeven moment herstelde ik niet meer, en hielpen de pijnstillers ook niet meer. In de zomer, toen de schoolboeken kwamen, ging het helemaal fout. Ik zei nog dat het niet ging, waarop de reactie was: “Je zoekt het maar uit!”

Nu heb ik letterlijk geen poot meer om op te staan. Bij de post kon ik vertrekken. Vervanging regelen mocht ook, maar voor het tarief dat zij bieden is dat onmogelijk. Ik was niet verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid, want dat kost duizenden euro's per jaar. Voor ons is dat onbetaalbaar.’

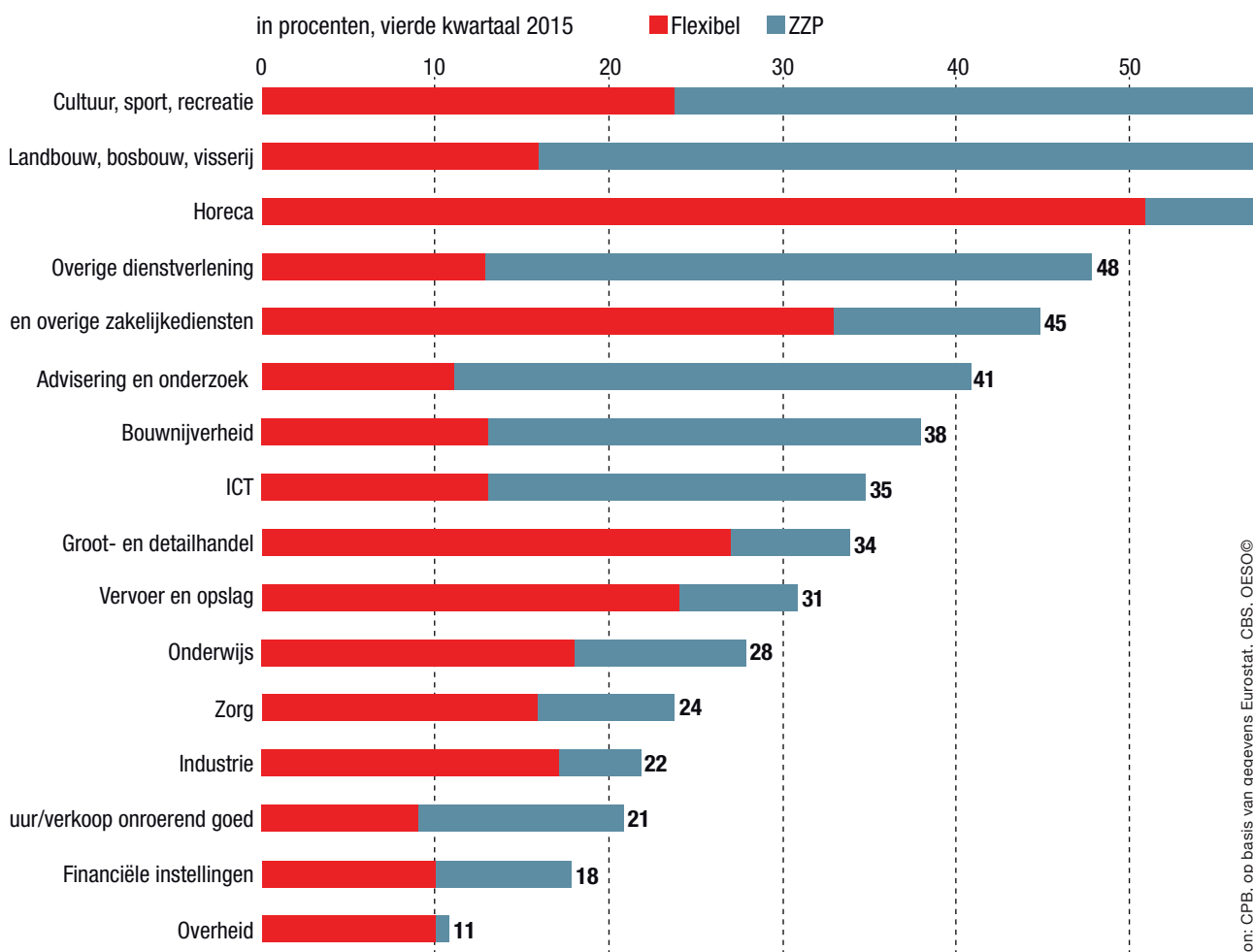
› Wat vind je van de flexibilisering?

‘De grote bedrijven bezuinigen op deze manier een hoop kosten en zijn dan van alle risico's af. Maar na jaren hard te hebben gewerkt en mijn schulden afbetaald te hebben, moet ik nu weer een beroep doen op de bijstand, met dubbel zoveel schulden. Dat is wel heel erg wrang.’

voordeel van zzp'ers blijven, zal de race naar de bodem voortduren.

Om dit te tegen te gaan moet de overheid het speelveld tussen werknemers en zzp'ers gelijk trekken. Voor zelfstandigen zouden pensioenvoor-

FIGUUR 2. AANDEEL EN VERHOUDING FLEXWERKERS EN ZZP'ERS PER SECTOR

zieningen en ziekte- en arbeidsongeschiktheidsverzekeringen toegankelijk of verplicht moeten worden gemaakt. Voor kleine bedrijven moeten onredelijke risico's worden weggenomen, bijvoorbeeld door een groter deel van de doorbetaling bij ziekte collectief te regelen. Tegelijkertijd

moet het fiscale gat tussen werknemers en zelfstandigen worden geslecht. De keuze voor het ondernemerschap moet een eerlijke zijn, in plaats van een manier om minder belasting te betalen.

Geraadpleegde bronnen

- www.cpb.nl/publicatie/position-paper-tbv-ibo-zelfstandigen-zonder-personeel
- www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2013/03/18/onderzoek-pensioen-van-zelfstandigen
- www.dnb.nl/nieuws/nieuwsoverzicht-en-archief/dnbulletin-2016/dnb348373.jsp

SCHADUWKANT VAN ZZP

Gemeente Oude IJsselstreek

Sinds 2012 bezuinigt de gemeente Oude IJsselstreek tonnen op de thuiszorg. Om dit voor elkaar te krijgen werden contracten met zorginstanties opgezegd en werd huishulp voortaan aangeboden via een eigen Alfabureau. Werknemers konden zich daar aanbieden, maar dan wel als zzp'er. Veel goedkoper voor de gemeente, maar veel slechter voor de alfhulpen. Zij kregen voortaan nog maar een vergoeding van € 12.50 per uur, waarvan ook reiskosten, verzekeringen, pensioen en belastingen

nog betaald moesten worden. Al jaren strijden zij samen met SP en FNV voor een normale baan.

Voor meer info: sp.nl/ZJK

PostNL

De pakketjes van PostNL worden grotendeels bezorgd door zzp'ers, maar van zelfstandigheid is helemaal geen sprake. PostNL stelt zeer gedetailleerde eisen, bijvoorbeeld over de bus en kleding. Regelmatig verlaagt PostNL de tarieven, maar omdat veel koeriers alleen voor

PostNL werken en langlopende verplichtingen hebben, kunnen zij geen nee zeggen. Door een geheime deal met de belastingdienst werd deze praktijk jarenlang getolereerd. Inmiddels hebben veel koeriers zich verenigd via SubcoPartners, die hun belangen behartigd. Met acties en rechtszaken gaan zij schijnzelfstandigheid tegen en proberen ze betere vergoedingen te krijgen.

Voor meer info: uitzending Zembla 'Baas in eigen bus', sp.nl/ZJZ

'FLEXWERK IS VOORTZETTING VAN LOONMATIGING MET ANDERE MIDDELEN'

Tekst: Tijmen Lucie Phil Nijhuis / Hollandse Hoogte©

Al in de jaren negentig uitte econoom Alfred Kleinknecht forse kritiek op het toen nieuwe modeverschijnsel flexibilisering. In een rapport voor de WRR ontcrachtte hij een aantal mythes over flex. Zijn centrale stelling: flexibilisering leidt vooral tot lage lonen en is slecht voor arbeidsproductiviteit en innovatie. Wordt er inmiddels meer naar hem geluisterd?

› **Economen die kritisch zijn op de flexibilisering van de arbeidsmarkt, zeggen vaak dat de arbeidsmarkt geen 'markt' is. Ronald Dekker schreef: "Om van marktwerking te kunnen spreken moet er sprake zijn van een homogeen product, vrije toetreding, een groot aantal aanbieders, een groot aantal vragers en van volledige informatie." Hij stelt dat arbeid geen homogeen product is en dat vraag- en aanbodkant niet kosteloos volledige informatie van elkaar hebben. In welke opzichten is de arbeidsmarkt voor u wel of niet te analyseren als een 'markt'?**

'Dekker heeft gelijk: in veel aspecten kun je de arbeidsmarkt niet vergelijken met de markt voor appels en peren. De neoliberalen vinden niettemin dat die arbeidsmarkt door 'structurele hervormingen' zodanig moet worden ingericht, dat hij zo dicht mogelijk bij het ideaal van een perfecte markt komt. Ze willen dan vooral het ontslagrecht versoepelen, de uitkeringen versoepelen en de macht van vakbonden verminderen – of ze afschaffen. De vakbond is in hun visie een kartelorganisatie die prijzen,

in dit geval lonen, kunstmatig hoog houdt. Een echte neoliberal zou daarom het liefst een mededingingswaakhond op de vakbonden af willen sturen. Mijn tegenargument is dat de neoklassieke theorie geen goede innovatietheorie heeft. Veel van wat zij aan beleidsaanbevelingen verkondigt pakt negatief uit voor innovatie – en een tekortschietende innovatie gaan we vervolgens in onze portemonnee voelen.'

› **Wat is uw visie op de intrede van flexibiliteit in de Nederlandse economie?**

'De opkomst van diverse soorten flexwerk is min of meer het spiegelbeeld van de omvang van de werkloosheid. Tot ongeveer 1973 was de werkloosheid erg laag, en gaat daarna in Europa structureel omhoog. En dan groeit ook het flexwerk. In die zin werkt de arbeidsmarkt overigens wel als een echte markt: vraag en aanbod bepalen de prijs. Bij een overschot aan werkzoekenden gaan (vroeg of laat) of de lonen en/of de arbeidsvoorwaarden omlaag.

Ik ben er overigens niet van overtuigd dat in Nederland de 'globalisering', 'de Japanse uitdaging', van wezenlijke invloed was op de werkgelegenheid. Het CPB vond zelfs dat 'globalisering' in Nederland een, weliswaar heel kleine, nettowinst aan banen heeft opgeleverd. Bovendien zijn de welvaartswinsten uit internationale handel en kapitaalverkeer ongelijk verdeeld: hoger geschoolden hebben er meestal voordeel van; laaggeschoolden hebben eerder nadeel.

In Nederland is de werkloosheid vanaf midden jaren zeventig extra hard gestegen door de Hollandse Ziekte: door massale aardgasexport raakte de gulden overgewaardeerd, waardoor de internationaal georiënteerde industrie niet meer goed kon concurreren.

Dat kostte heel veel banen en veel bedrijven gingen over de kop. Volgens onze berekeningen is de loonmatiging al vóór Wassenaar 1982 begonnen. De vakbonden voelden al eind jaren zeventig nattigheid, waardoor hun reële looneisen achterbleven bij de groei van de productiviteit. Het akkoord van Wassenaar heeft dus formeel bevestigd wat feitelijk al aan de gang was. Flexwerk is overigens gewoon voortzetting van loonmatiging met andere middelen. Uit loonvergelijkingen blijkt dat flexwerkers lagere uurlonen krijgen dan (vergelijkbare) mensen met een vaste baan. Bovendien kun je flexwerkers makkelijker lozen als er minder werk is. Het risico van tijdelijk minder opdrachten ligt dan bij de flexwerkers.

In dit verband wil ik graag nog iets anders kwijt. Op rechts had men de brutaliteit om een oude theorie van Karl Marx nieuw te verpakken. Marx stelt dat de omvang van het industriële reserveleger de machtsverhoudingen tussen kapitaal en arbeid wezenlijk bepaalt. Rechts heeft intussen doorgezet dat we niet meer naar 'volledige' werkgelegenheid moeten willen streven, maar naar een gepast niveau van 'natuurlijke' werkloosheid. Een 'gepast niveau' van 'natuurlijke' werkloosheid is hoog genoeg om voldoende concurrentie om schaarse banen te waarborgen. In Duitsland is bijvoorbeeld berekend dat een 'natuurlijke' werkloosheid van 6,7 procent de factor arbeid voldoende disciplineert om hoge looneisen (en daarmee inflatie) tegen te houden. Centrale banken hebben de taak om in naam van inflatiebestrijding de werkloosheid hoog genoeg te houden door op tijd de rente te verhogen, zodat geen 'oververhitting' van de conjunctuur kan plaatsvinden.

Bij lage productiviteitsgroei is de koek die we kunnen verdelen kleiner.

Interessant is dat de theorie van ‘natuurlijke’ werkloosheid wel prominent in de economische leerboeken staat, maar dat men met uitingen in de media terughoudend is. Het zou immers verwarring bij de vakbonden kunnen stichten: enerzijds wil men ze graag vertellen dat ze aan loonmatiging moeten doen omwille van meer werk, anderzijds moet je nuanceren dat de werkloosheid ook weer niet te laag mag worden, want dat is slecht voor de economie... Volgt u me nog?’

› **Hoe verklaart u dat sociaaldemocraten en (een groot deel van) de vakbeweging meegingen in het verhaal dat flexibilisering goed zou zijn voor de werkgelegenheid?**

‘Binnen het neoklassieke paradigma kun je ijzersterk argumenteren: als er door een recordoogst erg veel appels op de markt komen, dan moet de prijs omlaag, anders blijf je met onverkochte appels zitten. Waarom zou je niet roepen dat voor een arbeidsmarkt met

hoge werkloosheid hetzelfde geldt? Wat er bij vakbonden en PvdA ook erg ingehakt heeft is het verhaal van de ‘dreiging door de globalisering’. Als econoom erger ik me keer op keer aan allerlei beweringen omtrent ‘globalisering’, meestal uit de mond van mensen die nog nooit een goed leerboek Internationale Economie hebben doorgewerkt. Een mooi voorbeeld is de documentaire ‘De Flexmens’ van de VPRO uit 2006. De documentaire levert geen economische analyse, maar roept wel beelden op die je bang maken. Zo van: straks moet jij met miljoenen Indiërs om je baan concurreren. En in India hebben ze geen WAO, AOW, WW, bijstand en andere ‘linke hobby’s’ die arbeid duur maken. Ze tonen een jonge Indiase vrouw die 24 uur per dag, 7 dagen per week door haar baas kan worden opgepiept; er staat gelukkig een flexibele oppas klaar. Voor wie eens een kundig tegengeluid wil horen: lees het boek van Paul Krugman, *De borreltafel economie*.’

› **Welke rol heeft het CPB gespeeld bij het rijp maken van de geesten voor verdere flexibilisering? Welke argumenten kun je daarvoor aandragen?**

‘Ten eerste het al genoemde argument dat ook op de arbeidsmarkt de wet van vraag en aanbod moet gelden: bij een aanbodoverschot moeten de prijzen omlaag.

Ten tweede kun je uit hun jaargangenmodellen afleiden wat loonmatiging en goedkoop flexwerk tot gevolg heeft: minder snelle vervanging van oude, minder productieve, jaargangen van kapitaalgoederen door nieuwe en productievere. Daaruit volgt dat loonmatiging leidt tot minder productiviteitsgroei en meer werkgelegenheid: minder robots en daardoor meer handjes. Beide voorspellingen zijn uitgekomen. Zo heeft Nederland bijvoorbeeld een veel geringere verspreiding van robots dan andere rijke landen. Daar staat dan een leuke banengroei tegenover. Maar let op: bij lage productiviteitsgroei is ook de

Ik hoop dat men zelfs op rechts nog eens beseft dat men met flexibilisering zichzelf in de knie schiet.'

koek die we kunnen verdelen kleiner. Geen wonder dus dat bezuinigingen in de publieke sector een vast ritueel zijn geworden. Dat het neoliberalisme een groeiende groep werkende armen schept. En dat het reële modale salaris, wat de meeste Nederlanders verdienen, heel weinig gestegen is: nog geen 3 procent, uitgesmeerd over 35 jaar!

› Hoe is het publieke debat over flexibilisering in Duitsland verlopen? Zijn er parallellen te trekken met de Nederlandse context of juist niet?

'Ik zie veel parallellen. De argumentatie voor de Hartz-hervormingen (bedacht door de commissie onder leiding van oud-Volkswagendirecteur Peter Hartz, –red.) die werden doorgevoerd onder de sociaaldemocratische bondskanselier Gerhard Schröder die van 1998 tot 2005 aan de macht was, liep analoog aan die in Nederland. Mensen moeten geprikkeld worden om zich op de arbeidsmarkt aan te bieden, bijvoorbeeld door het versoberen van sociale voorzieningen. Ontslag moet soepeler en contracten moeten flexibeler, dan nemen bedrijven mensen makkelijker in dienst. Verlaag de lonen aan de onderkant, dan vinden laaggeschoolden makkelijker werk, enzovoort. En het resultaat ook: vooral meer banen voor werkende armen en een dramatische daling van de groeivoeten van de Duitse arbeidsproductiviteit, want door de grote pool aan laaggeschoolden die zich goedkoop en flexibel aanbieden, loont het veel minder om in arbeidsbesparende en productiviteitsverhogende technologie te investeren.'

› Ziet u een verband tussen de managementcultuur waar steeds meer werknemers mee te maken krijgen, en de behoefte om zelfstandig zonder baas aan de slag te gaan?

'Jazeker. We hebben vastgesteld dat in flexibele Angelsaksische arbeidsmarkten de relatieve omvang van de managementbureaucratieën in bedrijven ruim dubbel zo groot is als in het oude Europa. Ook in Nederland zijn de managementlagen fors gegroeid, parallel aan de groei van het flexwerk. We zitten intussen in de internationale kopgroep. Dikke managementlagen zijn gekristalliseerd wantrouwen. Ze scheppen niet alleen hoge overheadkosten. Ze zijn ook vervelend voor creatieve mensen. Het is dan ook niet vreemd dat veel mensen met goede ideeën hun ei in bestaande bedrijven niet kwijt kunnen en dan voor het zelfstandig ondernemerschap kiezen – met alle risico's van dien.'

› Wat zouden volgens u effectieve maatregelen zijn om werkgevers ertoe te bewegen om meer mensen in vaste dienst te nemen?

'Je moet een gelijk speelveld creëren, zodat de vaste baan kan concurreren met flexbanen. Ten eerste moet je de belastingprivileges van zzp'ers afschaffen (de zelfstandigenaftrek en de mkb-winstvrijstelling), of gewone werknemers dezelfde lastenverlichting geven. Ten tweede moet je ervoor zorgen dat flexibele krachten evengoed verzekerd zijn en pensioen opbouwen als vaste krachten. Hiervoor heeft een ambtelijke werkgroep eind 2015 goede voorstellen gedaan ('Eindrapport IBO Zelfstandigen zonder personeel', –red.). Alleen, de VVD hield het tegen. Ten derde moet je de doorbetaling bij ziekte anders regelen, want kleine bedrijven

---

Alfred Kleinknecht is emeritus hoogleraar Economie. Van 1994 tot 2013 was hij hoogleraar Economie, eerst aan de VU in Amsterdam, later aan de TU Delft. Sinds 2013 is hij gastonderzoeker bij de Hans-Böckler-Stiftung, het wetenschappelijk bureau van de vakbeweging in Düsseldorf. Daarnaast is hij gastonderzoeker bij de Università degli Studi di Perugia.

schrikken van de mogelijkheid dat ze bijvoorbeeld bij een burn-out twee volle jaarsalarissen kwijt kunnen zijn, zonder dat daar productie tegenover staat. Ten vierde moet je voor tijdelijke en andere flexcontracten een hogere WW-premie innen. Mensen met flexcontracten komen immers veel vaker in de WW terecht. Pas dus het principe toe dat de vervuiler betaalt!

› Wat zou de agenda van de vakbond moeten zijn?

'Zoals ik al aangaf is een gelijk speelveld nodig tussen werknemers, zzp'ers en overige flexkrachten. En de vakbeweging zou zich sterk moeten maken voor arbeidstijdverkorting om het industriële reserveleger te verkleinen. Als de werkloosheid daalt, hebben de mensen met slechte banen meer kans om betere voorwaarden te eisen. En niet vergeten: de loonkosten kunnen best omhoog, want er is de afgelopen veertig jaar veel herverdeeld van arbeid naar kapitaal. Je kunt dus best arbeidstijdverkorting eisen met behoud van loon. Als je dat niet nationaal doet, dan kan het nog steeds op bedrijfsniveau. In de financiële sector moeten nu duizenden mensen eruit. Waarom eis je niet een dertigurige werkweek voor iedereen, bijvoorbeeld bij de Rabobank? In Zweden wordt op dit moment met 6-urige werkdagen geëxperimenteerd.'

› U bekritiseert al twintig jaar de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Heeft u het idee dat er nu meer naar u geluisterd wordt door beleidsmakers?

'Mijn verhaal over loonmatiging begrijpen ze in Nederland niet; elders in Europa wel. Dat is een cultureel probleem. Maar mijn kritiek op flexibilisering spreekt hier wel in bredere kring aan. Bij de vakbond begint men te beseffen dat flexibilisering – en vooral de vele zzp'ers – hun machtspositie ondergraaft. Ik vond het ook goed dat minister Asscher ten minste een poging heeft ondernomen om flex terug te dringen. Uit mijn onderzoek blijkt dat flexibilisering van arbeid weliswaar loonkosten bespaart, maar wel ten koste gaat van innovatie en productiviteit. Ik hoop dat men zelfs op rechts nog eens beseft dat men met flexibilisering zichzelf in de knie schiet.'

Foto: Mats van Soelingen / Hollandse Hoogte©

‘UNIVERSITEITEN DRAAIEN OP VRIJWILLIGERS’

Tekst: Sandra Beckerman

304 maanden, oftewel ruim 25 jaar. Zo lang werkte natuurkundige André Linnenbank in tijdelijke dienst bij het Amsterdams Medisch Centrum. Altijd op dezelfde plek, maar via trucs ook altijd op flexcontracten. Linnenbank won er een bijzondere wedstrijd mee. De nummer twee was 303 maanden flexibel in dienst, de nummer drie 276 maanden. Het lijken absurde incidenten, maar niets is minder waar.

De wedstrijd die Linnenbank zo ‘glansrijk’ heeft gewonnen was georganiseerd door Platform Hervorming Nederlandse Universiteiten (H.NU). Als protest tegen flexibilisering loofde H.NU een prijs uit voor de wetenschapper die het langst op tijdelijke contracten voor een universiteit werkte.

Na profvoetballers hebben wetenschappers het vaakst een tijdelijke aanstelling, zo beweerde filosoof Martijntje Smits – overigens zelf werkzaam op een flexcontract. Profvoetballers hebben altijd een tijdelijke aanstelling, bij de universitaire medewerkers geldt dat voor 60 procent, aldus Smits. NRC Handelsblad controleerde deze bewering in de rubriek ‘Factcheck’ en concludeerde dat deze waar is. Met de kleine toevoeging dat kelners en barpersoneel met 66 procent aan flexcontracten nog net iets hoger scoren.

WAT IS ER AAN DE HAND?

Universiteiten krijgen geld via drie zogenoemde geldstromen. De eerste geldstroom komt direct vanuit de overheid. De tweede geldstroom is geld waarvoor onderzoeksvoorstellen moeten worden gedaan, vaak bij diezelfde overheid via de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk

Onderzoek (NWO). De derde geldstroom bestaat uit projectgeld dat komt van zowel publieke als private instellingen.

Sinds de eeuwwisseling is de overheidsbijdrage aan universitair onderzoek gedaald van 2 miljard naar 1,7 miljard euro. Het aandeel vaste financiering van de overheid – de eerste geldstroom – neemt af. Om een steeds groter deel van het geld vindt concurrentie plaats. Daar komt bij dat veel financiers van tweede en derde geldstromen, zoals commerciële bedrijven, alleen investeren in wetenschap als de universiteit zelf ook bijdraagt. Dus een steeds groter deel van het geld uit de eerste geldstroom gaat op aan het meebetalen aan onderzoek uit de tweede en derde geldstroom. Dit wordt ook wel *matching* genoemd. Maar liefst 70 procent van de eerste geldstroom gaat hieraan op. Er blijft zodoende steeds

minder geld over om mensen in vaste dienst te nemen. Immers, hoe minder vaste financiering, hoe minder vaste contracten. Tussen 1995 en 2012 verdubbelde het percentage flexwerkers van 20 naar 40 procent; en zelfs 60 procent als promovendi worden meegerekend.

WAT ZIJN DE CIJFERS?

Zestig procent van de wetenschappers op de universiteit heeft een flexcontract. Aan de top van de universiteit, onder hoogleraren en universitair hoofddocenten valt het aantal flexwerkers mee. Slechts 4 tot 5 procent van hen heeft een tijdelijk contract. Van de universitair docenten heeft echter 31 procent een tijdelijk contract. Van het overig onderwijzend personeel geldt dat voor 56 procent.

Er zijn grote verschillen tussen de universiteiten. Op de Erasmus Universiteit heeft bijvoorbeeld 72 procent van de universitair docenten en andere docenten een tijdelijk contract. Op de TU Delft is dat maar 6,5 procent. Ook zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen. Meer dan de helft van de gepromoveerde vrouwelijke wetenschappers is in tijdelijke dienst. Bij mannen heeft 'maar' 35 procent een tijdelijk contract. Voor een deel komt dit doordat ouderen vaker een vast contract hebben en de groep oudere werknemers uit veel meer mannen dan vrouwen bestaat. Maar ook onder de jongere wetenschappers hebben vrouwen vaker dan mannen een flexibel contract.

Achter de percentages schuilt nog veel meer onzekerheid. Dit komt voort uit gesjoemel met de Flexwet en knutselcontracten. Docenten die vanwege de Flexwet niet nog een tijdelijk contract mogen krijgen, wordt bijvoorbeeld gevraagd als zzp'er verder te werken. Dat komt de universiteit goed uit, omdat ze risico's zoals loondoorbetaling bij ziekte bij de docent zelf neerlegt. Ook geven universiteiten contracten van 5 jaar. Die tellen niet mee als tijdelijk contract, maar zijn het natuurlijk wel. Daarnaast komt het voor dat werknemers slechts voor een dag een vast contract krijgen. Tot slot worden tijdelijke banen nog onzekerder gemaakt. Zo zijn er promovendi

die geen werknemer zijn maar bursaal. In plaats van loon krijgen ze een beurs. Veel zekerheden die werknemers hebben, zoals pensioenopbouw, hebben zij niet, terwijl ze wel hetzelfde werk doen.

Ellen ter Gast stelt daarom in een opiniestuk in de Volkskrant dat "Nederlandse universiteiten draaien op vrijwilligerswerk". Wetenschappers maken veel meer uren dan waarvoor ze betaald worden. Ter Gast: "De uren die een docent maakt om zijn vakgebied bij te houden of te overleggen met vakgenoten – kortom alles wat valt onder de noemer 'professionele ontwikkeling' – komen volledig voor rekening van de werknemer. Dat geldt ook voor de tijd die hij nodig heeft om colleges voor te bereiden. Het aantal uren dat een docent daarvoor in rekening mag brengen, staat in geen verhouding tot de praktijk." De wel betaalde uren liggen volgens Ter Gast te laag. "Waar ik werk is het uurtarief voor docenten maximaal 45 euro. Bij de Kamer van Koophandel verklaren ze je voor gek. Met dat uurtarief kun je nooit een pensioen opbouwen en een arbeidsongeschiktheidsverzekering financieren."

WAT ZIJN DE GEVOLGEN?

De huidige financiering zet de wetenschap onder druk. Er is steeds minder ruimte voor langdurig, fundamenteel en onafhankelijk onderzoek. Juist dit onderzoek heeft in het verleden vaak gezorgd voor grote doorbraken. Er is nu te veel focus op korte onderzoeksprogramma's, waardoor de wetenschap vluchtig wordt. Ook ontstaat grote ongelijkheid. Steeds meer geld gaat naar steeds minder wetenschappers. Een kleine groep van 10 procent beschikt over meer dan 60 procent van het geld voor vrij onderzoek. De top 30 procent van de aanvragers ontvangt 86 procent van al het geld. De overige 70 procent moet het dus doen met 14 procent van alle middelen. Om steeds meer geld moet geconcurrereerd worden en daarmee gaat veel tijd verloren. Wetenschappers zijn wel tot een derde van hun tijd kwijt aan hun zoektocht naar financiering, zo blijkt uit onderzoek van de Volkskrant. De slagingskans is echter laag: tussen de 11-15 procent.

Marijtte Jongsma, voorzitter van de VAWO, vakbond voor de wetenschap: 'Voor goed onderzoek en goed onderwijs is continuïteit nodig. Dat gaat een stuk lastiger als iedereen maar een paar jaar blijft.' De continuïteit van de opleiding is soms slechts in handen van een paar mensen. Er is vaak een hiaat in het onderwijs en in de formatie en er is geen doorlopende lijn voor studenten. Je ziet dat de koppeling tussen onderwijs en onderzoek steeds meer wordt losgelaten.

De flexibilisering van de wetenschap is ook slecht voor de wetenschapper zelf. Wanneer je jarenlang – tot wel 25 jaar – geen vast contract hebt, ben je veroordeeld tot een onzeker bestaan. Een huis kopen en een gezin starten is dan zoveel moeilijker. De onzekerheid en hoge werkdruk kunnen ook stress en ziekte veroorzaken. Door de onzekere positie is het lastiger om kritisch te zijn. Formeel en informeel hebben wetenschappers steeds minder te zeggen. Ook kan het zorgen voor integriteitsproblemen. Een tijdelijk contract en onzekere positie maken het bijvoorbeeld voor wetenschappers lastiger om nee te zeggen tegen ongewenste druk van opdrachtgevers om data of conclusies aan te passen. Commercialisering en flexibilisering leiden tot WC-Eendwetenschap. Dat is wetenschap waarbij de conclusies verdacht veel lijken op reclame voor de opdrachtgever. 'Wij van WC-Eend adviseren WC-Eend.' U kent de slagzin wel.

WAT VINDEN WETENSCHAPPERS?

Het protest tegen de vele flexcontracten groeit. Het eerder genoemde Platform Hervorming Nederlandse Universiteiten (H.NU) en de Vakbond voor de wetenschap (VAWO) voerden er actie tegen, net als de FNV en platform Science in Transition. In 2015 werd eerst het Bungehuis en vervolgens het Maagdenhuis, bestuursgebouw van de Universiteit van Amsterdam, zes weken lang bezet. De actie werd ondersteund door studenten en docenten van verschillende actiegroepen, zoals De Nieuwe Universiteit, HumanitiesRally en ReThink. Belangrijkste kritiekpunt was het zogenaamde rendementsdenken, waarbij de universiteit als een commercieel bedrijf wordt gezien. Al vanaf het

Foto: acthief SP

De verandering moet juist ook van de universiteiten komen.

begin van de protesten was er de eis van minder flexcontracten en meer zekerheid voor docenten en medewerkers.

Dat deze eis breed gesteund wordt, blijkt ook wel uit onderzoek van de SP. Voor ons onderzoek 'Wetenschappers aan het woord' spraken we 977 wetenschappers. Het overgrote deel van de respondenten (74 procent) geeft aan af te willen van de vele flexcontracten. Ruim 83 procent van de deelnemers wil meer vaste aanstellingen voor wetenschappelijk personeel. Veel respondenten vinden dat het hoge aantal flexcontracten leidt tot kapitaalvernietiging. Te veel flexibele werknemers leidt tot verlies van talent, kennis en ervaring, terwijl juist die zaken het belangrijkste kapitaal van de universiteit vormen.

WAT NU?

Het is tijd dat wetenschap weer stabiel wordt. Daarvoor is politieke wil en verandering nodig.

De vermarkting van de universiteit moet worden gestopt. De SP wil dat de overheid meer investeert in wetenschap. Ook wil zij dat een groter deel van de financiering vast wordt, zodat er minder geconcurrereerd hoeft te worden. De helft van het geld dat nu naar de tweede geldstroom gaat, moet naar de eerste geldstroom. Daarmee komt er geld beschikbaar voor langdurig, fundamenteel en onafhankelijk onderzoek. Ook komt er zo geld vrij voor het vast aannemen van personeel. De SP wil het aantal flexwerkers maximaliseren tot 20 procent.

Politieke verandering is echter niet genoeg. De verandering moet juist ook van de universiteiten zelf komen. Zij moeten willen investeren in goed onderzoek, goed onderwijs en goed werk voor academici. Voor die verandering is nog veel strijd van onderop nodig. De SP draagt daar graag haar steentje aan bij.

Geraadpleegde bronnen

<http://www.volkskrant.nl/binnenland/zorg-in-de-universitaire-wereld-de-wetenschapper-als-flexwerker~a3733455/>

<https://blendle.com/i/nrc-handelsblad/na-profvoetballers-hebben-wetenschappers-het-vaakst-tijdelijke-aanstellingen/bnl-nrc-20150401-1483481>

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3512770/2013/09/20/Vele-flexwerkers-op-universiteit-hollen-de-wetenschap-uit.dhtml>
<http://www.trouw.nl/tr/nl/4556/Onderwijs/article/detail/3904270/2015/03/15/Flexwerk-nekt-de-geleerde.dhtml>

<http://www.volkskrant.nl/opinie/zzp-ers-in-hoger-onderwijs-worden-uitgebuit~a4419570/>

https://www.sp.nl/sites/default/files/1_wahw_1.pdf

ASSCHER EN ARBEIDSMIGRATIE

Minister Asscher doet nu als lijsttrekker voor de PvdA voorkomen alsof hij de visie van de SP op arbeidsmigratie deelt. 'De SP en ik hebben hier hetzelfde doel, namelijk zorgen dat Nederlanders niet worden weggeconcurrereerd door arbeiders die kunstmatig goedkoper zijn. Dat is volkomen onrechtvaardig,' aldus Asscher. Feit is dat hij als minister niets heeft gedaan tegen verdringing en uitbuiting. Zijn argument was altijd dat er in Europa afspraken gemaakt moesten worden, maar daar is niets van terecht gekomen. Niet zo vreemd wanneer je bedenkt dat zijn partij, de PvdA, zich de afgelopen 20 jaar in debatten over de uitbreiding van de EU nooit sterk heeft gemaakt voor regulering van arbeidsmigratie.

GROOTSCHALIGE ARBEIDSMIGRATIE DRUKT LONEN

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Peter Hiltz / Hollandse Hoogte©

Het openstellen van de grenzen voor Midden- en Oost-Europese werknemers, een kleine tien jaar geleden, heeft geleid tot ontwrichting in de landen van herkomst en verdringing, uitbuiting en onderbetaling hier. De SP wil malafide uitzendbureaus in de ban doen en werkvergunningen invoeren voor werknemers uit Midden- en Oost-Europa.

Het openstellen van de grenzen voor Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten heeft met name in sectoren als de bouw, tuinbouw, wegtransport en voedingsindustrie geleid tot verdringing en uitbuiting. Malafide uitzendbureaus en werkgevers hebben vrij spel gekregen om vooral Oost-Europese werknemers via dubieuze constructies voor een karig loon te werk te stellen. Hierdoor worden werknemers tegen elkaar uitgespeeld en dalen de lonen en verslechteren de arbeidsomstandigheden. Nederland loopt door fiscale constructies naar schatting 1,5 miljard euro aan belasting- en premie-inkomsten mis.

Met ingang van 1 mei 2007 is de tewerkstellingsvergunning voor werknemers uit Midden- en Oost-Europese landen afgeschaft. Voordien hadden ze een vergunning nodig om hier legaal te kunnen werken. Die werd alleen afgegeven als er in Nederland geen geschikte werknemers gevonden konden worden voor een vacature. Tijdens het voorafgaande debat over het openstellen van de grenzen in 2004 stelde toenmalig VVD-staatssecretaris Van Hoof dat jaarlijks maximaal 10 duizend werknemers uit Midden- en Oost-Europa naar Nederland zouden komen. In 2005 waren dat er echter al ruim 50 duizend en de Sociaal Economische Raad schat het huidige aantal arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa op 340 duizend. Polen vormen met 150 duizend de grootste groep (CBS).

De SP is vanaf het begin kritisch geweest over de arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europese landen. Al in januari 2004 – dus nog voor de toetreding op 1 mei van Estland, Letland, Litouwen, Tsjechië, Slowa-

kije, Slovenië, Hongarije en Polen tot de EU – waarschuwde toenmalig SP-Tweede Kamerlid Jan de Wit voor een ruimere toelating van nieuwe arbeidsmigranten in een opiniestuk in de Volkskrant. Hij stelde dat hen hier laten werken zonder ze dezelfde rechten te geven als Nederlandse werknemers, niet alleen een nieuwe onderlaag van tweederangs burgers creëert, maar ook zorgt voor oneerlijke concurrentie op de arbeidsmarkt met Nederlandse werknemers, werklozen en gedeeltelijk arbeidsongeschikten.

UITTOCHT GESCHOOLED ARBEIDSKRACHTEN

De Wit wees daarnaast op de gevolgen voor Midden- en Oost-Europese landen wanneer juist die mensen hierheen zouden komen die deze landen het hardst nodig hebben om hun economie op te bouwen. Hij vreesde voor een uittocht van hooggeschoolde arbeidskrachten. Dat deze vrees terecht was constateerde SP-Tweede Kamerlid Paul Ulenbelt tijdens zijn bezoek aan Polen in 2007 toen de tewerkstellingsvergunning

voor Poolse werknemers net was afgeschaft. Uit gesprekken die hij daar voerde met diverse betrokkenen blijkt dat er in verschillende sectoren, zoals de bouw en ICT, tekorten zijn aan praktisch en theoretisch geschoold personeel als gevolg van de grootschalige arbeidsmigratie naar onder andere Nederland. Naast de tekorten op de arbeidsmarkt, heeft de arbeidsmigratie ook nadelige gevolgen gehad voor de kinderen, de familiebanden en de sociale samenhang in Polen. De ontwrichting van de samenleving in de herkomstlanden is voor de SP – naast uitbuiting en verdringing van werknemers – altijd een belangrijke reden geweest om tegen het openstellen van de grenzen voor arbeidsmigratie te zijn.

UITBUITING EN VERDRINGING

Sinds 2004 heeft de SP via onderzoeken, manifestaties, moties, actieplannen en zelfs een parlementair onderzoek consequent aandacht gevraagd voor de problemen met arbeidsmigratie uit vooral Oost-Europese landen, die zich zowel hier als in de landen van herkomst voordoen. De komst van veelal zeer goedkope arbeidskrachten en schijnzelfstandigen uit Oost-Europa heeft geleid tot druk op de lonen en arbeidsvoorwaarden, een toename van flexcontracten, verdringing van werknemers in

sectoren als transport, (tuin)bouw en productie en uitbuiting door malafide uitzendbureaus en werkgevers. Tegelijkertijd hebben bedrijven in de landen van herkomst een tekort aan geschoolde arbeidskrachten en groeien veel kinderen op zonder vader of moeder. SP-leider Emile Roemer vatte het bondig samen: ‘Nog altijd zijn een half miljoen Nederlanders op zoek naar werk. Veel buitenlandse werknemers uit onder andere Oost-Europa worden via slinkse wegen uitgebuit, ver weg van hun familie, en tewerkgesteld voor een hongerloontje. Ze wonen regelmatig in oude volkswijken, met veel te veel mensen in een slecht onderhouden woning, met overlast tot gevolg. En de overheid loopt naar schatting anderhalf miljard aan belasting en premie per jaar mis. De enige winnaars? Bedrijven en uitzendbureaus wiens verdienmodel gebouwd is op uitbuiting.’

ZEGGENSCHAP TERUG

Wil je werkelijk iets doen aan de problemen rondom de grootschalige arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa, dan zul je weer tewerkstellingsvergunningen in moeten voeren en malafide uitzendbureaus in de ban moeten doen. Om weer zeggenschap te krijgen over wie hier komt werken uit Midden- en Oost-Europa zal het Europese verdrag dat

het vrije verkeer van werknemers regelt, aangepast moeten worden. Oost-Europese landen zullen daar naar verwachting niet mee akkoord gaan, omdat zij de export van hun werknemers niet willen tegenhouden. Toch zal minister Asscher naar Brussel moeten om hiervoor te pleiten. Desnoods moet Nederland eenzijdig het verdrag overtreden en tewerkstellingsvergunningen invoeren. Om een einde te maken aan malafide uitzendbureaus, zul je de manier waarop zij nu geld verdienen aan banden moeten leggen. In de eerste plaats door de vergunningsplicht voor uitzendbureaus, die in 1998 als onderdeel van de Flexwet is afgeschaft, weer in ere te herstellen. Bij een grove overtreding of het meermaals overtreden van de wet kan de vergunning worden ingetrokken. De verantwoordelijke persoon krijgt daarna nooit meer een vergunning. In de tweede plaats door de fiscale mogelijkheden om een buitenlandse werknemer minder te betalen dan een Nederlandse werknemer te schrappen (A1-verklaring en ET-regeling). Gelijk loon voor gelijk werk moet altijd het uitgangspunt zijn. Tot slot moet flexwerk fors duurder worden gemaakt en moeten payrollconstructies waar uitzendbureaus fors aan verdienen verboden worden.

10-PUNTENPLAN SP TEGEN VERDRINGING, UITBUITING EN ONDERBETALING

1. Nederland moet weer zeggenschap krijgen over wie hier komt werken uit Midden- en Oost-Europese landen. Daarom schrappen wij het vrij verkeer van werknemers uit deze landen. Werkgevers moeten weer een vergunning aanvragen voor het tewerkstellen van werknemers uit Midden- en Oost-Europese landen.
2. Malafide uitzendbureaus doen wij in de ban door invoering van een vergunningsplicht. Een grove overtreding van de wet of het meermaals overtreden van de wet heeft het intrekken van de vergunning tot gevolg. De persoon die verantwoordelijk is voor het uitzendbureau krijgt daarna nooit meer een vergunning.
3. We maken flexibele arbeid duurder dan vaste arbeid door de WW-premie te verhogen. De opbrengsten hiervan gebruiken we om vast werk goedkoper te maken door de WW-premie te verlagen.
4. Niemand werkt nul uren in de week. Daarom verbieden wij het gebruik van nuluren contracten.
5. Payrollbedrijven worden door werkgevers gebruikt als middel om onder hun verantwoordelijkheid uit te komen. Werknemers zijn hier het slachtoffer van. Daarom verbieden wij de payroll-constructies.
6. We trekken 25 miljoen uit om het aantal inspecteurs bij de arbeidsinspectie uit te breiden. Hierdoor kunnen ruim driehonderd extra inspecteurs in dienst worden genomen.
7. We maken koppelverkoop bij het aangaan van een arbeids-overeenkomst, zoals huisvesting en een zorgverzekering, onmogelijk.
8. Werkgevers krijgen de plicht om arbeidsmigranten de Nederlandse taal te laten leren. Onder werktijd en op kosten van de werkgever.
9. Constructies waarbij belasting en sociale premies in het land van herkomst kunnen worden betaald in plaats van in het land waar iemand werkt (A1-verklaring) maken we onmogelijk. Hiervoor passen we Europese verdragen aan. Lukt dit niet dan regelen we het nationaal. Ook de regeling waardoor het brutoloon van een werknemer gebruikt mag worden voor nettovergoedingen, zoals huisvesting en vervoer (ET-regeling), schrappen we.
10. De arbeidsinspectie krijgt de bevoegdheid om maximale boetes op te leggen indien een werkgever of opdrachtgever gelijk werk voor gelijk loon niet naleeft (artikel 8 WAADI).

CENTRAAL PLANBUREAU: FLEXIBILISERINGSPROFEET TOT INKEER?

Tekst: Eduard van Scheltinga Foto: Peter Hiltz / Hollandse Hoogte©

Geen ander kapitalistisch land heeft een economisch bureau met zoveel politieke invloed als het Nederlandse Centraal Planbureau. Het Centraal Planbureau neemt invloedrijke politieke standpunten in en het rekent partijprogramma's en voorstellen door. Maar welke keuzes maken de economen van het CPB waar het gaat om flexibilisering van arbeid?

Een duidelijk voorbeeld van het standpunt van het CPB staat in de doorrekening van het SP-verkiezingsprogramma in 2012. In *Keuzes in Kaart* schrijft het Centraal Planbureau over het voorstel om de versoepeling van ontslagbescherming terug te draaien het volgende: "Het niveau van ontslagbescherming voor vaste contracten neemt volgens de OESO-indicator toe. Hierdoor komt op de lange termijn het niveau van de productiviteit 0,5 % lager uit." (CPB 2012, p. 152) Oftewel, meer flexibilisering van arbeid betekent in de doorrekening van het Centraal Planbureau meer economische groei. Weigert een partij mensen op te zadelen met onzekerheid, dan wordt dat in de doorrekening bestraft met een lager groeipercentage.

Terwijl er vele onderzoeken zijn naar flexibilisering, baseert het CPB zich daarbij vooral op één daarvan. Dit is bij navraag door het CPB bevestigd. Het gaat om de studie *Employment Protection, Technology Choice, and Worker Allocation* van Eric Bartelsman, Pieter Gautier en Joris de Wind. Zij onderzochten de correlatie tussen een aantal riskante ICT-projecten en de flexibiliteit van arbeid. Het blijkt dat er in landen met betere ontslagbescherming minder riskante ICT-projecten worden uitgevoerd. Dit zegt echter weinig over economische groei, laat staan over banen. Het Centraal Planbureau negeert hierbij onderzoeken van bijvoorbeeld Alfred Kleinknecht. Daaruit komt naar voren dat werkers in vaste dienst juist productiever zijn dan flexwerkers.

TOT INKEER

Niet zo lang geleden publiceerde het Centraal Planbureau een nieuwe analyse over flexibilisering van arbeid. Het lijkt op het eerste gezicht of het Planbureau in *Flexibiliteit op de arbeidsmarkt* van gedachte is veranderd. Zouden ze dan toch iets van Kleinknecht gelezen hebben? In het rapport staat: "Op economische gronden valt niet te zeggen welk aandeel flexibele arbeidsrelaties in de beroepsbevolking wenselijk is." (CPB 2016, p. 3) En zelfs dat de nadelen van

flexwerk "voor een betrekkelijk groot deel voor rekening van zwakkere groepen op de arbeidsmarkt' komen". (CPB 2016, p. 3) Het CPB oordeelt dat flexwerkers driemaal zo veel risico lopen op armoede en werkloosheid als werkers met een vast contract. Nadat jarenlang de flexibiliseringsprofeet te zijn geweest, lijkt het Centraal Planbureau tot inkeer gekomen. Maar je moet nooit te vroeg juichen. Laten we kijken naar hun aanbevelingen.

Het Centraal Planbureau stelt drie dingen voor. Oneigenlijk gebruik van flexwerk stoppen, vaste contracten minder vast maken en sociale zekerheid uitbreiden naar flexwerkers. Behalve het tweede punt klinken deze voorstellen niet gek, maar dan staat er: "Om extra instroom in sociale regelingen te voorkomen, is flankerend beleid nodig." (CPB 2016, p. 4) De collectieve lasten mogen volgens het Planbureau niet stijgen, dat zou slecht zijn voor de werkgelegenheid. Daar komt de neoliberale aap uit de mouw. Het CPB wil flexwerkers een beetje meer sociale zekerheid geven, maar wel ten koste van mensen met een vast contract. En het doet als voorstel dat werkers met een vast contract makkelijker ontslagen kunnen worden en hun sociale zekerheid verminderd wordt. Het is dezelfde tactiek die D66 gebruikt om mensen wijs te maken dat die partij flexwerk wil aanpakken, terwijl ze arbeid juist nog flexibeler maakt. Het is flex met flex bestrijden.

Literatuur

- Bartelsman, Eric J. Gautier, Pieter A. Wind, Joris de (2010). *Employment Protection, Technology Choice, and Worker Allocation*. Tinbergen Institute (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1592162)
- CPB (2016). *Keuzes in Kaart 2013-2017*.
- CPB (2016). *Flexibiliteit op de arbeidsmarkt*.
- Geus, Hans de (2014). 'Voor vernieuwing heb je flexibilisering nodig.' *Follow the Money* (<https://www.ftm.nl/artikelen/interview-met-eric-bartelsman>)

CPB wil flex met flex bestrijden

PAUL VERHAEGHE: ‘WE ZIJN SOCIALE DIEREN, WE HEBBEN DE ANDER NODIG’

Tekst: Eduard van Scheltinga Foto: Nynke Vissia

De neoliberale maatschappij maakt ons ziek, betoogt de Belgische klinisch psycholoog en psychoanalyticus Paul Verhaeghe. Op ons werk worden we als concurrenten tegen elkaar opgezet; dat nemen we mee naar huis. Daardoor verdwijnt onze onderlinge verbondenheid, wat gevolgen heeft voor de gezondheid.

Paul Verhaeghe deed onderzoek naar de samenhang tussen neoliberalisme en psychische aandoeningen. Wie we zijn ontleen we aan onze omgeving. Een andere economie zou ons daarom erg goed doen, zo kunnen we stellen op grond van zijn studies. Een goede reden om met hem te gaan praten over zijn diagnose van onze samenleving.

› **Wat doet flexibilisering met mensen?**

‘Flexibilisering is een verbloemde uitdrukking om aan te geven dat bazen kunnen beslissen over wanneer ze iemand nodig hebben, hoe lang ze iemand nodig hebben, waarvoor ze iemand nodig hebben – om vervolgens te zeggen: ‘Dank u wel en tot de volgende keer.’ Flexibilisering is een mooi woord om aan te duiden dat mensen te verbruiken grondstof zijn. Dit geeft ons een enorme onzekerheid. Het bevordert in eerste instantie angst. De angst van: heb ik volgende maand nog een baan? Hoe lang zal ik in dit bedrijf kunnen werken? Heb ik wel zicht op een goede zorgverzekering? Dat zit er ook aan te komen als we het Amerikaanse marktmodel voor de zorg nog verder volgen. De stap van angst naar depressie is niet zo groot.

Sinds de jaren tachtig is er dan ook in versneld tempo een verandering in de veelvoorkomende psychische aandoeningen. Met de opkomst van het neoliberalisme zien we vooral veel persoonlijkheidsstoornissen in combinatie met angst en depressie.’

› **Wat waren voor het neoliberalisme dan veelvoorkomende psychische aandoeningen?**

‘Bij het maatschappijmodel dat we tot pakweg de jaren zeventig hadden, was er vooral sprake van neurosen. Dat kwam voort uit het permanent onderdrukken van verlangens, wat van je geëist werd door de strikte normen van het maatschappijmodel.’

› **Heeft stress een rol in de veelvoorkomende ziekten die we onder het neoliberalisme zien?**

Paul Verhaeghe is als hoogleraar Psychoanalyse en Klinische Psychologie verbonden aan de Universiteit van Gent. In 2012 brak Verhaeghe bij het grote publiek door met zijn boek *Identiteit*. Daarin beschrijft hij hoe neoliberale ideologie de sociale aard van mensen onderdrukt en egoïsme aanwakkert. In 2015 verscheen zijn boek *Autoriteit*. Een studie naar het verval van traditionele autoriteit, waarbij macht voor autoriteit in de plaats komt.

‘Vrijwel elke ziekte kan het gevolg zijn van stress, van lage rugpijn tot een psychiatrische stoornis. Het medisch mechanisme daarvoor snappen we vrij goed. Stress is de reactie van ons lichaam op een bedreiging. Die bedreiging kan fysiek zijn, zoals de hond die mensen aanvalt. Maar kan ook veel vager zijn: de werkomgeving die zodanig veeleisend is dat we er niet aan kunnen voldoen. De lichamelijke reactie op de bedreiging is het verhogen van bepaalde hormonen: cortisol en adrenaline. Dat is een gezonde reactie, want het stelt ons in staat tot een vechtende of een vluchtende reactie: *fight or flight*. Het probleem is dat de oorzaken van stress, zeker de sociaaleconomische factoren, niet weggaan. Het cortisol- en adrenalineniveau blijft daardoor chronisch hoog. Daardoor wordt onze immuniteit en weerstand minder en zijn we vatbaarder voor allerlei infectieziekten. We worden dus

'Alle mensen die buiten de boot vallen zijn maar afval'

inderdaad ziek van stress, maar die ziekte kan allerlei vormen aannemen. De verhoogde cortisol- en adrenalineniveaus komen neer op een alarmfase van het lichaam. Daarbij moet je je voorstellen dat alle systemen in het rood staan tot er ergens een zekering doorbrandt. Dat kan overal gebeuren.’

› Wat zegt de wijze waarop psychische aandoeningen behandeld worden over onze samenleving?

‘Steeds meer heerst de overtuiging dat psychische en psychiatrische aandoeningen te maken hebben met hersenafwijkingen die een genetische basis hebben. Daar is wetenschappelijk gezien geen enkel bewijs voor, dat zegt de psychiatrie zelf. Tegelijkertijd gaat men ervan uit dat de behandeling gericht moet zijn op de individuele patiënt. Want het is de individuele patiënt die een hersenafwijking heeft opgelopen. Dat vind ik nogal een dramatische ontwikkeling. Het is namelijk vrij duidelijk dat de stijging in persoonlijkheidsstoornissen te maken heeft met veranderingen in de samenleving. Dus moeten we de patiënten niet alleen als individuen beschouwen, maar ook als onderdeel van een groep.’

› Als we onze samenleving anders inrichten en mensen minder in onzekerheid duwen, zouden we dan een verandering in de veelvoorkomende ziekten zien?

‘Zonder twijfel. Dat weten we op grond van onderzoek. Geef mensen meer autonomie op de werkvloer, laat ze zelf over een aantal dingen beslissen, ga meer in de richting van horizontale netwerken van coöperatieven en je ziet twee dingen. In de eerste plaats dat de arbeidstevredenheid toeneemt en ten tweede dat het bedrijf meer winst maakt.’

› In uw boek *Identiteit* noemt u het neoliberalisme de nieuwste mutatie van het sociaaldarwinisme. Wat hebben die twee met elkaar te maken?

‘In het neoliberalisme worden twee correcte beschrijvingen van de mens omgebogen tot iets wat op zijn zachtst gezegd bedenkelijk en zelfs bedreigend is. Het eerste kenmerk is de maakbaarheid van de mens. Wij zijn zeer sterk maakbaar, omdat we een ontzettend groot aanpassingsvermogen hebben. Wat hebben neoliberalen daarvan gemaakt? Als de mens maakbaar is, dan moet iedereen het kunnen maken. Dan is iedereen auteur van zijn eigen succes of mislukking. Dus als je het niet maakt, is het je eigen schuld. Dan heb je foute keuzes gemaakt of heb je niet genoeg je best gedaan. Bovendien wordt in het neoliberalisme de maakbaarheid uitsluitend professioneel economisch bekeken. Het volstaat niet dat je een goede musicus wordt, je moet er ook heel veel geld mee verdienen. Anders telt het niet mee. De tweede beschrijving is dat de mens een hypercompetitief wezen is. De mens gaat voortdurend in competitie met anderen. Ook dat is juist. We behoren tot de sociale zoogdieren en die zijn competitief. Maar de fout van het neoliberale model is dat ze dit reduceert tot hét kenmerk van de mens. Ze negeert dat we ook sociale zoogdieren zijn en een hoge mate van groepsfunctioneren en solidariteit in ons hebben.’

Het sociaaldarwinistische van het neoliberalisme zit in het combineren van die twee beschrijvingen: de maakbaarheid in de betekenis van het moeten maken en het hypercompetitieve. Volgens neoliberalen is het een natuurlijk gegeven dat degene die in de maatschappelijke competitie boven komt drijven de beste is. Een soort *survival of the strongest*, waarbij de sterkste degene met het meeste geld is. Zij stellen dat dit is goed voor de samenleving. We zouden dan betere diensten en producten krijgen. Alle mensen die buiten de boot vallen – dat wordt dan wat minder luid gezegd – zijn eigenlijk maar afval. Die zouden het in de natuurlijke strijd toch niet gehaald hebben. Wetenschappelijk gezien is dat onzin.

Als je naar Darwin kijkt, gaat het niet over de *survival of the strongest*, zoals in het neoliberale model, maar over *survival of the fittest*. Dat wil zeggen: zij die zich het beste kunnen aanpassen. Het sociaaldarwinisme kwam voor het eerst op begin vorige eeuw, met als culminatiepunt de nazi's en de rassentheorie. Het verschijnt nu opnieuw. Maar men let wel op om die term te gebruiken, want men weet dat die term taboe is.'

› **Wat is het verschil tussen autoriteit en macht?**

'Hiervoor heb ik inspiratie opgedaan bij de Duitse filosofe Hannah Arendt. De functie van macht en autoriteit is het regelen van de sociale verhoudingen tussen mensen. Als die verhoudingen geregeld worden op grond van autoriteit – dit komt misschien wat verrassend over – dan komen ze op vrijwillige basis tot stand. Als ze geregeld worden op grond van macht,

mensen die in die ideologie geloven en zich erachter scharen. Ik denk ook dat dit voor de oorspronkelijke bedenkers het geval was. Het huidige neoliberalisme dient zich echter niet meer aan als ideologie, maar als realiteit. *Get real*, de mens zit nu eenmaal zo in elkaar, wordt er gezegd. Daarbij is geen sprake van zinverlening en dat leidt tot cynisme of een burn-out.'

› **Neoliberalisme brengt voor velen bestaansonzekerheid. Wat doet het met de samenleving als zoveel mensen onzeker van hun bestaan zijn?**

'Dat is een pijnlijk verhaal. De beroemde uitspraak van Margaret Thatcher is profetisch geworden. Ze zei: *'There is no such thing as society, there are only individuals'*. Doordat het neoliberalisme de realiteit gedurende een aantal decennia bepaald heeft, is die uitspraak ook werkelijkheid geworden. Wij zijn eigenlijk een verzameling individuen die voortdurend met elkaar moeten concurreren. Daardoor wordt het natuurlijke sociaal netwerk vernietigd. Een van de belangrijkste problemen vandaag de dag is dat mensen zich erg eenzaam voelen. Dan heb ik het niet over mensen die nauwelijks sociaal contact hebben. Dan heb ik het over mensen die een gezin hebben, of een druk sociaal leven, maar zich wel ontzettend eenzaam voelen. Zij kunnen de ander niet vertrouwen. Dat komt omdat ze voortdurend moeten concurreren met die ander. De verbondenheid wordt stuk gemaakt. Maar we zijn sociale dieren, we hebben de ander juist nodig.

Je ziet dat er een enorme verruwing is gekomen in de onderlinge verhoudingen en een forse stijging van het wantrouwen in elkaar. Dat heeft ook te maken met het verdwijnen van de traditionele autoriteit. De reactie daarop is een toename van de regelgeving. Hoe minder autoriteit, hoe meer behoefte aan regels, hoe groter het wantrouwen. Het is echter geen goed idee om een maatschappij te baseren op sociale angst. De uitdaging waar wij voor staan is om na te denken over een nieuwe basis voor autoriteit en over hoe die kan functioneren.'

'De verbondenheid wordt stuk gemaakt'

› **Welk gedrag moedigt een neoliberale samenleving in mensen aan?**

'Het hypercompetitieve. Je moet steeds concurreren met anderen, maar ook met jezelf, met je eigen ideaalbeeld. Het is wel een heel arm ideaalbeeld, dat afhangt van succes dat alleen in kwantitatieve termen wordt uitgedrukt. Bij een universiteit zoveel publicaties, op Facebook zoveel *likes*, altijd meer van hetzelfde. Daardoor krijgen we een ontzettende versnelling, maar geen fundamentele verandering. Dat zie je ook op politiek niveau. Om de zoveel tijd krijgen we wel nieuwe regeringen, maar of deze het accent wat linkser of wat rechtser leggen, ze doen exact hetzelfde. Ze laten zich door multinationals tegen andere landen uitspelen. Regeringen zijn alleen maar bezig met het verstevigen van de concurrentiepositie van hun land, door bijvoorbeeld telkens weer de vennootschapsbelasting te verlagen.'

› **U stelt in uw boek *Autoriteit* dat het dwingende effect van neoliberale normen en waarden vooral met macht te maken heeft en niet zozeer met autoriteit. Wat bedoelt u daarmee?**

'Neoliberalisme presenteert zich niet meer als ideologie. Het presenteert zich als realiteit. *There is no alternative*, wordt er gezegd. Als je niet wilt volgen, dan hang je. Zo worden neoliberale normen en waarden opgelegd. Dat is geen vrijwillige onderwerping op basis van autoriteit, dat is pure macht.'

is het op basis van gedwongen onderwerping.

Als het gaat om autoriteit, heeft iemand gezegd over iemand anders op grond van een derde externe bron. Autoriteit heeft dus een driedelige structuur. Een groep mensen waarin de verhoudingen zijn geregeld op grond van autoriteit, erkent gezamenlijk iets dat buiten hen ligt. Dat is een verhaal waar ze geloof aan hechten en zin aan ontlenen. Dat kan religie zijn, maar het is ook vaak een ideologie. Op grond daarvan kan de groep iemand autoriteit toekennen. We zijn dan bereid om ons min of meer vrijwillig te onderwerpen aan de gewoontes en regels die in dat systeem zitten. Macht is veel eenvoudiger. Macht is gewoon dat de een (financieel) sterker is dan de ander, waardoor de ander naar de pijpen van de een moet dansen. Dat is de wijze waarop het neoliberalisme zich aandient. Dat heeft niets te maken met zinverlening.'

› **Kan neoliberalisme wel zin verlenen aan mensen?**

'Het essentiële van zinverlening is dat je minstens met drie moet zijn. Als je met z'n drieën een gemeenschappelijk project opzet of een gemeenschappelijk ideaal hebt, kun je daar zin aan ontlenen. Maar het neoliberalisme zet ons allemaal tegen elkaar op als concurrenten. Dan wordt het zeer moeilijk om met z'n drieën samen te komen voor een gemeenschappelijk project. Je kunt niet uit alleen jezelf zinverlening halen. Dat is waanzin. Het neoliberale als ideologie kan inderdaad wel zin verlenen, voor de

VIJF KEER WINNEN VAN FLEX!

Tekst: Sandra Beckerman Foto's: archief SP

De afgelopen jaren is de flexibilisering van de arbeidsmarkt toegenomen. Nederlandse wetgeving en Europese regels hebben de loonkosten onder druk gezet. Deregulering heeft het mede mogelijk gemaakt dat bedrijven gaan zoeken naar mogelijkheden om de loonkosten zo laag mogelijk te krijgen. Vakbondsbestuurder Masja Zwart: 'Er zijn zoveel flutbanen. Dat heeft weinig met flex te maken. Het gaat gewoon om geld.'

Flexibilisering maakt de positie van werknemers zwakker en ondergraaft gemeenschappelijk verzet. Wanneer alle werknemers onder dezelfde cao vallen en eenzelfde soort contract hebben, is het gemakkelijker om mensen te organiseren op een gezamenlijk belang. Nu komt het binnen een bedrijf voor dat sommige werknemers een vast contract hebben, anderen zzp'er zijn of een tijdelijk contract hebben en weer anderen als arbeidsmigrant niet eens onder de Nederlandse cao vallen. Werknemers zijn

verdeeld en worden soms zelfs tegen elkaar opgezet of uitgespeeld. 'Voor jou tien anderen' is een veel gehoorde uitdrukking.

De afgelopen jaren is het protest tegen de flexibilisering van de arbeidsmarkt toegenomen.

De positie van werknemers is door flexibilisering verzwakt, maar tegelijkertijd is terugvechten wel degelijk mogelijk gebleken. 'Je moet je niet bang laten maken, want anders bereik je samen niets', aldus vakbondsbestuurder Masja Zwart. 'Terwijl je samen heel ver kunt komen.' In verschillende sectoren is de afgelopen jaren met succes gestreden tegen verschillende vormen van flexibilisering. Jongeren, zorgmedewerkers, vrachtwagenchauffeurs, fastfoodwerkers in de VS en de fabrieksarbeiders van DRAKA vochten en wonnen van flexibilisering. Hieronder een selectie van inspirerende voorbeelden.

KABELFABRIEK DRAKA

Brunie Batterman: 'Ik kan me er zo verschrikkelijk boos over maken. Hoezo wil iedereen flex? Veruit de

meeste mensen willen gewoon zekerheid en werk dat loont.' Batterman vocht en won in de strijd tegen onzekerheid. Hij werkte als uitzendkracht bij draad- en kabelfabriek Draka in Emmen. Daar viel op dat uitzendkrachten hetzelfde werk deden, maar niet hetzelfde loon kregen uitbetaald. Ook deelden de flexkrachten niet mee in de winstuitkering, kregen ze geen dertiende maand en konden ze niet doorgroeien naar een hogere loonschaal. Nadat Batterman een vast contract kreeg, begon hij met vakbond FNV zijn strijd tegen de vele uitzendcontracten bij Draka.

De eerste stap was het ophalen van loonstrookjes. Volgens de cao mag er 10 procent verschil zijn in de beloning tussen vaste en flexibele krachten. Door het ophalen van de loonstrookjes bleek dat dat verschil veel groter was. Flexibele krachten kregen voor hetzelfde werk 15 tot 45 procent minder.

Toen duidelijk was hoe groot de verschillen waren, volgden verschil-

lende acties. Met steun van de FNV werd de druk op de werkgever opgevoerd. Zo werd er gedreigd met een staking en werd DRAKA gedagvaard. De werkgever ging uiteindelijk overstag. Dit betekende voor sommigen een enorme vooruitgang. DRAKA moest zich gaan houden aan het maximale verschil van 10 procent tussen vaste en flexibele krachten. Omdat flexibele inhuur daarmee veel duurder werd dan het aannemen van vaste krachten, kregen ook meer mensen een vaste baan. Er zijn nu nog twintig uitzendkrachten, voorheen waren dat er honderd.

Overigens blijven de werknemers en hun vakbond wel alert. Nog steeds zijn er gevallen van uitzendkrachten die onderbetaald worden. Dan volgen nieuwe acties. Terwijl DRAKA, onderdeel van moederbedrijf Prysmian, op veel plaatsen in Europa fabrieken sluit, wordt juist in Emmen, waar gestreden werd tegen te lage lonen, de productie uitgebreid. Brunie Batterman: 'Dit laat zien dat vechten loont. Samen kun je iets bereiken.'

YOUNG & UNITED

'Veel mensen zeggen: jongeren komen niet meer in actie. En ook: jongeren willen graag flexibiliteit.' Aan het woord is Merel Stoop. Zij is voorzitter van ROOD, jong in de SP, en activist van Young & United. 'Met Young & United hebben we laten zien dat beide stellingen onzin zijn. Jongeren willen zekerheid en een eerlijk loon. Zij komen wel degelijk in actie. Sterker nog: ze hebben een belangrijke overwinning geboekt.'

Uit een enquête was naar voren gekomen dat 86 procent van de werkende jongeren een vast contract en een normaal loon vanaf 18 jaar wilde. Terwijl ruim 74 procent aangaf een onzeker contract te hebben. Een 18-jarige in Nederland ontvangt voor hetzelfde werk de helft minder loon dan iemand van 23 jaar. Uit CBS-onderzoek blijkt dat nog maar een kwart van de twintig- tot vijftwintig-jarigen zelfstandig kan rondkomen. Rond de eeuwwisseling lag dit percentage nog op 45.

In 2015 begonnen jongeren, verenigd in Young & United, met acties voor betere lonen en contracten. Deze

acties richtten zich allereerst op het afschaffen van het jeugdloon. 'Als je 18 bent mag je trouwen, stemmen en het leger in. Ook moet je de hele huur betalen. Waarom krijg je dan maar een half loon?', stelden de jongeren. De acties begonnen in de vier grote steden, maar breidden zich mede door hulp van ROOD snel uit naar andere steden.

De jongeren maakten duidelijk dat ze zich uitgekleeft voelden. Vulploegmedewerker Soufian ontkleedde zich voor de helft, bij een bijeenkomst van de Albert Heijn. Hij kon van een half loon geen heel pak betalen, was zijn argument. Naast ludieke acties werden ook demonstraties georganiseerd. En met succes. Merel Stoop: 'We hebben een klinkende overwinning geboekt. Het jeugdloon vanaf 21 jaar wordt afgeschaft.' Voor de jongeren is dit slechts het begin. Stoop: 'Het jeugdloon is maar één aspect van een onzeker leven. Er is meer aan de hand. Jongeren gaan van flutbaan naar flutbaan en van flutcontract naar flutcontract.' De komende tijd gaan Young & United en ROOD door met acties. Ze willen Nederland van de flexverslaving afhelpen.

AARDAPPELTRANSPORT

'Het waren vrije vogels, nu zijn ze vogelvrij verklaard', zegt Edwin Atema over vrachtwagenchauffeurs. Atema is vakbondsbestuurder en vecht al jaren tegen flexibilisering en uitbuiting. Een groot succes was de strijd van Poolse chauffeurs van AB Transport Group, de grootste aardappelenexporteur van West-Europa. De AB Transport Group heeft 1.250 werknemers, 1.000 trucks en 200 miljoen euro omzet. Poolse chauffeurs kwamen zelf met een busje naar Nederland. Vanuit Nederland reden ze voor een Pools loon met aardappelen door West-Europa. Een oneerlijk systeem, met de werkgevers als enige winnaars. De chauffeurs deden immers hetzelfde werk voor een ander loon. Nederlandse chauffeurs kregen 13 euro bruto, Poolse chauffeurs kregen voor hetzelfde werk slechts 3 euro. De concurrentie is moordend en de arbeidsomstandigheden zijn belabberd. Veel Poolse chauffeurs zijn zeer lang van huis en leven langs de weg onder slechte condities.

De FNV werkte samen met de Poolse vakbond Solidarnosc tegen uitbuiting en voor een eerlijk loon voor chauffeurs van alle nationaliteiten. De chauffeurs van de AB Transport Group voerden samen met de vakbond acties en ze hielden een wilde staking. Ook bleven ze onderhandelen met de directie. En met resultaat. De Poolse chauffeurs die in Nederland werken moeten nu ook een Nederlands loon krijgen. Daardoor gaan ze er enorm op vooruit. Met hun Nederlandse arbeidscontract verdienen ze 1000 euro meer dan toen ze nog een Pools contract hadden. Tot voor kort verdiende een Poolse AB chauffeur 700 euro, nu is dat 1.700 euro netto. Van 3 euro netto per uur en onverzekerd naar een vaste baan met alle zekerheden van dien, is een grote stap.

In de woorden van Edwin Atema: 'Van knock-out naar vette winst.' Het is mogelijk. En Atema gaat door. 'We beginnen nu internationaal met acties tegen uitbuiting van chauffeurs door IKEA. 'Dit heeft niets meer met vrije markt te maken, dit is gewoon sociaaleconomische criminaliteit.' Atema is zeker van zijn zaak: 'Ook dit gevecht gaan we winnen.'

OUDERENZORG

In verzorgings- en verpleeghuizen kwam het hoogste aantal nul-urencontracten voor. 'Een nul-urencontract is een contract van niets', fulmineert Lilian Marijnissen. Zij verbaasde zich er over hoeveel medewerkers in de ouderenzorg een flexcontract hadden: 'Op een terras kun je het heel druk hebben als de zon schijnt en heel rustig als het regent. In de horeca is het niet zo gek om een beetje flexibel te zijn. Maar in de ouderenzorg is de planning heel eenvoudig te maken. Er woont het hele jaar min of meer hetzelfde aantal mensen in een verzorgings- of verpleeghuis. Bizar dat juist hier de meeste nul-urencontracten voorkwamen.' Voorkwamen, want inmiddels behoren zij tot het verleden. Lilian Marijnissen streed met succes tegen de doorgesloten flexibilisering. Belangrijkste bezwaar tegen flex in de zorg is dat het slecht is voor de kwaliteit van de zorg. 'Voor bijvoorbeeld mensen met dementie is het goed als ze steeds dezelfde gezichten zien.' Daarom deden ook familieleden

Iedereen streed mee voor goede zorg

en mensen met een vast contract mee aan de protesten. Marijnissen: 'We lieten ons niet verdelen. Iedereen streed mee voor de belangen van de werknemers met een flexcontract en voor goede zorg.' De acties richtten zich niet alleen tegen flexcontracten, maar ook tegen flexdiensten. Diensten waarbij medewerkers niet meer acht uur achtereen werkten, maar 's ochtends een paar uur en 's avonds weer een paar uur. Die flexdienst noemt Lilian Marijnissen een symbool van doorgeslagen flexibilisering: 'Het maakt het zware werk nog veel zwaarder voor werknemers en zet hen en de kwaliteit van de zorg onder druk.' De strijd van vaste en flexibele werknemers van verzorgings- en verpleeghuizen samen met familieleden van de bewoners, was succesvol. Zo werden nul-urencontracten via de cao verboden en kregen zorgwerkers een normaal contract aangeboden met een vast aantal uren. 'Een nationale doorbraak', stelt Lilian Marijnissen. 'We hebben een trend gekeerd. Flexibilisering is geen gegeven wanneer er wordt teruggevochten.' Dat toont de overwinning volgens haar aan.

FIGHT FOR 15

De vier Nederlandse voorbeelden zijn inspirerend, omdat ze laten zien dat winnen van flex mogelijk is. En er zijn

meer inspirerende voorbeelden, in binnen- en buitenland. In het gidsland van de flexibilisering, de Verenigde Staten, is de afgelopen jaren gebouwd aan een strijdbare beweging, genaamd *Fight for 15*. Deze beweging heeft als speerpunt een minimumloon waar je van kunt leven. De 15 staat voor 15 dollar per uur (13 euro), het gewenste minimumloon. Dat minimumloon is in de VS in werkelijkheid maar 7,25 dollar per uur (6,50 euro). *Fight for 15* is een brede beweging. Opvallend is het grote aantal protesten van fastfood-medewerkers. Zij hebben veel te winnen, maar juist voor hen staat er ook veel op het spel. Veel fastfood-werkers zijn werkende armen met vaak meerdere slecht betaalde baantjes. Een van de gezichten van de beweging is de 24-jarige Adriana Álvarez. Deze alleenstaande moeder sloot zich drie jaar geleden bij de beweging aan. Haar belangrijkste reden om mee te doen: ze wilde dat haar zoontje Manuel trots op haar kon zijn. Van haar te lage loon kon ze hem geen goede toekomst bieden. Ondanks hun onzekere positie – je laten vertegenwoordigen door een vakbond is zelfs vaak verboden – gingen ze de strijd aan. Álvarez werd meerdere malen gearresteerd tijdens vreedzame protesten. Álvarez: 'Ik was bang om mijn baan te verliezen. Maar ik was

nog banger dat ik mijn zoontje niet te eten kon geven vanwege mijn lage loon.' Toch had ze de overtuiging dat ze zouden winnen. En dat was inderdaad het geval. In verschillende steden en staten, waaronder Washington, Seattle en Californië, is inmiddels het minimumloon verhoogd. Dat is niet de enige winst volgens Adriana. Wat volgens haar minstens zo belangrijk is: 'We worden meer gerespecteerd.'

WIJ GAAN WINNEN

Flexibilisering is geen natuurverschijnsel, maar een politieke keuze. Die verzwakt de positie van werknemers en zorgt voor grote bestaansonzekerheid. De afgelopen jaren is er gelukkig veel gestreden tegen flexibilisering. De vijf voorbeelden in dit artikel zijn slechts een selectie. Er zijn er nog veel meer te noemen. Wat vooral van belang is, is dat ze inspiratie geven om de flexibilisering terug te dringen en uiteindelijk te verslaan. Om met Masja Zwart te spreken: 'We gaan de race naar de bodem stoppen.'

MAAK FLEX DUURDER DAN VAST

Tekst: Tijmen Lucie

Meer bestaansonzekerheid, het tegen elkaar uitspelen van werkenden en grote druk op de collectieve voorzieningen. Dit alles is het gevolg van decennialang flexibiliseringsbeleid door de overheid. De SP wil het tij keren door het vaste contract weer tot norm te verheffen.

De flexibilisering van arbeid is doorgeslagen in Nederland. Zowel het aandeel flexibele contracten als het aandeel zzp'ers ligt hoger dan in het buitenland. Bovendien is de groei van flexibele arbeid sterker dan in andere Europese landen.

De toename van het flexcontract in Nederland is het gevolg van beleid, zo concludeert het CPB. Een beleid met verstrekkende gevolgen, want flexwerkers hebben drie keer zoveel kans op werkloosheid en armoede als werknemers met een vast contract. Bovendien vinden ze hun baan tweemaal zo vaak belastend als vaste werknemers. Vooral mensen met een beroepsopleiding lopen een hoog risico. Het overgrote deel van de flexwerkers wil dan ook niets liever dan een vast contract. De 'oplossing' die het CPB biedt, hoor je vaak terug bij rechtse partijen als VVD, D66 en CDA. Maak het vaste contract minder vast om het flexibele contract meer bescherming en zekerheid te geven. Feitelijk maak je daarmee alle contracten flexibel en vergroot je alleen maar de onzekerheid van alle werkers.

HOGERE WW-PREMIES VOOR FLEXWERK

De SP vindt het daarom de hoogste tijd om het vaste contract met alle zekerheid en bescherming die daarbij hoort, weer tot norm te verheffen. Werkers en vakbonden staan dan een stuk sterker om hogere lonen en betere arbeidsvoorwaarden af te dwingen. De Wet Werk en Zekerheid van minister Asscher bevat weliswaar goede elementen, zoals eerder recht op een vast contract en een ontslagvergoeding na twee jaar, maar is er onvoldoende in geslaagd om de groeiende kloof tussen flex en vast te

dichten. Dat komt vooral omdat een cruciaal onderdeel uit de wet is weggelaten: het duurder maken van flex en goedkoper maken van vast. Dit was juist een van de kernpunten uit de initiatiefwet 'Zekerheid voor flex', die SP-Tweede Kamerlid Paul Ulenbelt in 2012 samen met toenmalig PvdA-Kamerlid Mariëtte Hamer had ingediend. Hamer haalde echter haar naam onder het wetsvoorstel vandaan, toen de PvdA met de VVD in een kabinet ging zitten. Nadien heeft de SP nog geprobeerd om met twee wijzigingsvoorstellen de wet van Asscher te repareren. In de eerste plaats door flexwerk duurder te maken en vast werk goedkoper via differentiatie in WW-premie en in de tweede plaats door het recht op een hogere ontslagvergoeding al na een maand toe te kennen in plaats van na twee jaar. Met deze maatregelen stimuleer je werkgevers om meer werknemers een vast contract te bieden, omdat zij er zelf financieel voordeel bij hebben.

Helaas werden beide amendementen niet aangenomen, waardoor de Wet Werk en Zekerheid een gemankeerde wet is geworden. Zolang werknemers met een vast contract duurder zijn dan werknemers met een flexcontract, zullen veel flexwerkers binnen twee jaar ontslagen worden. Daarom moet de wet aangepast worden, zodat werknemers met een vast contract goedkoper worden en werknemers met een flexibel contract duurder. Pas

ziekte moeten worden verkort voor kleine werkgevers. Nu moet de werkgever de werknemer bij ziekte twee jaar doorbetalen en dat is voor kleine ondernemers nauwelijks op te brengen. Sinds de privatisering van de Ziektewet zijn de verzekeringskosten immers aanzienlijk hoger geworden. Grote bedrijven kunnen zich wel voor dit risico verzekeren, kleinere niet. Het hoge risico als gevolg van de loondoorbetalingsverplichting zorgt ervoor dat ondernemers minder snel mensen vast aannemen. De SP wil daarom toe naar een systeem waarbij de loonbetaling voor bedrijven tot 7 werknemers verkort wordt tot een half jaar en voor bedrijven met 8 tot 20 werknemers tot een jaar. De resterende periode zal uit een algemene heffing betaald worden. Grote bedrijven blijven wel de volle mep betalen.

STRIJD TEGEN FLEX

De strijd tegen de verdere flexibilisering van arbeid zal zowel in de Kamer als daarbuiten gevoerd moeten worden. De SP zal met wetsvoorstellen blijven komen om werkers meer zekerheid en bescherming te geven en om verdringing en uitbuiting tegen te gaan. Een aantal daarvan is in deze SPanning besproken. Daarnaast zal er met de werkers samen actie gevoerd moeten worden om de strijd tegen de toenemende flexibilisering en de onzekerheid die daarmee gepaard

'De SP wil het vaste contract weer tot norm verheffen'

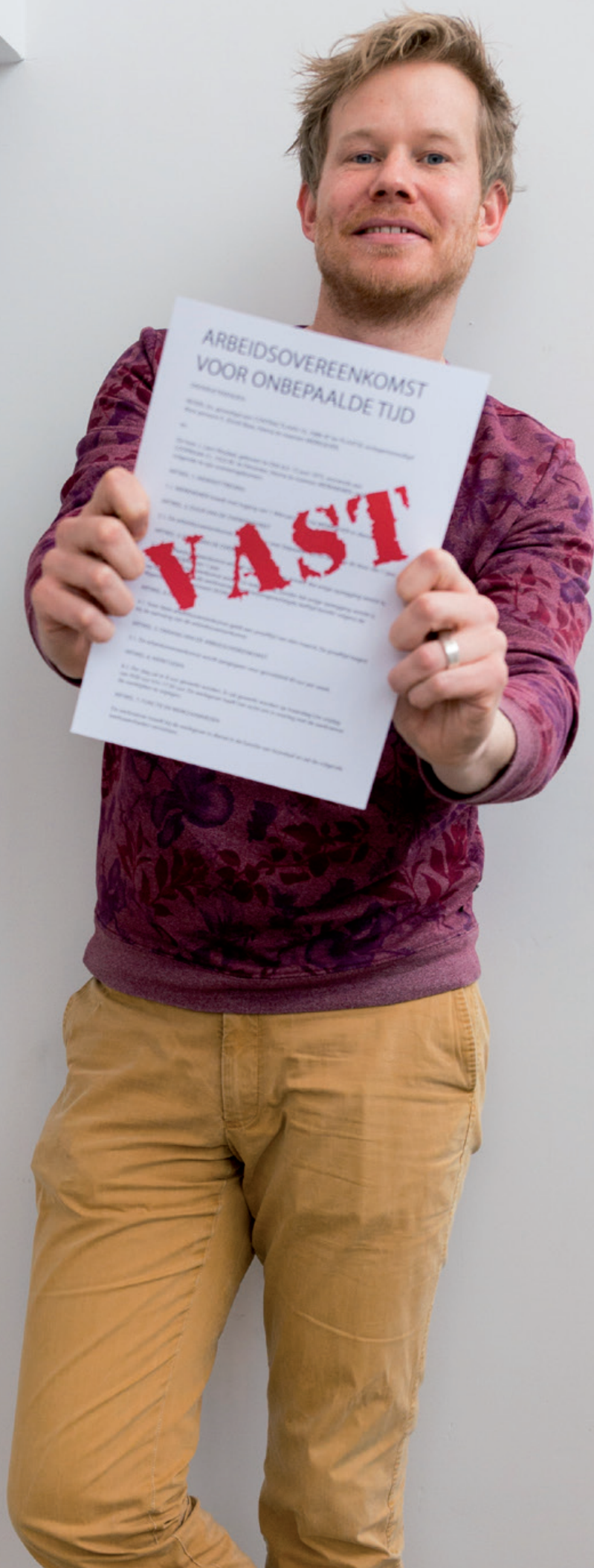
dan zullen werkgevers flexwerkers niet meer dumpen, maar in vaste dienst nemen

LOONDOORBETALINGS-VERPLICHTING BEPERKEN

Om er verder voor te zorgen dat meer mensen een vast contract krijgen, zal de loondoorbetalingsverplichting bij

gaat, te winnen. Inspirerende voorbeelden uit binnen- en buitenland, zoals Young & United en Fight for 15, laten zien dat dit mogelijk is.

ARBEIDSOVEREENKOMST
VOOR ONBEPAALENDE TIJD

VAST

SPANNING

#PakDeMacht

SP

PAK DE MACHT

Op 14 januari is op het XXIIe SP-congres door de leden het verkiezingsprogramma 'Pak de macht' vastgesteld voor de Tweede Kamer-verkiezingen van 15 maart. Pak de macht gaat over zeggenschap. Zeggenschap die niet hoort te liggen bij aandeelhouders en bestuurders van grote bedrijven en banken, maar bij mensen op de werkvloer. Zeggenschap die niet hoort te liggen bij bazen van woningbouwcorporaties, maar bij huurders. Zeggenschap die niet exclusief hoort te liggen bij politici, maar ook bij kiezers die via referenda hun stem kunnen laten horen, waar dan ook echt naar geluisterd moet worden.

In dit nummer van *Spanning* wordt dieper ingegaan op een aantal thema's die in het verkiezingsprogramma centraal staan, zoals armoede en schulden, belastingontwijking door multinationals, verhoging van het minimumloon en de AOW, de kleine klassenstrijd, gaswinning in Groningen en natuurlijk het Nationaal ZorgFonds. SP-wethouder Arjan Vliegenthart geeft in Amsterdam het goede voorbeeld met zijn activistische armoedebeleid. Hij laat Amsterdammers meedoen die voorheen aan de kant stonden, door extra geld uit te trekken voor armoedebeleid en door ze samen met de afdeling te wijzen op hun rechten. Ook mensen met schulden laat hij niet in de kou staan, hij neemt ze bij de hand.

Terwijl multinationals nauwelijks belasting betalen in Nederland, draaien arme landen, werkers en kleine bedrijven hier voor de kosten op. Het kabinet-Rutte-Asscher heeft de afgelopen jaren veel te weinig gedaan om belastingontwijking tegen te gaan. Daardoor blijft Nederland een belastingparadijs voor multinationals, betoogt Tijmen Lucie. Britse voorbeelden laten zien dat strijd van onderop voor verandering kan zorgen.

De uitkeringen en lonen zijn voor veel mensen te laag om van rond te kunnen komen. Decennialang beleid

van loonmatiging en flexibilisering heeft gezorgd voor een groeiende klasse van werkende armen. De SP wil daarom de minimumlonen en de daaraan gekoppelde sociale uitkeringen, zoals bijstand en AOW, met 10 procent verhogen. Sandra Beckerman toont met behulp van verschillende wetenschappelijke studies aan dat ons voorstel voor loonsverhoging heel goed mogelijk is. Misschien wel het belangrijkste onderwerp van ons verkiezingsprogramma is het Nationaal ZorgFonds zonder eigen risico. Eduard van Scheltinga zet een reeks veelgehoorde stellingen tegen het Nationaal ZorgFonds op een rijtje en weerlegt ze vervolgens een voor een. Zo heb je in de campagne de juiste argumenten paraat.

In het onderwijs is de afgelopen jaren de werkdruk voor docenten verder toegenomen, zijn de klassen groter geworden en is de kansongelijkheid tussen kansrijke en kansarme leerlingen gegroeid. Bart Linssen bespreekt een drietal maatregelen van het kabinet-Rutte II die hiertoe hebben geleid en die passen binnen de neoliberale visie van meer markt en minder overheid in het onderwijs. De SP zal samen met docenten optrekken om de klassen te verkleinen, de werkdruk te verlagen en de ongelijkheid te bestrijden.

Gaswinning en mijnbouw hebben in Groningen en Limburg voor veel schade en onveiligheid gezorgd. De SP strijdt in beide provincies voor de belangen van de inwoners, die door de overheid veel te lang zijn genegeerd. Vorig jaar kwam in Portugal een links georiënteerde regering aan de macht, die stopte met bezuinigen, de lonen en pensioenen verhoogde en investeerde in de economie. Dat gaat mis, waar schuwden de bureaucraten van de Trojka. Maar: nu groeit de economie van Portugal sneller dan waar ook in de EU, zo stelt Remco Bouma in het slotartikel.

INHOUD

- 3 **'IK VOER EEN ACTIVISTISCH ARMOEDEBELEID'**
- 6 **BELASTINGONTWIJKING IS DIEFSTAL VAN DE MAATSCHAPPIJ**
- 8 **VERHOOG WETTELIJK MINIMUMLOON MET 10 PROCENT**
- 10 **DE CAMPAGNE IN MET HET NATIONAAL ZORGFONDS**
- 12 **PAK DE MACHT OP SCHOOL**
- 14 **GRONINGEN EN LIMBURG GAVEN WARMTE, MAAR STAAN IN DE KOU**
- 16 **'DIT IS GEEN COUP, DIT IS DEMOCRATIE'**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Sandra Beckerman

Bart Linssen

Eduard van Scheltinga

Remco Bouma

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Beeldredactie

Nynke Vissia

Redactieraad

Ron Meyer

Hans van Heijningen

Diederik Olders

Lieke Smits

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

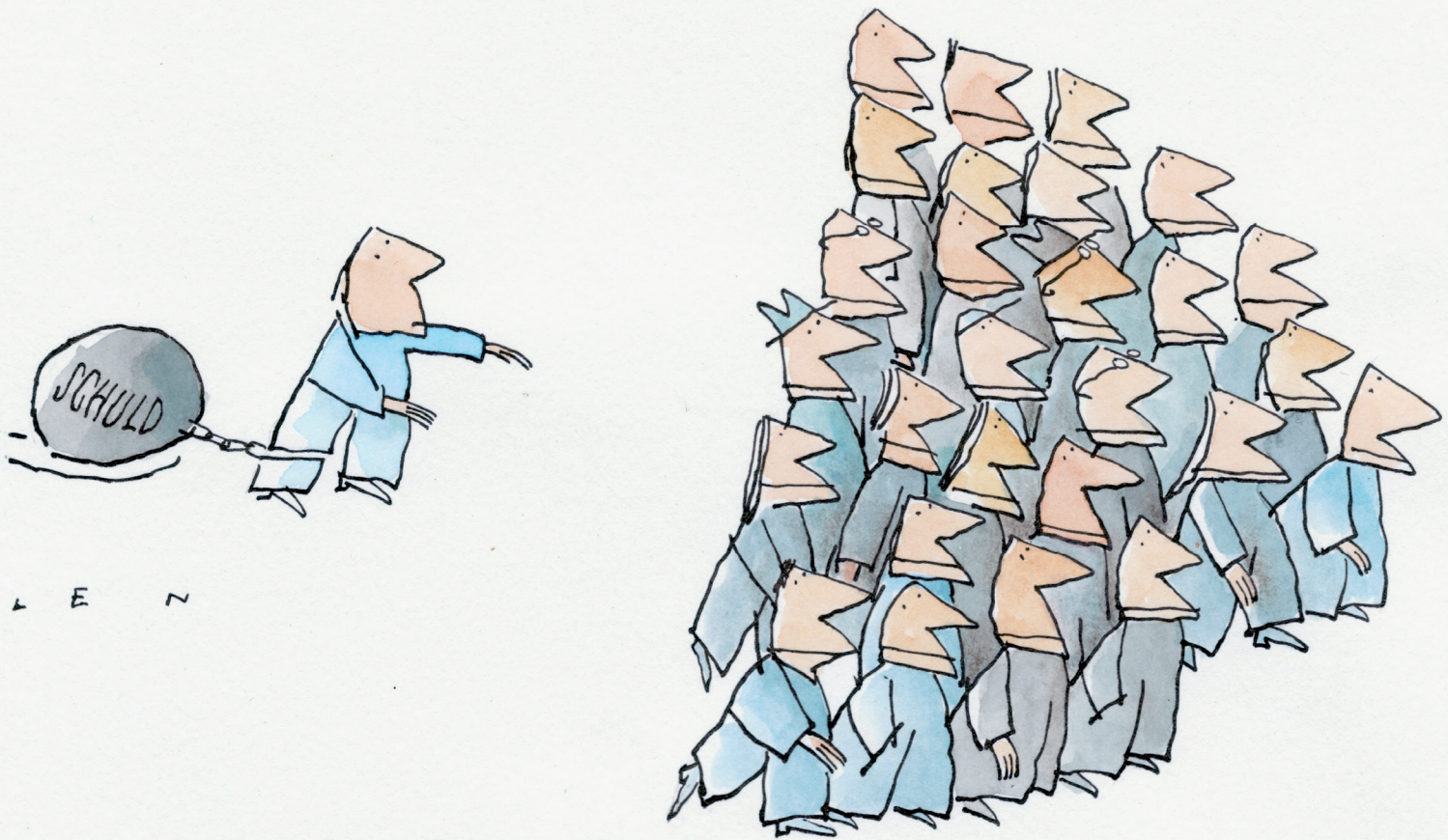
Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Niet AfgeleideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

SP-WETHOUDER ARJAN VLIAGENTHART **‘IK VOER EEN ACTIVISTISCH ARMOEDEBELEID’**

Tekst: Tijmen Lucie Illustratie Len Munnik ©

Een socialist aan de macht maakt het verschil. Amsterdam was in 2015 de enige van de vier grote steden waarin het aantal bijstandsgerechtigden daalde, omdat meer mensen een betaalde baan kregen. Bovendien zorgde wethouder Sociale Zaken Arjan Vliegenthart ervoor dat de dikte van je portemonnee niet langer bepaalt of je wel of niet mee kunt doen in de stad: ‘Neem mensen met schulden bij de hand.’

› Volgens het kabinet is de crisis voorbij. In hoeverre zien we dat terug bij mensen met schulden of mensen die in armoede leven?

‘Niet. De afgelopen jaren zijn een heleboel mensen erop achteruitgegaan. Veel meer nog dan je in de koopkrachtplaatjes terug kunt zien. Ook is het aantal mensen met schulden toegenomen. Een op de vijf huishoudens in Amsterdam loopt het risico op problematische schulden. Dus het einde van de crisis is nog helemaal niet in zicht. Ik heb ook niet de indruk dat er aan oplossingen gewerkt wordt. Sterker nog: als je kijkt hoe de crisis heeft uitgedaakt, dan zie je dat de twintig procent rijkste Nederlanders erop vooruit is gegaan,

terwijl de overige tachtig procent erop achteruit is gegaan.’

› Als wethouder heb je een ‘Aanvalsplan armoede’ gelanceerd. Gaat dit plan ver genoeg?

‘Nee. Mijn aanvalsplan heeft ook niet de ambitie om mensen uit de armoede te helpen, want dat kan alleen met een fatsoenlijke baan en een fatsoenlijk inkomen. Mijn aanvalsplan is erop gericht om ook mensen met weinig geld te laten meedoen. Ik heb daar veel discussies over met de VVD in de gemeenteraad. Zij zeggen dat ik helemaal geen activerend armoedebeleid heb. Dat klopt ook, want ik voer een activistisch armoedebeleid. Wat inhoudt dat ik mensen vertel waar ze

recht op hebben. Dat doe ik samen met de afdeling, door spreekuren te houden in buurthuizen. Daarmee zorgen wij ervoor dat een kind uit een gezin met een laag inkomen een laptop krijgt om zijn huiswerk op te maken. Dat iedereen in Amsterdam een gratis aanvullende ziektekostenverzekering kan krijgen, inclusief tandarts en fysiotherapie, zodat je de dikte van de portemonnee niet hoeft af te zien aan de staat van het gebit. En dat je als gepensioneerde, met alleen maar AOW, gratis met het openbaar vervoer kunt reizen. Al deze maatregelen zijn erop gericht om mensen volwaardig mee te laten doen in de stad.'

› **Wat is er nieuw aan jouw aanvalsplan armoede?**

'Het is een stevige uitbreiding van wat Amsterdam al deed. Tot 2018 komt er elk jaar 20 miljoen euro bij. Dat is ongeveer 20 procent extra op het gebied van armoedebestrijding. Bovendien is de aanpak anders, want met ons activistische armoedebeleid laten we mensen meedoen die voorheen aan de kant stonden.'

› **Zijn er al resultaten bekend?**

'Binnenkort gaat de Rekenkamer een impactmeting doen. Maar daarin wordt niet nagegaan of mensen uit hun sociaal isolement kunnen komen. Wat wij als afdeling constateren is dat mensen meer mee gaan doen. Dat mensen met een stadspas meer gaan sporten, dat kinderen vaker lid worden van een voetbalclub of muziekles volgen. Dat meer Amsterdammers met de stadspas naar het museum gaan, om van kunst en cultuur te genieten.'

› **Nu is Amsterdam een relatief rijke stad. Dat maakt het makkelijker om miljoenen uit te geven aan armoedebestrijding. Hoe zou jij jouw armoedebeleid uitvoeren in armere gemeenten, zoals Pekela of Heerlen, waar de SP ook meebestuurt?**

'Van de Amsterdamse begroting van 6,7 miljard, gaat er ongeveer 100 miljoen euro naar armoedebestrijding. Dat is op de totale gemeentelijke begroting helemaal niet zo'n groot bedrag. Waar het werkelijk om draait is welke prioriteit je geeft aan de bestrijding van armoede en hoeveel je bereid bent opzij te schuiven om je

Foto: archief SP Amsterdam©

Arjan Vliegthart op werkbezoek bij een sociale onderneming waar vluchtelingen en deelnemers van leerstages soep maken en verkopen.

doelstellingen te realiseren. In dat opzicht zie ik bij bijvoorbeeld Hennie Hemmes in Pekela, of Peter van Zutphen in Heerlen, of Mariska ten Heuw in Hengelo, dezelfde bereidheid om de hele gemeentelijke begroting om te bouwen, om een sociale gemeente te willen zijn. Ik vind dat de SP in het college altijd duidelijk moet maken dat armoedebestrijding voor onze partij *core business* is.'

› **Wat moet er volgens jou veranderen in het denken over armoede en schulden?**

'Ten eerste zou het discours anders moeten. Mensen worden nu zelf verantwoordelijk gehouden voor hun schuld, zowel financieel als moreel. Natuurlijk doen mensen domme dingen in hun leven, of hebben ze soms gewoon pech. Maar de problemen waar zij in terechtkomen, staan in geen verhouding tot wat hun schulden heeft veroorzaakt. Daarom moeten we op een andere manier denken over hoe armoede en schulden zijn ontstaan. Het is immers niet de schuld van een individu dat hij geen baan kan vinden, het is de schuld van het systeem dat er zo weinig banen zijn.

Ten tweede zijn er nogal wat nieuwe

wetenschappelijke inzichten die erop wijzen dat mensen die een tekort hebben aan geld zich anders gedragen dan mensen die wel geld hebben. Schulden maken letterlijk dom, laten twee Harvard-hoogleraren zien in hun prachtige boek *Schaarste*. Mensen met schulden verkiezen bovendien vaak de korte termijn boven de lange termijn. Ze kiezen bijvoorbeeld om nu te eten in plaats van vier jaar lang de opleiding van hun kind te betalen. Dat is geen gekke beslissing, maar het beleid is daar helemaal niet op ingericht. Neoliberaal beleid met betrekking tot armoede en schulden schrijft immers voor dat als je mensen maar genoeg prikkelt, dat ze dan vanzelf de goede richting in lopen, terwijl de gedragspsychologie aantoont dat dit kletsboek is. Ik denk dat we veel meer aansluiting moeten zoeken bij moderne maatschappelijke en wetenschappelijke inzichten over wat gebrek met mensen doet, zodat je daar je beleid beter op af kunt stellen.'

› **Hoe helpt een serie als *Schuldig bij de bewustwording omtrent mensen met schulden?***

'De serie laat goed zien hoe complex de schuldenproblematiek voor heel veel mensen is. Dat zij niet met een

‘Amsterdam scoort heel goed op de uitstroom van mensen naar werk. Rotterdam scoort heel goed op het uit de uitkering jagen van mensen. Het is maar waar je voor kiest.’

klein zetje in de goede richting heel snel uit de schulden kunnen komen, zoals neoliberalen willen doen geloven. Maar dat je mensen met schulden bij de hand neemt. En dat je ze op kracht brengt, in plaats van een beroep te doen op hun eigen kracht. In die zin helpt de serie om de publieke discussie over schulden aan te zwengelen en het debat enigszins van toon te laten veranderen.’

› Welk effect heeft jouw armoedebeleid en zo’n serie als *Schuldig op jouw collega’s van D66 en VVD in het college?*

‘Ze denken nog steeds dat ik niet goed wijs ben, maar ze moeten wel toegeven dat mijn aanpak werkt. Als de Nationale Ombudsman schrijft dat in Amsterdam de schuldhulpverlening bij de toegangspoort beter is georganiseerd dan elders, dan is dat een compliment voor het hele college. Als de staatssecretaris zegt dat andere steden kunnen leren van de Amsterdamse aanpak op het gebied van schuldhulpverlening, net zo goed. Als je ziet dat Amsterdam vooroploopt in het daadwerkelijk mee laten doen van mensen die weinig geld hebben, dan leidt dat uiteindelijk tot een betere uitstroom naar werk. Amsterdam was in 2015 de enige van de vier grote steden waarin het aantal bijstandsgerechtigden daalde. Natuurlijk speelt economische voorspoed een belangrijke rol, maar het gaat ook om politieke keuzes. Amsterdam scoort heel goed op de uitstroom van mensen naar werk. Rotterdam scoort heel goed op het uit de uitkering jagen van mensen. Het is maar waar je voor kiest.’

› Wat doe je om jouw boodschap ook aan politiek Den Haag over te brengen?

‘Ik ben voorzitter van de commissie Werk en Inkomen van de VNG, de Vereniging van Nederlandse Gemeen-

ten. In die hoedanigheid spreek ik regelmatig met staatssecretaris Klijnsma. Dan bespreek ik de inzichten waar ik het eerder over had ook met haar. En daar waar ik vind dat de staatssecretaris zaken verkeerd aanpakt, zoals bij de tegenprestatie of de kostendelersnorm die heel veel mensen in de schulden brengt, ga ik de discussie aan. Dan helpt het wel als je als wethouder van de grootste gemeente van Nederland kunt laten zien dat het anders kan. Daar ben ik best trots op.’

› Wat voor aanpak is er nodig om te voorkomen dat werkende mensen in armoede leven en in de schulden raken?

‘Toen Jan Marijnissen in 1996 in *Tegenstemmen* schreef dat hij tijdens zijn reis naar de Verenigde Staten zag dat iemand onder een brug sliep, ’s ochtends zijn das recht trok en vervolgens naar zijn werk ging, dachten wij dat zo iets alleen in Amerika kon gebeuren. Maar twintig jaar later moeten we constateren dat ook in Nederland veel werkende armen zijn. Werk is in dit land niet langer een garantie om niet in armoede te hoeven leven. En ik denk dat het een kwestie van beschaving is om dat tegen te gaan. De oplossing ligt voor een deel in de verhoging van het minimumloon, het steviger neerzetten van de cao-afspraken en een eind maken aan de doorgeslagen flexibilisering, door flex duurder te maken en vast goedkoper. Dat kunnen we in Amsterdam helaas niet regelen, dat zal in Den Haag moeten gebeuren.’

› Wat zou er moeten gebeuren om te voorkomen dat mensen schulden maken?

‘Voor een deel door financiële educatie waar al op jonge leeftijd mee begonnen moet worden. Maar voor een deel ook door op een andere

DE CRISIS IS NOG LANG NIET TEN EINDE, WANT SINDS RUTTE I

- groeide het aantal huishoudens in armoede van 514.000 tot 734.000 in 2014
- groeide het aantal mensen in armoede van 1.037.000 naar 1.457.000 in 2014
- groeide het aantal kinderen in armoede van 314.000 naar 421.000 in 2014
- groeide het aantal mensen die van de voedselbank afhankelijk zijn van 50.000 naar 88.000 in 2015
- steeg het aantal aanvragen voor schuldhulp van 79.000 naar 90.400 in 2015
- steeg het aantal huishoudens met achterstallige betalingen van 1,9 naar 2,3 miljoen in 2014
- steeg de gemiddelde schuld van mensen met schuldhulp van € 30.742 naar € 42.900 in 2015.

Voor concrete voorstellen van de SP om armoede en schulden tegen te gaan zie: Sadet Karabulut en Hans Boerwinkel, 2016: *Masterplan armoede en schulden. Een leven zonder geldzorgen.*

manier te denken over waar schulden vandaan komen. Als je bijvoorbeeld de ziektekostenverzekering niet kunt betalen, dan krijg je in Nederland een boete, waarmee de schuld alleen maar hoger wordt. Dit soort perverse prikkels moet uit het systeem. En ik denk dat we eerlijk moeten vaststellen dat de uitkeringen te laag zijn om van rond te kunnen komen; zeker in een stad als Amsterdam, met hoge huren en relatief hoge kosten voor het dagelijks levensonderhoud. Daarom pleit de SP in haar verkiezingsprogramma ook voor verhoging van de minimumlonen en de daaraan gekoppelde sociale uitkeringen met 10 procent.’

Arjan Vliegthart (1978) is sinds 2014 wethouder Sociale Zaken namens de SP in Amsterdam. Eerder was hij voor dezelfde partij onder meer directeur van het Wetenschappelijk Bureau en Eerste Kamerlid.

BELASTINGONTWIJKING IS DIEFSTAL VAN DE MAATSCHAPPIJ

Tekst: Tijmen Lucie

Terwijl multinationale ondernemingen nauwelijks belasting betalen in Nederland, draaien arme landen, werkers en kleine bedrijven voor de kosten op. Ondanks mooie beloftes van minister Dijsselbloem hebben hij en de rest van het kabinet-Rutte-Asscher de afgelopen jaren veel te weinig gedaan om belastingontwijking aan te pakken. Daardoor blijft Nederland een belastingparadijs voor multinationals. Zoals Britse voorbeelden laten zien, kan alleen strijd van onderop voor verandering zorgen.

Mede dankzij Nederlandse regelgeving verliezen ontwikkelingslanden jaarlijks naar schatting 100 miljard dollar aan belastinginkomsten. Met dit enorme bedrag zouden 2,2 miljard mensen in arme landen van veilig drinkwater en sanitaire voorzieningen voorzien kunnen worden. Malawi, een van de armste landen ter wereld, liep de afgelopen zes jaar zo'n 27,5 miljoen euro mis, doordat het Australische mijnbouwbedrijf Paladin een Nederlandse belastingontwijkingsconstructie kon gebruiken. Hiermee had het land 10 duizend verpleegkundigen een jaar lang kunnen betalen. Ook Nederland zelf verliest jaarlijks ten minste 5,5 miljard euro, door bedrijven belastingvoordelen te gunnen én doordat Nederlandse multinationals net zo hard belasting ontwijken via andere landen, bijvoorbeeld via België. Dat laatste blijkt uit onderzoek van

SOMO, in opdracht van FNV, onder 151 Nederlandse grote bedrijven. Gezamenlijk ontwijken deze bedrijven jaarlijks zo'n 3 miljard euro aan belastingen, waardoor de Nederlandse schatkist per jaar 1,5 miljard misloopt. Gevolg is dat elke werknemer elk jaar minstens 200 euro meer belasting moet betalen, zo berekende FNV.

Volgens vakbondsbestuurder Leo Hartveld is het verlies voor de maatschappij in werkelijkheid nog groter, omdat slechts een deel van de bedrijven is onderzocht. 'Met 2 miljard kun je alle bezuinigingen op de zorg terugdraaien. Voor hetzelfde geld kun je de klassengrootte in het onderwijs flink verminderen. En als je dat bedrag 5 jaar lang investeert in windmolens, kunnen we daarna 1 miljoen huishoudens praktisch gratis van stroom voorzien,' zo plaatst Hartveld de misgelopen belastinginkomsten in perspectief.

EUROPEES KAMPIOEN BELASTINGONTWIJKING

Op de lijst van belastingparadijzen, die Oxfam in december publiceerde, staat Nederland na Bermuda en de Kaaimaneilanden op de derde plaats. Onderzoek van de Europese Commissie wees eerder al uit dat Nederland van alle EU-landen aan internationale bedrijven het rijkste aanbod biedt aan mogelijkheden om belastingen te ontwijken. Kijken we naar de criteria die de OESO hanteert voor een belastingparadijs, dan voldoet Nederland aan alle vier, hoewel de

OESO zelf Nederland niet als belastingparadijs beschouwt. Grote bedrijven betalen hier in de eerste plaats aanzienlijk minder vennootschapsbelasting, omdat ze vele mogelijkheden hebben om het tarief van 25 procent te verlagen. Ten tweede is er in Nederland geen duidelijkheid over wie de uiteindelijke eigenaren zijn van bedrijven die hier een vestiging hebben. Dat maakt ons land niet alleen aantrekkelijk voor bedrijven die belasting ontwijken, maar ook voor rijke individuen, corrupte politici en criminelen die belasting willen ontduiken. In de derde plaats kunnen grote, internationale bedrijven geheime afspraken maken met onze Belastingdienst (de zogenaamde *rulings*) over hoeveel belasting ze moeten betalen over de gemaakte winst. En tot slot kent Nederland een enorm aantal brievenbusfirma's (14.400!) die niet veel meer doen dan een gigantische hoeveelheid geld (3.500 miljard!) doorsluizen naar belastingparadijzen als Bermuda en de Kaaimaneilanden, waar multinationals helemaal geen belasting hoeven te betalen. Ook het IMF beschouwt Nederland als een belastingparadijs, of beter gezegd als een 'doorsluisland', omdat de buitenlandse investeringen in geen verhouding staan tot het bruto nationaal product, wat volgens het IMF duidt op belastingontwijking.

NEDERLAND ONTKENT

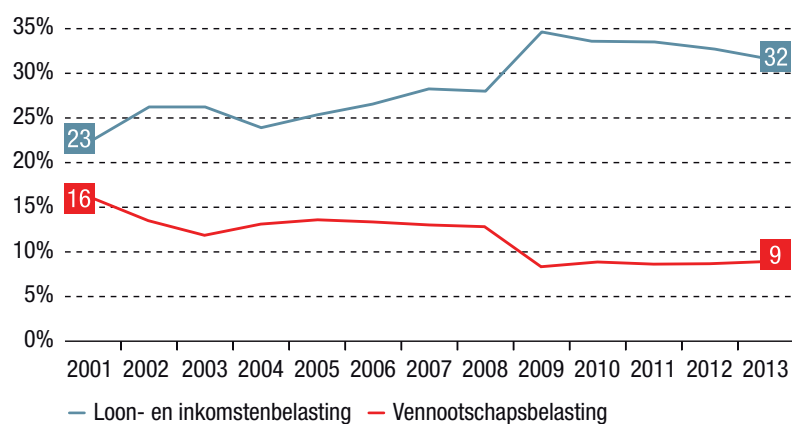
Toch blijven zowel Nederlandse instanties als het CPB en de Algemene Rekenkamer als de Nederlandse overheid ontkennen dat Nederland een belastingparadijs is. In 2013 nam een Kamermeerderheid van PVV, SGP, CDA, VVD, 50Plus, D66 en PvdA zelfs een tamelijk bizarre motie aan waarin de regering werd opgeroepen afstand te nemen van de kwalificatie 'belastingparadijs' voor Nederland. Naar aanleiding van de publicatie van de Panama Papers, in het voorjaar van 2016, leek het kabinet zijn leven te

Ons land moet vooroplopen in een gezamenlijke aanpak van belastingontwijking, in plaats van maatregelen te frustreren

OPBRENGST UIT DE VENNOOTSCHAPSBELASTING EN LOON- EN INKOMSTENBELASTING

als percentage van de totale belastinginkomsten van de Nederlandse overheid

Bron: 'Grote bedrijven, kleine lasten', SOMO/FNV, april 2016.

beteren. Minister Dijsselbloem erkende dat Nederland in het verleden vaak onderdeel was geweest van het probleem rondom belastingontwijking en in de toekomst onderdeel van de oplossing zou moeten worden. Maar in december was Nederland alweer onderdeel van het probleem in plaats van de oplossing. Dijsselbloem lag namelijk dwars in de Europese raad van ministers van Financiën. Als enige wilde hij Amerikaanse multinationals uitstel geven tot 2024 om hun fiscale structuren (lees: mogelijkheden om belastingen te ontwijken) aan te passen. Ondanks een aangenomen motie, van onder anderen SP-Tweede Kamerlid Arnold Merkies, die de minister opriep om daar zo snel mogelijk een einde aan te maken. Deze dubbele moraal is kenmerkend voor Nederland, maar zeker ook voor de PvdA. Decennialang heeft de PvdA immers belastingontwijking gefaciliteerd, maar nu het verkiezingstijd is spreken de sociaaldemocraten zich er in harde bewoordingen tegen uit. Zo roept Jeroen Dijsselbloem tegenwoordig als PvdA-kandidaat dat internationale bedrijven meer belasting moeten betalen, terwijl hij in november nog als minister zei dat de winstbelasting van grote bedrijven de komende jaren verlaagd moet worden om internationaal concurrerend te blijven.

STRIJD VAN ONDEROP

De SP vindt dat er een einde moet komen aan deze dubbelzinnige houding. Nederland moet stoppen met constructies en verdragen waarmee multinationals en superrijken belastingen kunnen omzeilen of ontduiken. Daarnaast moet ons land in Europa vooroplopen in een gezamenlijke aanpak van belastingontwijking, in plaats van maatregelen te frustreren. Dat zal niet vanzelf gaan, want de macht van het fiscaal-financieel complex is groot. Strijd van onderop is daarom noodzakelijk om politici te bewegen om in actie te komen tegen belastingontwijking. Een mooi voorbeeld daarvan is de grassroots beweging UK Uncut. Deze Britse actiegroep, die de bezuinigingen op publieke voorzieningen ongedaan wilde maken, voerde vanaf de herfst van 2010 op veelal ludieke wijze actie tegen multinationals die belastingen ontwijken of ontduiken. Het begon allemaal in een pub in Londen waar tien mensen besloten winkels van Vodafone te bezetten, omdat de telefoonmaatschappij zich schuldig had gemaakt aan belastingontduiking van maar liefst zes miljard pond. Toen dit bedrog uitkwam, hoefde Vodafone de Britse fiscus slechts 1,6 miljard pond terug te betalen, het resterende bedrag mocht zij houden. De actie sloeg aan en al snel waren er dertig groepen, die sit-ins hielden bij

een bank als HSBC en bij een apotheeksketen die geen belasting betaalde. Ze gingen verkleed als artsen en haalden rare fratsen uit, maar de protesten bleven altijd vreedzaam. Na drie weken waren er al zeventig groepen over heel Groot-Brittannië. Hun acties gingen het internet over. En binnen een jaar betaalden al die bedrijven waar UK Uncut actie tegen voerde meer belasting. Later kreeg UK Uncut nog navolging in de VS en Portugal met US Uncut en Portugal Uncut.

Een ander inspirerend voorbeeld is het dorp Crickhowell in Wales, waar lokale winkeliers net als multinationals 'offshore' zijn gegaan, omdat zij boos waren dat grote bedrijven als Facebook, Amazon, Starbucks en Google nauwelijks belasting afdragen, terwijl zij wel het volle pond moeten betalen. Met deze actie wilden zij duidelijk maken dat voor multinationals dezelfde regels moeten gelden als voor hen. De BBC maakte er een documentaire over getiteld *The Town that Took on the Taxman*, die in Groot-Brittannië de nodige bekendheid kreeg. Onder leiding van Steven Lewis, oud-militair en eigenaar van een coffeeshop, zetten de winkeliers uit Crickhowell de strijd tegen multinationals die nauwelijks belasting betalen voort, door ze met ludieke acties te laten voelen dat ze fout zitten. De SP ondersteunt dergelijke initiatieven van harte. In het verleden heeft de partij zelf ook meermaals actie gevoerd tegen bedrijven als Starbucks en dat zal zij blijven doen, in het parlement en daarbuiten. Pak de macht – en laat multinationals net als ieder ander zonder trucjes belasting betalen. Dat is een kwestie van fatsoen.

Geraadpleegde bronnen

- www.oxfamnovib.nl/Redactie/Downloads/Rapporten/Nederland_belasting-paradijs.pdf
- www.fnv.nl/over-fnv/pers/persberichten/persarchieef/2016/april/Grote-Nederlandse-bedrijven-houden-tientallen-miljarden-in-hun-zak/
- www.globalinfo.nl/Achtergrond/uk-uncut-het-spook-van-de-economische-ontregeling
- *The Town that Took on the Taxman* is te zien op YouTube

VERHOOG WETTELIJK MINIMUMLOON MET 10 PROCENT

Tekst: Sandra Beckerman Foto: Fight for \$15CC

‘Een kwart van de restaurants zal verdwijnen’, beweerde restauranteigenaar Tom Douglas in reactie op het plan om de minimumlonen in Seattle te verhogen. Hij was niet de enige, want velen voorspelden economische rampspoed. Bedrijven zouden sluiten, banen zouden verdwijnen. Op 1 april 2015 werd het minimumloon in Seattle toch verhoogd van 9,32 naar 11 dollar per uur. Maar de economische apocalyps kwam niet. Integendeel.

Een half jaar later noemt Douglas zichzelf naïef. Na de loonsverhoging gebeurde namelijk precies het tegenovergestelde van wat hij had beweerd. Er kwamen restaurants bij. Seattle staat bovenaan de lijst van Amerikaanse staten waarin het aantal banen is toegenomen. In heel Amerika strijden werknemers en vakbonden onder de leus *Fight for 15* voor een hoger minimumloon. In Seattle zal het minimumloon de komende jaren verder worden verhoogd, tot 18 dollar per uur. Ter

vergelijking: in Nederland is het minimumloon 9,51 dollar per uur (namelijk 8,96 euro). Tijd om ook hier voor een verhoging van het minimumloon en de daaraan gekoppelde sociale uitkeringen, zoals AOW, te strijden.

ARBEID VERSUS KAPITAAL

Kapitaal wint het steeds meer van arbeid. Al 35 jaar daalt het deel van de opbrengst dat gaat naar werknemers (arbeid) en stijgt het deel dat gaat naar winst (kapitaal). De arbeidsinkomensquote, het deel voor de werknemers, is nu 73,5 procent. In 1982 was dat nog 87 procent. Sinds 1980 zijn de cao-lonen, gecorrigeerd voor inflatie, niet meer gestegen. Het besteedbaar inkomen van de 10 procent minstverdienende huishoudens in Nederland is 30 procent lager dan in 1977. De kosten voor wonen, zorg, onderwijs en boodschappen stijgen, terwijl de lonen en uitkeringen gelijk blijven of dalen. De armoede neemt toe en er ontstaat zelfs een klasse van werkende armen.

WAAROM LOONSVERHOOGING EEN GOED IDEE IS

Het is tijd dat de politiek besluit het minimumloon en de uitkeringen met 10 procent te verhogen. Honderdduizenden mensen gaan er daarmee op vooruit. Dit besluit zou direct moeten worden gevolgd door een loongolf: een hoger loon voor werknemers die meer dan het minimumloon verdienen. Dit hogere inkomen zorgt dat (meer) mensen economisch zelfstandig kunnen zijn en geeft mensen zekerheid en minder stress.

Hoewel VNO-NCW stelt dat ‘iedereen weet dat hogere lonen leiden tot werkloosheid en minder werkgelegenheid’, wordt deze stelling niet gestaafd met wetenschappelijk bewijs. Zeshonderd economen, onder wie 7 Nobelprijswinnaars, toonden in 2015 zelfs aan dat er door verhoging van het minimumloon geen banen verloren gaan, maar juist bij komen. Uit een studie door de wetenschappers Sonn en Lathrop waarin de effecten van het verhogen van het minimumloon in de VS sinds 1938 worden geanalyseerd, blijkt eveneens dat de werkgelegen-

heid toeneemt. Vakbondshistoricus Sjaak van der Velden komt tot dezelfde conclusie in zijn recente onderzoek voor De Burcht, het Wetenschappelijk Bureau voor de Vakbeweging, over loonstrijd en loonontwikkeling in Nederland. Ruim driekwart van de tussen 1970 en 2015 gecreëerde werkgelegenheid is niet te danken aan loonmatiging, zoals vaak wordt beweerd, maar aan andere factoren.

Het verhogen van de lonen en sociale uitkeringen is niet alleen goed voor de mensen die deze ontvangen, maar ook voor bedrijven – vooral lokale ondernemingen – en voor de economie als geheel. Dat komt omdat mensen meer gaan besteden. Het extra loon wordt immers uitgegeven aan bijvoorbeeld dagelijkse boodschappen, maar ook aan restaurants, de kapper, sport of theater.

Bovendien blijkt uit onderzoek van epidemiologen Wilkinson en Pickett dat ongelijkheid zorgt voor meer ziekte, meer depressie, meer verslaving en meer moorden. Dat raakt arm en rijk. Econoom Robin Fransman wijst erop dat het verhogen van de lonen goed is voor de sfeer in ons land. Zijn vakgenoot Maarten Schinkel zegt dat een krimpende middenklasse slecht is voor de maatschappelijke stabiliteit.

Als bedrijven mensen te weinig betalen om van te kunnen leven, dan moet de overheid bijspringen. Van onze gezamenlijke belastinginkomsten worden regelingen betaald om armoede tegen te gaan. Met een hoger minimumloon zijn deze veel minder nodig. Daarnaast besteden mensen niet alleen een groter deel van hun loon, ze dragen ook meer belasting af. De overheid heeft zodoende meer geld dat kan worden geïnvesteerd in zorg, onderwijs, sociale huurwoningen en infrastructuur of openbaar vervoer. Dat is goed voor iedereen.

Ook tonen verschillende studies dat werknemers die een goed loon verdienen trouwer, productiever én innovatiever zijn, wat goed is voor bedrijven.

Maar maakt loonsverhoging producten dan niet duurder? De prijs van een

7 MYTHES OVER LOONSVERHOOGING ONTKRACHT

1. Er gaan banen verloren

De zichtbare hand van de markt zou ons genadeloos in het gezicht slaan als we lonen en uitkeringen verhogen. Maar uit publicaties uit binnen- en buitenland blijkt juist dat er geen banen verloren gaan, maar bij komen.

2. Het is slecht voor de economie

Het voorbeeld uit Seattle laat zien dat verhoging van het minimumloon ervoor zorgt dat mensen meer uitgeven. Dat is goed voor het (lokale) bedrijfsleven en de economie.

3. Het verhogen van de lonen is duur

Uiteraard. Bedrijven moeten eerst geld uitgeven voordat er verdiend wordt. Maar hoger loon zorgt voor productievere werknemers, meer loyaliteit, meer innovatie en dat levert uiteindelijk geld op. In Nederland is op dit moment het handelsoverschot zo hoog dat het problematisch wordt. Dat geld, dat nu veelal in het buitenland staat gestald, moet geïnvesteerd worden in de economie.

4. Het verhogen van de lonen zorgt voor inflatie

De prijs van een product wordt inderdaad mede bepaald door de loonkosten. Maar ook door de hoeveelheid tijd die er in een product geïnvesteerd is. Als werknemers door een hoger loon productiever worden, dan zou de prijs van een product niet hoeven te stijgen.

5. We hebben geen keuze

Het verhogen van het minimumloon en de uitkeringen is een politieke keuze en een kwestie van lef. Miljardair, ondernemer, durfkapitalist en voorstander van een hoog minimumloon Nick Hanauer, trekt de vergelijking met een helm bij American Football. Toen spelers zelf mochten beslissen of ze een helm zouden dragen, deed niemand het. Ondanks het gevaar wilde niemand zwak overkomen of nadeel ondervinden. Individuele spelers maken die beslissing niet. Maar toen de bond eenmaal had besloten helmen verplicht te stellen, deed iedereen het en bleken alle spelers er baat bij te hebben.

6. De lonen worden vanzelf hoger als het goed gaat met de economie

De theorie dat welvaart via een *trickle-down-effect* wel bij iedereen terecht zal komen klopt niet. De zojuist genoemde Nick Hanauer stelt zelfs dat *trickle-up-economics* beter werkt. Als je zorgt dat de minstverdienende mensen meer inkomen krijgen, dan besteden ze dit geld ook. Die bestedingen zorgen voor een boost voor bedrijven en de economie.

7. Nederland is exportland; verhogen van de lonen is slecht voor de economie

Momenteel zijn Nederlandse bedrijven internationaal zo concurrerend dat ons land relatief gezien het grootste handelsoverschot in de wereld heeft. Bedrijven (detailhandel) komen juist nu in de problemen, doordat er zo weinig binnenlandse vraag is.

product bestaat niet alleen uit de loonkosten, maar bijvoorbeeld ook uit kosten voor grondstoffen en productiemiddelen. Bovendien hoeft, door een stijging van de productiviteit, een product niet duurder te worden. Maar gaan hogere lonen dan niet ten koste van de export? Nu groeit de economie inderdaad vooral door de export, zo laat het CBS zien. Nederlandse bedrijven zijn internationaal zo concurrerend dat ons land relatief het hoogste handelsoverschot in de wereld heeft. Bedrijven (detailhandel) komen nu in de problemen doordat er zo

weinig binnenlandse vraag is. Maar met een hoger minimumloon wordt ook in Nederland meer uitgegeven.

Er is dus alle reden om het wettelijk minimumloon en de daaraan gekoppelde sociale uitkeringen, zoals de AOW, met 10 procent te verhogen. Ook werknemers en vakbonden zouden loonsverhoging tot hun belangrijkste strijdpunt moeten maken. Het wordt tijd dat arbeid terugwint op kapitaal.

DE CAMPAGNE IN MET HET NATIONAAL ZORGFONDS

Tekst: Eduard van Scheltinga

De beweging voor het Nationaal ZorgFonds heeft al veel veranderd. De marktwerking in de zorg staat ter discussie en meerdere partijen schrijven in het verkiezingsprogramma dat het eigen risico omlaag moet of afgeschaft moet worden. Het Nationaal ZorgFonds is een belangrijk onderwerp in de campagne, dus we kunnen tegenstand verwachten. Dit zijn veel gehoorde beweringen tegen het Nationaal ZorgFonds.

Voor het Nationaal ZorgFonds is het nodig om zorgverzekeraars te nationaliseren en dat is erg duur.

Hoogleraren Wim Groot en Henriëtte Maassen van den Brink hebben geschreven dat voor het Nationaal ZorgFonds de zorgverzekeraars genationaliseerd moeten worden. Zij stellen dat de kosten maar liefst € 31,7 miljard zijn. Ze baseren zich op *Zorgkeuzes in Kaart*, van het Centraal Planbureau, maar daarin komt dit hoge bedrag niet terug. Er staat wel dat het nationaliseren in het beste geval € 3,4 miljard aan vermogen kan opleveren. Als voor winst in de toekomst gecompenseerd moet worden, kost het € 19,7 miljard. Als ook het vermogen gecompenseerd moet worden, dan kost het € 3,4 miljard plus € 19,7 miljard is € 21,1 miljard schrijft het Planbureau. Die som klopt niet, dus zal € 23,1 miljard bedoeld zijn.

Zo zit het echt

Het plan is niet om zorgverzekeraars te nationaliseren, zo staat in *Bouwen Nationaal ZorgFonds*. In het huidige marktstelsel hebben zorgverzekeraars de wettelijke taak om de Zorgverzekeringwet uit te voeren. Met het Nationaal ZorgFonds wordt de taak verlegd. In plaats van een private taak wordt het een overheidstaak. De nieuw op te richten Rijksdienst Nationaal ZorgFonds gaat

deze uitvoeren. Zorgverzekeraars krijgen de mogelijkheid om hun bedrijf daarin op te laten gaan. Van € 23,1 miljard aan compensatie is dus geen sprake.

Ook als er wel gecompenseerd zou moeten worden is het bedrag discutabel. Het grootste deel, de € 19,7 miljard, is compensatie voor in de toekomst mis te lopen winst. Maar voor zorgverzekeraars geldt een verbod op winstuitering. Winstcompensatie is daarom niet aan de orde.

Uiteraard kost het wel wat om het Nationaal ZorgFonds op te richten: € 2,64 miljard, zo staat in *Bouwen Nationaal ZorgFonds*. De zorgverzekeraars hebben € 11 miljard aan reserves. Die zijn opgebouwd uit het premiegeld dat we elke maand betalen. Dit geld is voor zorg geoormerkt en kan gebruikt worden om de overgang naar het Nationaal ZorgFonds te betalen.

Met het Nationaal ZorgFonds komen de wachtlijsten weer terug.

In de Algemene Beschouwingen stelden Pechtold (D66), Buma (CDA) en Zijlstra (VVD) in debat met SP-leider Emile Roemer dat met het Nationaal ZorgFonds de wachtlijsten terug zouden komen.

Zo zit het echt

De bewering veronderstelt dat er nu geen wachtlijsten zijn, maar die zijn er op verschillende plekken wel. Zo konden patiënten die bij VGZ verzekerd zijn een deel van 2016 niet terecht in de ziekenhuizen Nij Smellinghe en Medisch Spectrum Twente. Ook blijkt uit onderzoek van Mediquest dat wachttijden bij ziekenhuizen stijgen. In 2014 was de gemiddelde wachttijd 2,95 weken, in 2015 3,10 weken, in 2016 was dat 3,52 weken en in 2017 zal deze weer hoger worden. Uit onderzoek van de Landelijke Huisartsen Vereniging lijken ook in de ggz wachttijden te

zijn. Kortom, er zijn op dit moment wachtlijsten en waarschijnlijk gaan ze groeien.

De vraag is dan of ze langer worden met het Nationaal ZorgFonds. Wachtlijsten zijn het gevolg van te weinig geld of te weinig artsen. Met het Nationaal ZorgFonds worden instellingen naar behoefte bekostigd, in combinatie met afspraken over onder andere het voorkomen van wachtlijsten. Zo hebben zorginstellingen zekerheid van financiering. Verder wordt per regio in kaart gebracht waar welke zorg nodig is. Zo kan voldoende capaciteit georganiseerd worden. Dat zijn twee manieren om wachtlijsten te bestrijden. Aan de orde is niet of wachtlijsten terug gaan komen. Ze zijn er nu al. Het gaat erom de wachtlijsten te bestrijden. Dat doet het Nationaal ZorgFonds door de zorgbehoefte centraal te stellen.

Als het Nationaal ZorgFonds er komt en het eigen risico wordt afgeschaft, dan stijgt de premie.

Deze stelling kwam voorbij in de uitzending van EenVandaag, op 26 november 2016, over de aftrap van de campagne voor het Nationaal ZorgFonds. Zorgeconoom en D66-bestuurslid Michiel Verkoulen zei daarin dat met het afschaffen van het eigen risico de zorg per Nederlander € 280 duurder wordt.

Zo zit het echt

Het afschaffen van het eigen risico kost volgens de regering € 3,2 miljard. Dat betekent volgens de regering een premiestijging van € 284 per jaar. Het Centraal Planbureau stelt zelfs dat het afschaffen € 3,7 miljard kost. Volgens het Planbureau gebruiken mensen zonder het eigen risico veel meer zorg. De berekening in *Op naar een Nationaal ZorgFonds* gaat uit van € 3,2 miljard. Het eigen risico zorgt er namelijk voor dat mensen later aan de bel trekken. Mensen wachten tot de

kwaal erger wordt en hebben uiteindelijk duurder zorg nodig. De stijging die het CPB noemt is daarom niet gerechtvaardigd.

Op naar een Nationaal ZorgFonds noemt drie besparingen, van samen € 3,55 miljard. € 1,5 miljard halen we uit een besparing op reclame-uitgaven, overhead en winst bij het afschaffen van zorgverzekeraars. € 750 miljoen wordt bespaard door de woekerwinsten van de farmaceutische industrie aan te pakken. € 1,3 miljard wordt bespaard door de overbodige bureaucratie in de zorg af te schaffen. Dat is samen meer dan genoeg om het eigen risico af te schaffen zonder dat de premie daarvoor hoeft te stijgen.

Met het Nationaal ZorgFonds hebben rijken betere zorg dan armen.

Tijdens de Algemene Beschouwingen vergeleken Buma (CDA) en Zijlstra (VVD) het Nationaal ZorgFonds met het Engelse zorgstelsel (de NHS). Zij stelden dat een groot probleem daar is dat rijke mensen zich buiten het publieke stelsel om verzekeren. Daardoor hebben rijke mensen betere zorg dan arme mensen en is er tweedeling in de zorg.

Zo zit het echt

Private zorgverzekeringen naast het Nationaal ZorgFonds ondermijnen de solidariteit. Dat was ook een probleem met het oude Nederlandse ziekenfonds. Met het Nationaal ZorgFonds worden private verzekeringen overbodig gemaakt. Het Nationaal ZorgFonds vergoedt voor iedereen – rijk en arm – de zorg uit het zorgpakket, als iemand dat nodig heeft. Naast het huidige basispakket bestaat het zorgpakket van het Nationaal ZorgFonds uit fysiotherapie, tandzorg en volledige ggz-dekking. Zo kan iedereen goede en betaalbare zorg krijgen en wordt de tweedeling in de zorg bestreden.

Met het Nationaal ZorgFonds is er minder vrijheid.

Wim Groot en Henriëtte Maassen van den Brink stellen in hun artikel dat

DEZE UITGANGSPUNTEN ZIJN CRUCIAAL VOOR EEN ZORGSTELSEL ZONDER ZORGVERZEKERAARS

- **Samenwerken voor goede zorg voor de patiënt**
- **Vrije artskeuze voor de patiënt**
- **Vertrouwen in de professional, uiteraard met verantwoordelijkheid van de professional**
- **Toegankelijke zorg, er zijn enkel inhoudelijke drempels om zorg te krijgen, geen financiële**
- **Regionale invulling van de zorg met één landelijke regisseur (het Nationaal ZorgFonds)**
- **De zorgbehoefte staat centraal**
- **Preventie dient een onderdeel te zijn van volksgezondheid**
- **Algemeen belang boven private winst**
- **Vernieuwing, verbetering van zorg wordt gestimuleerd**

met het Nationaal ZorgFonds de keuzevrijheid wordt beperkt. Zij schrijven: 'Als je nu ontevreden bent over je zorgverzekeraar kun je ervoor kiezen over te stappen naar een van de acht andere zorgverzekeraars. [...] Met een Nationaal ZorgFonds, uitgevoerd door de overheid, kan dat niet. Je kunt niet even een andere overheid kiezen als je ontevreden bent over de zittende overheid.'

Zo zit het echt

De vraag is: Wat is vrijheid? Uit het artikel van Groot en Van den Brink spreekt een duidelijk idee van vrijheid. Dat is volgens hen de keuzevrijheid tussen de 71 polissen van 9 zorgverzekeraars. Het Nationaal ZorgFonds staat voor een andere keuzevrijheid: de vrije artskeuze. Maar ook voor een ander begrip van vrijheid: de samenleving ontplooiën, zodat we de noodzakelijke risico's van het leven samen dragen.

Het Nationaal ZorgFonds is een vorm van democratisering. Het wordt

opgebouwd uit regionale stichtingen met alle zorgaanbieders, patiëntenverenigingen en gemeenten als leden. Deze regionale fondsen beslissen over wat in de regio nodig is. Dit wordt allemaal overzien door de nationale regie van het Nationaal ZorgFonds, die onder democratische controle van de overheid staat. En wat betreft de bewering dat we niet een andere overheid kunnen kiezen als we ontevreden zijn? Op 15 maart is er het moment om precies dat te doen. We – patiënt, verzekerde en zorgverlener – pakken de macht in de zorg.

Leestips

- Leijten, Renske & Van Loef, Gijs (2017). 'Zorgstelsel op basis van samenwerking stelt patiënt centraal'. In: *Economisch Statistische Berichten*, Jaargang 102 (4745), pp. 26-29.
- Nationaal ZorgFonds (2016). *Bouwstenen Nationaal ZorgFonds*.
- Nationaal ZorgFonds (2016). *Op naar een Nationaal ZorgFonds*.

PAK DE MACHT OP SCHOOL

Tekst: Bart Linssen Foto: Nynke Vissia

Het passend onderwijs, het lerarenregister en het leenstelsel. Allemaal beleidsmaatregelen die onder Rutte II zijn ingevoerd en die passen binnen de neoliberale visie op onderwijs van meer markt en minder overheid, zoals die al sinds de jaren tachtig dominant is. Gevolg is dat de klassen groter zijn geworden, de werkdruk voor leraren is toegenomen en de kansenongelijkheid in het onderwijs is gegroeid. Samen met docenten wil de SP werken aan echte oplossingen, zoals het verkleinen van de klassen, verlagen van de werkdruk en tegengaan van kansenongelijkheid.

In 2014 werd het zogenaamde 'passend onderwijs' ingevoerd. De uitgangspunten waren prachtig: kinderen die extra aandacht nodig hebben zouden vaker op een reguliere school kunnen blijven, omdat leraren meer tijd zouden krijgen om hen te begeleiden. Maar met overvolle klassen, een uitpuilend takenpakket en veel onnodige bureaucratie werd passend onderwijs al snel knellend onderwijs. Veel leraren zitten inmid-

dels met de handen in het haar en maken veel meer uren dan waar ze voor betaald worden. Want je laat je leerlingen niet in de steek.

KNELLEND ONDERWIJS

Uit gesprekken met docenten blijkt dat men nauwelijks iets is opgeschoten met passend onderwijs. Leerlingen die eigenlijk een plekje in het speciaal onderwijs nodig hebben komen daar vaak niet terecht, vanwege gebrek aan middelen en bureaucratische barrières. In de klas zijn ze niet te handhaven, waardoor ook het niveau van het onderwijs aan de rest van de klas achteruitgaat. Voor leerlingen die alleen wat extra ondersteuning nodig hebben is de situatie ook niet beter geworden, want in de praktijk hebben leerkrachten daar geen tijd voor. Diezelfde leerkrachten komen door extra taken alleen maar verder in de knel, terwijl de werkdruk al hoog is.

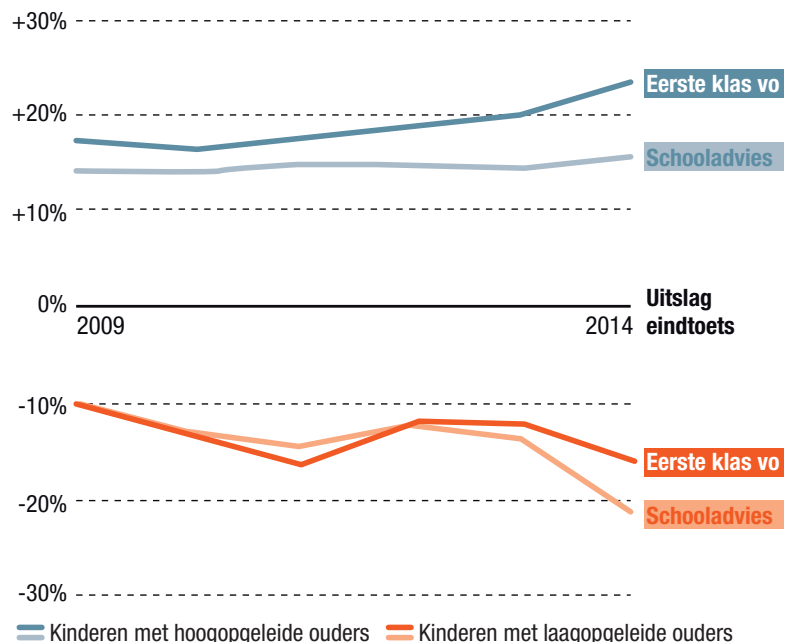
Zo komt het op het vmbo relatief vaak voor dat ouders niet komen opdagen op ouderavonden. Om hen toch te spreken, gaan leraren op huisbezoek. Daar is echter geen tijd voor, dus doen leraren dit in hun vrije tijd. Op het vwo krijgen beginnende docenten te

horen dat zij een half uur moeten rekenen voor het nakijken van een profielwerkstuk. Nu is dertig minuten erg weinig om goed commentaar te leveren op een groot werkstuk, maar zelfs deze beperkte tijd heeft een docent eigenlijk niet. Zo zijn er talloze voorbeelden van leerkrachten die problemen oplossen buiten werktijden.

Dat klassen steeds groter worden, vergroot de werkdruk op alle terreinen. Tegenwoordig heeft een op de elf klassen meer dan dertig leerlingen, zo blijkt uit onderzoek van het Ministerie van Onderwijs. Volgens de Algemene Onderwijsbond (AOB) betreft het op grote scholen zelfs een op de zes klassen. Wanneer een collega ziek is worden regelmatig leerlingen verdeeld over andere klassen. Aan de docent om die dag 34 kinderen bij de les te houden. Niet voor niets neemt het aantal werknemers in het onderwijs met burn-outklachten toe: een op de vijf, volgens onderzoek van TNO en CBS.

MINDER GELIJKE KANSEN

'Er waren altijd al verschillen in kansen, maar de verschillen worden de laatste jaren groter', schrijft de inspecteur-generaal van het Onderwijs in het rapport *Staat van het Onderwijs 2014/2015*. Twee voorbeelden uit het rapport. In 2008 was het verschil tussen kinderen uit kansrijke en kansarme gebieden die naar het hoger onderwijs doorstroomden relatief klein, namelijk 2 procent. In zeven jaar tijd is dit verschil gegroeid naar 9 procent. Ook bij het schooladvies en niveau van instroom in de eerste klas van het voortgezet onderwijs worden de verschillen groter. Voor kinderen met laagopgeleide ouders was het schooladvies vaak al lager dan de uitslag van de eindtoets (-10 procent), maar dit percentage is in de afgelopen vijf jaar verdubbeld. Voor kinderen van hoogopgeleide ouders is het schooladvies juist nog doorslaggevend geworden dan de eindtoets.

Emile Roemer op bezoek bij de St. Maartenschool in Ubbergen, waar onderwijs wordt gegeven aan langdurig zieke kinderen en kinderen met lichamelijke of meervoudige beperkingen. Door bezuinigingen dreigt de school een derde van de leerkrachten te moeten ontslaan.

DE KLEINE KLASSENSTRIJD

Kansengelijkheid, beter onderwijs en een werkbare situatie voor leerkrachten worden bevorderd door kleinere klassen. Om dat voor elkaar te krijgen heeft de SP vorig jaar samen met D66 een initiatiefwet ingediend waarin wordt geregeld dat klassen voortaan niet groter mogen zijn dan 29 leerlingen. Op termijn wordt toegevoerd naar gemiddeld 23 leerlingen. De onderwijsinspectie controleert of scholen zich daar ook echt aan houden. Nu al krijgt een school voldoende budget om ervoor te zorgen dat er voor elke 20 kinderen een docent voor de klas kan staan. Door bezuinigingen en door de vrijheid van schoolbestuurders om het geld anders in te zetten, lukt het op veel plaatsen niet om dit voor elkaar te krijgen. De SP wil juist investeren in

de publieke zaak en pleit daarom voor een aanzienlijke stijging van het budget: in het eerste jaar 250 miljoen en op termijn 600 miljoen euro extra per jaar. Afgelopen jaar kreeg dit voorstel nog geen Kamermeerderheid. Na 15 maart zijn er echter nieuwe kansen.

STOP DIT LERARENREGISTER

Naast het verkleinen van klassen kan het onderwijs ook worden verbeterd door docenten beter op te leiden. Door een tekort aan leerkrachten staat een steeds grotere groep zonder de juiste bevoegdheid voor de klas. De SP pleit voor een flinke inhaalslag: binnen twee jaar moeten onbevoegde leerkrachten hun papiertje halen. Havo- en vwo-docenten die nog niet universitair geschoold zijn, krijgen de mogelijkheid daartoe binnen enkele jaren alsnog.

Om de lerarenkwaliteit te bevorderen kwam de regering het afgelopen jaar met het voorstel van een lerarenregister. Dit idee is echter zeer omstreven onder leraren. Leerkrachten moeten in het register aangeven wat hun kwalificaties zijn en bijhouden wat zij doen om zich verder te ontwikkelen. De manier waarop het register wordt opgezet stuit op weerstand op de werkvloer, waar wordt gevreesd voor een commercieel circus. Op stopditlerarenregister.nl staat het als volgt: 'Een lerarenregister dat wordt georganiseerd door de beroepsgroep zelf is het onderzoeken waard. Wij zijn wel tegen dit lerarenregister, dat van

bovenaf wordt opgelegd, zonder voldoende draagvlak onder leraren.'

De SP steunt hun verzet, leraren weten zelf het beste wat ze nodig hebben om goed onderwijs te kunnen geven. Maar niet alleen de vermarkting van hun eigen opleiding moet worden gestopt. Goed onderwijs moet altijd centraal staan. Daarbij is het belangrijk om onderwijsinstellingen kleinschalig te houden, met een dienstbare schoolleiding. De SP pleit ervoor dat de medezeggenschapsraad de directie bij slecht functioneren weg moet kunnen sturen.

GOED ÉN TOEGANKELIJK

Niet alleen de zeggenschap over, ook de toegankelijkheid van het onderwijs staat steeds meer onder druk. Zo is op veel scholen nog steeds sprake van een zogenaamd 'vrijwillige' ouderbijdrage, ondanks jarenlang verzet hiertegen van de SP. Ook hangt de vraag of jongeren gaan studeren steeds meer af van de dikte van de portemonnee van de ouders. Bij de introductie van het schuldenstelsel trok het Nibud gelijk aan de bel: studenten zouden voortaan tot hun zestigste hun studieschuld moeten afbetalen. Begin vorig jaar bleek uit de Monitor Beleidsmaatregelen van het Ministerie van Onderwijs dat steeds meer jongeren met laag-opgeleide ouders afzien van een studie. Onder hen daalde het percentage inschrijvingen met maar liefst 15 procent. Ook selectie aan de poort draagt verder bij aan deze tweedeling, doordat al ontstane verschillen in onderwijskansen er verder door worden vergroot. Hoogste tijd dus om beide maatregelen af te schaffen, en te zorgen voor een fatsoenlijke studiebeurs.

Belangrijke bronnen

- Passend onderwijs: gesprekken met SP'ers die docent zijn en het rapport *Staat van het Onderwijs 2014-2015*
- Kleinere klassenstrijd: www.sp.nl/nieuws/2016/10/sp-presenteert-plan-onderwijs-als-emancipatiemotor
- Lerarenregister: decorrespondent.nl/5667/het-register-waar-niemand-aan-wilde-of-hoe-leraren-reageren-als-zehuiswerk-krijgen/14873109504-1ec58f6b
- www.nporadio1.nl/homepage/2643-het-lerarenregister-is-een-commercieel-circus
- SP-verkiezingsprogramma *Pak de macht*

DEMOCRATISEER DE UNIVERSITEIT

In 2015 pakten de studenten en medewerkers van de Universiteit van Amsterdam de macht door het Maagdenhuis te bezetten. Hiermee gaven zij aan af te willen rekenen met de macht van de bestuurders en de universiteit te willen democratiseren. Niet de winst, maar de student zou centraal moeten staan bij de organisatie van een universiteit. Uiteraard steunde de SP de actievoerders. Wij pleiten dan ook voor democratische universiteiten, waar studenten en docenten fors meer te zeggen hebben.

GRONINGEN EN LIMBURG GAVEN WARMTE, MAAR STAAN IN DE KOU

Tekst en foto's: Sandra Beckerman

'Help!', schrijft Kris Wijkstra in januari 2014 boven een indrukwekkende open brief. Kris woont met man Jaap en hun kinderen Arian (20), Sanne-Marije (12) en Eva-Linde (3) in een boerderij in Noord-Groningen. Jaap werkte 33 jaar bij een aluminiumfabriek in Delfzijl (Aldel). Totdat de fabriek – een grote werkgever in een regio met hoge werkloosheid – eind 2013 failliet ging. Dochter Sanne-Marije had eerder dat jaar een petitie opgezet om de fabriek te redden. Hart van Nederland en het Jeugdjournaal besteedden er aandacht aan. Minister Kamp stuurde haar vervolgens een mail, waarin hij schrijft dat hij zijn best gaat doen om te zorgen voor een goede afloop.

Kris: 'Onze dochter is verdrietig. Omdat papa zijn werk kwijt is en wij nog maar moeten zien hoe wij straks onze hypotheek en andere vaste lasten kunnen ophoesten. En zij is verdrietig omdat het huis waarin wij wonen in aardbevingsgebied staat. Maar boven alles treurt zij omdat ze iets geleerd heeft. Ze zei tegen ons: "Mama, die ministers en zo, hè..., die de beslissingen voor ons nemen, die kun je dus helemaal niet vertrouwen. Iemand mag toch niet zomaar zulke dingen schrijven en dan alles kapot maken?"' De vader van Kris kwam, net als anderen, naar Groningen toen de mijnen in Limburg sloten. Zowel Kris' vader als haar man werkte bij aluminiumfabriek Aldel. Kris: 'Nu is dit prachtige bedrijf kapot, staan wij op straat, is ons huis vrijwel onverkoopt en wordt ons mooie Groningen net zo uitgewrongen als het land van mijn ouders. Vindt u het gek dat wij ons vertrouwen verloren hebben?' Het verhaal van Kris staat helaas niet op zich.

HET UITGEWRONGEN LAND

In Groningen werd in 1959 een groot gasveld ontdekt door de Nederlandse Aardoliemaatschappij (NAM, eigendom van Shell en ExxonMobil). Sinds de start van de gaswinning heeft Groningen Nederland warmte en rijkdom gegeven. Tot nu toe kwam er 288 miljard euro in de schatkist terecht. De NAM heeft naar schatting 28 miljard euro aan de gaswinning verdiend.

Tot 1986 kwamen er in Groningen geen aardbevingen voor. Toen deze zich wel voor gingen doen, werd stellig ontkend dat ze iets met aardgaswinning te maken hadden. De aardbeving in Huizinge in 2012, met 3,6 op de schaal van Richter, vormde

echter het definitieve keerpunt. Sindsdien is voor iedereen duidelijk dat aardbevingen voor schade en onveiligheid zorgen. Volgens experts is er in de toekomst zelfs een kans op een aardbeving met een kracht van 5,0 op de schaal van Richter. Het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) berekende onder meer dat er overdag in de omgeving van Huizinge 118 doden kunnen vallen bij een dergelijke beving.

Er zijn in Groningen 90.000 mensen met fysieke, erkende schade aan hun huis door de gaswinning. De gaswinning en de aardbevingen hebben grote gevolgen voor de gezondheid en mensen voelen zich vaak niet meer veilig in hun eigen huis. Als Groningers wordt gevraagd naar hun mening dan vindt het merendeel niet alleen de hoogte van de gaswinning onrechtvaardig (67 procent), maar juist ook de besluitvorming (76 procent), de hoogte van de schadevergoeding (77 procent) en de huidige regelingen voor schade-

vergoeding (78 procent).

Door massaal protest en rechtszaken hebben Groningers een verlaging van de gaswinning weten af te dwingen. Maar het is nog niet genoeg. Minister Kamp heeft – met steun van de regeringspartijen – vastgesteld dat de komende vijf jaar jaarlijks 24 miljard kuub gas uit het Groningerveld gewonnen mag worden. Deskundigen zijn het erover eens dat daarmee de kans op meer bevingen zeer reëel is. Groningen is dus nog steeds onveilig. Het herstellen van de schade gaat niet goed. De NAM heeft macht over het vaststellen en afhandelen van de schade en doet er alles aan om zo min mogelijk schadevergoeding uit te keren. Dat is niet alleen kwalijk voor bewoners, omdat hun hele leven erdoor wordt beheerst, maar ook voor de Groninger economie, omdat er van snel bouwen niets terecht komt en het voor imagoschade zorgt. Net als Kris zitten veel mensen vast, omdat hun huis moeilijk tot niet verkoopt is. Kees Willemen uit Onderdendam zegt

Een Gronings monument in de stuten.

het treffend: ‘Nederland heeft nog steeds een kolonie. De gaskolonie.’ De staat gedraagt zich volgens hem ‘uitbuitend, wegstarend en paternalistisch.’

HET UITGEWRONGEN LAND VAN MIJN OUDERS

Dan naar de andere regio die Nederland warmte gaf. Het land van Kris haar ouders. Decennialang zorgden de mijnwerkers in de kolenmijnen in Zuid-Limburg voor warmte in Nederland. Tot in 1975 de laatste mijn gesloten werd. Maar ook hier hebben huizen schade. Het verontreinigde mijnwater uit de kolenmijnen, dat niet meer wordt weggepompt, kruipt langzaam omhoog. Nu al verzakken huizen en gebouwen die bijvoorbeeld op een oude schacht staan. Het vieze mijnwater, dat met 1 meter per jaar stijgt, dreigt het grondwater te vervuilen en nog meer huizen te laten verzakken. Hoe groot de ramp gaat worden is nog niet bekend. Ook in Limburg verloopt het herstel van schade zeer stroef. Minister Kamp houdt eraan vast dat de schade verjaard is. Volgens de wet kun je mijnbouwschade verhalen tot 30 jaar na het beëindigen van de

mijnbouw. Naar de mening van Kamp was dat op het moment dat de laatste mijn sloot. Maar volgens Limburg zelf pas in 1994, toen gestopt werd met het oppompen van het water.

PAK DE MACHT!

Het land van Kris’ ouders en het land van Kris, Limburg en Groningen, hebben Nederland warmte en rijkdom gegeven. Maar nu de Groningers en Limburgers steeds meer ellende ondervinden van de gaswinning en mijnbouw, worden zij in de kou gezet door kapitaal en overheid. Mensen hebben het gevoel er niet meer toe te doen.

Sinds anderhalf jaar zit de SP in beide provincies in het bestuur. Voor gedeputeerden Daan Prevo (Limburg) en Eelco Eikenaar (Groningen) hebben de schadelijke gevolgen van mijnbouw en gaswinning de hoogste prioriteit.

Daan Prevo is een rechtszaak gestart tegen de staat, die hij ‘materieel en moreel verantwoordelijk’ houdt voor de geleden schade. Hij zorgde voor een calamiteitenfonds voor mensen met urgente schade. Oud-SP-Tweede Kamerlid, jurist en inwoner van het gebied Jan de Wit, is de voorzitter.

Ook investeert het provinciebestuur fors in werkgelegenheid. Want de sluiting van de mijnen zorgde voor hoge werkloosheid en armoede die door het Rijk onvoldoende werd gecompenseerd.

Het verhaal van Eelco Eikenaar is vergelijkbaar. Veel Groningers komen in opstand tegen de gaswinning, met acties op straat en door naar de rechter te gaan. Eikenaar ondersteunt hen. Bijvoorbeeld door samen met 19 gemeenten, de waterschappen en de veiligheidsregio, de hoge gaswinning aan te vechten bij de Raad van State. Samen met inwoners voert Eikenaar actie en komt hij met oplossingen. Ook in Groningen investeert het college in werkgelegenheid.

Voor beide SP’ers staat vast dat er veel meer moet gebeuren. Prevo: ‘Hoe nu met het gaswinningsgebied en de mijnstreek wordt omgegaan is een grote schande.’

Beide gedeputeerden willen dat de schade snel, goed en ruimhartig wordt vergoed. Dat niet de belangen van DSM of de NAM, maar die van de inwoners de hoogste prioriteit hebben. Dat het Rijk ook investeert in werk, zorg en onderwijs, om daarmee de toekomst voor deze en andere krimpgebieden veilig te stellen. De SP heeft van alle partijen het verkiezingsprogramma dat hier het verst in gaat. Zo heeft de SP als enige opgeschreven en laten doorrekenen dat de gaswinning moet worden teruggebracht naar 12 miljard kubieke meter per jaar, een halvering van wat er nu gewonnen wordt.

‘Pak de macht’ is de leus waar de SP de verkiezingen mee ingaat. Deze leus is Prevo en Eikenaar op het lijf geschreven.

Prevo: ‘We moeten af van machthebbers die ons in de kou laten staan. Dat kunnen we nu veranderen.’

Eikenaar: ‘We moeten de NAM haar macht afpakken. De NAM mag betalen maar niet meer bepalen. Er moet een publiek fonds komen voor schade en investeringen. De inwoners moeten weer macht over hun toekomst krijgen.’ Op 15 maart kunnen we ervoor zorgen dat het uitwringen van de mijnstreek en het gaswinningsgebied stopt.

Lees hier de brief van Kris Wijkstra: groningeropstand.nl/help-hoe-nu-verder

'DIT IS GEEN COUP, DIT IS DEMOCRATIE'

Tekst: Remco Bouma Foto: Franco Gori©

'De Portugezen kunnen wel een nieuwe regering kiezen, maar feitelijk hebben ze geen keuze', stelde een EU-diplomaat in 2011. De eurocrisis woedde volop. Lissabon lag aan de schuldenketting bij de Trojka van EU, ECB en IMF. Ook Passos Coelho, premier van Portugal van 2011 tot 2015, zei dat er helemaal niets te kiezen viel. De miljardenbezuinigingen die hij doorvoerde noemde hij 'een verplichting', om deel te blijven uitmaken van 'de Europese orde'. Maar wat blijkt?

In 2015 koos Portugal een nieuw parlement. De drie linkse partijen, die allemaal campagne hadden gevoerd tegen de Portugese volgzzaamheid aan Brussel, kregen een meerderheid van de stemmen. Met gedoogsteun van het Links Blok en de Communistische Partij vormde de sociaaldemocratische partij Partido Socialista een regering, met Costa als premier. Er zou chaos uitbreken, voorspelden de Brusselse economen: eerst op de financiële markten en daarna in Portugal. Maar Catarina Martins, partijleider van het Links Blok, dat de regering steunt, zag het probleem niet. 'Dit is geen coup,' zei ze, 'dit is democratie.' Er viel wél wat te kiezen.

Het Links Blok is een aan het Spaanse Podemos en Griekse Syriza verwante partij en zit in het Europees Parlement met de SP in een fractie. Het Links Blok en de Communistische Partij steunden de regering-Costa nadat ze met een motie van wantrouwen een rechtse minderheidsregering weggestemd hadden, die meteen na de verkiezingen was geformeerd.

Martins stond vorige maand in de Tribune. Ze vertelde hoe de Portugezen Noord-Europese levensstandaarden werden voorgespiegeld bij EU-deelname; maar daarvoor leverden ze wel hun soevereiniteit in. Portugal privatiseerde luchthavens, openbaar vervoer en energiebedrijven. Buitenlands kapitaal vond

Catarina Martins, partijleider van het Links Blok.

dankbaar zijn weg naar deze nieuwe markt. De Portugese economie groeide, maar feitelijk ontstond er een enorme zeepbel, die klapte met de val van de Lehman Brothers in 2008. Portugal kon alleen 'gered' worden met een noodlening van 78 miljard, waardoor Portugal vastzat aan de eisen van de Trojka. Daarbinnen viel weinig te kiezen. Verkoop en versober alles, of we laten je land failliet gaan.

Dus kortte premier Passos Coelho tussen 2011 en 2015 de lonen en de pensioenen. De werkloosheid steeg tot meer dan twintig procent, onder jongeren zelfs tot bijna vijftig procent. De armoede steeg mee, het aantal zelfmoorden ook. Maar de vrije val stopte niet. Volgens de Trojka omdat de lonen nog niet laag genoeg waren – zonder eigen munt zijn lagere loonkosten de enige manier om de export aantrekkelijker te maken. Maar huidig premier Costa koos een ander pad toen hij eind 2015 gekozen werd.

Hij verhoogde de lonen, de uitkeringen en de pensioenen. De Portugezen verdienen volgens hem

hun waardigheid terug, die hen ontnomen is door hun hele samenleving te verkopen, als straf voor een financiële crisis die ze zelf niet veroorzaakt hebben. Met Brussel zocht Costa geen confrontatie. Hij blijft binnen de Europese lijntjes kleuren, en belooft ook alle leningen terug te betalen. Maar een loonsverhoging is volgens de nieuwe regering juist goed voor de economie, net als een lagere btw op de horeca. En de binnenlandse markt is belangrijker dan de export. Tijdens een jaar linkse regering kwamen er tienduizenden banen bij. De economie groeide in het derde kwartaal van 2016 sneller dan waar dan ook in Europa. Loonsverhoging, meer banen en economische groei: volgens Brusselse modellen gaat dat niet samen. Maar er was dus wél een alternatief.

Costa benadrukt steeds de waardigheid van het volk, iets wat hij eerder deed als burgemeester van de hoofdstad Lissabon. Hij gaf mensen die voorheen aan de kant stonden een gezicht, verantwoordelijkheid en waardigheid. Opgefleurde bewoners werden de motor van verandering.

Maak de macht zo democratisch mogelijk, is het devies van Costa. En van de SP. Met het voorstel Pak de Macht wil de SP zeggenschap geven aan de werkvloer, aan de ondernemingsraden, de wijkbewoners, de huurders – net zoveel zelfs als aan aandeelhouders en bestuurders van miljoenenbedrijven. Een coup? Nee, echte democratie. Mensen verdienen zeggenschap over hun omgeving. Er is een duidelijke parallel tussen Portugal en Nederland. Rutte heeft in zes jaar tijd vijftig miljard bezuinigd, met het argument dat er geen keuze zou zijn. Ondertussen nam de ongelijkheid toe, kwamen die mensen die al weinig hadden verder in de problemen, en ging de groei vooral naar een minderheid die toch al goed zat. Dat is een keuze. Op 15 maart hebben we ook een keuze. Pak de macht. Portugal laat zien dat het kan.

SPANNING

WETENSCHAP EN VOORUITGANG

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP
jaargang 19, nummer 3, april 2017

WETENSCHAP EN VOORUITGANG

Wetenschap, zo is telkens gebleken, zorgt voor nieuwe inzichten, maakt het onmogelijke mogelijk, en stimuleert de vooruitgang. Als geen ander zijn wetenschappers in staat gebleken nieuwe generaties te verwonderen en de wereld te veranderen. In het openingsstuk van deze *Spanning* onderzoekt Bart Linssen het verschil tussen wetenschappelijk onderzoek, waar de SP continu aandacht voor vraagt, en toegepast onderzoek. Aan de hand van het werk van Mariana Mazzucato maakt hij inzichtelijk dat rechtse ideeën over innovatie vaak zijn gebaseerd op mythes. Beleid dat deze mythes volgt is daardoor schadelijk voor echte vooruitgang.

Technologische innovatie kan banen minder zwaar maken en inhoudelijk zinvoller. Maar de komende twintig jaar zetten steeds slimmere computers de helft van de banen in Nederland onder druk. Door de uitholling van de middenklasse als gevolg van innovatie, wordt de kloof tussen arm en rijk vergroot. Het probleem is niet de technologische vooruitgang op zich, betoogt Remco Bouma, maar de manier waarop we de baten ervan verdelen. De opbrengst van robotisering kan immers ook ten goede komen aan de samenleving, via investeringen in het maatschappelijk belang, bijvoorbeeld in onderwijs of duurzaamheid. Zo heeft iedereen voordeel van technologische innovatie, niet alleen een kleine groep investeerders.

Eduard van Scheltinga sprak met Agnes Kant, oud-fractievoorzitter van de SP en huidig directeur van Bijwerkingencentrum Lareb, over de rol van wetenschap in de samenleving. Zij stelt dat de politiek te onwetenschappelijk is en de wetenschap te apolitek.

Hersenonderzoeker Maarten Frens onderschrijft dat in gesprek met Tijmen Lucie. Hij stelt dat het, nu de vrije wetenschap onder druk staat, noodzakelijk is voor wetenschappers om politiek te worden. Daarom heeft hij samen met andere wetenschappers het

initiatief genomen om naar Amerikaans voorbeeld op 22 april een 'March for Science' te organiseren.

Wetenschappers krijgen recent nogal eens het verwijt van politici dat zij links en vooringenomen zouden zijn. Volgens politicoloog Armèn Hakhverdian klopt daar niets van. Hij stelt dat er zowel linkse als rechtse wetenschappers zijn en dat hun onderzoeksresultaten nooit door politieke voorkeur beïnvloed mogen worden.

In februari 2015 bezetten medewerkers en studenten van de Universiteit van Amsterdam het Maagdenhuis uit onvrede over het gebrek aan democratie, het doorgeschoten rendementsdenken en de wildgroei aan tijdelijke contracten op de universiteit. *Spanning* sprak met twee studenten die bij de Maagdenhuisbezetting betrokken waren en vroegen naar hun visie op wetenschappelijk onderwijs.

Ook vroegen wij vier kritische wetenschappers naar hun visie op de (toekomst van de) wetenschap. Hoogleraar Wetenschapscommunicatie Trudy Dehue gaat in haar bijdrage in op politiek gekleurde wetenschap, aan de hand van ADHD-onderzoek. Politiek econoom Angela Wigger spreekt over de politiek van cijferfetisjisme en permanente concurrentie op Nederlandse universiteiten. Hoogleraar Lucht- en Ruimtevaarttechniek Jacco Hoekstra vraagt zich af hoe we de objectieve, onafhankelijke wetenschap voor Nederland kunnen behouden. Tot slot houdt socioloog Joost Jongerden een pleidooi voor een nieuwe, publieke universiteit.

Dat sluit goed aan bij het betoog van Sandra Beckerman. Zij pleit voor een nieuwe, democratische en voor iedereen toegankelijke universiteit, waar het beantwoorden van grote, maatschappelijke vragen voorop staat, in plaats van snel scoren of economisch rendement halen.

INHOUD

3

DUIK IN HET DIEPE MET FUNDAMENTEEL ONDERZOEK

7

'DE POLITIEK IS TE ONWETENSCHAPPELIJK EN DE WETENSCHAP TE APOLITIEK'

10

WIE PROFITEERT VAN DE ROBOTISERING?

14

OVER POLITIEK GEKLEURDE WETENSCHAP

16

'JE KUNT ONMOGELIJK SPREKEN VAN DE LINKSE WETENSCHAP'

18

'NU IS HET VOOR WETENSCHAPPERS NOODZAKELIJK OM POLITIEK TE WORDEN'

20

'MEER ZEGGENSCHAP VOOR DOCENTEN EN STUDENTEN'

23

PERMANENTE CONCURRENTIE OP NEDERLANDSE UNIVERSITEITEN

24

HOE BEHOUDEN WE DE ECHTE WETENSCHAP VOOR NEDERLAND?

25

OFFENSIEF VOOR FERINGA'S WETENSCHAPPELIJKE SPEELTUIN

28

LATEN WE HET TIJ KEREN

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Sandra Beckerman

Bart Linssen

Eduard van Scheltinga

Remco Bouma

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Ron Meyer

Hans van Heijningen

Diederik Olders

Lieke Smits

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

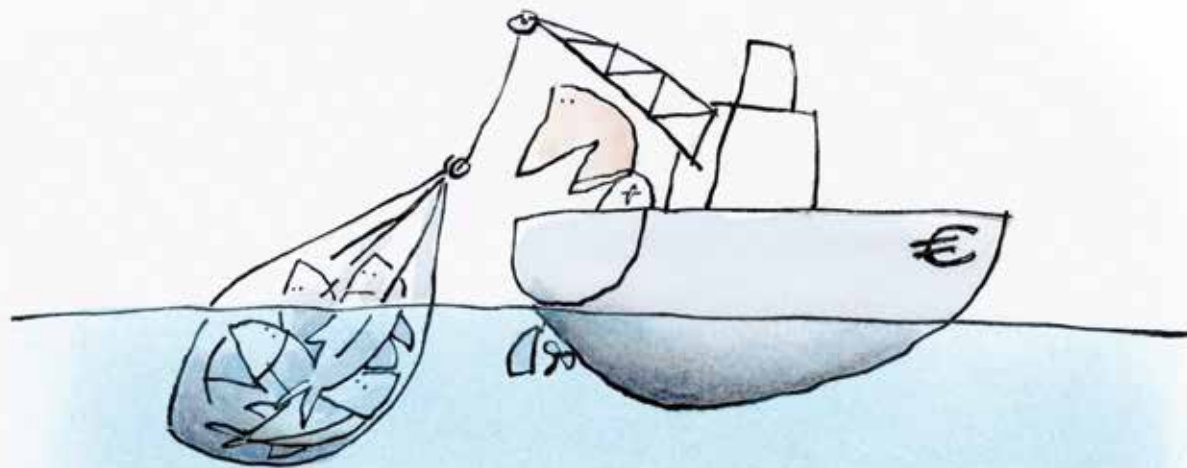
Gonnie Sluijs

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgelideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DUIK IN HET DIEPE MET FUNDAMENTEEL ONDERZOEK

Tekst: Bart Linssen Illustratie Len Munnik ©

Nog geen 100 jaar geleden bestond er geen rekenmachientje, laat staan een computer of telefoon. DNA was nog niet ontdekt en we wisten zelfs niet hoe oud de aarde ongeveer is. Althans, we zaten er miljarden jaren naast. Wetenschap, zo is telkens gebleken, zorgt voor nieuwe inzichten, maakt het onmogelijke mogelijk, en stimuleert de vooruitgang.

Als geen ander zijn wetenschappers in staat gebleken nieuwe generaties te verwonderen en de wereld te veranderen. Ook hedendaags zijn er belangrijke projecten, zoals het International Space Station, de Svalbard genenbank

en de deeltjesversneller van CERN, die miljoenen nieuwe wetenschappers inspireren om het werk voort te zetten en nieuwe ontdekkingen te doen.

Afgelopen jaar won professor Ben Feringa, als chemicus verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, de Nobelprijs voor de scheikunde. Samen met twee collega-onderzoekers kreeg hij deze onderscheiding voor zijn onderzoek naar moleculaire nanomachines. Feringa en zijn collega's kwamen met baanbrekende vondsten bij het mechanisch verbinden en laten samenwerken van moleculen, in plaats van via de gebruikelijke scheikundige verbindingen. Een belangrijke stap in een onderzoeksveld waarvan de potentie om de wereld te veranderen wordt vergeleken met het internet. Met de nanomachines hoopt men ooit medicijnen precies op de juiste plek in het lichaam af te leveren, al is dat slechts een van de mogelijke toepassingen.

SVALBARD GENENBANK

Waar ter wereld zou nu de allerbelangrijkste bank staan? Op Wall Street in New York? In The City in London? Beide antwoorden zijn onjuist. De belangrijkste bank ter wereld staat op Spitsbergen, een flink eind ten noorden van Noorwegen. In de Svalbard genenbank worden bijna een miljoen verschillende soorten zaden opgeslagen. Midden in de permafrost kunnen de zaden zelfs onder de meest onwaarschijnlijke omstandigheden bevroren worden gehouden. De Svalbard genenbank is zeker niet de enige genenbank in de wereld (er zijn er zo'n 1700), maar is dankzij de indrukwekkende collectie zaden wel als enige in staat om in geval van mondiale rampspoed plantenpopulaties opnieuw op te bouwen. Sinds 1984 bewaren de Scandinavische landen zaden op Spitsbergen. Dit begon ooit in een verlaten kolenmijn en sinds 2008 wordt de huidige indrukwekkende kluis gebruikt. Uit de hele wereld worden zaden gestuurd, van de Verenigde Staten tot Noord-Korea. Vijf procent van de zaden in de kluis komt uit Nederland, en is afkomstig van het Centrum voor Genetische Bronnen Nederland. In de bank zelf wordt geen onderzoek gedaan.

Feringa greep zijn Nobelprijs aan om een oproep te doen aan de Nederlandse politiek: steek zeker één miljard euro extra in fundamenteel onderzoek. Feringa: 'Dat is in het diepe duiken en niet weten wat je daar tegenkomt. Alleen zo kun je de problemen van de toekomst oplossen, of het nou gaat om klimaat, bevolkingsgroei of slimme geneesmiddelen. Maar ook de nieuwe smartphones komen niet zomaar uit de lucht vallen, ook daar is onderzoek voor nodig.' Zijn gesprekspartner op dat moment, minister Schultz van de VVD, verwees voor extra geld direct naar de 'kenniscoalitie', een groep met vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven en kennisinstellingen, die ook pleiten voor 1 miljard extra voor 'onderzoek en innovatie'. Feringa en Schultz waren het dus snel eens, zou je zeggen. Maar schijn bedriegt. Beiden spreken over onderzoek, maar bedoelen iets heel anders.

FUNDAMENTEEL ONDERZOEK IS GEEN TOEGEPAST ONDERZOEK

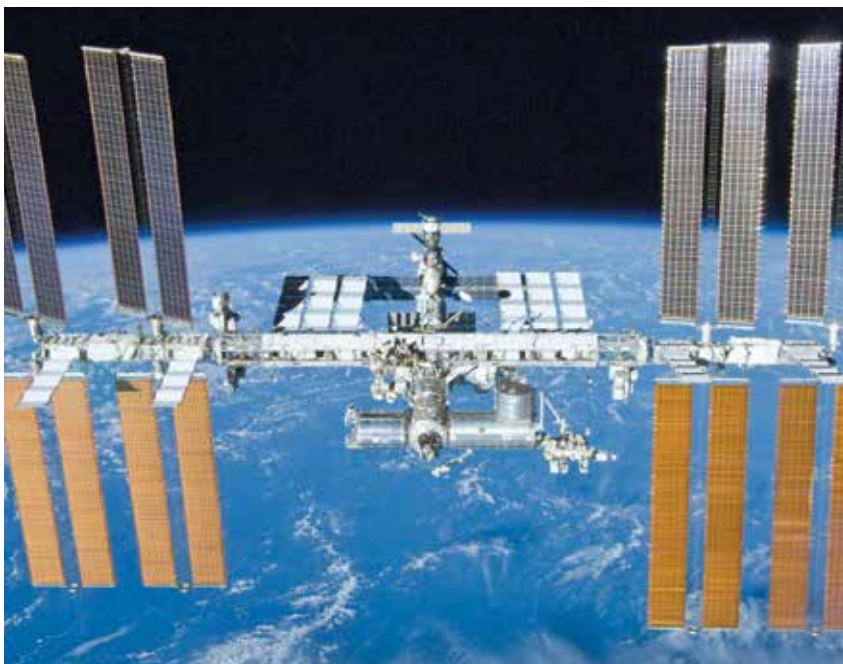
Fundamenteel onderzoek, waar Feringa zich hard voor maakt, is onderzoek waarbij de wetenschapper zich met name richt op het vergaren van nieuwe kennis. Waar die kennis precies toe dient is daarbij niet direct belangrijk, of in ieder geval van onderschikt belang. De nieuwsgierigheid van de wetenschapper of de onderzoeksgroep is leidend. Zo kunnen zij werken aan compleet nieuwe inzichten. Fundamenteel onderzoek is daarmee het tegenovergestelde van toegepast onderzoek. Bij die laatste vorm van onderzoek wordt gekeken hoe vergaarde kennis het beste kan worden gebruikt om problemen op te lossen. De kennis waar men naar op zoek is moet direct nut hebben en toepasbaar zijn.

Hoe fundamenteel en toegepast onderzoek zich tot elkaar verhouden is goed te omschrijven aan de hand van de ontdekking van DNA. Toen Johann Miescher rond 1869 onderzoek deed naar de cel, op dat moment beschouwd als het meest interessante biologische deeltje, ontdekte hij per toeval dat een van de stoffen niet wilde oplossen. Miescher bleek DNA te hebben ontdekt, al was nog tientallen jaren onderzoek nodig voordat hier enige toepassing voor

werd gevonden. Sindsdien heeft verder onderzoek naar DNA, naast een doorbraak in de biologie, enorm diverse toepassingen opgeleverd: van het opsporen van erfelijke aanleg voor bepaalde ziektes tot het vinden van misdadigers. Ondertussen gaat het fundamenteel onderzoek door. Zo wordt aan de Universiteit Wageningen door middel van DNA-onderzoek onderzocht op welke manier planten zich aanpassen aan nieuwe omstandigheden. Maar door de toegenomen nadruk op private investeringen en toegepast onderzoek komt fundamenteel onderzoek onder druk te staan.

VVD-MYTHES OVER ONDERZOEK

Het onderscheid tussen fundamenteel onderzoek en toegepast onderzoek of innovatie, is essentieel bij het vergelijken van verschillende visies op de wetenschap. Als je de verkiezingsprogramma's mag geloven hebben veel partijen oog voor het belang van wetenschappelijk onderzoek. Tussen die partijen zijn er grote verschillen als het gaat om de vraag op wat voor soort onderzoek de nadruk moet liggen. Rechtse partijen, met de VVD voorop, pleiten vrijwel uitsluitend voor het belang van innovatieonderzoek. Ter illustratie: het woord innovatie komt bijna honderd keer voor in het verkiezingsprogramma van de liberalen, over fundamenteel onderzoek wordt met geen woord gerept. Het heeft er alle schijn van dat de VVD de financiering van onderzoek het liefst tot innovatie zou willen beperken. De volgende stap wordt aangekondigd: "Wij willen [...] een groter deel van het budget inzetten om private investeringen te initiëren en de samenwerking tussen wetenschap en het bedrijfsleven te bevorderen." De VVD maakt daarmee de keus om bedrijven nog meer te pampieren. Omdat elke euro maar één keer kan worden uitgegeven komen de middelen voor fundamenteel onderzoek hiermee onder druk te staan. En dat is slecht nieuws, óók voor die grote bedrijven. Niemand hoeft zich illusies te maken over de doelen van de VVD, die zich al jaren inzet om arbeid zo goedkoop mogelijk te houden, belastingontwijking te faciliteren en alle mogelijke risico's bij de overheid onder te brengen. Dat de liberalen graag voor honderden miljoenen aan onder-

INTERNATIONAAL RUIMTESTATION ISS

Onderzoek is gebaat bij internationale samenwerking. Een indrukwekkend voorbeeld hiervan is het Internationaal Ruimtestation ISS. Tussen de lancering van het eerste deel in 1998 en de voltooiing van het ruimtestation in 2011 is al veel uniek onderzoek gedaan. Zo wordt het ISS gebruikt om te zoeken naar zogenaamde 'donkere deeltjes' (een belangrijk puzzelstuk bij vraagstukken rondom zwaartekracht en relativiteit), maar bijvoorbeeld ook om de effecten van langdurig verblijf in de ruimte op het menselijk lichaam te meten.

Hiermee dragen de ruimtewetenschappers bij aan fundamenteel onderzoek, dat op termijn belangrijk kan zijn voor zeer concrete toepassingen. Denk bijvoorbeeld aan ruimtereizen naar Mars, die nu nog onmogelijk lijken. Het onderzoek wordt gedaan door wetenschappers uit de hele wereld, van de VS en de EU tot Rusland en Japan. In ieder geval tot 2028, wanneer het huidige ruimtestation vervangen moet worden, zullen de deelnemende landen blijven samenwerken.

zoeksgeld naar bedrijven dragen, past binnen dat patroon. Toch lijkt de VVD ook inhoudelijke motieven te hebben die deze agenda moeten verantwoorden. Het is de moeite waard om de logica die de liberalen volgen nader te bestuderen. De manier waarop binnen de VVD over onderzoek en innovatie wordt gedacht is goed samen te vatten in de volgende drie afwegingen. Deze staan in het VVD-verkiezingsprogramma van dit jaar, en komen overeen met drie belangrijke fases in de innovatieketen.

1: De onderzoeks- en ontwikkelingsuitgaven van bedrijven moeten worden verhoogd: "Daarvoor is in ieder geval een hogere bijdrage uit het bedrijfsleven aan onderzoek en

ontwikkeling (R&D) nodig." De VVD hanteert deze logica om belastingvoordelen voor R&D-uitgaven van bedrijven te verantwoorden, ten koste van andere onderzoeksbudgetten.

2: Innovatie komt voort uit de kracht van het midden- en kleinbedrijf (mkb): "Deze kracht willen wij maximaal benutten." Hiermee pleit de VVD voor subsidies en belastingkortingen voor het mkb, die innovatie moeten bevorderen.

3: Groei bij innovatieve bedrijven komt van de markt. "Durfkapitaal is daarvoor van groot belang." Het opschalen van innovatie kan het beste gefinancierd worden uit privaat geld.

Deze denkbeelden zijn zeer dominant in liberale kringen, maar blijken alle

onjuist te zijn. In haar boek *De Ondernemende Staat* ontleedt professor Mariana Mazzucato deze mythes. Zo ontkracht ze het idee dat er een direct verband bestaat tussen uitgaven aan 'onderzoek & ontwikkeling' en innovatie, en tussen innovatie en economische groei. Onderzoeken tonen aan dat bij grote en kleine bedrijven, waar meestal niet de juiste omstandigheden bestaan voor doorontwikkeling, onderzoek vaak enkel een kostenpost is. Meer inzicht in de rol die verschillende soorten instellingen het beste op zich kunnen nemen is daarom verstandiger dan een roep om meer private investeringen. Onderzoek van Block en Keller wijst uit dat van de 88 belangrijkste innovaties er 77 met publiek geld zijn gefinancierd. Niet private, maar juist publieke investeringen in onderzoek verdienen dus de aandacht van eenieder die streeft naar vooruitgang.

De tweede mythe die Mazzucato behandelt is dat, als het gaat om mogelijke innovatie, er veel aandacht is voor het belang van kleine bedrijven. Het probleem met deze nadruk is dat ontzettend veel kleine bedrijven helemaal niet als doel hebben om snel te groeien met nieuwe innovatieve uitvindingen. Er zijn goede redenen om kleine bedrijven te ontzien, maar wanneer dit ongericht gebeurt in het kader van een innovatieagenda, blijven resultaten op het gebied van innovatie uit. Als de steun, vaak in de vorm van subsidie of belastingvoordeel, ten koste gaat van andere onderzoeksbudgetten heeft deze agenda zelfs negatieve gevolgen voor de kans op goede innovatieresultaten. Ook blijken er nogal wat ongewenste effecten aan de genoemde belastingvoordelen te zitten. SP-Kamerlid Sandra Beckerman wees al eerder op het feit dat tussen 2003 en 2010 de lasten van belastingkorting voor bedrijven die onderzoek doen is verdubbeld naar 3,7 miljard – terwijl bedrijven in die periode juist minder investeerden. Het is dan verstandiger om bij het bevorderen van innovatie het beleid te richten op groei bij nieuwe kleine bedrijven, die in staat zijn om nieuwe kennis om te zetten in concrete toepassingen. Ook de mythe dat durfkapitaal de motor is achter groei bij innovatieve bedrijven wordt door Mazzucato

ontkracht. Telkens weer blijkt uit onderzoek dat het juist publiek geld is waarmee het meeste risico wordt gelopen. Privaat durfkapitaal wordt in de praktijk vooral geïnvesteerd in sectoren met groot groeipotentieel, lage technologische complexiteit en lage investeringsbehoeften. Binnen 3 tot 5 jaar moet er gescoord worden. De reden dat Mazzucato haar boek 'de ondernemende staat' heeft getiteld is omdat juist de staat telkens bereid blijkt te zijn echt risico te nemen en durft te investeren zonder dat de uitkomst zeker is. Dit is niet gek gezien de financiële slagkracht van een overheid, maar staat in schril contrast met de denkbeelden van de VVD.

Bovenstaande mythes gaan met name over innovatieve bedrijven en de kapitaalmarkt, waardoor de indruk ontstaat dat de liberalen niets zeggen over onderzoek aan kennisinstellingen. Dat doen ze wel degelijk, maar positieve ontwikkelingen die zij daar zien worden vooral toegeschreven aan het sterke vestigingsklimaat van Nederland, waarbij nota bene het goede culturele aanbod wordt genoemd. Er wordt vervolgens verbetering gezocht in private investeringen. De privatisering van de universiteiten is niet in het programma van de VVD te vinden, maar is wel een logisch gevolg van de gepresenteerde plannen. De VVD-agenda staat hiermee diametraal tegenover de lessen die uit onderzoek naar innovatie getrokken worden.

DE ONDERNEMENDE STAAT

De onderzoeksagenda van de VVD faalt door waanideeën over innovatie, maar is niet de enige lacune in het neoliberale denken over onderzoek. Een andere vrij populaire overtuiging is dat de aard van fundamenteel onderzoek (langdurig onderzoek, onzekere uitkomst) ertoe leidt dat bedrijven hier niet snel aan zullen beginnen, en dat de overheid moet optreden om dit 'marktfalen' te corrigeren. Mazzucato toont aan dat deze theorie een veel te beperkt beeld geeft van de rol die overheden historisch gezien op zich hebben genomen. Wie de geschiedenis van de belangrijkste uitvindingen bestudeert ziet dat overheden zich niet zozeer bezighouden met het corrigeren van

DE DEELTJESVERSNELLERS VAN CERN

Aan de rand van Zwitserland, in Genève, staat een van de belangrijkste laboratoria ter wereld. Duizenden wetenschappers werken hier aan fundamentele vraagstukken rondom de kleinste bouwdeeltjes van het universum. Het lab, van de Europese onderzoeksorganisatie CERN, heeft maar liefst zes deeltjesversnellers, waarvan de grootste een omtrek heeft van maar liefst 27 km. Met deze versnellers worden elementaire deeltjes heel hard versneld, tot snelheden in de buurt van de lichtsnelheid. Hiermee worden deze deeltjes op enorm hoge energieniveaus gebracht. Zij gedragen zich dan heel anders dan onder normale omstandigheden, waardoor nieuwe eigenschappen kunnen worden ontdekt. Daarmee komt de wetenschap steeds dichterbij bijvoorbeeld het oplossen van belangrijke vraagstukken rondom de oerknal. Sinds de oprichting in 1954 zijn er al veel grote ontdekkingen gedaan, zoals die van de zogenaamde W&Z bosonen in 1983 en meer recent belangrijke doorbraken rondom antiwaterstof. CERN is daarmee een van de belangrijkste aandrijvers van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek in de natuurkunde.

een marktfalen, maar juist telkens heel nieuwe markten creëren. Mazzucato: 'Niet alleen hebben overheden het meest risicovolle onderzoek gefinancierd, zowel fundamenteel als toegepast, maar dit onderzoek is ook vaak de bron geweest van de meest radicale, meest baanbrekende types van innovatie.' Volgens Ruttan, die onderzoek deed naar baanbrekende technologieën die vrijwel alle aspecten van een samenleving hebben beïnvloed, is het duidelijk dat deze technologieën zonder de staat nooit tot stand waren gekomen. Dit geldt voor massaproductie, luchtvaart, het internet en meest recent nanotechnologie. Rutte I en II hebben flink ingezet op het zogenaamde topsectorenbeleid. Bedrijven worden naar de universiteit gelokt met goedkope financiering voor toegepast onderzoek. Het beleid is nagenoeg geheel gericht op resultaat op de korte en middellange

termijn, en er is veel nadruk op het versterken van onderlinge netwerken. Mazzucato trekt in haar analyse van wat er in Europa nodig is, precies de omgekeerde conclusie. In de meeste Europese landen is het probleem niet dat verschillende soorten organisaties elkaar niet weten te vinden, er is juist een prima netwerk. Wat niet goed gaat is dat partijen zich te weinig bezighouden met dat waar ze goed in zijn. Universiteiten moeten zich niet ineens meer met toegepast onderzoek bezighouden, maar juist sterk inzetten op fundamenteel onderzoek. Ook deze les heeft de VVD helaas gemist.

TEN MINSTE 1 MILJARD MEER

De belangen van onderzoekers, met hun liefde voor de wetenschap en onderzoek, leggen het regelmatig af tegen de kortetermijnagenda van bedrijven, die steeds vaker bij het onderzoek betrokken moeten worden. Onder de neoliberale wind van de VVD trekt de overheid zich steeds verder terug uit de onderzoekswereld. Nederland geeft al minder dan gemiddeld uit aan onderzoek (vergeleken met andere EU-landen en met de 30 rijkste landen ter wereld). Bovendien zijn tussen 2011 en 2015 de uitgaven aan fundamenteel onderzoek bij instellingen afgenomen, terwijl de uitgaven aan toegepast onderzoek flink toenemen. Het kortetermijndenken domineert.

En daarmee gaan we er gewoon niet komen. Veel rechtse politieke partijen roepen dat Nederland een kennis-economie moet zijn, maar maken daarbij beleid dat daar niet aan bij zal dragen. Niet voor niets vraagt Feringa om ten minste 1 miljard meer. Niet voor 'onderzoek en innovatie', waar de kenniscoalitie van VVD-minister Schulz voor pleit, om daarmee bedrijven belastingvoordeeltjes te geven voor het onderzoek dat ze toch al doen. Maar Feringa wil 1 miljard om de knapste koppen in ons land in het diepe te laten duiken. Wat ze daar aantreffen weten we nu nog niet, maar hun al dan niet toevallige ontdekkingen zullen uiteindelijk de wereld veranderen.

INTERVIEW MET AGNES KANT

‘DE POLITIEK IS TE ONWETENSCHAPPELIJK EN DE WETENSCHAP TE APOLITIEK’

Tekst: Eduard van Scheltinga Foto: Frank Groeliken©

Voordat Agnes Kant bij de SP ging werken, was ze wetenschappelijk medewerker aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Na haar SP-fractievoorzitterschap keerde ze in de wetenschap terug, als directeur van Bijwerkingencentrum Lareb.

› Wat doet Bijwerkingencentrum Lareb?

‘Wij zijn het meld- en kenniscentrum over bijwerkingen van geneesmiddelen en de veiligheid van geneesmiddelen-gebruik bij zwangerschap. Medicijnen worden flink getest voordat ze op de markt komen, maar ze kunnen niet in alle mogelijke situaties getest worden. Denk bijvoorbeeld aan gebruik in combinatie met andere medicijnen, of bij combinaties van verschillende ziekten. Bovendien worden ze in de

praktijk langduriger en door een veel grotere en diversere groep mensen geslikt dan tijdens de testperiode. Mensen die het vermoeden hebben dat ze klachten krijgen door een bepaald medicijn, kunnen dat bij ons melden. Ook dokters, apothekers en andere zorgverleners kunnen meldingen bij ons doen. Eén melding zegt niet zoveel, maar alle meldingen bij elkaar kunnen tot waardevolle kennis leiden. We analyseren de meldingen uit de praktijk en ontwikkelen zo

kennis over geneesmiddelen; *practice-based* kennis.

Natuurlijk zijn er veel ernstiger voorbeelden, maar een mooi voorbeeld vind ik een bijwerking van het antibioticum doxycycline, dat in hoge doseringen wordt voorgeschreven bij de ziekte van Lyme. We kregen van verschillende patiënten de melding dat hun nagels loslieten. Wij zoeken dan het patroon in de meldingen en gaan in de literatuur na welke theoretische kennis er is. In dit geval was het vrij snel helder dat in de zon zitten in combinatie met het gebruik van doxycycline kan leiden tot het loslaten van de nagels. Dit is erg relevante kennis, want de apotheker en de arts kunnen daardoor nu aan gebruikers van dit middel adviseren om niet in de zon te gaan zitten.’

› Wat is voor jou een inspirerend voorbeeld van een wetenschappelijke doorbraak?

‘Naast antibiotica, is het principe van vaccinatie een prachtige wetenschappelijke doorbraak. Het bespaart de mensheid veel ellende. Het woord vaccineren heeft een interessante geschiedenis. Het woord komt van *vaccinia*, dat is Latijn voor koepokken. Edward Jenner merkte op dat melkmeisjes geen pokken kregen, doordat ze bij het melken in aanraking komen met een mildere variant van de ziekte: de koepokken. Hij kwam erachter dat mensen tegen ziekten beschermd

‘Journalistiek en wetenschap zouden het eigenlijk goed met elkaar moeten kunnen vinden, maar vaak is dat niet zo’

kunnen worden door ze in aanraking te laten komen met een zwakke variant van de ziekteverwekker. Zo bracht de wetenschap ons het vaccineren en daarmee zijn al vele ziektes uitgebannen.’

› **Peter Gøtzsche oordeelt in Dodelijke Medicijnen en Georganiseerde Misdaad dat een groot deel van de kennis over medicijnen de prullenbak in kan, omdat het onderzoek betreft dat door de farmaceutische industrie betaald is. Geldt het gezegde ‘wie betaalt die bepaalt’?**

‘Het is vooral een activistische houding die Gøtzsche aanneemt. Om iets in beweging te krijgen is soms overdrijving en selectief winkelen in onderzoek nodig. Daaraan zal ik me in mijn politieke gedrevenheid ook vast weleens schuldig gemaakt hebben. Maar de manier waarop hij bijvoorbeeld de hele psychiatrie wegzet kan niet. Ik vind het onwetenschappelijk en contraproductief voor

Het is wel zo dat door de industrie gesponsord onderzoek vaker positieve resultaten geeft dan niet gesponsord onderzoek en ook vaker niet gepubliceerd wordt als het niet uitkomt. Er zijn zeker wel patronen te vinden, maar het is niet zwart-wit. En het is niet alleen de industrie die belangen heeft. Een wetenschapper staat bijvoorbeeld onder publicatiedruk en als hij geen positieve resultaten heeft, wordt zijn onderzoek niet gepubliceerd. Tijdschriften zijn dan namelijk minder geïnteresseerd. De kans dat de commercie aan beïnvloeding van onderzoek doet is groter dan dat een wetenschapper het doet, maar het komt beide voor. Ook een overheid heeft belangen. Zonder twijfel zijn ook onderzoeksresultaten die de overheid onwelgevallig waren door de shredder gegaan of conclusies aangepast. Overall waar belangen zijn, heb je kans dat belangen onderzoek beïnvloeden. Als ik een systeem mocht bedenken zou ik het helemaal anders doen,

‘De wetenschap kan leiden tot een socialere maatschappij’.

zijn boodschap. Wat niet wil zeggen dat er ontegenzeggelijk dingen gebeuren die niet door de beugel kunnen. Hij haalt een voorbeeld aan waar ik me in mijn politieke periode ook erg over heb opgewonden. Er was een onderzoek in de la verdwenen over zelfmoordneigingen bij jongeren die een bepaald antidepressivum gebruikten. Als je kennis hebt ontdekt en het is maatschappelijk relevant, dan kan het niet dat je het verstopt om commerciële redenen. Dat voedt het wantrouwen over alle onderzoeken die de farmaceutische industrie doet. Toch vind ik dat elk onderzoek altijd op zijn merites beoordeeld moet worden. Of de resultaten van een onderzoek kloppen, hangt ervan af of het onderzoek goed is uitgevoerd. Niet van wie het betaald heeft. Wegstoppen of manipuleren van resultaten kan niet. Onderzoeksresultaten moeten altijd openbaar zijn. Daarom is een publicatieplicht nodig.

maar je kunt niet zeggen dat al het onderzoek dat door de farmaceutische industrie betaald wordt altijd fout is en het andere onderzoek altijd goed. Onafhankelijk, niet gesponsord onderzoek heeft daarentegen mijn voorkeur. Met onafhankelijk bedoel ik ook dat een onderzoeker vrij is onderzoek te doen dat vanuit maatschappelijk en wetenschappelijk oogpunt gewenst is. Vrij wat betreft geld, carrière, aanzien, maar ook vrij van overheidsbelangen en politieke opvattingen. Dan moeten we ook eerlijk zijn, volledig onafhankelijk bestaat niet, alleen al omdat ook wetenschappers in meer of mindere mate hun maatschappijvisie hebben. Die betrokkenheid is juist ook vaak weer goed.’

› **Het uitdijen van de kapitalistische productiewijze in de farmacie betekent ook een toename van privé-eigendom van wetenschappe-**

lijke kennis. Denk daarbij aan het patenteren van genomen – de complete genetische samenstelling van een cel, organisme, of virus – en andere organische structuren. Wat vind jij van deze ontwikkeling?

‘De rol van het patent is dat het in het kapitalistische systeem farmaceutische bedrijven de prikkel geeft om iets te ontdekken. Dat kun je niet ontkenen. Het is in de rest van de economie niet anders. Als je een machine ontwikkelt vraag je daar ook patent op aan. Anders verdient een ander aan jouw onderzoek. Maar we hebben het hier over gezondheid. Dat is zo belangrijk dat ik vind dat iedereen van die kennis moet kunnen profiteren. De inspanning om kennis te ontwikkelen moet wel op een bepaalde manier beloond worden. Maar als bepaalde kennis ten goede van de gezondheid en vooruitgang van alle mensen kan komen, dan mag het niet zo zijn dat je het voor jezelf kunt houden.

Het is raar dat waar en wanneer asfalt gelegd wordt, volledig publieke beslissingen zijn, maar de vraag welke geneesmiddelen we fabriceren volledig aan de commercie wordt overgelaten. Zo is het historisch gegroeid. De vraag is welk alternatief we hiervoor willen hebben dat ook tot goede resultaten leidt. Daar moet je heel goed over nadenken. Er zijn wel ideeën over. Er zijn ook krachten vanuit wetenschappers en patiëntenverenigingen om medicijnen te ontwikkelen die de commercie niet belangrijk vindt en na de ontwikkeling niet de hoofdprijs te vragen. Ook is er het initiatief *Fair Medicine*. Dit samenwerkingsverband van artsen, patiënten, verzekeraars, bedrijven en investeerders gaat medicijnen ontwikkelen en produceren tegen zo laag mogelijke kosten.

Een enorme verbetering binnen het huidige systeem zou al zijn om winsten van de industrie zodanig af te romen dat er onderzoek van betaald kan worden dat de industrie niet doet. In Italië hebben ze wel een mooi systeem ingevoerd dat Ineke Palm en ik ook noemen in Vijfentwintig medicijnen tegen te grote macht van de farmaceutische industrie, een publicatie van het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Daar is een fonds opgericht voor de financiering van onafhankelijk geneesmiddelenonderzoek waaraan

‘Het is raar dat de vraag welke geneesmiddelen we fabriceren volledig aan de commercie wordt overgelaten’

de farmaceutische industrie 5 procent van haar marketingbudget moet bijdragen.’

› Welke rol kunnen wetenschappers volgens jou in de samenleving hebben?

‘Ik gebruik vaak de stelling: de politiek is te onwetenschappelijk en de wetenschap te apolitek. Gelukkig zijn er veel goede uitzonderingen, maar ik vind dat wetenschappers zich, gemiddeld genomen, meer mogen engageren. En dan niet alleen om op te komen voor hun vak, maar ook voor de uitkomsten van hun vak. Ik vind het mooi als wetenschappers zich inzetten om hun kennis ten goede te laten komen aan ons allemaal. Dat is precies de reden waarom ik als wetenschapper bij de SP ben gekomen. Als wetenschapper merkte ik dat we goed zijn in kennis genereren, maar dat het vaak niet ten goede van de mensen komt. Je mag je als wetenschapper best verantwoordelijk voelen voor wat er gedaan wordt met de kennis die je ontwikkelt. Vaak kun je verschillende kanten op met wetenschappelijke kennis. Met kernwetenschap kun je kankerbehandelingen ontwikkelen, maar ook een atoombom. We hebben in het verleden bewegingen van kernwetenschappers gezien die ervoor opkwamen dat hun kennis niet tegen de mensheid gebruikt zou worden. Die bewegingen zijn er gelukkig altijd geweest, maar gemiddeld genomen vind ik wetenschappers daar te stil in. Ook vind ik dat ze mee moeten doen met de duiding van de wetenschap in de maatschappij, ook in de media. Dat is voor veel wetenschappers best moeilijk. Journalistiek en wetenschap hebben overeenkomsten en verschillen. Overeenkomsten zijn het dienen van het algemeen belang, gedreven zijn door nieuwsgierigheid, een kritische houding hebben en onafhankelijkheid nastreven. Als het goed is tenminste. Journalistiek en wetenschap zouden het dus eigenlijk goed met elkaar moeten kunnen vinden, maar vaak is dat niet zo. Er zijn namelijk ook verschillen. Zoals het

verschil: vier jaar versus vijf minuten. Een jarenlang onderzoek met allerlei nuances en interpretatie van de onderzoeksresultaten, moet in vijf minuten worden gededd. Een ander verschil is de terughoudendheid versus stelligheid. De wetenschapper wordt vaak gepusht veel verdergaande uitspraken te doen dan op basis van het onderzoek gerechtvaardigd zou zijn. Tot slot het verschil kennis versus mening. Media willen graag discussie. Dan zetten ze twee mensen tegenover elkaar met verschillende meningen. Ook als er een wetenschappelijke consensus is over het onderwerp. De medisch wetenschappelijke consensus is bijvoorbeeld dat in de meeste gevallen de voordelen van vaccineren veruit opwegen tegen de nadelen. Als een wetenschapper dat verkondigt tegenover iemand die dat weerspreekt, dan lijkt het zijn verhaal tegen dat van een ander. Maar zo werkt het niet. Het is de wetenschappelijke stand van zaken tegenover een dissidente persoonlijke mening. Het is dus niet zo gek dat niet alle wetenschappers zich in de media thuis voelen. Toch moeten ze gaan en de stand van de wetenschap duiden. Dat is hun verantwoordelijkheid.’

› Hoe borgen we de onafhankelijkheid van wetenschap?

‘Ik spreek liever van betrokken wetenschap. Betrokken wetenschappers zijn bij voorkeur gedreven om ontdekkingen te doen die ten goede kunnen komen van de samenleving. Daar moet dan uiteraard financiële en intellectuele ruimte voor zijn. Dat is een kwestie van voldoende vrij academisch budget, maar ook van ethiek. Daar hebben we een wereld te winnen.’

› Wat is de invloed van de manier waarop de maatschappij is ingericht op wetenschap?

‘Hoe de samenleving in elkaar zit heeft invloed op de rol die wetenschap kan hebben. In een maatschappij die veel meer gericht is op ieder voor zich, is het niet gek dat wetenschappelijke

Agnes Kant werkte als wetenschapper aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Toen de SP in 1994 in de Tweede Kamer kwam, ging ze bij de SP-fractie werken. Later kwam ze zelf in de Tweede Kamer. In 2008 volgde ze Jan Marijnissen op als fractievoorzitter en werd daarmee politiek leider van de SP. Nadat Emile Roemer haar in 2010 opvolgde, keerde ze in de wetenschap terug.

ontdekkingen niet bij voorkeur gericht zijn op ontdekkingen die in ieders voordeel of in het algemeen maatschappelijk belang zijn. In een solidaire maatschappij die stelt dat de beschikbare kennis ten dienste moet komen van iedereen, kan de wetenschap veel beter de vooruitgang van alle mensen dienen. Dan kan de wetenschap leiden tot een socialere maatschappij.’

WIE PROFITEERT VAN DE ROBOTISERING?

Tekst: Remco Bouma • Foto Jan Lankveld/HollandseHoogte©

Technologische vooruitgang heeft altijd banen overbodig gemaakt en andere gecreëerd. Nu er massaal banen verdwijnen van de middenklasse en er minder banen bijkomen, lijkt dat mechanisme onder druk te staan. De komende twintig jaar kan technologie de helft van de Nederlandse banen overbodig maken. Prachtig, of toch niet? Wat gaan we doen in een baanloze toekomst en waar gaan we van leven?

Wat is de belangrijkste uitvinding uit de geschiedenis? Je kunt naar taal of schrift kijken, wereldrijken, vuur, landbouw, filosofie of democratie. Maar niets daarvan had zoveel effect op de omvang van de wereldbevolking als de industriële revolutie. Tot eind achttiende eeuw oversteeg die de paar honderd miljoen niet. Honger, kou en ziekte waren belangrijke doodsoorzaken. Dik tweehonderd jaar later leven we met zeven miljard mensen op aarde, in een ongekende welvaart. Het breekpunt? Stoommachine, elektriciteit en de verbrandingsmotor koppelde de productie van kracht los van de inspanning van mens, dier, water of wind, zonder welke tot dan toe niets in beweging kwam. Grootschalige waterleidingen, riolen, transport en voedselproductie werden mogelijk. De mens kon ineens veel meer gedaan krijgen dan met de eigen kracht mogelijk was.

Anno nu halen we tropisch fruit bij de supermarkt, regelen we onze bankzaken online en bellen we gratis naar de andere kant van de wereld. Nog maar een paar procent van de mensen in ontwikkelde landen is boer, waar lange tijd maar een paar procent dat juist niet was. Onze gespecialiseerde economie is alleen mogelijk doordat zoveel mensen vrijgespeeld zijn van de noodzaak in de eigen eerste levensbehoeften te voorzien.

Volgens technici leven we opnieuw op een breekpunt. Binnen een paar

decennia verdwijnt de helft van de banen in de Verenigde Staten en West-Europa, berekenden de onderzoekers Frey en Osborne. Ze worden overgenomen door slimme machines. Deloitte voerde de berekening uit voor Nederland, en kwam op 47 procent, oftewel twee tot drie miljoen banen. 'Een conservatieve schatting', voegt het adviesbureau toe. De reden? Waar eind achttiende eeuw machines menselijke spierkracht overnamen, nemen ze sinds de opkomst van de computer menselijke denkkracht over. Steeds sneller en steeds beter. Vraag het de boekhouders en administrateurs maar, die in rap tempo overbodig worden.

MOETEN WE DIT WILLEN?

'Ik ben vóór robots, voor zoveel mogelijk robots in de haven', zei Jan Marijnissen in 1997 in een gesprek met ex-provo Roel van Duijn en toenmalig GroenLinks-leider Paul Rosenmöller. 'Ja, natuurlijk. Dat pokkenwerk heb ik zelf gedaan. Niet in de haven, maar ik weet wat zwaar werken is. Al dat achterlijk werk, dat zware, gevaarlijke, smerige werk, dat moeten we zoveel mogelijk door robots laten doen. Op die manier kunnen we de welvaart produceren die we nodig hebben, alleen niet met de nadelen die daaraan verbonden zijn.'

Rosenmöller, over zijn jaren sjouwen in de Rotterdamse haven en werken in grafiet: 'Dat is gewoon niet gezond, voor niemand. Dus dat dat de container ingaat, dat is tot daar aan toe. Maar op andere plekken wordt behoorlijk hoog opgeleid werk via robotisering weggesaneerd. (...) Je kunt wel zeggen dat dat de vooruitgang is, maar dan zit je straks met een geweldig werkgelegenheidsprobleem. Ik geloof niet dat wij alles moeten robotiseren wat te robotiseren valt.' Marijnissen: 'En waarom niet? Als wij dezelfde waarde kunnen toevoegen aan producten en dezelfde welvaart kunnen genereren met minder

gewerkte uren, en we hebben een verdeling van die welvaart die eerlijker en rechtvaardiger is dan nu het geval is, wat is daar mis mee?'

Hier zit precies de vraag voor de toekomst. Is het een probleem dat werk verdwijnt, of is het probleem de verdeling van de welvaart die machines leveren? Wat zouden we ervan vinden, nooit meer werken? Wat doen we met onze tijd, en hoe komen we aan geld?

Eerst even naar Marx. 'De machine als zodanig verkort de arbeidstijd,' schreef hij, 'maar het kapitalistisch gebruik ervan verlengt de arbeidsdag. De machine als zodanig vergroot de rijkdom van de producenten, maar het kapitalistisch gebruik verpaupert hen.' Steeds meer productie, tegen minder loon. Het techno-feodalisme, in hedendaags jargon. Een kleine bovenklasse bezit de machines – of de robots – een breed proletariaat heeft niets anders te verkopen dan de eigen arbeid. Waar alleen steeds minder vraag naar is, waardoor de prijs daalt. In de concurrentie tussen online vertaalklussen, schoonmaakwerk en Uber-taxiritten op digitale werkplatforms, lijkt het soms of we weer terug zijn bij de fabriekspoort uit de tijd van Marx, waar dagloners hun arbeid tegen de laagste prijs aanbieden.

WAT IS DE TOEKOMST VAN ONS WERK?

Robert Went, econoom en onderzoeker bij de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR), wil vooral een optimistische boodschap meegeven. De WRR heeft in 2015 een verkenning over werken in het robottijdperk uitgegeven. Technologie komt niet zomaar uit de lucht vallen, zegt hij. Die wordt ontwikkeld door mensen, toegepast door mensen, onder een beleid dat door mensen wordt vormgegeven binnen democratische samenlevingen. We kunnen beïnvloeden welke technologie ontwikkeld wordt en zo bevorderen

dat iedereen ervan profiteert, niet alleen een stel investeerders. Sleutelwoord daarbij is complementariteit. Samenwerking tussen mens en machine, waarbij de machine in dienst staat van de mens. Dus niet zoveel mogelijk mensen door robots vervangen, maar mensen beter laten werken door hulp van robots. Zo kunnen banen in plaats van te verdwijnen, inhoudelijk zinvoller worden: minder zwaar of saai en met meer toegevoegde menselijke waarde. Dat gebeurt nu al volop. Een automonteur bepaalt via robots waar de storing zit. Een arts werkt met scans en

investeert. De bank kan niet anders, zegt ING-bestuurder Hamers. Mensen regelen hun bankzaken online en slimme software kan steeds meer. Echte mensen zijn steeds minder nodig. 'ING wordt één grote supercomputer', kopte NRC Handelsblad. Bij de vier grote banken zijn in Nederland verdwenen de laatste acht jaar een derde van de twintigduizend banen.

Tientallen jaren geleden waren het vooral de zware, fysieke beroepen die verdwenen. Nu staat het middensegment onder druk: mensen met

Jan Marijnissen in 1997: 'Dat zware, gevaarlijke, smerige werk, dat moeten we zoveel mogelijk door robots laten doen'

röntgenfoto's. De verzekeraar geeft een persoonlijke toelichting op de verschillende polissen die een algoritme opstelt. Banen zijn een bundeling van taken, en kunnen zo ook van inhoud veranderen. Een afwasser in een restaurant verliest werk aan een vaatwasmachine, maar krijgt er ook taken bij: het in- en uitruimen van de machine. Door de tijd die vrijkomt, kan de prijs van een maaltijd omlaag, waardoor er meer maaltijden verkocht worden en meer werk ontstaat. Zo heeft de technologie steeds de groei bevorderd. Maar volgens veel onderzoekers is die opwaartse spiraal nu doorbroken.

HET MIDDEN HOLT UIT

De Zuidas, oktober 2016. ING kondigt aan zeventienduizend mensen te ontslaan de komende jaren, terwijl de bank 800 miljoen in computersystemen

mbo-diploma's. Die hebben geleerd voor hun vak, maar hun taken herhalen zich in vaste patronen en zijn dus programmeerbaar: zie de boekhouders en administrateurs. In de persoonlijke dienstverlening komt er juist werk bij. Denk aan catering-medewerkers, kappers, schoonmakers, conciërges en chauffeurs. Deze beroepen vragen fysieke behendigheid in steeds wisselende situaties en zijn daardoor moeilijk automatiseerbaar, nog even los van het persoonlijk contact, dat vaak gewaardeerd wordt. Werk dat veel theoretische scholing vraagt bleef tot nu toe buiten schot, want had niet de routine om in codes gevangen te worden. Maar ook dat gaat binnenkort op de helling, nu computers inzichten uit big data kunnen opdoen waar geen mens nog op is gekomen. Daarmee ligt de weg

open naar al het kenniswerk waarin allerlei soorten specialisten zich nu nog onmisbaar achten (en veel tijd aan kwijt zijn), en ook naar het automatiseren van management, rechtspraak en beslissingen over leven of dood. 'De mensen die ons land opgebouwd hebben en draaiende houden, hebben geen hogere opleiding', zegt Andrew McAfee, professor op het Massachusetts Institute of Technology en met collega Erik Brynjolfsson auteur van de veelbesproken studie *The Second Machine Age*. 'Ze doen gewoon belangrijk werk, en zijn daar goed in. Precies deze middenklasse wordt nu uitgehold. In alle Europese landen krijgt het werkaanbod steeds meer de vorm van een zandloper: breed aan de bovenkant, breed aan de onderkant, smal in het midden. Baanpolarisatie heet dit. Volgens het CPB heeft de opkomst van ICT geleid tot "een toename van de loonongelijkheid tussen hoog- en laagopgeleiden en recentelijk tot een daling van de werkgelegenheid en druk op de lonen van middelbaar opgeleiden.'

Die druk op de lonen is een ander gevolg van het uithollen van de middenklasse. De beroepen mogen dan niet meer bestaan, de mensen bestaan nog wel, en te veel aanbod drukt de lonen. 'De grote ont koppeling', noemen Brynjolfsson en McAfee dit (zie grafiek op pagina 12). De lonen gingen lang gelijk op met de winsten, de economische groei en de productiviteit, maar blijven vanaf de jaren negentig achter. Niet alleen in Nederland, maar in de hele westerse wereld. UvA-econoom Salverda berekende dat vanaf 1977 de reële inkomens van de laagst betaalde 40 procent van Nederland zijn gedaald. In dezelfde periode ging de best betaalde 20 procent er een kwart op vooruit.

Niet alleen de lonen polariseren, ook de contractvormen. Technologische innovatie vergroot de ongelijkheid tussen vast en flexibel werk, stelde het Rathenau Instituut vorig jaar. Arbeids-socioloog Fabian Dekker merkt dat de flexcontracten – de tijdelijke, uitzend- en nulurencontracten – veel vaker aangeboden worden voor banen die minder scholing vragen, terwijl voor de vaste, beter betaalde contracten hogere onderwijsniveaus gevraagd worden. In een snel automatiserende

wereld wordt kenniswerk beter gewaardeerd, terwijl praktische beroepen juist door een robot overgenomen kunnen worden. Technologische ontwikkeling verscherpt zo de tweedeling. “Er wordt steeds de nadruk gelegd op de verantwoordelijkheid van het individu,” zegt Dekker. “Maar als contractvorm en technologische ontwikkelingen de samenleving steeds meer in tweeën delen, kun je je afvragen of we geen gezamenlijke verantwoordelijkheid hebben.”

Globalisering is een deel van de verklaring, maar ook in China gaat de robotisering van werk nu snel. Techbedrijven hebben simpelweg minder mensen nodig. Facebook had bij beursgang 2000 personen in dienst, maar was met 100 miljard twee keer zoveel waard als autogigant General Motors, met 200.000 mensen op de loonlijst. Instagram werd een paar jaar geleden voor 1 miljard aan Facebook verkocht, met 13 werknemers. Voorloper Kodak had in de jaren tachtig 145.000 mensen in

dienst. Nu is het bedrijf failliet. Bestaande bedrijven zeggen te moeten volgen. De financiële sector van New York maakt flink meer winst dan tien jaar geleden, maar er werkt nog maar de helft van mensen. De ING, die vorig jaar zeventienduizend mensen ‘moest’ ontslaan, maakte in hetzelfde jaar wereldwijd een winst van 4,6 miljard.

WAT IS DE TOEKOMST VAN ONS WERK?

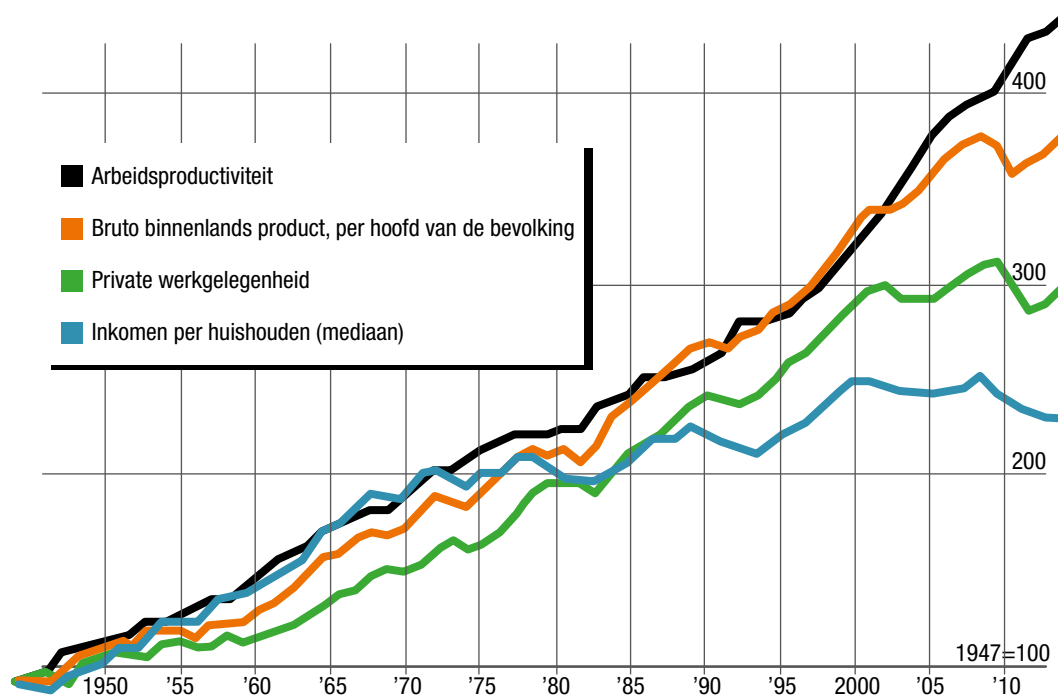
Twee deelvragen zijn relevant. Ten eerste het verdelingsvraagstuk. Hoe kunnen we iedereen een menswaardig bestaan geven uit de steeds verder groeiende winsten van robots, en niet alleen de bezitters ervan? Te veel ongelijkheid is slecht voor de economie. Als steeds meer mensen minder te besteden hebben, valt de vraag naar diensten en producten weg. De lage inflatie in Europa en Japan wordt hier regelmatig uit verklaard: de lonen blijven al decennia achter bij de winsten.

Misschien moeten we maar een belasting op winst van robots invoeren. Dit vaak geopperde – en even vaak verguisde idee, het zou immers bedrijven de prikkels ontnemen om te automatiseren – kreeg vorige maand bijval uit onverwachte hoek: van Bill Gates. De oprichter van Microsoft, één van de acht mensen die samen evenveel hebben als de helft van de wereldbevolking, bracht het met Cruijffiaanse logica. Tot nu toe haalt de staat inkomsten uit belasting op arbeid. Wanneer een werkgever een arbeidsplaats automatiseert, bespaart die niet alleen het loon van de werknemer, maar ook de belasting erover, terwijl de werknemer op de sociale zekerheid wordt afgewenteld en ook minder BTW-belasting inbrengt, door een lagere koopkracht. Als werknemer van de 21e eeuw, moet ook de robot belasting betalen over zijn arbeid. Dit is dus een belasting op de winst uit kapitaal (als je productiemiddelen daaronder rekent), zoals je die ook kunt heffen op financiële transacties, vermogensgroei, en dividend-uitkeringen.

ONTWIKKELING VAN DE ARBEIDSPRODUCTIVITEIT, HET BBP, PRIVATE WERKGELEGENHEID EN INKOMEN PER HUISHOUDEN (MEDIAN) IN DE VS VAN 1947 TOT 2015, INDEXCIJFERS (1947 = 100).

Lange tijd gaan de vier gelijk op, maar vanaf de jaren 80 blijven de lonen achter en vanaf 2000 ook de private werkgelegenheid. Deze trend is in de hele ontwikkelde wereld zichtbaar. Ook in Nederland blijven de lonen achter bij de groei van het BBP en de productiviteit, waardoor werknemers een steeds kleiner deel van het nationaal inkomen ontvangen. Dit komt mede door de robotisering van werk.

Bron: Erik Brynjolfsson and Andrew McAfee, *The Great Decoupling*, juni 2015

Meer specialisten denken dat de toekomst een ander belastingstelsel vraagt. Brynjolfsson en McAfee noemen een robotdividend. De opbrengst kan naar een publiek fonds gaan, waarmee de overheid kan investeren in maatschappelijk

het Woord', onlangs uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Professionals in de hele publieke sector klagen over verlies van autonomie aan managementlagen die hun informatie halen uit computersystemen, en niet van de werkvloer. De

werkdruk stijgt, want de systemen houden geen rekening met de menselijke aandacht die professionals in de zorg, het onderwijs en de openbare veiligheid als de kern van hun werk zien. 'Als het niet in het systeem past, dan 'kan' het niet', zegt een GGZ-professional treffend. 'De Publieke Sector aan het Woord' pleit voor autonomie voor de professional, precies zoals de WRR stelt dat de mens autonomie in het werk moet hebben, en niet slimme computersystemen.

'Veel werkenden zitten in een steeds strakker keurslijf van toezicht en controle. Hef effect is demotiverend'

gewenste technologieën die bijvoorbeeld ook de achterblijvers meenemen. Volgens Harvardeconoom Dani Rodrik zou zo'n fonds ook maatschappelijk dividend kunnen uitkeren aan alle burgers, als aanvulling op hun eigen inkomen. Een soort basisinkomen dus, uit fondsen vergelijkbaar met die Noorwegen en Alaska beheren voor hun olieopbrengst. Een andere lijn is winstdeling van robots door werknemers, of het mede-eigenaarschap ervan. De overheid kan dit bevorderen, bijvoorbeeld door belastingwetgeving of het plaatsen van publieke aanbestedingen. Robert Went, van de WRR, suggereert dat een overheid – bijvoorbeeld als die een fonds beheert met robotdividend – ervoor zou kunnen kiezen alleen te investeren in maatschappelijk verantwoorde robotprojecten, in ruil voor een deel van het aandelenbezit.

Het vraagstuk is ethisch. De vraag wat een robot in de toekomst gaat kunnen, zeggen onderzoekers, is de verkeerde. Zelfs rechtspraak en oorlog voeren is mogelijk – onbemenste drones hebben in Pakistan 2200 mensen vermoord. De vraag is: waarvoor willen we dat een mens verantwoordelijk blijft? Of: waar in de samenleving willen we mensen zien en aanspreken, gewoon omdat we sociale wezens zijn?

Een goed voorbeeld is de persoonlijke dienstverlening. Albert Heijn automatiseert kassawerk. Een helpdesk of klantenservice is steeds vaker geen echt persoon. Een tegentrend is ook zichtbaar, juist bij duurdere producten. Volgens Harvardeconoom

Freeman ontstaat er een dubbele markt, met persoonlijke dienstverlening voor de rijken en gemechaniseerde dienstverlening voor alle anderen. "De impopulariteit van de gemechaniseerde dienstverlening blijkt uit het feit dat mensen die zich het kunnen veroorloven, er heel wat geld voor over hebben om eraan te ontkomen."

Een ander spanningsveld ligt rond de autonomie van werk. Ongeveer een eeuw geleden introduceerde Taylor het wetenschappelijk management. De vakman, die een product van begin tot eind maakte, werd vervangen door de arbeider, die steeds dezelfde handeling verricht in een keten van massaproductie. De productie werd efficiënter, maar het werk eentoniger. De arbeider verloor bovendien het overzicht, en daarmee kennis en onderhandelingspositie, aan de manager: iemand die wel het overzicht had, maar niet fysiek bijdroeg aan de productie.

Een eeuw later klinkt het begrip digitaal taylorisme: opgeknipt werk in het digitale tijdperk. Managers beslissen via data die de uitvoerenden per computer aanleveren. Freeman: 'Er is steeds minder ruimte voor eigen beoordeling en vertrouwen. Overal is sprake van het 'uitrollen' van 'best practices'. Het effect op alle betrokkenen is demotiverend. Werknemers hoeven steeds minder te kunnen en hun onderhandelingspositie wordt uitgehold – een factor die meespeelt in de toenemende inkomensongelijkheid.'

Precies dit wordt pijnlijk duidelijk uit het rapport 'De Publieke Sector aan

In een toekomst met minder werk kunnen we ook het bestaande werk eerlijker verdelen, door bijvoorbeeld kortere werkweken. Werk geeft naast inkomen ook zingeving, een sociale context en een gevoel van nut voor de samenleving. Alleen een zak geld lost dat niet op. Betere technologie geeft ruimte om te investeren in werk waar de samenleving echt wat aan heeft, bijvoorbeeld in de publieke sector, waar kostenbesparing de afgelopen decennia leidend is geweest boven het publiek belang. Of in de verduurzaming van de samenleving. Die is juist mogelijk door technologische innovatie, en investeringen hierin zouden precies uit de winsten van andere technologie kunnen komen.

De technologische vooruitgang is het probleem niet. De vraag is hoe we die laten bijdragen aan een menswaardige samenleving. Een groot deel van de sociale strijd van de negentiende en vroege twintigste eeuw ging op aan een rechtvaardige verdeling van de schaalvergroting van de Industriële Revolutie. Nu, in een verzorgingsstaat met ongekende welvaart, moet het mogelijk zijn de voordelen van de digitale revolutie sneller eerlijk te verdelen.

Belangrijkste bronnen:

- WRR (2015). *De robot de baas*.
- Rathenau Instituut (2015). *Werken aan de robotsamenleving*.
- Lezing Brynjolfsson en McAfee op Harvard Book Store: sp.nl/tsm
- De Groene Amsterdammer. *Leeft links? Links leeft!* 8 oktober 1997.

OVER POLITIEK GEKLEURDE WETENSCHAP

Tekst: Trudy Dehue • Foto Ivo van der Bent/HollandseHoogte©

Ook in Nederland valt nu de beschuldiging dat sommige wetenschappers politiek gekleurd zijn. In februari nam de Tweede Kamer daarover een motie¹ aan van de VVD, die vroeg om aandacht voor 'diversiteit van perspectieven' en het behoud van 'het vrije woord' in de wetenschap. De indieners doelden op het tegengaan van linkse kleuring, maar hun motie biedt vooral gelegenheid om de vergaande wending naar rechts aan de kaak te stellen, ontstaan door de commercialisering van allerlei takken in de wetenschap. Banden met farmaceutische en andere biotechnologie bedrijven bepalen al jaren welke vragen er kunnen worden gesteld en hoe ze kunnen worden beantwoord.

Dat komt gelukkig nu wel enigszins in het nieuws. Minder aandacht krijgt het gegeven dat ook onafhankelijk gefinancierd onderzoek rechtse politieke idealen kan bevatten. Denk aan de traditioneel rechtse kleuring van een groot deel der economische wetenschap. Maar ik wil het hebben over de neurobiologische wending in het onderzoek naar menselijk falen en verdriet. Al minstens twintig jaar is er daarvoor alleen nog financiering en respect te krijgen als er hersenen en genen bij betrokken zijn. Alleen dan zou het gaan om harde wetenschap, terwijl onderzoek naar een andere omgang met de mensen op hoongelach over kletsstukken zoals de pedagogiek en psychologie moet rekenen.

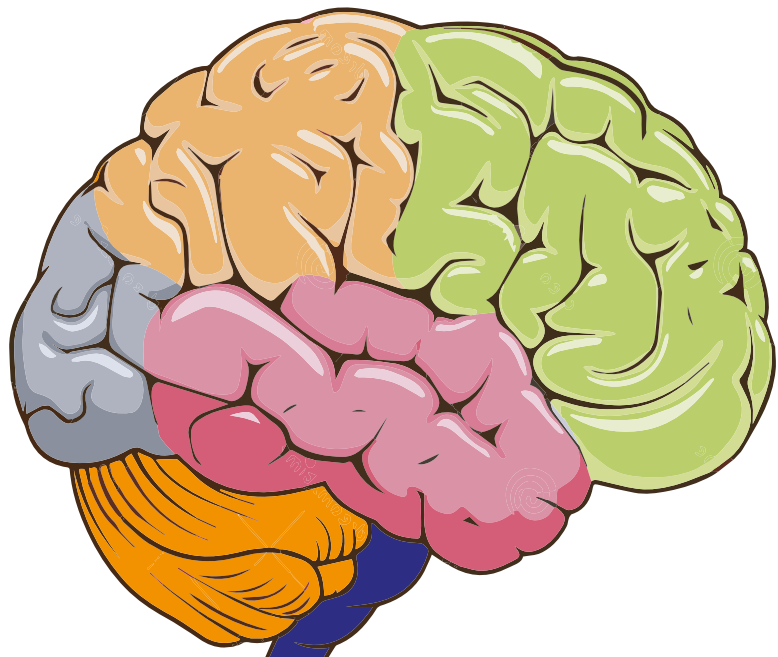
Wat kan er rechts zijn aan harde feiten uit het hersenonderzoek? Laat het me illustreren aan de hand van een recent voorbeeld. Op 16 februari kwamen alle grote papieren en elektronische kranten in Nederland en België met het bericht dat ADHD een bewezen hersenstoornis is. Zelfs het NOS-journaal maakte er een item over. De berichtgeving was gebaseerd op een persbericht van de Radboud Universiteit met als kop 'ADHD op vijf plekken in de hersenen zichtbaar'. Het persbericht – en het artikel² in de *Lancet Psychiatry* waarover het ging – voegden toe dat hulpverleners aan de ouders van de betrokken kinderen moeten vertellen dat het kind een

hersenstoornis heeft, wat het stigma op ADHD zou verminderen.

Vooraf vanwege dat laatste brachten ook links georiënteerde media het nieuws, want zij nemen het op voor de pechvogels in de samenleving. De vraag is alleen of zij dat hiermee deden. Allereerst hadden ze kunnen zien dat de geconstateerde verschillen in hersengebieden bij kinderen met en zonder de diagnose piepklein en ook nog slechts gemiddelde verschillen waren. Als Friezen gemiddeld twee centimeter langer zijn dan Drenten zegt dat ook niet dat elke willekeurige

Fries langer is dan elke willekeurige Drent. Sterker nog, het zegt niet dat de Friezen (of Drenten) dus een stoornis hebben.

Wat als een stoornis telt, maken mensen uit en niet de biologie. Er hangen geen bordjes 'disorder' in het brein, zodat de berichtgeving over ADHD (de laatste d staat voor disorder) geen neutrale maar gekleurde berichtgeving is. Zelfs al zouden mensen met verminderd concentratievermogen allemaal en overduidelijk kleinere breinen hebben, dan volgt daar niet uit dat zij een psychiatrische stoornis hebben. Het zijn psychiaters die concentratie tekort, met of zonder hyperactiviteit, ooit hebben ingekaderd als de stoornis ADHD. Dat deden ze nadat de stoffen die nu ADHD-middelen heten in de jaren 1930-1970 waren uitgetoetst voor van alles en nog wat. Amfetaminen of methylfenidaat zijn voorgeschreven bij astma, darmontsteking, depressie, menstrua-

tiepijn, verkoudheid, hoofdpijn en nog veel meer. Zo ontstond de toevallige ontdekking dat ze sommige onrustige kinderen tijdelijk meer geconcentreerd en gezellig maken, waarna de Amerikaanse psychiatrie een nieuwe stoornis introduceerde die later ADHD is gaan heten.

Terwijl ADHD niet méér is dan de medische framing van bepaalde onwenselijke eigenschappen, presenteren velen ADHD nu als de oorzaak van die eigenschappen. Dat is een omkering van zaken: je zegt 'wij noemen eigenschap X stoornis Y' en vervolgens maak je daar vliegensvlug van 'stoornis Y uit zich in eigenschap X'. Zo gaat een manier van framen eruit zien als een door de biologie gedicteerd ding. En daarmee komt de oorzaak én de aanpak van problemen automatisch te liggen bij degene die ze heeft of maakt.

De voorbeelden zijn legio. Een farmaceut in de VS doopte vermoeidheid tijdens nachtdienst om tot SWD (shift work disorder; ploegendienststoornis). Sindsdien wordt de biologische basis van vermoeidheid gepresenteerd als bewijs dat SWD een hersenziekte is. Dat zou volgens de fabrikant het stigma op SWD bestrijden. Maar eigenlijk creëert dit het stigma op vermoeidheid, terwijl bovendien andere remedies onmogelijk worden, zoals het mogelijk maken van tussentijdse hazenslaapjes.

Iemand een hersenstoornis toeschrijven vermindert geen stigma, maar vergroot het juist. Vertel maar eens over en aan een kind dat het een hersenstoornis heeft zonder het te stigmatiseren. Biologische verklaringen verminderen het (rechtse) idee ook niet dat succes en gezondheid een eigen keuze zijn, zoals de vele leefstijladviezen voor zwangere vrouwen laten zien die moeten voorkomen dat hun latere kind niet perfect is. En als het kind vervolgens toch niet aan de maatstaven voldoet, leiden biologische verklaringen ook al gauw tot de reactie 'daar is een pil voor'. Ze betekenen weliswaar dat 'je er niets aan kunt doen' dat je 'zo' bent, maar bij negatief geachte eigenschappen houdt dat al gauw in dat anderen er dus iets aan moeten doen. Je houdt je hart vast bij de claim van nogal wat

Trudy Dehue is hoogleraar Wetenschapstheorie en auteur van het boek *Betere Mensen* (vierde herziene druk 2017) dat deze thematiek uitgebreid bespreekt.

ADHD-deskundigen dat deze stoornis de kans op criminaliteit verhoogt, zodat de grote hoeveelheden kinderen en volwassenen die om allerlei redenen deze diagnose kregen bij voorbaat onder verdenking komen te staan en verplicht worden tot preventieve criminaliteitsbehandeling³.

We zouden ook socialer kunnen denken over mensen die niet aan de maatstaven voldoen. Allereerst zouden we toleranter ten aanzien van verschillen kunnen worden, zodat minder eigenschappen een stoornis hoeven te heten. Dan zou het internationale verschijnsel ook verdwijnen dat de jongste kinderen in een klas een grotere kans⁴ hebben op deze diagnose, terwijl ze gewoon minder ver in hun ontwikkeling zijn. We zouden de klassen kleiner en de scholen minder prestatiegericht kunnen maken, zodat kinderen minder gespannen zijn op school. Dan zouden we misschien beter luisteren naar het onderzoek over schaarste in tijd⁵ die mensen net zo verward, ongeconcentreerd en ongelukkig kan maken als schaarste in geld. Bij tekort aan geld in een gezin lijken de hersenen van de kinderen zich ook slechter te ontwikkelen⁶. Terwijl de diagnose ADHD relatief vaak bij kinderen uit arme gezinnen⁷ valt, zou

het een linksere – of eigenlijk gewoon rechtvaardigere – optie zijn om hun financiële situatie te verbeteren.

De 81 auteurs van de publicatie over ADHD die 'op vijf plekken zichtbaar' zou zijn in het brein, zullen zich dit alles vermoedelijk niet realiseren. Ze zullen oprecht menen dat het menslievend is om kinderen een hersenstoornis toe te schrijven en wie weet stemmen velen van hen links. Onderzoekers krijgen nauwelijks meer tijd om grondig over dit soort dingen na te denken, wat misschien nog wel het meest rechtse aan de hedendaagse wetenschap is. Filosofie kreeg sinds eind jaren negentig het imago van geldverspillende onzin en je hoeveelheid publicaties werd belangrijker dan de diepgang ervan.

- 1 www.sp.nl/ZJB
- 2 www.sp.nl/ZJ2
- 3 www.sp.nl/ZJ6
- 4 www.sp.nl/ZJu
- 5 www.sp.nl/ZJL
- 6 www.sp.nl/ZJb
- 7 www.sp.nl/ZJE

‘JE KUNT ONMOGELIJK SPREKEN VAN DE LINKSE WETENSCHAP’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: archief Armèn Hakhverdian©

Wetenschappers krijgen nogal eens het verwijt van politici dat zij links en vooringenomen zijn. Volgens politicoloog Armèn Hakhverdian klopt daar niets van. Hij stelt dat er zowel linkse als rechtse wetenschappers zijn, maar dat hun onderzoeksresultaten nooit door politieke voorkeur beïnvloed mogen worden. Wel vindt hij dat wetenschappers meer moeite mogen doen om hun resultaten aan het grote publiek uit te leggen. Zelf doet hij dat op het blog Stuk Rood Vlees.

› **Kun je, nu je zelf tijdelijk in de VS woont en werkt, schetsen hoezeer de vrije wetenschap daar onder druk staat sinds het aantreden van Trump?**

‘Mijn gevoel zegt dat wetenschap niet per se door Trump onder druk staat, maar dat Trump een logisch uitvloeisel is van een proces dat al jaren gaande is bij de Republikeinse Partij. Republikeinen wantrouwen over het algemeen de wetenschappelijke gemeenschap, want deze wordt gezien als uitvloeisel van een linkse politieke agenda. Hun idee is dat als je wetenschappers vrij laat, ze dan een eigen politieke agenda gaan uitvoeren. Daarom willen zij meer politieke controle en minder investeringen in de wetenschap. Trump gaat daarmee verder. Zo heeft hij een klimaatscepticus aangesteld bij het milieu-agentschap en zal hij minder geld beschikbaar stellen voor wetenschap die hem en zijn partij qua resultaten onwelgevallig is.’

› **Toch is het aan banden leggen van wetenschap en wetenschappers niet uniek of voorbehouden aan de VS. Hoe verklaar je dat er nu zoveel aandacht voor is?**

‘We leven in een tijdsgewricht waarin allerlei experts worden gewantwoord,

of het nu technocraten of wetenschappers zijn. In dit klimaat is het makkelijker voor politici om te zeggen dat wetenschap ook maar een mening is en om wetenschappelijke resultaten te diskwalificeren, door er op te wijzen dat de onderzoeken zijn uitgevoerd door linkse mensen.’

› **Zijn er ontwikkelingen die erop wijzen dat ook in Nederland de vrije wetenschap onder druk staat?**

‘Ja, neem de aangenomen motie van VVD-Kamerlid Duisenberg om onderzoek te laten doen naar zelfcensuur en een gebrek aan diversiteit van perspectieven op Nederlandse universiteiten. Wat Duisenberg met deze motie eigenlijk beoogt, is om wetenschappers in Nederland in een kwaad daglicht te stellen door twijfel te zaaien over hun objectiviteit en neutraliteit. Omdat volgens Duisenberg wetenschappers te links zijn en daardoor hun onderzoeksresultaten ook. Terwijl er juist tal van faculteiten en vakgebieden zijn waarin linkse wetenschappers helemaal niet oververtegenwoordigd zijn, integendeel zelfs. Ga maar eens kijken bij de economie-, de rechten- of de bètafaculteit. Daar zul je hele andere politieke voorkeuren tegenkomen dan bij politicologie. Interessant is wel dat het gebrek aan verschillende perspectieven in de wetenschap niet alleen door rechts wordt bekritiseerd, maar soms ook door links. Zo hebben we aan de UvA een diversiteitscommissie gehad, die stelde dat niet-westerse perspectieven en vrouwelijke inbreng volledig overvleugeld worden door westerse perspectieven en mannen.’

› **Waar komt het rechtse frame van de linkse vooringenomen wetenschap vandaan?**

‘Ik merk dat pas sinds ik aan de UvA werk. Er bestaat nog steeds het idee

dat de UvA een marxistisch bolwerk is, zoals in de jaren zestig en zeventig. Ik heb wel eens een enquête afgenomen onder mijn studenten naar hun politieke voorkeur en dan blijkt gewoon dat D66 de grootste partij is. Onder mijn collega's zal dat een mix zijn van GroenLinks, D66 en PvdA. De meeste studenten en docenten aan mijn faculteit zullen waarschijnlijk in cultureel opzicht linkser zijn, maar of zij dat ook in economisch opzicht zijn betwijfel ik. Als je kijkt naar andere vakgebieden, dan zullen de verhoudingen weer heel anders zijn. De universiteit als geheel is zo'n diverse organisatie met mensen met zulke verschillende achtergronden en beroepen, dat je onmogelijk kunt spreken van de linkse wetenschap.’

› **Waarom is dat frame van de linkse politieke wetenschap zo sterk?**

‘Dat zal deels een tactiek zijn om studieresultaten uit de politicologie op voorhand te diskwalificeren. Stel dat er uit statistisch onderzoek naar voren komt dat inkomensongelijkheid slecht is voor de sociale cohesie en dat nivellieren wenselijk is, dan is dat natuurlijk een politiek beladen uitspraak. Dat heeft direct consequenties voor de geldigheid van de ideologie en standpunten van partijen. Partijen die niet zoveel zien in nivellieren kunnen dan het onderzoek aanvallen, maar ook de politicoloog die het onderzoek heeft uitgevoerd. Ik denk dat in de keuze van de onderwerpen die wij als sociale wetenschappers bestuderen, persoonlijke achtergronden best een rol spelen. Ik vind bijvoorbeeld ongelijkheid, participatie, of het functioneren van de democratie belangrijke thema's, maar wanneer ik eenmaal het onderzoek ga uitvoeren moet ik dat zo neutraal mogelijk doen. Want de data die ik gebruik zijn gewoon openbaar.

Armèn Hakhverdian is universitair hoofddocent Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Dit collegejaar is hij gastonderzoeker aan de Universiteit van Californië in San Diego. Hij schrijft regelmatig over politicologie en actualiteit op www.stukroodvlees.nl

Op het moment dat ik iets ga opschrijven wat eigenlijk niet klopt, maar aansluit bij mijn idealen, heb ik een probleem. Dan word ik in het ergste geval ontslagen.'

› **Zie je nu dat politieke voorkeur uitmaakt hoe tegen objectief meetbare feiten wordt aangekeken?**

'Er bestaat een interessante onderzoeksagenda in de politieke psychologie over 'rationaliserend' stemgedrag, waarin collega's aantonen dat mensen feiten interpreteren door een politieke bril. Het inschatten van objectief meetbare zaken als werkloosheid wordt gezien als een uiting van partijloyaliteit. Dus onder Obama zag je dat Republikeinen stevast de werkloosheid hoger inschatten dan Democraten. Partijloyaliteit kan zo sterk zijn dat zelfs de grootte van een menigte verschillend wordt ingeschat. Wanneer onderzoekers kiezers twee foto's voorlegden van de inauguratie van Obama uit 2009 en die van Trump uit 2017 zei maar liefst één op de zeven Trump-stemmers dat hun man een grotere menigte had aangetrokken, terwijl dit overduidelijk niet het geval was. Dus een al te sterke

politieke voorkeur kan je letterlijk verblinden voor de waarheid.'

› **Welke rol spelen traditionele en sociale media bij het geloof dan wel wantrouwen in deze feiten?**

'Op het eerste gezicht lijkt het alsof sociale media het makkelijker maken voor mensen om zich op te sluiten in hun eigen bubbel met gelijkgestemden. Je 'likt' en 'retweet' de berichten waar je het mee eens bent en via allerlei algoritmes krijg je voornamelijk nieuws van ideologisch gelijkgestemde media-organisaties. Voor mij is het nog wat te vroeg om hier al te harde conclusies over te trekken en volgens enkele van mijn UvA-collega's bij communicatiewetenschappen valt het uiteindelijk wel mee met die filterbubbels. Maar belangrijker lijkt me dat onder een deel van de bevolking traditionele media worden gewantrouwd en als de boodschapper een slecht imago heeft komt de boodschap uiteindelijk ook niet aan.'

› **Is het voor mensen niet lastiger om onderscheid te maken tussen feit en fictie door de komst van sociale media?**

'Het zou goed zijn om gezaghebbende

media te scheiden van willekeurige weblogs, maar ik weet niet of een organisatie als Facebook zich deze redactionele verantwoordelijkheid op de hals wil halen.'

› **Zouden wetenschappers meer moeten doen om het brede publiek te overtuigen van het belang van wetenschap?**

'Ja. Het is de plicht van wetenschappers om aan te tonen dat hun werk, dat grotendeels uit publieke middelen gefinancierd wordt, die financiering verdient. Ik heb inmiddels een sterke vorm van minachting gekregen voor collega's die hun eigen werk te ingewikkeld vinden om uit te leggen aan leken en dan achteraf klagen dat publieke belangstelling in de wetenschap te wensen over laat. Internet biedt eindeloze mogelijkheden om onderzoek onder de aandacht te brengen, dus doe daar je voordeel mee.'

› **Wordt daar in de wetenschap voldoende aandacht aan besteed?**

'Gelukkig steeds meer. Ik ben zelf met een aantal collega-politicologen in 2013 het blog Stuk Rood Vlees begonnen om de actualiteiten te duiden vanuit politicologisch perspectief en het is ons tot dusver erg goed bevallen. Je verleent een dienst, maar tegelijkertijd krijg je ook een soort publiek tribunaal over je eigen werk, waardoor je nieuwe ideeën opdoet en andersoortige kritiek en feedback krijgt dan van collega's.'

› **Hoe zou de politiek zich wat jou betreft moeten opstellen tegenover de wetenschap?**

'Ik ben een groot voorstander van wetenschapsfinanciering uit publieke middelen, maar de drang om vanuit de politiek top-down topsectoren en zwaartepunten te creëren vind ik wat doorgeslagen. Alsof je in je kristallen bol kunt kijken om te zien wat in de toekomst 'rendabel' zal zijn. Ook het creëren van wetenschappelijke supersterren door enorme bedragen te concentreren bij enkele onderzoeksgroepen of individuen is zeer problematisch, al is het maar uit het oogpunt van risicospreiding. Je kunt veel beter vele wat kleinere beurzen uitgeven dan enkele zeer grote.'

‘WETENSCHAPPERS MOETEN NU STELLING NEMEN

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Marleen Waalwijk©

De vrije wetenschap staat onder druk. Meest tot de verbeelding spreekt de situatie in de VS, waar president Trump openlijk de strijd heeft aangeboden met de op feiten gebaseerde wetenschap. Maar ook ontwikkelingen in andere landen, inclusief Nederland, baren zorgen. Voor wetenschappers reden om op te komen voor de wetenschap. Op 22 april worden wereldwijd protestbijeenkomsten georganiseerd onder de noemer *March for Science*. Ook in Nederland. Maarten Frens is een van de initiatiefnemers.

› **Op 22 april aanstaande vindt, op het Museumplein in Amsterdam, de Nederlandse variant van de *March for Science* plaats. Vanwaar deze bijeenkomst?**

‘Het is een initiatief van een aantal verontruste wetenschappers, maar ook van anderen die de wetenschap een warm hart toedragen. Omdat we in toenemende mate zien dat de academie als institutie onder druk komt te staan. Wij zijn van mening dat het voor het democratisch proces belangrijk is dat mensen zich aan de feiten houden. Met de *March for Science* willen wij daar aandacht voor vragen.’

› **Hoe komt het dat pas sinds het aantreden van Trump de academische wereld in actie lijkt te komen? Waarom niet eerder?**

‘Er zijn natuurlijk al langer ontwikkelingen gaande die zorgen baren. Denk aan Rusland waar de wetenschap moet doen wat het regime wenst, of Turkije waar honderden academici zijn ontslagen. Maar ook aan Nederland, waar klimaatverandering wordt ontkend en waar mensen niet meer geloven in vaccinaties ondanks het overtuigende wetenschappelijk bewijs dat er is. De trend is er dus al langer, maar de aanval op de

vrije wetenschap door Trump is zo overduidelijk en de positie van de VS is zo dominant in de wereld, dat er een hoop mensen wakker geschud zijn.’

› **Hoe verklaart u dat Nederlandse wetenschappers zo weinig politiek geëngageerd zijn?**

‘Dat heeft volgens mij te maken heeft met de natuurlijke voorzichtigheid die wetenschappers eigen is. Het is voor ons allemaal de eerste keer dat we überhaupt een protest organiseren. Juist ook omdat de wetenschap zich als neutrale factor dient op te stellen en zich niet moet lenen voor een bepaald politiek regime, of dat nu links of rechts is. Maar het paradoxale is dat om die politieke neutraliteit te behouden, het op dit moment noodzakelijk is voor wetenschappers om politiek te worden.’

Maarten Frens is hoogleraar Systeemfysiologie aan het Erasmus Medisch Centrum en decaan van het Rotterdamse Erasmus University College. Voor meer informatie over de *March for Science* zie: www.marchforscience.nl

› **Zouden wetenschappers meer op moeten komen voor de wetenschap?**

‘Ja, absoluut. We moeten niet alleen onze onderzoeksresultaten meer voor het voetlicht brengen, we moeten ook veel beter gaan uitleggen wat de wetenschappelijke methode inhoudt. Dat wetenschap veel meer is dan zomaar een mening, dat er een heel gedegen methodologie achter zit die ervoor zorgt dat je tot bepaalde uitspraken komt. Ook na 22 april zullen we het belang van op feiten gebaseerde wetenschap moeten blijven benadrukken. Dat is een taak voor ons, maar ook voor politici, beleidsmakers en voor een ieder die de wetenschap belangrijk vindt.’

› **In hoeverre staat de academische vrijheid in Nederland onder druk?**

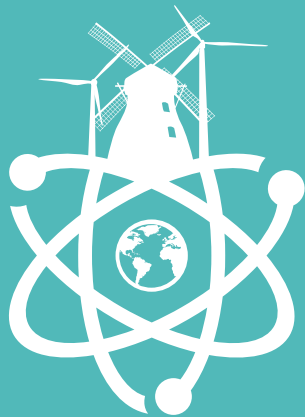
‘Ik heb niet het idee dat deze in Nederland in het geding is, maar de motie die laatst door de Tweede Kamer is aangenomen om onderzoek te laten doen naar de vermeende linkse politieke vooringenomenheid van Nederlandse wetenschappers, staat daar natuurlijk haaks op. Ik geloof niet dat de minister deze motie gaat uitvoeren, maar stel dat dat zou gebeuren dan trek je in feite de integriteit van de wetenschapper in twijfel. De ontwikkelingen in de VS, waar de onderzoeksresultaten van medewerkers van de Environmental Protection Agency (EPA) mogelijk politiek gescreend worden, baren in dat opzicht wel zorgen.’

› **Wat heeft de wetenschap ons volgens u gebracht?**

‘Ik werk zelf in het hersenonderzoek en wat de wetenschap ons daar heeft gebracht is een enorme vooruitgang in de behandelingsmethodes van hersenziektes. Mensen met een psychische aandoening worden nu zoveel subtieler en effectiever behandeld dan pakweg dertig jaar geleden, dat zij gewoon deel uit kunnen blijven

MARCH FOR SCIENCE

EARTH DAY

@sciencemarchnl

SCIENCE - NOT SILENCE

Museumplein Amsterdam
22 april 2017 12.00-16.00

maken van de maatschappij. Een ander voorbeeld is de uitvinding van de MRI-scanner, waardoor we heel goed kunnen zien hoe het hoofd er van binnen uitziet, zonder dat we het eerst open hoeven te maken. We kunnen bijvoorbeeld in een veel vroeger stadium zien of iemand een hersentumor heeft. In zijn algemeenheid snappen we veel beter hoe de hersenen werken en begrijpen we veel beter hoe processen als leren plaatsvinden. We zijn met sprongen vooruitgegaan, door niet aflatend onderzoek, dat grotendeels door de overheid gefinancierd en gefaciliteerd is.'

› **Hoe overtuig je mensen nu van de waarde van op feiten gebaseerde wetenschap in een tijd waarin 'alternatieve feiten' via social media razendsnel verspreid worden?**
'Het is voor ons echt een nieuwe situatie. Er zijn natuurlijk altijd

complotdenkers geweest, maar om de een of andere reden lijkt het de laatste tijd normaal om in politieke discussies feiten weg te zetten als meningen waarover je kunt verschillen. Wat je daartegen zou kunnen doen is laten zien dat alternatieve feiten niet bestaan. Door mensen onderscheid te leren maken tussen betrouwbare en onbetrouwbare bronnen. Dat is geen eenvoudig proces. De wetenschap zal hierin veel meer een verantwoordelijkheid moeten nemen, door het gedane onderzoek op een goede en heldere manier aan het publiek uit te leggen. Ik zou er zelf veel voor voelen om een aantal populaire alternatieve feiten bij de kop te pakken om ze vervolgens punt voor punt te weerleggen. Zoals met het bekende voorbeeld dat je van vaccinaties autistisch kunt worden.'

› **Zou je in het onderwijs niet meer aandacht moeten besteden aan het overbrengen van de waarde van wetenschap voor een breder publiek?**

'Ja, om studenten goed op te leiden moet je ze niet alleen de feiten, maar ook de waarden van de wetenschap meegeven. Maar je zou je daarbij niet moeten beperken tot academisch geschoolden. In de wetenschap wordt ook wel meer aandacht besteed aan kennisoverdracht. Zo dien je bij elke beursaanvraag die je tegenwoordig doet een paragraaf te wijden aan de verspreiding van je onderzoeksresultaten onder het brede publiek. Maar in algemene zin zouden we wel meer waardering mogen hebben voor mensen die wetenschap interessant maken voor een breder publiek. Dat gebeurt bijvoorbeeld bij De Wereld Draait Door, waar met enige regelmaat wetenschappers aan tafel zitten die op een goede, inzichtelijke manier complexe zaken kunnen uitleggen. Maar dat mag zeker vaker gebeuren.'

› **Kunt u tot slot zeggen hoe de March for Science er op 22 april uit gaat zien?**

'Wereldwijd houden alle Marches grofweg dezelfde agenda aan, die stelt dat we voor empirisch onderzoek zijn en tegen alternatieve feiten. De tweede boodschap is dat internationale samenwerking essentieel is om tot succesvolle wetenschap te komen. Verder geven we er allemaal onze eigen invulling aan. We willen in elk geval een podium met daarop een aantal aansprekende namen. Daarnaast willen we tenten met jonge wetenschappers die aan de hand van een aantal thema's de wetenschappelijke methode aan het publiek uitleggen. Verder willen we een rondgang langs het Museumplein, waarbij we een aantal verworvenheden van de wetenschap presenteren. De bijeenkomst staat open voor iedereen die de wetenschap een warm hart toedraagt.'

‘MEER ZEGGENSCHAP VOOR DOCENTEN EN STUDENTEN’

Tekst: Tijmen Lucie

In februari 2015 bezetten medewerkers en studenten van de Universiteit van Amsterdam het Maagdenhuis uit onvrede over het gebrek aan democratie, het doorgeschoten rendementsdenken en de wildgroei aan tijdelijke contracten op de universiteit. Twee kritische studenten die bij de Maagdenhuisbezetting betrokken waren, Harriet Bergman en Teun Dominicus, over wetenschappelijk onderwijs en academische vrijheid.

› **Waarom vind jij wetenschap belangrijk?**

Harriet: ‘Omdat wetenschap mensen verder helpt. Maar ook omdat mensen nieuwsgierig zijn en behoefte hebben aan meer kennis.’

Teun: ‘En omdat die kennis mensen mogelijkheden geeft om hun leven en de wereld op een zo goed mogelijke manier in te richten.’

› **Wat zou de rol van wetenschap in de samenleving moeten zijn?**

Teun: ‘Wetenschap kan mensen handvatten geven om iets te maken van hun leven, zowel op individueel als collectief niveau. Maar je moet ervoor waken dat een wetenschapper gaat bepalen hoe een samenleving ingericht moet worden.’

Harriet: ‘Als je de vraag zo stelt, lijkt het alsof de wetenschap alleen maar dienend moet zijn, waardoor de mogelijkheden van wetenschap heel erg ingeperkt worden. Als je van tevoren zegt dit resultaat wil ik hebben, of zo moet de wetenschap de samenleving dienen, dan leg je de uitkomsten al vast. Juist de creativiteit, of de onverwachte dingen, of het onderzoeksresultaat dat niet de gegevens oplevert die je zou willen hebben, worden daarmee onmogelijk gemaakt. Andersom vind ik de vraag interessanter. Je zou dan kunnen

stellen dat het belangrijk is dat verschillende mensen kansen krijgen in de wetenschap. Dat je ook zonder geprivilegieerde achtergrond een wetenschappelijke carrière kunt ambiëren.’

› **Waarom zou jij graag wetenschapper willen worden?**

Harriet: ‘Ik heb het idee dat ik nog niet uitgeleerd ben, dan kun je niets anders doen dan de wetenschap in gaan of zelf wetenschapper worden.’

Teun: ‘Omdat ik gedreven word door een enorme nieuwsgierigheid. Ik zou werkelijk willen weten hoe de grote problemen waar wij in de wereld mee te maken hebben, zoals klimaatverandering en de enorme macht van multinationals en de financiële sector, in elkaar zitten. En hoe we mensen handvatten kunnen geven om de zeggenschap over hun leven en de wereld om hen heen terug te veroveren op het kapitaal.’

› **Wat denk jij nodig te hebben om een goede wetenschapper te worden?**

Teun: ‘Een passie en nieuwsgierigheid voor de dingen om je heen. En vooral ook compassie hebben. Daarmee bedoel ik dat je als wetenschapper niet los staat van je onderzoeksobject. Je bekijkt de wereld niet vanuit een bepaald objectief standpunt, maar je geeft er mede vorm aan en daar moet je je bewust van zijn als wetenschapper.’

Harriet: ‘Ik vraag me af of het nu mogelijk is om een goede wetenschapper te zijn met de beperkte middelen die er zijn. Terwijl ik het idee heb dat je in een ideale situatie niet zo hard wordt afgerekend op directe prestaties. Wat het denk ik makkelijker zou maken om wetenschapper te zijn, is een lagere werkdruk en minder prestatie-eisen voor de korte termijn.’

› **Is er in jouw ogen voldoende academische vrijheid aan de universiteit?**

Harriet: ‘Ik heb niet het idee dat er censuur plaatsvindt, maar vrijheid is ook de mogelijkheden hebben om te doen waar je passie ligt of om dingen te onderzoeken die niet direct resultaat opleveren. Die vrijheid is er voor heel veel wetenschappers niet. Omdat ze te veel les moeten geven en een bepaald aantal artikelen moeten publiceren per periode. Anders worden ze ontslagen.’

Teun: ‘Nee, absoluut niet. Je hebt weliswaar de vrijheid om je onderzoeksveld te kiezen en om je daarin te verdiepen, maar uiteindelijk moet je wel een beurs aanvragen. Als de financierder jouw onderzoek niet aanstaat, ga je geen financiering krijgen. Dat is een enorme beperking van je vrijheid.’

› **Wordt je eigen vakgebied voldoende kritisch bevraagd?**

Teun: ‘Vaak wel, soms niet. Politicologie aan de UvA heeft altijd een vrij kritische reputatie gehad en dat zie je zeker nog wel terug. Als je hoort hoe kritisch en begaan mijn docenten zijn met de problemen in de wereld en er ook nog eens een goed, kritisch standpunt tegenover innemen, dan ben ik daar oprecht trots op.’

Harriet: ‘Binnen de filosofie heb je verschillende takken van sport die meer of minder kritisch bevraagd worden. Er worden bijvoorbeeld bijna alleen maar witte, westerse mannen onderwezen en geen oosterse filosofie of vrouwen. Je kunt je afvragen welk effect dat heeft op de studenten.’

› **Hoe zou het academisch onderwijs ingericht moeten worden?**

Harriet: ‘Studenten zouden meer tijd moeten krijgen om kritisch na te denken. Om zich daadwerkelijk in een onderwerp te verdiepen. Docenten zouden ook meer tijd voor hun

foto Diederik Olders

'General Assembly' in het Maagdenhuis, waarin de studenten overleggen over de inhoud en strategie.

studenten moeten hebben. Dat betekent dat er niet te veel studenten in een groep zitten en dat de werkdruk van docenten vermindert. De eigen inbreng van studenten mag ook wel meer gewaardeerd worden. Gedurende de studie zou de stem van de student best meer gehoord mogen worden.'

Teun: 'Wat mij betreft zouden studenten en docenten gezamenlijk moeten kunnen bepalen hoe en wat er gestudeerd en bestudeerd wordt. Het argument dat je vaak hoort is dat studenten niet zelf over hun onderwijs kunnen beslissen, omdat ze jong en onwetend zijn. Dat vind ik onzin, want een student is meestal 18-plus. Dan ben je oud genoeg om te stemmen of om naar Afghanistan uitgezonden te worden voor een militaire missie. Waarom zou je dan niet mogen meepraten over je eigen onderwijs?'

› **Zou er aan de universiteit meer ruimte moeten zijn voor praktijkervaring?**

Harriet: 'Nee, niet per se. Wat eerder nodig is, is een herwaardering van het hbo. Dat het weer wordt gezien als een

gedegen opleiding, die je voorbereidt op een goede toekomst. Veel mensen doen nu een universitaire studie, omdat ze denken dat een hbo-opleiding daarin tekortschiet. Het belangrijkste doel van de universiteit zou niet het voorbereiden op de arbeidsmarkt moeten zijn, maar het aanleren van academische vaardigheden, zoals kritisch denken of analytisch vermogen, die bij heel veel banen van pas kunnen komen.'

Teun: 'Dat vind ik een lastige vraag.

mooi WC-eend-onderzoek noemen, en daar moet je heel erg voor oppassen. Vooral omdat het al zo wijdverspreid is.'

› **Hoe zou de zeggenschap van docenten en studenten vergroot moeten worden?**

Harriet: 'Docenten zouden vooral meer zeggenschap moeten krijgen over hoe zij onderwijs geven. Want de wijze waarop je doceert bepaalt ook de inhoud van het vak. Voor studenten

'Gedurende de studie zou de stem van de student best meer gehoord mogen worden'

Als we zien hoe bedrijven stagiaires gebruiken als goedkope arbeidskrachten om daarmee betaalde banen te verdringen, dan vind ik dat een gevaarlijke ontwikkeling. Je zou je dus moeten afvragen onder welke voorwaarden praktijkonderzoek wel goed zou zijn. Ik vind het heel belangrijk dat het gefaciliteerd wordt door de universiteit zonder winst-oogmerk. Anders krijg je wat jullie zo

geldt met name dat hun medezeggenschap serieuzer genomen wordt. Als studentenraden en opleidingscommissies weten wat hun rechten zijn, dan is er al heel veel mogelijk. Niet iedere student hoeft van mij betrokken te zijn, maar het is wel van belang dat er naar betrokken studenten geluisterd wordt.'

Teun: 'Ik geloof niet in het creëren van meer stemrecht. Als student zou je

zelf in staat moeten zijn om een curriculum af te spreken met je docenten en medestudenten. Op basis van samenspraak, niet op basis van urenlang vergaderen. Ik maak altijd de vergelijking met de mensen die hier op de universiteit het eten en drinken verzorgen. Elke drie jaar komt er weer een nieuwe cateraar, die het personeel dan gaat vertellen hoe ze hun werk moeten doen. Zonder hen te vragen wat werkt en wat niet. Terwijl deze mensen heel goed in staat zijn om hun eigen werk en leven vorm te geven. Daar loop je binnen de universiteit ook tegenaan. Een managementlaag die niet betrokken is bij het onderwijs, maar die wel bepaalt hoe het onderwijs gegeven moet worden. Terwijl de docenten en studenten die het zelf het beste weten, niet gevraagd wordt naar hun mening.'

› **Zijn daar sinds de Maagdenhuisbezetting van 2015 stappen in de goede richting gezet?**

Harriet: 'Nu het referendum is geweest, zal er aan de UvA wel wat in positieve zin veranderen. Maar verder heb ik niet het idee dat er veel gebeurt.'

Teun: 'Weinig. Zeggenschap van docenten en studenten is wel heel bespreekbaar geworden. Iedereen was het er destijds ook mee eens. Zelfs het hoofdredactioneel commentaar van de Telegraaf was positief. Maar daar is het wel bij gebleven. Wat wij met de protesten vooral wilden aankaarten was het gevoel van onzekerheid dat veel mensen hebben over hun werk en hun leven. Dat speelt heel erg op de universiteiten, maar bijvoorbeeld ook in de zorg of op de sociale werkplaatsen.'

› **Hoe en door wie zou het wetenschappelijk onderwijs gefinancierd moeten worden?**

Harriet: 'Wat mij betreft door de overheid. Ik zou het niet erg vinden als het bedrijfsleven universiteiten financiert, als de intenties goed zouden zijn. Maar ik heb nu het idee dat bedrijven geld stoppen in een onderzoeksstoel die precies onderzoekt wat zij nodig hebben. Dat je product X moet kopen of dat gasboringen in Groningen niet erg zijn. Op die manier moet het natuurlijk niet.'

Teun: 'We kennen allemaal de

foto Paul van Riel/HollandseHoogte©

voorbeelden van wetenschap op bestelling, waarbij grote bedrijven als Marlboro, Red Bull, of Shell onderzoek financierden dat de voor hen gewenste uitkomsten had. Het liefst zou ik willen dat de overheid het financiert, zonder voorwaarden te stellen aan hoe het geld besteed wordt. Vertrouwen is heel erg belangrijk. Kijk, in 1 of 2 procent van de gevallen zal het niet goed gaan, maar dat moet je maar voor lief nemen. De professionele toewijding van de meeste docenten is immers enorm. Ik vind wel dat als de wetenschap uit publieke middelen gefinancierd wordt, bedrijven eindelijk ook eens een keer belasting moeten gaan betalen, omdat zij heel erg profiteren van onderzoek aan universiteiten.'

› **Geloof jij in publiek-private samenwerking aan de universiteiten?**

Harriet: 'Ik denk dat het wel op een integere manier mogelijk is, maar dat het in de praktijk vrijwel nooit gebeurt. Er gelden niet dezelfde spelregels voor onderzoeksgeld van het bedrijfsleven als voor onderzoeks-

geld van de overheid. Als je een aanvraag indient bij het NWO, wordt daar heel kritisch naar gekeken en moet je concurreren met heel veel andere onderzoekers om een kleine pot met geld. Maar als een bedrijf vier ton wil steken in een bepaald onderzoek, dan gelden niet dezelfde strenge voorwaarden als bij een onderzoeks-aanvraag via het NWO. Daarmee hebben bedrijven een enorme voorsprong in het stimuleren van onderzoek dat goed voor hen is.'

Teun: 'Ik sta er erg huiverig tegenover, want de invloed van het bedrijfsleven is heel groot. Het hangt er erg vanaf door wie het onderzoek wordt gedaan, met welk doel en met welke organisatie. Dat geldt overigens ook voor vormen van publiek-publieke samenwerking.'

Harriet Bergman is student filosofie aan de Universiteit van Amsterdam.

Teun Dominicus is student politicologie aan de Universiteit van Amsterdam.

POLITIEK VAN CIJFERFETISJISME EN PERMANENTE CONCURRENTIE

Tekst: Angela Wigger

Universiteiten, faculteiten, vakgroepen, docenten en onderzoekers worden permanent op hun 'performance' geëvalueerd en middels abstracte reductionistische indicatoren blootgesteld aan harde onderlinge concurrentie. Dit is onder meer te zien aan de hoge publicatie-eisen, waar de duimschroeven telkens weer verder worden aangedraaid.

Vanuit een 'new public management'-perspectief wordt ervan uitgegaan dat onderzoekers niet vanuit zichzelf gemotiveerd zijn om te publiceren en wetenschappelijke kwaliteit te leveren, maar vanuit een top-down bestuurslaag daartoe gedwongen moeten worden. De straf bij het niet halen van de gestelde publicatie-eisen bestaat steeds vaker uit een vermindering van de al schaarse onderzoekstijd. Onderzoekstijd die door een groeiende onderwijswerklast, steeds meer administratieve taken, en een hoge druk om eigen onderzoeksfinanciering binnen te halen, sowieso al ernstig in de verdrukking komt. En dan hebben we het nog niet eens over de groeiende groep van onderzoekers en docenten met preciaire arbeidscontracten zonder onderzoekstijd, die alleen in de avonduren, weekeinden en vakanties aan onderzoek toekomen.

Wetenschappelijke kwaliteit wordt disproportioneel gemeten aan de hand van artikelen gepubliceerd in de zogenaamd 'beste' Engelstalige wetenschappelijke tijdschriften, die door Thompson Reuters, een beursgenoteerd Canadees-Amerikaans bedrijf met een miljardenomzet, per vakgebied op een ranglijst geplaatst worden. Het Thompson Reuters' Institute for Scientific Information (ISI) levert onder andere databases met indicatoren die de kwaliteit van een wetenschappelijk tijdschrift, en daarmee ook indirect de kwaliteit van onderzoekers proberen te meten. De scores hebben in de regel niets met het artikel van de onderzoeker zelf te

Angela Wigger is Universitair Hoofddocent Mondiale Politieke Economie en Internationale Betrekkingen aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

maken, maar met de eerdere prestaties van onderzoekers in het desbetreffende tijdschrift. Universitaire faculteiten hanteren vervolgens interne puntensystemen die gebaseerd zijn op dergelijke indicatoren om onderzoekers onderling te vergelijken, en om in te grijpen bij prestaties die niet aan de gewenste standaard voldoen. Boeken of boekbijdragen, ook bij hoog aangeschreven uitgevers, leveren aanzienlijk minder punten op, terwijl artikelen in Nederlandstalige of populairwetenschappelijke tijdschriften vaak helemaal niet meer meetellen. De beoordeling van wetenschappers middels puntensystemen voor artikelen in ISI-gerangschikte tijdschriften wordt gelegitimeerd uit naam van de belastingbetaler. Diezelfde belastingbetaler die paradoxaal genoeg geen toegang heeft tot de dure, met wachtwoord beveiligde wetenschappelijke artikelen. Door dit eenzijdige puntensysteem worden onderzoekers in feite ontmoedigd om boeken te schrijven, in voor iedereen toegankelijke ('open source') tijdschriften te publiceren, bijdragen in de media te leveren, of publieke lezingen te houden. De onderzoeker moet immers met een calculator in de aanslag zijn tijd efficiënt managen met het oog op de gewenste publicatie-output.

Karl Marx observeerde in *Grundrisse* al dat individuen onder het kapitalisme steeds meer door abstracties geregeerd worden. Abstracties, die dienen voor onderlinge vergelijkingen, en die niets anders zijn dan een reductionistische parodie, die de commodificatie (het maken van koopwaar) van arbeid ontmenselijkt en objectieveert. De reductie van onderzoekers tot een

cijfer leidt niet alleen tot een perverse vervreemding van onderzoekers van hun wetenschappelijk werk, maar werkt ook als een fictieve 'equalizer', die onderzoekers van verschillende disciplines standaardiseert tot 'gelijken', en vervolgens met elkaar in directe concurrentie brengt. Omdat niet iedereen deze concurrentiestrijd kan winnen, zijn stress, lichamelijke klachten en uitputtingsverschijnselen vaak voorkomende verschijnselen onder academisch personeel. Om te voorkomen dat onderzoekers al hun moeite en energie alleen in publicaties stoppen en dat weer ten koste laten gaan van hun onderwijs- en administratieve taken, is er steeds meer flankerend beleid nodig met nog meer prestatie-eisen en een nog verdere disciplinerende om ook hier iedereen weer in het gareel te houden. Zo creëert het hele systeem van externe meetlatten op den duur zijn eigen noodzakelijkheid. En dan hebben we het nog niet eens over de kosten van de groeiende bureaucratie last van deze permanente evaluatiecultuur.

Wetenschappelijke kwaliteit valt niet te reduceren tot publicaties in ISI-tijdschriften. De belastingbetaler krijgt pas waar voor zijn geld als wetenschappers in de gelegenheid worden gesteld om hun kennis en expertise te delen met een breder publiek, bruggen te slaan naar niet-academische maatschappelijke instituten en sociale bewegingen, en bij te dragen tot een kritische reflectie op maatschappelijke ontwikkelingen en problemen. De wetenschap moet zich niet laten gijzelen door het cijferfetisjisme van een universitaire bestuurselite, die doordrongen is van een rendementsdenken en de illusie dat niet aflatende concurrentie tot wetenschappelijke excellentie leidt. De wetenschap is een publiek en politiek terrein dat telkens weer opnieuw bevochten moet worden – ook buiten de academie. Hier is ook een rol voor politieke partijen, zoals de SP, weggelegd.

HOE BEHOUDEN WE DE ECHTE WETENSCHAP VOOR NEDERLAND?

Tekst: Jacco Hoekstra

Uit een combinatie van bescheidenheid en respect voor anderen, hebben wij onszelf een zeker relativisme aangeleerd. Jouw mening over de waarheid is wellicht anders dan de mijne, maar dat is ook een valide mening, die net zoveel waard is. In de wetenschap praten we ook alleen over hypothesen en theorieën, die altijd weer weerlegd kunnen worden. Newton had een geldige beschrijving van de krachten en versnellingen in de ruimte en tijd. Later ontdekten we een algemenere beschrijving. Op kleine schaal werken Newtons wetten nog prima, maar we weten nu dat dat niet de waarheid is, slechts een beschrijving die binnen een bepaalde context werkt.

In de communicatie naar het publiek toe, wordt zo'n verfijning of uitbreiding steevast verkondigd alsof de vorige theorie onwaar is gebleken. Voortschrijdend inzicht wordt als een weerlegging van het voorafgaande gebracht. Dit geeft het publiek, ten onrechte, de indruk dat die wetenschappers ook maar een mening hebben. En omdat er van nieuwe theorieën altijd wel een scepticus te vinden is, lijkt het er ook nog op alsof ze ook nog allemaal wat anders vinden. Dit was nog redelijk onschuldig in de jaren zestig toen het over de platentektoniek ging. Het werd al gevaarlijker toen de tabaksindustrie gebruik ging maken van het wetenschapsrelativisme om de bewijzen van het gevaar van roken te ondermijnen. En nu zien we hetzelfde met de klimaatdiscussie en de oliemaatschappijen. Het is niet waar of het valt allemaal vast wel mee, het is niet bewezen, et cetera.

Waar ook de grens ligt tussen gezonde scepsis en doorgeslagen relativisme, het is belangrijk dat industriële belangen erbuiten gehouden worden. We willen niet weten wat de tabaksindustrie van roken vindt of wat de oliemaatschappijen vinden van de noodzaak voor alternatieve, duurzame energie. We willen weten wat de consequenties van onze keuzes zijn. We willen de waarheid weten en als dat niet kan dan toch het liefst, waardenvrij, daar zo dicht mogelijk bij komen.

Een objectieve, onafhankelijke wetenschap dient het publieke belang. De enige manier om dit te krijgen is

dit ook te financieren met publiek geld zonder dat de industriële belangen een rol spelen. En het is precies deze vorm van onderzoek die snel aan het verdwijnen is.

Onderzoeksinstituten, die vroeger door de overheid werden gefinancierd, worden in het kader van bezuinigingen de markt op gestuurd om daar hun geld voor het onderzoek vandaan te halen. Universiteiten kunnen van hun institutionele geld (de eerste geldstroom) nog net het onderwijs, de faciliteiten en hun vaste staf betalen. Het grondigste onderzoek wordt vaak verricht door en met promovendi. Het geld daarvoor moet van buiten komen. Een deel daarvan kan nog van de overheid komen, zoals van NWO/STW. Maar ook dit budget is flink gekort en verschoven naar industrieel onderzoek. Daarnaast zijn bij een aantal onderzoeksvoorstellen steunbetuigingen of deelnames van industrie gewenst (en door de competitie dus vereist). Omdat het niet zo goed klinkt als je zegt: 'We hebben liever subjectief, door belangen gestuurd onderzoek dan objectieve waarheidsvinding in het publieke belang', wordt dit anders verkocht: 'Het is belangrijk dat de relevantie en meerwaarde voor ons land (= economie?) onderschreven worden door de marktpartijen.' Dat laatste klinkt aanzienlijk beter maar is uiteindelijk hetzelfde.

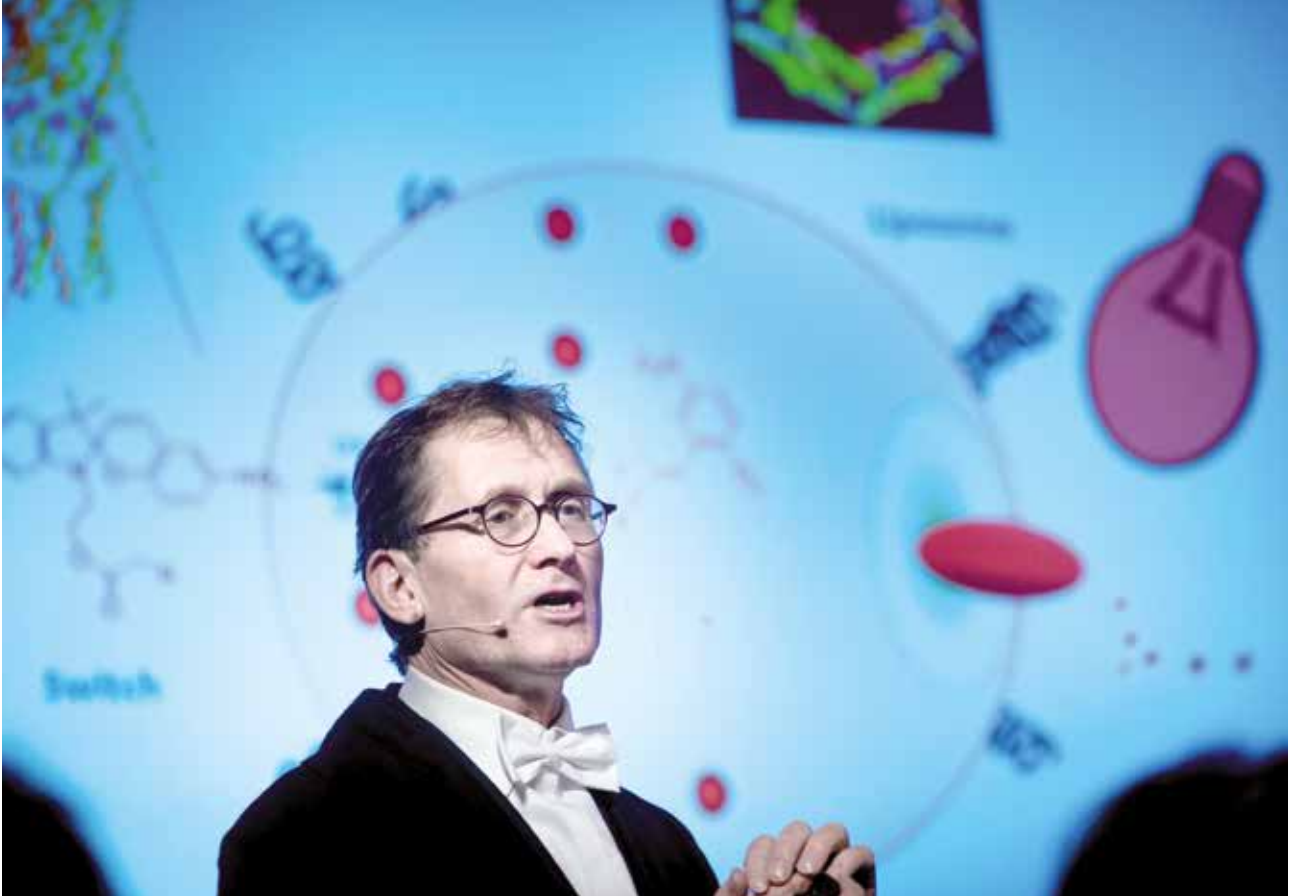
Jacco Hoekstra is hoogleraar Lucht- en Ruimtevaarttechniek aan de TU Delft. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

Het publiek heeft niet in de gaten dat in Nederland en ook steeds meer in de EU, onafhankelijk onderzoek bijna nergens meer bestaat, hoogstens nog in een deel van de natuurkunde. Een oplossing die wel is voorgesteld, is om promovendi gratis te maken en geen salaris te betalen. Het zijn dan gewoon studenten. Los van de (a)sociale consequenties, zal dit ook niet bijdragen aan de kwaliteit van de promovendi en zou het alleen daarom al ongewenst moeten zijn. Het is met wetenschap uiteindelijk net als met zorg en onderwijs: het sprookje van met minder geld meer kwaliteit behalen is gewoon niet waar, ook niet als je mechanismes zoals een afvalcompetitie ('excellentie') gebruikt. De besten vormen immers de top van een piramide, die een basis nodig heeft.

Kostenneutraal is het verminderen van de invloed van de industrie op het financieren van onderzoek met publiek geld. Dit zou stap één moeten zijn. Daarnaast valt er niet aan te ontkomen dat, als universiteiten steeds meer studenten hebben, de financiering mee omhoog moet gaan als je wilt dat er ook nog geld is voor onafhankelijk onderzoek.

Onderzoeksinstituten en universiteiten kunnen alleen waardenvrij onderzoek doen als ze voor eventuele door marktpartijen ongewenste uitkomsten van publiek onderzoek niet gestraft worden door het niet krijgen van financiering in de toekomst.

Denk bijvoorbeeld eens aan medisch, klimaat- of technisch onderzoek. De onafhankelijkheid van de wetenschap gaat ons allemaal aan en is van levensbelang.

OFFENSIEF VOOR FERINGA'S WETENSCHAPPELIJKE SPEELTUIN

Tekst: Sandra Beckerman • Foto Corné Sparidaens / HollandseHoogte©

De wetenschap kan zorgen voor een betere toekomst. Voor alle grote vragen waar we voor staan hebben we de wetenschap nodig. Of het nu gaat om nieuwe medicijnen en behandelingen voor ziektes, om antwoorden op klimaatverandering en nieuwe, wél duurzame manieren van energie opwekken, of om de uitdagingen waar we als samenleving voor staan op het gebied van samenleven en beschaving.

De wetenschap staat onder grote druk. Wetenschap wordt afgedaan als een mening, soms zelfs door wereldleiders. De beweging tegen vaccinaties lijkt aan kracht te winnen. De VVD wil dat onderzocht wordt of wetenschappers niet te links zijn. Bovendien stagneert de wetenschap doordat er te weinig en verkeerd wordt geïnvesteerd. Door commercialisering blijven doorbraken achter. Slecht en gekleurd onderzoek voedt de kritiek op de

wetenschap. Voor een betere toekomst is betere wetenschap nodig. Het is tijd voor een offensief.

PUBLIJK BELANG BOVEN BEDRIJFSBELANG

Het stoppen van de commercialisering van de wetenschap is een eerste essentieel punt. Recent publiceerde The Guardian een stuk onder de onheilspellende kop 'Hoe de fossiele industrie de wetenschap koloniseert'. Benjamin Franta en Geoffrey Supran, twee Amerikaanse wetenschappers, tonen aan hoe groot de invloed is van onder andere Shell, Total en Chevron op universiteiten. Niet alleen onderzoek en congressen worden gesponsord, soms worden zelfs hele instituten opgezet met 'fossiel geld'. Wetenschappers en universitaire instellingen die worden gezien als onafhankelijk, blijken banden te hebben met de fossiele industrie. Die banden worden echter vaak geheimgehouden. De verwevenheid is zeer groot. De wetenschap wordt gekoloniseerd, zo

stellen de auteurs. Dit tast het vertrouwen aan en staat de vooruitgang in de weg. Wetenschappelijk onderzoek naar klimaatverandering wordt niet voortvarend aangepakt, wanneer de bedrijven die het onderzoek hebben gekoloniseerd hier geen belang bij hebben.

Ook in Nederland is de invloed van een bedrijf als Shell zeer groot. Zo betaalde het een complete vleugel van de Erasmus Universiteit en sponsort het onderzoek en leerstoelen van hoogleraren. Het academisch jaar in Eindhoven werd dit jaar door de directeur van Shell geopend. Een hoogleraar Energie en Duurzaamheid, Catharinus Jepma, wiens leerstoel mede werd betaald door Shell en Gazprom, omschreef zijn taak in de Groene Amsterdammer als: "De Nederlandse gasindustrie een betere positie in de wereld te geven." En: "Er wordt inderdaad meer onderzoek gedaan naar gas dan naar andere energiebronnen, simpelweg omdat daar meer geld voor te krijgen

is.” Niet het maatschappelijk belang van een schone toekomst, maar een florerende gasindustrie is hier dus leidend geworden.

Deze commercialisering was een bewuste politieke keuze. De overheid heeft de universiteit in de uitverkoop gedaan. Vanaf 1997 voerden PvdA, D66 en VVD de Wet Modernisering Universitaire Bestuursorganisatie (MUB) in, daardoor worden universiteiten gerund alsof het bedrijven zijn. De overheid investeert steeds minder: Nederland zit zowel onder het Europees gemiddelde als onder het gemiddelde van de dertig rijkste landen ter wereld (OESO). Een steeds groter deel van het geld gaat naar samenwerkingen met bedrijven. Voor onafhankelijk, fundamenteel en langdurig onderzoek is minder ruimte. Deze ideologie blijkt niet te werken.

Shell heeft een complete vleugel van de Erasmus Universiteit betaald en sponsort onderzoek en leerstoelen van hoogleraren

Bedrijven kunnen nu goedkoop aan onderzoek komen en academische titels en onderzoeken worden niet zelden gebruikt om de belangen van de bedrijven te dienen, in plaats van de belangen van het publiek. Gekleurd onderzoek is slecht voor het vertrouwen in de wetenschap en voedt hen die wetenschap willen afdoen als een mening. De commercialisering zorgt voor stagnatie van de wetenschap. De SP wil daarom als eerste de commercialisering stoppen door de macht en mogelijkheden van bedrijven in te perken en te investeren in onafhankelijke wetenschap.

DE SPEELTUIN VAN DE WETENSCHAP

Toen chemicus Ben Feringa vorig jaar de Nobelprijs won voor zijn baanbrekende onderzoek naar nano-motoren hield hij een pleidooi voor wat hij noemt ‘de speeltuin van de weten-

schap’. Hij vindt dat er een miljard geïnvesteerd moet worden in de speeltuin, ofwel fundamenteel onderzoek. De SP is het hier zeer mee eens. Het is juist fundamenteel, onafhankelijk en vaak langdurig onderzoek dat gaat zorgen voor nieuwe, grote doorbraken. Neem het onderzoek van Feringa zelf. Hij doet nano-onderzoek. Een nanometer is een miljardste meter. Feringa maakte een nano-motor, een minuscuul bewegend autootje. In de toekomst kan nano-onderzoek gaan zorgen voor nieuwe, grote wetenschappelijke doorbraken. Nano-motoren zouden kunnen worden gebruikt voor het vervoeren van medicijnen door het lichaam of voor de reparatie van beschadigd of ziek weefsel. Nano kan een doorbraak betekenen in de genezing van kanker, maar biedt nog veel meer mogelijkheden. Vele daarvan kennen we nu nog niet. Die

doorbraken komen niet als vanzelf. Daar is nog heel veel en duur onderzoek voor nodig. Bedrijven zijn vaak pas geïnteresseerd als het snel en zonder al te veel risico’s kan. Daarom moet juist nu de overheid langdurig investeren.

De voorgaande voorbeelden (energie, chemie en medicijnonderzoek) zitten alle in de bètahoek. Maar hetzelfde geldt voor alfa- en gamma-onderzoek. Doordat de afgelopen jaren vooral het rendement en het snel resultaat behalen voorop stond, stonden alfa- en gammastudies – waarbij het aantonen van direct economisch nut vaak moeilijk is – onder zware druk. Kleine studies moesten hun deuren sluiten, faculteiten Geesteswetenschappen zitten vaak in zwaar weer. Door de eenzijdige focus op snel economisch nut raakt de enorme waarde van alfa- en bèta-onderzoek buiten beeld. Het sluiten van een

kleine ‘dure’ studie als Russisch kan op lange termijn duurkoop zijn. Russisch spreken kan helpen bij diplomatieke contacten, die wellicht waardevoller en goedkoper zijn dan wapentuig.

OP DE BARRICADEN

We moeten de barricaden op voor de speeltuin van Feringa. We moeten dus investeren. Maar we moeten het ook anders gaan doen.

De universiteit krijgt nu geld uit drie stromen: de eerste geldstroom is geld direct van de overheid, de tweede geldstroom is ook voor het belangrijkste deel geld van de overheid waar om geconcurrerd moet worden en de derde geldstroom is geld van derden, waaronder bedrijven.

De eerste geldstroom wordt almaar kleiner en de overheid laat wetenschappers steeds meer concurreren. Dit leidt tot een dolgedraaid systeem. Wetenschappers zijn tot een derde van hun tijd kwijt met beurzen aanvragen – terwijl de slagingskans daalt en volgens de Volkskrant slechts 11 tot 15 procent is. Wetenschap draait steeds meer om kortlopend onderzoek, waarbij snel gescoord moet worden. En van het geld dat universiteiten rechtstreeks van de overheid krijgen, de eerste geldstroom, gaat 70 procent naar *matching*, ofwel het meebetalen aan onderzoek met anderen, waaronder bedrijven. Ook is er grote ongelijkheid en gaat een groot deel van het geld naar enkele topsectoren. Zo beschikt 10 procent van de wetenschappers over meer dan 60 procent van het geld voor vrij onderzoek in Nederland.

De SP wil daarom meer en beter investeren. De helft van de tweede geldstroom zou moeten worden toegevoegd aan de eerste geldstroom. Wetenschappers hoeven zo om minder geld te concurreren en er komt veel meer geld vrij voor langdurig, fundamenteel en onafhankelijk onderzoek. De topsectoren moeten worden afgeschaft en het beschikbare geld moet beter verdeeld worden tussen alfa-, bèta- en gammastudies. Ook willen wij zekerheid voor wetenschappers. De universiteit draait op vrijwilligers, zo stelde filosoof Ellen ter Gast in een opiniestuk in de Volkskrant. 60 procent van de wetenschappers heeft een flexcontract

Sandra Beckerman (links) in actie tegen de vercommercialisering van de wetenschap.

en veel werkuren worden niet uitbetaald. Die onzekere positie is slecht, omdat wetenschappers geen toekomst kunnen opbouwen. Het maakt het moeilijker voor hen om kritisch te zijn. Bovendien is er vaak geen continuïteit in onderzoek en onderwijs. Daarom wil de SP investeren in veel meer vaste aanstellingen.

KOPPELING TUSSEN ONDERWIJS EN ONDERZOEK

Tussen 2000 en 2014 is het aantal studenten met maar liefst 54 procent gestegen. Maar waar in 2000 de rijksbijdrage per student nog € 19.600 was, bedroeg die in 2014 slechts € 14.300.

De SP wil dat de universiteit toegankelijk is, ook voor studenten van wie de ouders minder verdienen. Door de invoering van het leenstelsel, worden studenten met een grote schuld opgezadeld. Daardoor gaan minder arme jongeren studeren, onder wie veel jongeren met een migratieachtergrond. Dat is slecht voor de studenten en voor de samenleving. We hebben immers nieuwe wetenschappelijke doorbraken nodig, die komen er als we juist de slimste mensen laten studeren en hen niet afremmen door ze met een schuld op te zadelen. We maken de universiteit toegankelijk, investeren in onderwijs en we versterken de koppeling tussen onderzoek en onderwijs.

Hier ligt meteen ook een lastig vraagstuk. Er gaan steeds meer jongeren studeren. Kunnen de universiteiten deze toename aan? Welke schaal is goed? Daarover moet de komende tijd, met studenten en wetenschappers, worden nagedacht.

ZEGGENSCHAP EN DEMOCRATISERING

De universiteit wordt geleid als een bedrijf. Sinds de invoering van de eerder genoemde Wet Modernisering Universitaire Bestuursorganisatie is het College van Bestuur (CvB) hét orgaan dat alle macht in handen heeft. Universiteiten worden steeds meer gecentraliseerd, dat wil zeggen van bovenaf geleid. Ook zijn er steeds meer managementlagen. Tussen 2005 en 2010 nam het aantal managers en bestuursondersteuners op de universiteiten met maar liefst 21 procent toe. De SP wil veel meer zeggenschap voor de studenten en medewerkers. Ook moet er meer decentraal, op een lager niveau, geregeld worden. Studenten en docenten krijgen instemmingsrecht bij alle belangrijke besluiten voor de universiteit of faculteit. Bovendien wordt het bestuur van hun universiteit (CvB) en het faculteitsbestuur wat ons betreft voortaan elke vier jaar rechtstreeks gekozen door studenten en personeel.

Maar wat is het beste model om een universiteit te leiden? De SP pleit eerder al voor experimenten met het democratiseren van de universiteit. Dit soort experimenten zouden goed kunnen werken om te bekijken hoe een universiteit het best bestuurd kan worden.

NAAR EEN NIEUWE UNIVERSITEIT

Een universiteit waar het beantwoorden van grote, maatschappelijke vragen voorop staat in plaats van snel te moeten scoren of economisch rendement te moeten halen, daar willen we naartoe.

We stoppen radicaal met de vercommercialisering. Bedrijven krijgen geen mogelijkheden meer om onderzoek te beïnvloeden. Gekleurd onderzoek is niet alleen slecht voor het vertrouwen in de wetenschap, de grote focus op (kortlopend) onderzoek met bedrijven zorgt voor stagnatie doordat er te weinig geld is voor fundamenteel, onafhankelijk en langdurig onderzoek. Juist dat type onderzoek leidt tot doorbraken. Omdat we die doorbraken nodig hebben, bijvoorbeeld op het gebied van medicijnen en energie, investeren we hier fors in. Wetenschappers krijgen een betere positie, doordat we voor meer vaste contracten gaan en studenten en personeel veel meer te zeggen krijgen op alle niveaus. We willen een nieuwe, democratische universiteit met goed onderwijs en onafhankelijk onderzoek. De universiteit wordt weer toegankelijk, doordat we het schuldenstelsel afschaffen en de aanvullende beurs verhogen. Naast deze maatregelen op korte termijn moeten we ook verder nadenken over hoe de ideale universiteit eruit ziet. Niet alleen hoe we zorgen voor doorbraken, maar ook hoe we ervoor zorgen dat ze ook voor iedereen snel beschikbaar komen. Welke rol kan de maatschappij spelen in de universiteit? En omgekeerd: welke rol zouden wetenschappers moeten spelen in de maatschappij? Welke schaal hebben de universiteit en het universitair onderwijs van de toekomst? Steeds groter, of juist kleiner, of gedifferentieerd? Het is nu tijd voor een ideologische koerswijziging van de universiteit en om na te denken over de universiteit van de toekomst.

LATEN WE HET TIJ KEREN

Tekst Joost Jongerden

‘Laten we het tij keren nu het nog kan’, schreven de verzamelde rectoren van de universiteiten in Nederland in een ingezonden brief in het *NRC Handelsblad* van 16 februari dit jaar. De wereld heeft baat bij een vrije wetenschap en die wordt volgens het Rectorencollege bedreigd door twee ontwikkelingen.

De eerste ontwikkeling die de wetenschap bedreigt is de inperking door autoritaire overheden, zoals die in Turkije, die de universiteiten zuivert van kritische en onwelgevallige academici. De tweede door de rectoren gesignaleerde bedreiging zijn de sociale media, die feiten zouden ontkennen. De eerste bedreiging heeft betrekking op het onderdrukken van meerstemmigheid binnen de muren van de wetenschap. De tweede bedreiging heeft betrekking op de aanwezigheid van te veel, en vooral sceptische, publieke geluiden over hetgeen de universiteit als wetenschappelijk standpunt presenteert.

Het onderdrukken van meerstemmigheid in de wetenschap is inderdaad een groot probleem. Onze collega's in Turkije zijn hier momenteel slachtoffer van. Verschillende universiteiten zijn in de afgelopen maanden gesloten en meer dan 7.000 wetenschappers zijn ontslagen. Sceptische geluiden op internet over wetenschappelijk onderzoek en de uitkomsten van onderzoek zijn echter van een andere orde. Hierbij gaat het niet slechts om het in twijfel trekken van 'feiten', maar om een gebrek aan vertrouwen in een wetenschap, die de afgelopen jaren in toenemende mate verstrengeld is geraakt met het bedrijfsleven of de overheid. Het probleem is dat door gebrek aan transparantie over de onderzoeksmethode en meetresultaten en het ontwijken van een discussie over de waarde en relevantie van de onderzoeksvragen, uiteindelijk de onderzoeksresultaten in twijfel worden getrokken.

foto Universiteit Wageningen©

Opmerkelijk aan de brief van de rectoren, is dat de bedreiging van de wetenschap vooral extern gezocht wordt. Echter, de vrije wetenschap wordt niet alleen geslachtterfd door autoritaire regimes, die controle proberen te krijgen over de productie van kennis, zodat ze die kunnen aanwenden ter meerdere eer en glorie van zichzelf en de natie. De hedendaagse generatie van bestuurders kan er ook wat van. Het gaat er dan vooral om hoe de universiteit onder hun leiding is veranderd in een merk en de wetenschap is omgevormd tot een product, dat op de markt voor onderwijs en onderzoek zijn geld moet opbrengen. Om meer geld uit de markt te halen, heeft Wageningen Universiteit & Research tegenwoordig een directeur 'Waardecreeatie'. De ontwikkelde kennis moet economische winst opleveren. Wageningen Campus huisvest tegenwoordig alweer zo'n 85 bedrijven, een indicatie van de innige omarming tussen universiteit en bedrijfsleven. In het huidige klimaat zijn studenten consumenten of klanten geworden, die een product afnemen. En wetenschappelijk medewerkers zijn de nieuwe melkkoeien: in korte tijd moeten ze zo veel mogelijk produceren, en dat wordt gemeten aan de hand van 'performance indicatoren', die makkelijk in een spreadsheet zijn samen te vatten. Een puntensysteem voor onderzoek,

Joost Jongerden is universitair hoofddocent Rurale Sociologie aan de Wageningen Universiteit.

FrieslandCampina is een van de maar liefst 85 bedrijven die Wageningen Campus tegenwoordig huisvest.

onderwijs en acquisitie moet vastleggen hoeveel de wetenschapper oplevert, en van degene die niet goed scoort in de managementlijstjes wordt idealiter afscheid genomen. De competitieve cultuur wakkert individualisme aan. En het leidt tot strategisch handelen door betrokken wetenschappers, die data dun uitsmeren om maximaal te kunnen publiceren, een rappe toename van co-auteurschap om zo makkelijker aan de benodigde punten te komen, en ge- of misbruik van promovendi om de eigen publicatielijsten op te vijzelen.

Wat we nodig hebben, bestuurders, is een nieuwe publieke universiteit, een universiteit die de publieke rol niet reduceert tot economisch gewin; die geen standpunten heeft, maar ruimte geeft aan diversiteit in onderzoek; die het (publieke) debat niet uit de weg gaat, maar bijdraagt aan een verbetering van de methoden en voorwaarden voor (publiek) debat; die onderzoekers niet individualiseert, maar ook ruimte creëert voor gezamenlijkheid. Een universiteit, die ruimte durft te geven aan onderzoek dat dwars staat op de tijdgeest, of irrelevant lijkt, omdat onderzoek soms óók gewoon door nieuwsgierigheid gedreven moet worden. Gewoonweg omdat doorbraken en impact zich lastig laten voorspellen.

Laten we het tij keren, maar daarvoor hebben we ook bestuurders nodig die geen deel zijn van het tij, maar van de kering.

SPANNING

KLIMAAT EN KAPITAAL

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP
jaargang 19, nummer 4, juni 2017

KLIMAAT EN KAPITAAL

Socialisten hebben van nature oog voor de uitbuiting van arbeiders, maar ook de uitbuiting van klimaat verdient onze aandacht.

In dit nummer van *Spanning* staat de gespannen verhouding tussen klimaat en kapitaal centraal.

In het openingsartikel zet Bart Linssen uiteen hoe klimaatverandering precies wordt veroorzaakt, en wat de gevolgen ervan zijn. Met het Verdrag van Parijs wordt weliswaar een belangrijke stap gezet om CO₂-vervuiling terug te dringen, maar zelfs als de twee graden temperatuurverhoging wordt gehaald, zijn de gevolgen voor het klimaat groot.

Onder het kapitalisme is de uitbuiting van milieu vergelijkbaar met de uitbuiting van arbeid, zo betoogt Eduard van Scheltinga. Om dit stelsel te overkomen is agitatie tegen de invloed van kapitaal nodig.

Jelmer Mommers deed voor *De Correspondent* ruim een jaar lang onderzoek naar Shell. Hij vertelt over de strategie van het bedrijf en over de denkwereld van werknemers.

Donald Pols, directeur van Milieudefensie, spreekt met *Spanning* over het belang van een rechtvaardig klimaatbeleid. Uit onderzoek in opdracht van Milieudefensie blijkt dat de lusten en lasten van klimaatbeleid oneerlijk verdeeld zijn, ten nadele van mensen met lage inkomens.

Klimaatverandering en ongelijkheid versterken elkaar onderling, betoogt Remco Bouma. Klimaatverandering raakt de armen namelijk het hardst, terwijl de rijken zich ertegen kunnen beschermen. Omgekeerd kan beleid tegen klimaatverandering de ongelijkheid ook verminderen.

Het Wetenschappelijk Bureau is tegenwoordig ook op Twitter te vinden. Volg ons op: twitter.com/WBSPnl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-Geen Afgeleide Werken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

In zijn tweede bijdrage belicht Bouma een paar spraakmakende initiatieven van directe actie voor het klimaat, van Standing Rock tot Ende Gelände. Kahra Wayland-Larty vertelt over de Switched On London campagne, waarbij Londenaren strijden voor goedkope, duurzame en democratische energie. Zij verbindt deze campagne met de strijd tegen de energiereuzen op andere plaatsen in de wereld.

Willen we de energiesector veranderen dan is volgens filosoof Johan Siebers een combinatie nodig van regelgeving door de overheid, prikkels en erkenning van menselijke motivaties.

Al sinds de oprichting in 1972 houdt de SP zich bezig met acties tegen grote vervuilende bedrijven en strijdt zij met werkers en omwonenden voor een schone leefomgeving. Tijmen Lucie sprak er over met SP-activisten Remi Poppe, Krista van Velzen en Fenna Feenstra.

Een groot deel van de milieubeweging denkt dat aanpassing van het consumentengedrag voldoende is om klimaatverandering tegen te gaan. Niets is minder waar, zo stelt Tweede Kamerlid Sandra Beckerman. Een groene revolutie kan alleen gerealiseerd worden als deze gepaard gaat met een sociale revolutie.

Politicoog Bram Büscher stelt tot slot dat als we echt iets aan klimaatverandering willen doen, dat we dan de bron van het probleem moeten aanpakken: de accumulatie van kapitaal.

INHOUD

3

STOP DE CO₂-VERVUILING EN DE OPWARMING VAN DE AARDE

6

KAPITAAL VERSUS KLIMAAT

10

'SHELL WEET VAN GEVAREN KLIMAATVERANDERING, MAAR WERKT KLIMAATBELEID TEGEN'

12

'KLIMAATBELEID ZAL RECHTVAARDIG ZIJN, OF ZAL NIET ZIJN'

14

KLIMAATVERANDERING VERSTERKT ONGELIJKHEID

17

KLIMAATSTRIJD VANAF DE FRONTLINES

20

ENERGIE-DEMOCRATIE IN LONDEN

21

KUNNEN FOSSIELE ENERGIEBEDRIJVEN VAN BINNENUIT VERANDEREN?

22

GROEN EN SOCIAAL MOETEN ALTIJD SAMENGAAN

25

'NEDERLAND IS EEN VERVUILERSPARADIJS'

28

FUNDAMENTELE SPANNING TUSSEN KLIMAAT EN KAPITAAL

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Bart Linssen

Eduard van Scheltinga

Remco Bouma

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Ron Meyer

Hans van Heijningen

Diederik Olders

Lieke Smits

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Illustratie cover

Len Munnik

STOP DE CO₂-VERVUILING EN DE OPWARMING VAN DE AARDE

Tekst: Bart Linssen Foto: archief ROOD

De aarde warmt op. Wetenschappers begrijpen steeds beter hoe klimaatverandering tot stand komt, en in welke mate dit gebeurt. De gevolgen van milieuvervuiling door de mens worden steeds duidelijker. Het is zonneklaar dat stilzitten geen optie is. Een radicale aanpak is nodig om milieuvervuiling en klimaatverandering tegen te gaan.

In het najaar van 2015 spraken bijna alle landen in de wereld met elkaar af om maatregelen te nemen tegen milieuvervuiling, met als doel de opwarming van de aarde drastisch te remmen. De opwarming moet worden beperkt tot maximaal 2 graden warmer dan voor de industrialisatie. Al tientallen jaren werd er in de VN gesproken over maatregelen, maar nooit eerder lukte het om zo concreet afspraken te maken. ‘Dit klimaat-akkoord is een historische gebeurtenis’, aldus hoogleraar Transitiekunde Jan Rotmans op Twitter. Dat er nu een akkoord is, zegt veel over de schaal van het vervuilingprobleem en de ernst van de gevolgen. Twee jaar na dit unieke akkoord van Parijs (zie kader) is de aarde de eerste graad al voorbij en hoor je veel sceptische geluiden. Gaat het lukken om de opwarming van de aarde te remmen? Alleen met

een radicale verandering van ons economisch systeem kan de voorgenomen afname van milieuvervuiling worden gehaald.

HOE WARMT DE AARDE OP?

In de jaren 1960 en 1970 stelden onderzoekers vast dat de aarde aan het opwarmen is. Sindsdien is er veel onderzoek gedaan naar de oorzaken en effecten rondom dit fenomeen. Inmiddels is met zeer grote zekerheid vastgesteld dat de belangrijkste oorzaak van de opwarming de toename van het broeikas-effect is. Dit werkt als volgt. Dankzij de zon wordt de aarde voorzien van een enorme hoeveelheid straling. Een laag van verschillende gassen (de atmosfeer) houdt een deel van deze straling tegen, en laat een ander deel door. Zonder de atmosfeer zou veel schadelijke straling de aarde onleef-

baar maken. Wanneer een deel van de straling weer wordt teruggekaatst op aarde, bijvoorbeeld door het ijs op de Noordpool, houden de broeikasgassen in de atmosfeer weer veel straling tegen. Zonder deze gassen die een deel van de warmte vasthouden zou het hier een stuk kouder zijn. Broeikasgassen zijn dus van enorm belang voor de leefbaarheid op aarde.

Ten opzichte van een eeuw geleden is de samenstelling van de atmosfeer enorm veranderd. Het belangrijkste en inmiddels beruchtste broeikasgas is koolstofdioxide, oftewel CO₂. Gemeten in dpm (‘deeltjes per miljoen’), is de hoeveelheid CO₂ in de afgelopen 50 jaar toegenomen van ongeveer 310 dpm naar 390 dpm (zie afbeelding pag. 4). Ook andere gassen, met een sterker broeikas-effect maar met een aanzienlijk kleiner volume, vergroten het broeikas-effect van de atmosfeer. Cfk, bekend van de hairspray en koelkasten, is inmiddels verboden om te produceren. Volgens de wetenschappers van het IPCC (zie kader) zijn de concentraties van

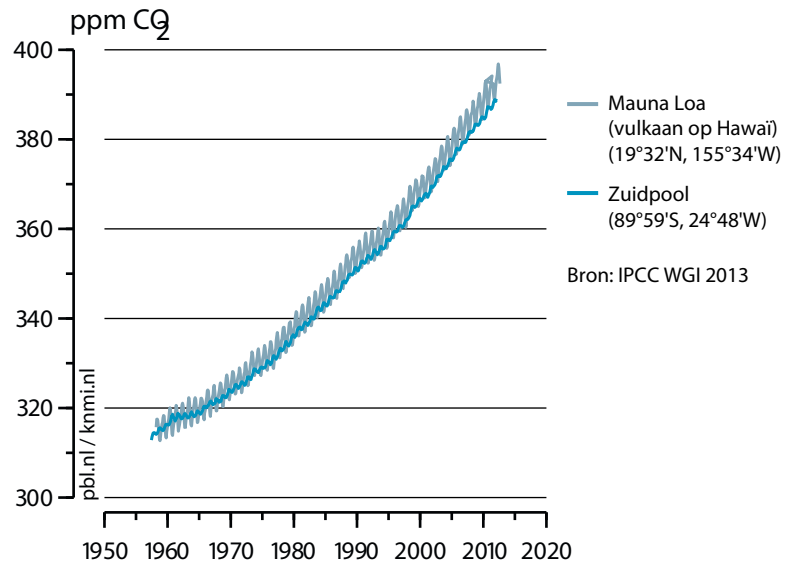
broeikasgassen als CO₂, methaan en lachgas hoger dan gedurende de laatste 800 duizend jaar.

KLIMAAT IS INGEWIKKELD

Op basis van laboratoriumonderzoek en vergelijkingen met atmosferen op andere planeten is er met grote zekerheid vastgesteld dat de toename van CO₂ zorgt voor een versterkt broeikaseffect. Dit betekent niet dat de temperatuur even snel stijgt als de 'dikte' van de broeikasgaslaag. Op aarde zijn er grote reacties op het verhoogde broeikaseffect, die de opwarming voorlopig remmen. Zo nemen oceanen in eerste instantie veel meer extra warmte op. Volgens het IPCC is 90 procent van de extra warmte die de aarde vast heeft gehouden tussen 1971 en 2010 opgenomen door de oceanen. Het oppervlaktewater van de oceanen neemt ook steeds meer CO₂ op, ongeveer 30 procent van het deel dat door de mens is uitgestoten. Dit werkt als een soort rem op de opwarming, maar heeft ook als gevolg dat het bovenste deel van het oceanewater verzuurt. Dit is een belangrijke reden voor het verdwijnen van het Groot Barrièrerif in Australië, met catastrofale gevolgen voor de biodiversiteit.

Op korte termijn zijn er bovendien grote variaties in het weer, die er ook toe leiden dat veel mensen wel eens twifelen aan de voorspellingen over de opwarming van de aarde. Zo is er het fenomeen El Niño (en de tegenhanger La Niña), waarbij de opwarming van de Grote Oceaan leidt tot grote variaties in het weer over de hele wereld. Ook zonneactiviteit zorgt voor aanzienlijke variatie. Tot slot zijn er allerlei onzekere natuurverschijnselen en mogelijke kantelmomenten. Zo kan een grote vulkaanuitbarsting het weer voor meerdere jaren veranderen. Kantelmomenten krijgen steeds meer aandacht van wetenschappers, omdat zij grote historische variaties kunnen verklaren. Een voorbeeld is het smelten van de Noordpool. Omdat ijs een groot deel van het zonlicht terugkaatst, en water juist veel warmte opneemt, is het smelten van de Noordpool een zichzelf versnellend proces. Dat er ook nog grote hoeveelheden methaan vrijkomen bij het smelten van de permafrost (de altijd bevroren grond onder de polen en in

Waargenomen indicatoren van veranderende koolstofcyclus
Kooldioxideconcentratie in atmosfeer

hooggebergten), kan ervoor zorgen dat het broeikaseffect alleen nog maar verder versterkt wordt.

WAT HOUDT HET VERDRAG VAN PARIJS IN?

In Parijs is afgesproken dat er in 2050 sprake moet zijn van een balans tussen de hoeveelheid uitstoot die de natuur kan opnemen en de hoeveelheid die er wordt uitgestoten. Dit zou ertoe moeten leiden dat de temperatuur op aarde niet meer stijgt dan 2 graden, al is het streven 1,5 graad. Om dit voor ontwikkelingslanden mogelijk te maken dragen rijke landen flink bij aan de kosten, namelijk 91 miljard euro per jaar. In Nederland is de SP een van de indieners van de Klimaatwet, waarin onder meer staat dat in 2030 de uitstoot met 45 procent omlaag moet zijn gegaan ten opzichte van 1990.

Aan Parijs gingen al veel grote verdragen vooraf. In 1992 werd in Rio de Janeiro afgesproken dat landen samen zouden gaan werken om de vervuiling door de uitstoot van broeikasgassen te verminderen, met als doel klimaatverandering tegen te gaan. In 1997 werd het Kyoto-protocol aangenomen, waarin werd afgesproken dat een groot aantal landen hun uitstoot zou verminderen. In 2009 werd in Kopenhagen het Kyoto-protocol bevestigd door alle deelnemende landen, zonder dat de afspraken overigens bindend werden verklaard.

WAT ZIJN DE GEVOLGEN?

Ondanks de remmende effecten is de gemiddelde temperatuur op aarde met een volle graad gestegen ten opzichte van de periode voor 1870. De gevolgen zijn nu al merkbaar en zullen alleen maar groter worden. Wel verschillen ze sterk per gebied. In Nederland zijn de gevolgen relatief beperkt. De winter wordt minder koud, de algemene temperatuur hoger, en het weer extremer. Naarmate de gemiddelde temperatuur verder stijgt, worden zomers droger en de andere jaargetijden juist natter. De kans op overstromingen neemt toe. Met projecten als 'Ruimte voor de Rivier' wordt geprobeerd om toekomstige overstromingsrampen te voorkomen. Dit wordt gedaan door de capaciteit van Nederlandse rivieren om hoog water in goede banen te leiden te vergroten. Bij steeds meer grote projecten wordt gekeken of ze bestendig zijn tegen de verwachte klimaatverandering. Rapporten over klimaatverandering tekenen overigens cynisch op dat het in Nederland best wel eens gunstig kan zijn voor het toerisme, omdat het beter weer wordt.

GROTE PROBLEMEN WERELDWIJD

De effecten in andere delen van de wereld zijn aanzienlijk groter, en vaak zeer schadelijk. Op veel plaatsen neemt de kans op woestijnvorming toe (zie afbeelding op pagina 15). Dit geldt voor Spanje, en voor grote delen van Afrika. Ook de vergrote kans op

een slechte oogst als gevolg van minder neerslag kan grote gevolgen hebben voor andere werelddelen. Voedselschaarste kan spanningen in gemeenschappen verder op scherp zetten. Zo zorgden de miljoenen Colombianen die in hun eigen land gevlucht zijn voor geweld, voor ontbossing van vruchtbare gebieden, in een poging voedsel en onderdak zeker te stellen. Ook is het ontstaan van de oorlog in Syrië beter te begrijpen als je weet dat er tussen 2007 en 2010 grote problemen waren met droogte. Verhoogde temperaturen en minder neerslag (10 procent minder dan in 1900) dreven boeren naar de grote steden, die al overbevolkt waren door de gevluchte Irakezen.

SOLIDARITEIT NODIG

De gevolgen van de opwarming van de aarde zijn met name gevaarlijk voor mensen in landen waar het welvaartsniveau al erg laag is. Grote delen van Afrika dreigen te maken te krijgen met verhoging van de temperatuur en een daling van de neerslag. Vergelijkbare veranderingen wachten India en andere delen van Azië. Juist omdat de welvaart hier al zo veel lager is dan in het noorden van de wereld, zal het enorm moeilijk zijn voor deze landen om een goed klimaatbeleid te voeren. Wanneer Europa, Rusland en Noord-Amerika dan ook nog eens relatief gunstige effecten ondervinden van klimaatverandering, wordt het een hele uitdaging om voldoende draagvlak te vinden voor solidariteit met de arme landen in het Zuiden. Om deze reden is het zo belangrijk dat in de afspraken die in Parijs zijn gemaakt, veel aandacht is voor solidariteitsmaatregelen. Er zijn honderden miljarden nodig om de vervuiling van de arme landen omlaag te brengen, die via industrialisatie juist proberen hun welvaartspeil omhoog te brengen. Ook voor het klimaatbeleid in Nederland is meer solidariteit nodig. Onlangs publiceerde Milieudefensie een onderzoek waaruit bleek dat klimaatbeleid vooral ten goede komt aan mensen met een hoog inkomen, terwijl de kosten voor mensen met een laag inkomen relatief hoog zijn. Dit ondermijnt het draagvlak voor klimaatbeleid.

WAT IS HET IPCC?

IPCC staat (in het Nederlands) voor Intergouvernementeel Panel voor Klimaatverandering. Onder de paraplu van de Verenigde Naties houdt deze groep zich al sinds 1988 bezig met onderzoek naar het klimaat. Zij doen dat onderzoek niet zelf, maar kijken juist naar al het wetenschappelijk onderzoek dat over het klimaat wordt gepubliceerd. Ongeveer elke vijf jaar brengen ze een integraal rapport uit. Het IPCC wordt alom gerespecteerd als autoriteit op het gebied van klimaatwetenschap, maar is ook negatief in het nieuws geweest. In 2009 ontstond een rel die als 'Climate Gate' de geschiedenis in zou gaan. Uit later onderzoek van onder meer Associated Press bleek dat er sprake was van 'verbluffende minachting' van klimaatsceptici. Wetenschappers van het IPCC zouden terughoudend zijn geweest bij het delen van data met klimaatsceptici. Tegelijkertijd werden beschuldigingen over het vervalsen van wetenschappelijke data volledig ontkracht.

DE MENS EN DE OPWARMING

Volgens het IPCC staat met meer dan 95 procent zekerheid vast dat de mens de belangrijkste veroorzaker is van de opwarming van de aarde. Het is de mens die door gebruik van fossiele brandstoffen, intensieve veeteelt en ontbossing de atmosfeer vervuult en het broeikas effect aanjaagt. Wereldwijde handel is enorm vervuilend, terwijl juist degenen die de vervuiling veroorzaken de klimaatkosten ontlopen. Het omzetten van bosgebieden in landbouwgrond maakt enorme hoeveelheden CO₂ vrij. Rijstvelden en veeteelt stoten enorme hoeveelheden methaan uit. Een groot deel van al deze vervuiling wordt veroorzaakt door een kleine groep. 90 bedrijven zijn verantwoordelijk voor driekwart van alle uitstoot. En de rijkste 10 procent van de consumenten zorgt voor 49 procent van de CO₂-vervuiling.

Niet iedereen is er echter van overtuigd dat de mens bijdraagt aan klimaatverandering. Zo interviewde Jan Marijnissen in 2013 voor *De Tribune* de geoloog Salomon Kroonenberg, die aangaf dat de uitstoot van CO₂ niet de oorzaak is van de opwarming van de aarde. Meer recent

maakte de filmmaker Marijn Poels een documentaire over de taboesfeer rondom dit onderwerp. Hij ziet grote gevaren in het negeren van dissidente geluiden voor het vinden van de waarheid over de rol van de mens in klimaatverandering.

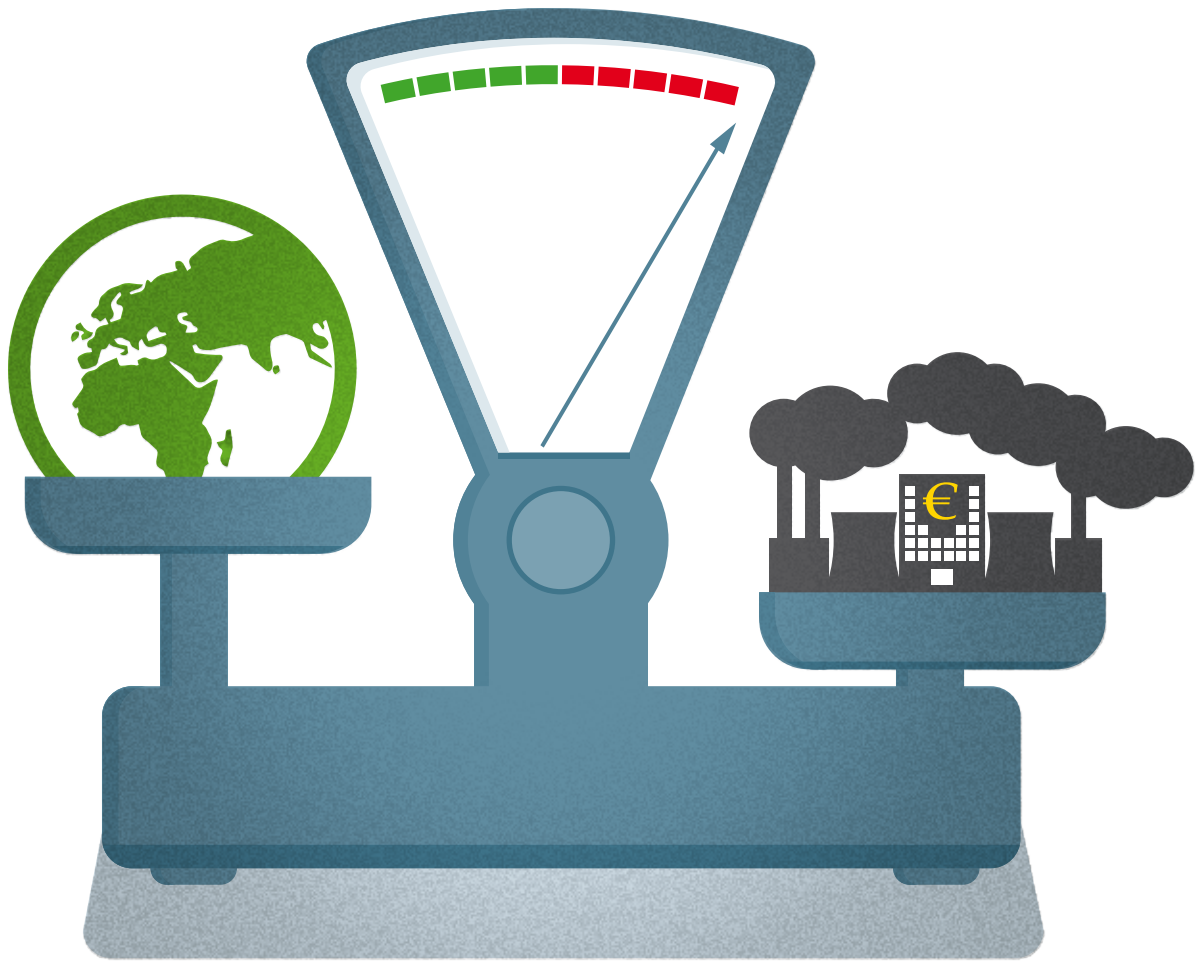
Maar feit is dat alternatieve theorieën, bijvoorbeeld rondom ijstijden en zonneactiviteit (voor zover bewezen) al deel uitmaken van de analyse van het IPCC. Niet voor niets schreef oud-Tweede Kamerlid Paulus Jansen in 2011 in *Spanning* dat klimaatsceptici op onderdelen van hun kritiek gelijk zouden kunnen krijgen. Het ecosysteem op aarde is immers complex en veel aspecten moesten nog verder worden onderzocht. Destijds pleitte de SP voor een *no-regret*-beleid, waarbij maatregelen werden uitgevoerd die sowieso gunstig waren, bijvoorbeeld omdat ze naast minder uitstoot ook de energierekening verlagen. Nu is duidelijk dat veel grotere verandering nodig is.

GEEN TIJD MEER

Recente ontwikkelingen maken die verandering wel moeilijker. De Amerikaanse president Donald Trump kan elk moment laten weten dat de VS zich gaat terugtrekken uit het klimaatverdrag van Parijs, en zal er de komende tijd ook geen extra inspanning voor verrichten. En dus kan het zomaar gebeuren dat de VS wordt toegevoegd aan het korte lijstje landen dat niet meedoet met het akkoord van Parijs. Door een gebrek aan solidariteit met de rest van de wereld en aan verantwoordelijkheidsgevoel voor de vervuiling van de afgelopen decennia wordt de rekening doorgeschoven. Boren op de Noordpool, eerst verboden door president Obama, lijkt toch weer te worden toegestaan onder Trump. De pijpleiding door natuurreservaat Standing Rock is er ondanks felle protesten wel gekomen en het eerste lek is nu al gerapporteerd. Deze ontwikkelingen zijn zorgwekkend, want eigenlijk is er geen tijd meer te verliezen.

Meer lezen over klimaatverandering?

- KNMI (2015) *Klimaatverandering: samenvatting van het vijfde IPCC-assessment*.
- Pier Vellinga (2011) *Hoezo klimaatverandering? Feiten, fabels en open vragen*.

KAPITAAL VERSUS KLIMAAT

Tekst: Eduard van Scheltinga Illustratie: Robert de Klerk

‘Waarom is het toch makkelijker voor ons om het einde van de wereld voor te stellen, dan een kleine wijziging in de economische orde?’ Zo vraagt filosoof Slavoj Žižek zich af. Alle pogingen klimaatverandering tegen te gaan, lopen voortdurend vast op een veto van kapitalistische belangen. Het vergt van ons verbeelding over een betere toekomst, waarin we strijden voor een wereld waarin niet accumulatie van kapitaal, maar mens en milieu centraal staan.

KAPITALISME EN UITBUITING VAN MILIEU

CO₂-vervuiling is de belangrijkste oorzaak van klimaatverandering. ‘Van alle door de mens uitgestoten broeikasgassen levert de stijging van het CO₂-gehalte in de atmosfeer de grootste bijdrage’, schrijven het Planbureau voor de Leefomgeving en het KNMI in de publicatie *Klimaatverandering*. De afgelopen 25 jaar is er door landen weliswaar onderhandeld over het terugdringen van de CO₂-uitstoot, maar zonder succes. De uitstoot is immers sinds 1992 met 57 procent gestegen. We moeten ons daarom niet zozeer richten op de broeikasgassen, maar vooral op het economisch systeem dat de uitstoot van deze gassen veroorzaakt. CO₂-vervuiling is te vergelijken met de uitbuiting van arbeid in de

kapitalistische productiewijze, zoals door Karl Marx beschreven is in *Das Kapital*. Met uitbuiting van arbeid bedoelde hij dat werkers minder betaald krijgen dan hun arbeidsvermogen waard is. Daardoor groeit het kapitaal.

Zoals het kapitalisme met zich meebrengt dat werkers die een bedrijf niet genoeg winst opleveren op straat worden gezet, zo brengt het ook met zich mee dat stoffen die voor een bedrijf niet rendabel zijn worden gedumpt. Het is nog niet eens zo lang geleden dat fabrieken zoveel giftige stoffen in het water loosden dat er op veel plekken niet kon worden gezwommen. Dankzij toenemend maatschappelijk verzet vanaf de jaren 1970 tegen dumping, kwamen er strengere milieuwetten. Daardoor kun

je inmiddels weer in de grachten van een aantal steden zwemmen. Desondanks is er nog steeds sprake van uitbuiting van onze leefomgeving door dumping van onrendabele stoffen. Het voormalige DuPont, tegenwoordig Chemours, vergiftigt al jaren werkers en omwonenden door het lozen van de giftige stoffen C8 en meer recent GenX. Met medeweten van de bedrijfsleiding, blijkt uit onderzoek van *het Algemeen Dagblad*.

Voor CO₂ geldt hetzelfde. Deze stof draagt niet bij aan de winsten van bedrijven en wordt daarom op grote schaal in ons milieu gedumpt, met klimaatverandering tot gevolg. Het klimaatprobleem is daarom niet los te zien van het economisch stelsel dat het veroorzaakt. CO₂-vervuiling op grote schaal is toegestaan en is lucratief. Dat is de kern van het probleem. Het is een dubbele uitbuiting van werkers: zij krijgen én te weinig betaald voor hun arbeid én hun leefomgeving wordt vervuild.

DE ROL VAN INDUSTRIE

Wereldwijd zijn 90 bedrijven verantwoordelijk voor tweederde van de totale CO₂-vervuiling, blijkt uit onderzoek van Richard Heede. Shell staat in dit onderzoek op de vijfde plek in de lijst met de grootste CO₂-vervuilers wereldwijd. Heede berekende voor welke uitstoot fossiele energiebedrijven verantwoordelijk zijn. *De Groene Amsterdammer* onderzocht onlangs de Nederlandse situatie. Daaruit komt naar voren dat de vestigingen van slechts 132 bedrijven een kwart van de Nederlandse CO₂-vervuiling uitstoten. Met Shell als onbetwiste nummer een. Ook blijkt dat de Nederlandse industrie nog net zoveel uitstoot als 10 jaar geleden. Willen we de CO₂-vervuiling daadwerkelijk verminderen, dan moeten we op zijn minst de uitstoot van de grote vervuilers stoppen. Deze bedrijven hebben echter andere belangen.

Hoewel werkers in de 20e eeuw aanzienlijke macht hadden opgebouwd door zich te organiseren, heerst sinds de opkomst van het neoliberalisme in de jaren 1980 het belang van aandeelhouders in beursgenoteerde bedrijven. Daarmee staat winstmaximalisatie centraal.

Naomi Klein beschrijft in *This Changes Everything. Capitalism vs The Climate* hoe je dat in de praktijk van een fossiele reus terugziet. Ze schrijft dat Shell in 2009 aankondigde dat het minder bewezen reserves had dan het bedrijf op dat moment in productie had. Er ontstond vervolgens onrust bij aandeelhouders. Diezelfde dag nog werden de investeringen in wind- en zonne-energie gestopt en de investeringen in schaliegas, diepzee-olie en teerzanden opgeschroefd. Zo lukte het Shell om in dat jaar de bewezen reserves met het equivalent van 3,4 miljoen olievaten te laten groeien. Dat is bijna een verdrievoudiging van de productie in 2009. Net zoals de bewezen oliereserves van het bedrijf toenamen, zo steeg ook de aandelenkoers.

Een oliebedrijf moet bewezen oliereserves hebben om kapitaal van aandeelhouders te krijgen. De grote olie- en gasbedrijven zullen dus continu op zoek moeten naar nieuwe reserves, omdat anders hun waarde daalt. Dat zoeken is op zichzelf weer een investering en daarmee ontstaat de noodzaak voor het oliebedrijf om de gevonden olie- en gasvelden uiteindelijk ook weer te ontginnen. 'Het moet doorhollen om op zijn plek te kunnen blijven', noemt Naomi Klein dit treffend.

Je ziet het ook terug in de uitgaven van fossiele energiebedrijven. Journalist Jelmer Mommers van *De Correspondent* onderzocht de uitgaven van Shell om te achterhalen welk deel het bedrijf uitgeeft aan schone energie. In 2016 besteedde Shell \$200 miljoen aan de ontwikkeling van nieuwe energietechnologieën. Dat is nog geen 1 procent van het totale budget van \$270 miljard. Het is een uitgavenpatroon dat vergelijkbaar is met dat van een andere fossiele reus, ExxonMobil.

Volgens onderzoek van *The Carbon Tracker Initiative* uit 2011 blijkt dat zo'n 80 procent van de koolstof in de grond moet blijven om onder de 2 graden opwarming van de aarde te blijven. Wordt het klimaatakkoord van Parijs gehandhaafd, dan wordt een groot deel van de bewezen olie- en gasreserves in de nabije toekomst waardeloos. Terwijl de totale koolstofvoorraad volgens Naomi Klein maar liefst \$27 biljoen vertegenwoordigt. Ze concludeert daarover: 'De getallen betekenen [...] dat wat we zouden moeten doen – stoppen met graven – precies is wat deze bedrijven zelfs niet kunnen overwegen, omdat ze daarmee de aanzet geven tot hun eigen ondergang.'

Naleven van het klimaatakkoord van Parijs heeft voor fossiele energiebedrijven dus een grote impact. Jan Rotmans voorspelt in de eerder genoemde uitgave van *De Groene Amsterdammer* dan ook een aanstaand 'slachtoffer' in de fossiele industrie en dat het Rotterdamse Botlekgebied een 'mausoleum van de fossiele industrie' zal worden. De rol van de fossiele industrie in de CO₂-vervuiling is groot en fossiele bedrijven zullen niet vanzelf bakzeil halen. Willen we het klimaatprobleem oplossen, dan is agitatie tegen de macht van het kapitaal nodig.

OPIUM VOOR HET VOLK

Op verschillende manieren worden de mechanismen van uitbuiting – ook die van ons milieu – ideologisch verdoezeld. Een voorbeeld is ecologisme, wat Slavoj Žižek in de documentaire *Examined Life* 'het nieuwe opium voor het volk' noemt. Hij stelt dat het een bijna religieus geloof is in een per definitie goede balans van de natuur, die de hoogmoedige en zondige mens zou hebben verstoord met wetenschap en techniek. Ecologen stellen het 'in harmonie met de natuur leven' als ideaal. Je hebt daarbij de individuele keuze, en moet die natuurlijk ook maken, om niet te vervuilen. Als iedereen deze keuze maakt, dan verandert de wereld vanzelf. Bedrijven spelen hierop in door hun producten als duurzaam aan te prijzen. Zo helpen zij je met een leven in harmonie met de natuur. Je hoeft alleen maar hun producten te kopen.

Maar de natuur is niet per definitie goed en er is geen vaststaande balans. De natuur is continu in beweging en kan voor catastrofes zorgen. Denk maar aan ziektes en natuurrampen. En met een individuele, ethische keuze veranderen de 90 grootste vervuilers echt niet zomaar. Ecologisme is een ideologische afleiding van de ongelijke machtsverhoudingen tussen klassen. Het zorgt ervoor dat grote vervuilers hun gang kunnen gaan.

Een ander voorbeeld is CO₂-compensatie. Je hebt vast weleens bij het boeken van een reis de optie zien staan om de CO₂-uitstoot van je reis te compenseren. De compensatie gebeurt volgens Naomi Klein in veel gevallen niet door hier nieuwe bossen aan te planten, maar door bestaande bossen aan de andere kant van de wereld aan te merken als compensatiebos. De inheemse bevolking wordt dan uit haar leefgebied verdreven en vervolgens komt er een hek omheen. Zo wordt onder het mom van duurzaamheid land onteigend en gaat de CO₂-vervuiling gewoon door.

CO₂-compensatie is een onderdeel van het CO₂-handelssysteem dat onder andere door kapitalisme-vriendelijke milieuorganisaties werd gesteund. Het idee daarbij is dat een markt voor vervuiling bedrijven zou aansporen om minder CO₂ uit te stoten. Met hun omvangrijke lobby hebben fossiele energiebedrijven het stelsel naar hun hand kunnen zetten. Tussen 2005 en 2010 werd de markt voor emissierechten door de Wereldbank geschat op zo'n \$500 miljard, aldus Naomi Klein. Uit onderzoek uit 2016 van CE Delft blijkt dat vervuilende bedrijven aan de Europese variant van het handelssysteem (ETS) miljarden hebben verdiend. Ondertussen verandert er niets aan de CO₂-vervuiling.

Marx schreef: 'Mensen oproepen om de illusies over hun situatie op te geven, is hen oproepen om de situatie op te geven die illusies nodig heeft.' Klimaatproblemen zijn lang genoeg overgelaten aan de illusies van individuele, ethische keuzes en marktmechanismen. We hebben de economische oorzaken van vervuiling te veranderen.

OBSTRUCTIE DOOR KAPITAAL

Het is niet alleen dat de fossiele industrie op dezelfde voet doorgaat, er is ook sprake van obstructie van klimaatbeleid. Fossiele brandstofbedrijven verwierven bijvoorbeeld dominante posities in belangrijke belangenorganisaties voor hernieuwbare energie. Ze lieten deze organisaties vervolgens zeggen dat gas een minder vervuilende brandstof is. Op deze manier werden de energiedoelen beïnvloed die de EU voor 2030 stelde. Een insider verwoordde het in *The Guardian* (2015) als volgt: 'Als je ze niet kunt verslaan, voeg je dan bij hen. En als je er onderdeel van bent, verdraag ze dan zo dat je kunt overleven in de markt.'

Landen vertragen ook onderling elkaars klimaatbeleid. Naomi Klein haalt een tegelijkertijd inspirerend en wrang voorbeeld aan uit Canada. In Ontario, een provincie in Canada, beschrijft ze een tanende industrie die lange tijd vooral bestond uit drie grote Amerikaanse autofabrikanten. Om de lokale industrie nieuw, groen leven in te blazen, werd een ambitieus energieprogramma opgetuigd. Energiebedrijven konden hoge, gegarandeerde inkooprijzen krijgen, op voorwaarde dat ze gebruik maakten van lokale producten en arbeidsvermogen. Met succes. Door beleid van de provincie werd vooruitgang afgedwongen en dat leverde veel banen op. In 2012 was Ontario de grootste producent van zonne-energie in Canada en in 2014 waren er naar schatting al 31.000 banen gecreëerd. Totdat Japan en de Europese Unie het programma aanklaagden bij de Wereldhandelsorganisatie. Deze sprak zich uit tegen Canada. De eis voor het gebruik van lokale producten zou onrechtmatig zijn, want discriminerend voor producten die ergens anders zijn gemaakt. Daarmee verdween de eis, waardoor de inves-

teringen terugliepen. Bestaande fabrieken sloten en er werden geen nieuwe geopend.

Waar landen via de Wereldhandelsorganisatie elkaar kunnen aanklagen, stellen investeerdersrechtenverdragen, zoals TTIP en CETA, grote bedrijven in staat om landen voor de rechter te slepen. Onderdeel van deze verdragen is namelijk ISDS. Dat werkt als volgt. Stel dat we democratisch besluiten dat Shell en ExxonMobil geen gas meer uit de Groninger gasbel mogen halen. Dan kunnen zij op grond van ISDS de winst die ze daardoor in de toekomst niet maken, verhalen op de samenleving. Zo worden democratische besluiten wel erg duur.

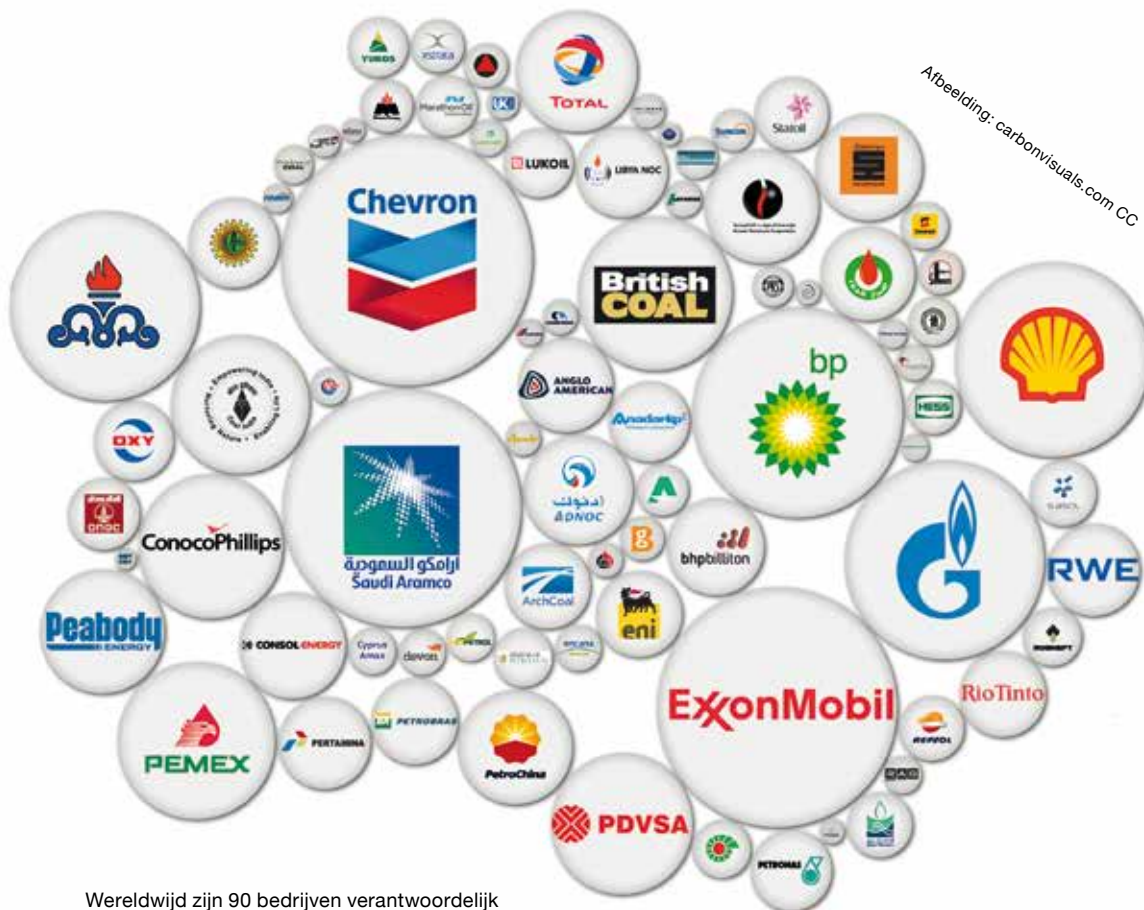
Met het verdedigen van de rechten van investeerders wordt de vrijheid van kapitaal gegarandeerd in plaats van het belang van ons allemaal. Met deze voorbeelden wordt de rol van kapitaal versterkt, terwijl democratisch handelen om klimaatproblemen op te lossen wordt beperkt.

VOORUITGANG DOOR AGITATIE TEGEN KAPITAAL

CO₂-vervuiling is in de fossiele industrie onderdeel van een goed rendement op kapitaal. Tegelijkertijd is het een dubbele uitbuiting van werkers. Ze krijgen minder loon dan hun arbeidsvermogen waard is en hun leefomgeving wordt vervuild met klimaatverandering tot gevolg. Willen we het klimaatprobleem aanpakken, dan moeten we de invloed van kapitaal ter discussie stellen.

Voor een andere economie zijn namelijk andere investeringen nodig. Met democratische invloed op kapitaal kunnen we die besluiten nemen. Op weg daarnaartoe stelt de SP voor om een Nationale Investeringsbank op te richten. Verder helpt het SP-voorstel voor een werkersvergadering in grote bedrijven met dezelfde invloed als de aandeelhoudersvergadering, om andere investeringen mogelijk te maken.

Maar nu al kunnen we een groene industriepolitiek voeren. Er is namelijk veel werk te doen. We moeten alleen nog besluiten dat het werk is. Huizen verduurzamen, het

Wereldwijd zijn 90 bedrijven verantwoordelijk voor tweederde van de totale CO₂-vervuiling.

bouwen van zonnepanelen, windmolens en accu's. Met een groene industriepolitiek zorgen we voor werk en welvaart, voordat de fossiele industrie verdwijnt. Een Nederlandse werker heeft er immers niets aan als de kolencentrale waar hij werkt sluit en daar een baan in een Chinese zonnepanelenfabriek voor terugkomt.

De vooruitgang hoeft niet ver weg te zijn. Iedereen in staat stellen om zonnepanelen op het dak te hebben, betekent bijvoorbeeld onmiddellijk een lagere energierekening. De organisatie Natuur & Milieu rekende uit dat er op Nederlandse daken nog plek is voor 145 miljoen zonnepanelen. Ze stelt dat met zonnepanelen de energierekeningen van huishoudens met in totaal zo'n €6 miljard kunnen worden vermindert. Door huurders van onderop te organiseren om woningcorporaties zonnepanelen te laten plaatsen,

dwingen we schone energie en een lagere energierekening af.

In Hamburg is succesvol van onderop georganiseerd om het kapitalisme uit de energiesector te krijgen. Per referendum is afgedwongen dat de gemeente de energieopwekking in handen neemt. *Rekommunalisierung* noemen ze dat. Ook Switched On London organiseert mensen om een gemeentelijk energiebedrijf af te dwingen. Ze eist daarbij schone en goedkopere energie om tegelijkertijd vervuiling en armoede te stoppen. Het klimaatprobleem oplossen leidt zo tot een vooruitgang van onze samenleving.

Bronnen:

- CE Delft (2016) *Calculation of additional profits of sectors and firms from the EU ETS 2008-2015* sp.nl/Z3w
- *De Groene Amsterdammer* (2017) 'Gokken met de wereld' sp.nl/Z3i
- Richard Heede (2013) 'Tracing anthropogenic carbon dioxide and methane emissions to fossil fuel and cement producers, 1854-2010'. In: *Climate Change* sp.nl/Z35
- Naomi Klein (2014) *This Changes Everything. Capitalism vs. The Climate.*
- PBL en KNMI (2015) *Klimaatverandering*
- *The Guardian* (2015) 'Fossil fuel firms accused of renewable lobby takeover to push gas' sp.nl/Z3S

JELMER MOMMERS

'SHELL WEET VAN GEVAREN KLIMAATVERANDERING, MAAR WERKT KLIMAATBELEID TEGEN'

Tekst: Tijmen Lucie

Begin jaren negentig informeerde Shell mensen wereldwijd over de gevaren van klimaatverandering. Tegelijkertijd lobbyde het bedrijf actief tegen 'onverstandig' klimaatbeleid. Spanning sprak met journalist Jelmer Mommers die voor De Correspondent langdurig onderzoek deed naar Shell en vroeg hem naar zijn bevindingen.

› **Ruim een jaar geleden ben je begonnen met een langlopend onderzoek naar Shell. Wat was daar de aanleiding voor en hoe heb je het aangepakt?**

'Ik was erg benieuwd hoe de macht van een bedrijf als Shell precies werkt. Wat kan het wel en wat niet? In hoeverre is Shell in staat om het systeem waar het zelf deel van uitmaakt te veranderen?

Om antwoorden te krijgen op mijn vragen heb ik een oproep gedaan aan Shell-medewerkers om te gaan praten. Anoniem konden ze mij vertellen hoe zij omgaan met de kritiek op Shell, wat zij zelf van hun bedrijf vinden, wat zij willen en wat hun mogelijkheden zijn. Shell heeft het onderzoek op geen enkele manier tegengewerkt. Wel bekoelde de relatie toen ik stukken ging publiceren die het bedrijf niet leuk vond. Vanaf dat moment probeerde de pr-afdeling me het idee te geven dat ik hun standpunt 'verkeerd begrepen' had, dat ik informatie had gemist.'

› **Welke inzichten hebben Shell-medewerkers jou gegeven?**

'Zij vinden dezelfde kwesties moeilijk als ieder ander en hebben geen andere moraal dan mensen die kritiek op hen leveren. Ze delen dezelfde ideeën over wat er moet gebeuren. Ze

nemen vaak ook het klimaatprobleem serieus. Alleen hebben zij zich met behulp van Shell een verhaal eigen gemaakt over welke dingen wel of niet veranderd kunnen worden in de wereld en over wat wel of niet hun verantwoordelijkheid is. Je kunt zeggen dat cognitieve dissonantie een symptoom is van werken bij Shell. Je gaat vanzelf argumenten gebruiken die rechtvaardigen wat je doet, omdat je anders je gedrag zou moeten aanpassen. Dat kan niet, want je hebt een baan en een hypotheek.'

› **Kun je een voorbeeld geven van een standaardargument dat door Shell-medewerkers wordt gebruikt?**

'Een interessant argument dat ik hoorde van een medewerker is dat de markt alles bepaalt. Iedereen wil een auto, daarom groeit de energievraag en daaraan voldoet Shell. Shell zelf is eigenlijk machteloos. Bovendien wordt het bedrijf bestuurd door aandeelhouders die zoveel mogelijk winst willen maken. Daarnaast is Shell ook nog eens een olie- en gasbedrijf, dus waarom zou het zich met duurzame energie bezighouden. Als er iets moet veranderen, dan moet de overheid daarvoor zorgen. Dat is het standaardargument. Maar in de praktijk zie je andere dingen gebeuren. Want als overheden inderdaad iets willen veranderen, zijn veel voorgenomen maatregelen ineens 'onverstandig'. Bijvoorbeeld omdat ze die heilige marktwerking 'verstoren'. Er is een extreem geloof in de eigen intelligentie en in de rationaliteit van de markt. Als je volledig binnen het systeem zit en je aannames niet uitdaagt, dan hoef je nooit ingewikkelde argumenten te verzinnen om je gedrag te rechtvaardigen. Dan ben je normaal.'

› **Uit jouw onderzoek is naar voren gekomen dat Shell al dertig jaar op de hoogte is van de gevaren van klimaatverandering en dat Shell het publiek**

daar in de jaren negentig ook voor gewaarschuwd heeft middels de klimaatfilm Climate of Concern uit 1991 die door jou boven tafel is gehaald. Hoe verklaar je deze strategie?

'Shell is een verantwoordelijk bedrijf in de zin dat het altijd een rol wil spelen in het publieke debat. Enerzijds om goodwill te kweken, anderzijds door verantwoordelijkheid te nemen naar het publiek toe. Deze specifieke film is gemaakt door mensen die vonden dat de film-unit een rol kon spelen in het veranderen van de samenleving. Zij waren activistisch. Het was ook de tijd waarin klimaatverandering op de politieke agenda kwam te staan. Later werd het voor de fossiele industrie steeds duidelijker wat het voor haar bedrijfsvoering zou betekenen als het klimaatprobleem echt zou worden aangepakt. Veel fossiele bedrijven zijn toen op hun schreden teruggekeerd. In de VS is in de jaren negentig onder aanvoering van ExxonMobil een heel heftige lobby gevoerd tegen de klimaatwetenschap. Dat is een bewuste poging geweest om het eerste klimaatakkoord van Kyoto (1997) zwak te maken, zodat er niet te veel winst hoefde te worden ingeleverd. De argumenten die toen zijn gefabriceerd, kom je nog steeds tegen.'

› **Heeft Shell ooit een overgang naar duurzame energie overwogen?**

'Ja, eind jaren negentig werd de bedrijfstak Shell International Renewables opgezet. Maar dat werd om verschillende redenen geen succes. Sommige concurrenten waren beter, duurzame energie bleek veel minder winstgevend dan olie en gas en het was nog te vroeg. De vraag naar zonnepanelen was bijvoorbeeld nog beperkt. Daarbij was Shell in 2004 in de problemen gekomen met het reserveschandaal. Het bedrijf bleek meer energiereserves in de boeken te

hebben staan dan het daadwerkelijk had. Daarna kwam er heel veel druk van aandeelhouders om de boel op orde te krijgen. Toen heeft Shell weer prioriteit gegeven aan olie en gas en veel duurzame projecten afgestoten.'

› **Hoe komt het nu dat Shell enerzijds weet heeft van de gevaren van klimaatverandering, maar anderzijds klimaatbeleid actief tegenwerkt?**

'Ieder bedrijf, dus ook Shell, wil op de hoogte zijn van de ontwikkelingen in de samenleving of de wetenschap, die mogelijk een bedreiging vormen voor het eigen werk of implicaties kunnen hebben voor wat je in de toekomst gaat doen. Je kunt met zekerheid stellen dat de top van het bedrijf wist van de gevaren van klimaatverandering, maar desondanks lobbyde Shell tegen klimaatbeleid. Dat gebeurde aanvankelijk vooral in de VS. Daar besloten de fossiele energiebedrijven, waaronder Shell Oil, gezamenlijk alles op alles te zetten om te voorkomen dat het klimaatprobleem hun bedrijf zou beschadigen.

In Europa werkt de lobby van Shell veel subtieler. Daar heeft het bedrijf nooit het klimaatprobleem ontkend en gaat het tot op zekere hoogte mee in de aannames van de politiek over de aanpak van klimaatverandering. Maar dan wel binnen de grenzen die Shell stelt. De aanpak van kolen is prima, want deze zijn het meest vervuilend, maar de aanpak van olie en gas is volgens Shell niet verstandig. Meteen in het eerste document van het bedrijf over klimaatverandering staat al welke prikkels de markt te veel zouden beperken in haar functioneren. Daar geloven ze ook heilig in. Als iemand

iets doet wat daarmee in tegenspraak is, zullen ze alles doen om diegene te bekritisieren.

› **Kun je uitleggen hoe de lobby van Shell tegen klimaatbeleid werkt?**

'Op verschillende manieren. Een van de belangrijkste is vasthouden aan dogma's over hoe de markt moet functioneren. Dit verhaal de hele tijd herhalen is een belangrijke factor in het wel of niet mogelijk maken van overheidsingrijpen. Als jij als bedrijf van mening bent dat er een natuurlijke markt is die nu eenmaal zo werkt en die moet worden beschermd en de politiek is het met jou eens, dan zit je redelijk veilig.

Ook is Shell lid van brancheverenigingen die bepaalde belangen verdedigen. Zo heb je de branchevereniging van de chemische industrie die zowel op nationaal als op Europees niveau

stevig lobbyt tegen allerlei maatregelen die de kosten van producten zouden kunnen opvoeren, zoals een CO₂-belasting. Zij stelt dat concurrenten in China deze kosten ook niet hebben, dus als deze maatregelen doorgaan dan zullen er banen verdwijnen. Voor dat soort argumenten zijn politici erg gevoelig.'

› **Doet Shell ook aan wetenschapsbeïnvloeding?**

'Er is pas een onderzoek verschenen naar de relaties tussen de Erasmus Universiteit en de fossiele industrie. Daaruit blijkt dat de universiteit tot op het hoogste niveau een overeenkomst heeft gesloten met Shell over wat de doelen moeten zijn van het onderwijs. Daarin wordt afgesproken dat Shell inspraak krijgt in het curriculum van bepaalde studies. Dat wijst er dus op dat Shell invloed heeft op de ideeën die studenten aangereikt krijgen tijdens hun studie.'

› **Conclusie?**

'Ik denk dat het heel belangrijk is om te problematiseren dat een bedrijf dat al dertig jaar kennis heeft van een probleem, nog steeds investeringsbeslissingen neemt die dat probleem erger maken. En ze hebben mooie verhalen over hoe innovatief ze zijn, maar die maken ze helemaal niet waar. Ze hebben wel geïnnoveerd, maar dat heeft niet geleid tot een techniek of strategie die het energiesysteem transformeert. En dat is wel nodig.'

Foto: Bas Losekoot / De Correspondent©

Jelmer Mommers (1987) is sinds mei 2015 correspondent Klimaat & Energie bij decorrespondent.nl. Hij werkte eerder als onderzoeker voor De Groene Amsterdammer, platform Investico en De Gids.

DONALD POLS

'KLIMAATBELEID ZAL RECHTVAARDIG ZIJN, OF ZAL NIET ZIJN'

Tekst: Bart Linssen Foto: Milieudefensie / Marten van Dijk©

Onlangs publiceerde Milieudefensie een rapport over de kosten en baten van het klimaatbeleid. Hieruit blijkt duidelijk dat het huidige klimaatbeleid wordt gevoerd over de hoofden van de burgers heen, zonder veel oog voor hun belang. De manier waarop momenteel aan een duurzame economie wordt gewerkt, vergroot bestaande onrechtvaardige verhoudingen. Dit ondermijnt het draagvlak en dus de kans van slagen. Alleen als je mensen centraal stelt en actief rechtvaardigheid nastreeft, kan klimaatbeleid succesvol worden. Spanning sprak met Donald Pols, directeur van Milieudefensie.

› **Waarom besloot Milieudefensie opdracht te geven voor een onderzoek naar de rechtvaardigheid en de inkomenseffecten van het klimaatbeleid?**

'Klimaatverandering en klimaatbeleid hebben grote impact op sociaaleconomische verhoudingen, en op het dagelijks leven van burgers. Het is voor Milieudefensie dan ook volkomen logisch dat het rechtvaardigheid als een van de kerndoelen heeft. Toch zijn de verbanden voor lang niet iedereen even duidelijk, en daardoor dreigen fouten uit het verleden te worden herhaald. Funest voor de kans van slagen, maar ook voor de positie van ongelooflijk veel mensen.'

› **Wat is het gevaar van klimaatbeleid dat geen oog heeft voor gewone mensen?**

'Hoe het klimaatbeleid ingrijpt in het dagelijks leven van burgers is momenteel amper deel van de discussie. Te vaak gaat het over percentages en gehalten die moeten worden teruggedrongen, rapporten en doelstellingen, en effecten op macro-economische schaal. Maar wat betekenen maatregelen voor iemand met een klein inkomen, in een al wat oudere woning met een ongunstig energie-label? Die geen volle spaarrekening heeft en niet even flink kan investeren in isolatie en nieuwe installaties, of een schonere auto? Die in de winkel op de kleintjes moet letten, maar het aan alle kanten ingewreven krijgt dat het kopen van goedkoop vlees of goedkope zuivel eigenlijk slecht is? En als jouw 'grijze' (milieuvervuilende, red.) baan bij Hoogovens misschien

verdwijnt, wat kun je dan met de belofte dat de vergroening nieuwe hightech banen oplevert in innovatieve sectoren?'

› **Hoe pakt het klimaatbeleid voor hen uit?**

'Voor teveel mensen heeft het huidige klimaatbeleid meer weg van een extra probleem dan van een oplossing. De belangrijkste veroorzaker van de huidige klimaatverandering en de slechte luchtkwaliteit is vervuiling door het bedrijfsleven. Denk aan CO₂ door kolencentrales, uitstoot van fijnstof door de bio-industrie en commercieel verkeer. Toch wordt de rekening hiervoor vooral bij de burgers gelegd, en niet bij het bedrijfsleven. Burgers zijn een groter deel van hun inkomen kwijt dan bedrijven. Ook deze onrechtvaardigheid ondermijnt het draagvlak voor het huidige klimaatbeleid. De burger denkt terecht: een ander maakt de zoi, maar ik mag er voor opdraaien. Er gaat dus iets fundamenteel mis. De politiek organiseert momenteel de weerstand tegen haar eigen plannen, en dit ondermijnt de kans van slagen om tot een wezenlijke verandering te komen.'

› **Waarom wordt er zo weinig gesproken over wie het klimaatbeleid moet betalen?**

'Wie de rekening moet betalen blijft buiten beeld zolang de discussies over het klimaatbeleid blijven hangen in abstracties. Het debat moet relevant worden gemaakt voor de bevolking. Iedereen moet mee kunnen doen, niemand moet gedwongen aan de

kant komen te staan. Dit betekent dat de milieubeweging en progressieve partijen ook kritischer moeten kijken naar hun eigen goedklinkende slogans. Het vervangen van grijze banen door groene banen klinkt ideaal, maar de praktische uitwerking van het huidige beleid is dat we technologie importeren, en werkgelegenheid exporteren. De nieuwe banen komen meestal niet bij de verliezers van de oude banen terecht. Als iemand een baan in een kolencentrale in de Eemshaven verliest, en er komt een baan in een zonnepanelenfabriek in China voor terug, hoe ga je de Nederlandse arbeider dan vertellen dat dit goed is? Kan je dan nog enthousiasme voor dit 'groene' beleid verwachten? Daarom moet het beleid zo worden vormgegeven dat er nieuwe banen in Nederland terechtkomen.'

› **Welke concrete maatregelen stelt Milieudefensie voor?**

'Stimuleer de ontwikkeling van een eigen windmolen- en zonnepanelenindustrie en jaag isolatie van huizen aan door niet fabrikanten maar afnemers te subsidiëren. In het energieakkoord voor duurzame groei staan mooie ambities, maar tot nu toe is het hierbij gebleven. Helaas laten alle partijen in de Kamer het vooralsnog na om fel aan te dringen op realisering ervan, terwijl op het vlak van duurzame energie misschien wel de belangrijkste slagen te maken zijn.'

› **Zijn er nog meer manieren waarop klimaatbeleid welvaartsverschillen vergroot?**

'De burger draagt ook meer dan bedrijven bij aan het voorkomen van nieuwe schade. De burger betaalt via de belasting immers subsidies aan vervuilende bedrijven, zodat preventieve maatregelen niet te veel ten koste gaan van hun winstmarges. Van de klimaatsubsidies gaat het overgrote deel naar bedrijven. Van het restant profiteren vooral mensen met een hoger inkomen. Mensen met een

Donald Pols houdt zich al jaren bezig met milieu en klimaat. Voorheen werkte hij bij het Wereld Natuur Fonds, en bij energie-onderzoeksinstituut ECN. Sinds december 2015 is hij directeur van Milieudefensie, waarvoor hij ook al tussen 2004 en 2007 werkzaam was.

wordt er meer geconsumeerd. In meer egalitaire samenlevingen wordt onnodige consumptie (en dus vervuiling) minder gestimuleerd.'

kleine portemonnee draaien bijvoorbeeld op voor subsidies voor 'groene' SUV's en zonnepanelen op villa's. Er vloeit amper iets in de richting van mensen die al blij zijn als ze een huurhuis of een tweedehands auto kunnen betalen.'

› **Hoe groot is het verschil in bijdrage tussen arm en rijk?**

'Mensen met een laag salaris, klein pensioen of een uitkering zijn momenteel 5,1 procent van hun inkomen kwijt aan kosten om de klimaatverandering op te vangen, terwijl de mensen met de hoogste inkomens slechts 1,5 procent van hun inkomen bijdragen. Bij voortzetting van het huidige beleid zullen in 2050 de rijkste Nederlanders 5,7 procent van hun inkomen kwijt zijn aan klimaatbeleid, en de minst draagkrachtigen maar liefst 17,1 procent. Deze verhoudingen zijn onhoudbaar en funest voor de steun onder de bevolking voor het klimaatbeleid.'

› **Hoe pakken subsidies voor groene maatregelen uit?**

'De verdeling van subsidies onder burgers moet op de schop, want hier zijn het eveneens de huishoudens die het meeste consumeren, en dus zwaarder op het klimaat drukken, die het meeste profiteren. Maar liefst 80 procent gaat naar rijkere huishoudens, terwijl armere huishoudens de overige 20 procent mogen verdelen. Mensen met een laag inkomen die minder consumeren, maken amper kans op klimaatsubsidies, terwijl zij dus al een veel groter deel van hun inkomen moeten afstaan om die subsidies mogelijk te maken. Klimaatbeleid dat de rijken rijker maakt ten

coste van de armen, is gedoemd te mislukken.'

› **Waarom richt Milieudefensie zich zo nadrukkelijk op de rechtvaardigheid van klimaatbeleid?**

'Dat rechtvaardigheid nadrukkelijk een kerndoel is van Milieudefensie is niet alleen uit empathie met burgers, of omdat het draagvlak anders te klein blijft, maar ook omdat ongelijke verdeling van macht en middelen een belangrijke aanjager van het klimaatprobleem is. Want dat klimaatverandering ongelijkheid veroorzaakt en versterkt, dat begrijpen inmiddels veel mensen, maar dat het andersom ook geldt, daar is men zich veel minder van bewust. Ongelijkheid binnen samenlevingen, maar ook tussen werelddelen, is een veroorzaker van instabiliteit. Ongelijkheid is een zichzelf versterkend fenomeen, en zorgt voor een concentratie van macht bij een elite die de belangen van de meeste burgers, en het algemeen belang, ondergeschikt maakt aan het eigenbelang. Grondstoffen en arbeid worden steeds meer aangewend om die zelfverrijking te dienen, en steeds minder ten bate van het algemeen belang. Bovendien neigt zo'n elite er altijd naar de winsten te privatiseren, en verliezen te socialiseren, en dat geldt ook voor de baten en lasten van milieuvuiling, waardoor de vervuiler niet gestimuleerd wordt minder te vervuilen. Maar ongelijkheid jaagt ook de consumptiebehoefte aan, omdat in samenlevingen met grotere ongelijkheid status belangrijker is. Een grotere auto, een groter huis, nieuwe kleren en de nieuwste smartphone verlenen je meer aanzien in zo'n maatschappij, en daarom

› **Geldt dit ook voor ongelijkheid tussen landen?**

'Ongelijkheid op wereldschaal is ook een blokkade voor de aanpak van klimaatproblemen. Ongelijkheid weerhoudt mensen ervan zich verbonden te voelen, zich gezamenlijk verantwoordelijk te voelen voor een gedeelde toekomst. En rijke landen kunnen arme landen natuurlijk nooit op geloofwaardige wijze stimuleren om mee te doen met een aanpak van klimaatproblemen als het beleid de rijke landen rijker maakt en de arme landen armer.'

› **Hoe gaan we er voor zorgen dat klimaatbeleid toch succesvol wordt?**

'Klimaatbeleid zal, thuis en wereldwijd, alleen kansrijk zijn als het wordt gedragen door de bevolking. Voorwaarde is een eerlijke omslag die als oplossing ervaren wordt en waar de burger deel van uitmaakt – niet als het zoveelste probleem dat door politiek en bedrijfsleven op het bordje van de mensen wordt geschoven, of door rijke landen op het bordje van arme landen. De beste manier om rechtvaardigheid af te dwingen, is het organiseren en stimuleren van betrokkenheid van onderop. Zoek nieuwe vormen om tot democratische legitimatie te komen. Laat mensen meepraten zodra het om hun leefomgeving gaat, om hun gezondheid en de toekomst van hun kinderen. Jaag samenwerking aan tussen milieubeweging, vakbonden en andere maatschappelijke organisaties, en zoek vooral de bevolking op. Zij zullen de dragers zijn van de eerlijke transitie.'

Het hele rapport van CE Delft in opdracht van Milieudefensie lees je hier sp.nl/Z3J

KLIMAATVERANDERING VERSTERKT ONGELIJKHEID

Tekst: Remco Bouma

Klimaatverandering versterkt de ongelijkheid, en vice versa. Tot zover het slechte nieuws. Dit verband biedt namelijk ook perspectief ze samen aan te pakken.

Stel, je zou alle mensen in de wereld op een rijtje zetten, van arm naar rijk. Daarna vraag je iedereen een nieuwe rij te vormen, van het meest gevoelig voor de gevolgen van klimaatverandering tot het minst gevoelig. De rangschikking zou bijna dezelfde zijn. ‘Elk land zal getroffen worden door klimaatverandering,’ schreef de Wereldbank in 2013. ‘Maar de impact daarvan zal veel zwaarder zijn in de armste regio’s van de wereld.’ De reden is simpel. Voor bescherming tegen klimaatverandering heb je geld nodig. Voor CO₂-uitstoot ook. De diepe onrechtvaardigheid is dus dat de meest kwetsbare gebieden bijna niet aan klimaatverandering hebben bijgedragen. ‘Het zijn de armste mensen in de wereld die het hardst getroffen zullen worden – en dat is inclusief arme mensen in rijke landen.’

In de documentaire *Samuel in the Clouds* zien we de inheemse Boliviaan Samuel nog elke dag naar de skilift klimmen die hij ooit bediende, maar die sinds 2009 buiten werking is. De 18.000 jaar oude gletsjer is weggesmolten. In een permanente ontkenning-fase loopt Samuel elke dag de kale rotsen op. In zijn korte leven heeft hij alle sneeuw zien wegsmelten – en met de sneeuw de cultuur van zijn volk, die zijn zingeving eraan ontleent.

Duizenden kilometers noordelijker, in New York, viel tijdens de orkaan Sandy in heel Manhattan de stroom uit, liepen de straten onder en werden ziekenhuizen geëvacueerd. Een foto van de verduisterde skyline ging de wereld over: alleen het gebouw van Goldman Sachs was verlicht. Het draaide op een eigen noodgagegraat,

terwijl het zich met talloze zandzakken droog hield. ‘Een middelvinger naar New York,’ twitterde iemand over het verlichte gebouw van de investeringsbank, die tijdens de kredietcrisis nog was gered met publiek geld.

Carbon Inequality – CO₂-ongelijkheid – noemt Oxfam dit mechanisme in een gelijknamig rapport. De rijkste tien procent van de wereldbevolking stoot ongeveer de helft van alle CO₂ op aarde uit, de armste helft van de wereldbevolking samen ongeveer tien procent. Bij de rijkste 1 procent is het nog extremer: iemand uit die groep produceert ongeveer 175 keer meer CO₂ dan iemand uit de armste 10 procent. Dat betekent dat een persoon uit die groep in honderd dagen dezelfde opwarming veroorzaakt als iemand uit de armste helft in een heel leven.

De economische ongelijkheid geeft net zo’n verdeling, maar dan nog iets extremer. De rijkste 1 procent van de wereldbevolking verdient meer dan de armste 50 procent. Vermogen is nog ongelijker verdeeld. Eén procent van de wereldbevolking bezit meer dan de overige 99 procent. Het verband tussen economische ongelijkheid en CO₂-ongelijkheid gaat ook op binnen landen. De economisch meest ongelijke landen hebben ook de meest ongelijk verdeelde CO₂-uitstoot.

UITBUITING MENS EN MILIEU GAAN SAMEN

Er is een oorzakelijk verband tussen goedkope arbeid en stijgende CO₂-emissies, schrijft onderzoeker en activiste Naomi Klein in haar boek *This Changes Everything*. Beide verklaart ze uit de concurrentie om zo laag mogelijke productiekosten. Arbeid is ook een vorm van energie. Regimes die uitbuiting van mensen toelaten, laten ook vaak vervuiling toe. De logica van de markt belooft bedrijven die hier produceren met concurrentievoordeel. Ze hebben de

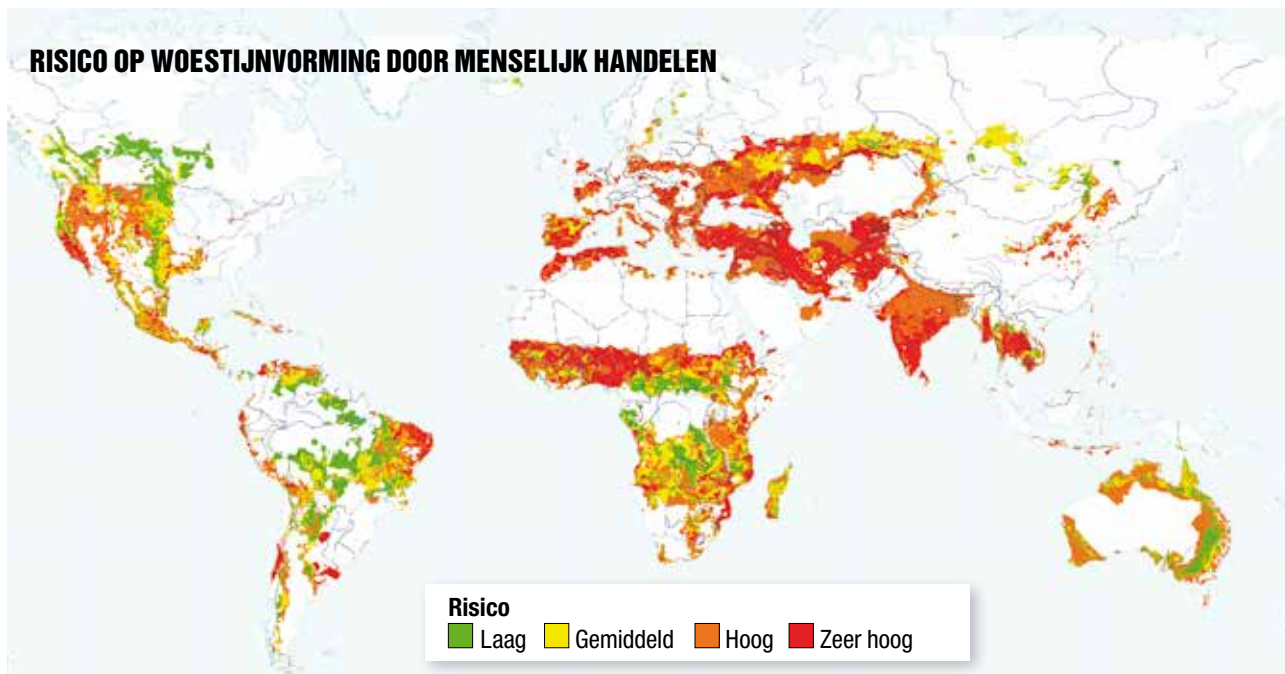
laagste plek gevonden in de zogenaamde race naar het afvoerputje. Nu productie in China steeds duurder wordt, gaan multinationals naar Bangladesh, waar ze zowel mens als milieu uitbuiten.

In het rapport *Dirty Diesel* onthulde de Zwitserse NGO Public Eye vorig jaar hoe oliemultinationals, waaronder het Nederlandse Vitol, benzine voor de Afrikaanse markt aanlengen met chemische afvalstoffen. De benzine – *African Quality*, in jargon – bevat gemiddeld 200 keer zoveel zwavel als in Europa is toegestaan, maar voldoet wel aan de Afrikaanse normen. ‘Als Amerikanen Parkers zijn, zijn wij BIC-pennen,’ zei een Mexicaanse journalist eens over de goedkope fabrieken op de grens met de VS, die onder Mexicaanse milieuwetgeving en minimumloon voor de Amerikaanse markt produceren. ‘Als eentje ermee ophoudt, gooi je ‘m weg en pak je een nieuwe.’

In rijke landen zie je hetzelfde mechanisme. Ook daar staan de meest vervuilende industrieën in de armste buurten en werken er vaak de armste mensen, die geen alternatief hebben en dus ook niet snel klagen. Klein: ‘Het bestrijden van ongelijkheid moet worden opgevat als één van de belangrijkste strategieën in de strijd tegen klimaatverandering.’

Even terug naar Samuel, op de Boliviaanse bergtoppen. Stel, hij zou naar de hoofdstad gaan op zoek naar werk, is hij dan een klimaatvluchteling of niet? Moeilijk te zeggen. Wat wel duidelijk is: in La Paz zit niemand op Samuel te wachten. De bevolking stond er een paar maanden geleden met emmers in de rij voor water uit tankwagens. De weggesmolten gletsjers voorzagen namelijk ook de hoofdstad van drinkwater. In India en China leven 1.3 miljard mensen van smeltwater uit de Himalaya. Het Norwegian Refugee Council schat het

RISICO OP WOESTIJNVORMING DOOR MENSELIJK HANDELEN

Bron: USDA

aantal klimaatvluchtelingen op 42 miljoen. Denktanks waarschuwen dat hun aantal de komende eeuw op gaat lopen naar honderden miljoenen.

Klimaatverandering is moeilijk los te zien van andere problemen, waarmee het zich vermengt en die het versterkt (zie afbeelding voor woestijnvorming). De oorlog in Syrië illustreert dat goed. In Syrië lieten ongekende droogtes vrijwel elke oogst van 2006 tot 2010 mislukken en het vee sterven. Hongerende boeren trokken naar de steden, samen met veel Irakezen, gevlucht voor de oorlog daar. Overbevolking, werkloosheid en hoge voedselprijzen ontwrichtten op papier niet bestaande buitenwijken. Begin 2011 richtte de volkswoede zich tegen president Assad.

In landen als Nigeria, Gambia, Sudan, Kenia en India kan zomaar hetzelfde gebeuren, betoogt Christian Parenti in *The Tropic of Chaos*. Of beter gezegd: het gebeurt al volop, maar we merken het niet, omdat de meeste vluchtelingen geen landsgrens oversteken. 'Je denkt misschien dat Europa onder de voet gelopen wordt door migranten vanwege extremisme,' zei John Kerry, minister van Buitenlandse Zaken van de VS onder Obama. 'Wacht maar tot er geen water meer is, of geen voedsel, of tot de ene stam ten strijde trekt tegen de andere, puur om te overleven.' Daarbij komt nog de agressieve toeëigening van landbouwgrond door multinationals in veel risicolanden:

landgrabbing. Sinds 2000 is wereldwijd 200 miljoen hectare landbouwgrond aan investeerders verhuurd. Dat is bijna vijftig keer Nederland, een gebied groter dan het totale grondoppervlak dat in heel Europa voor landbouw wordt gebruikt.

Kortom, het onderscheid tussen 'oorlogsvluchteling' en 'gelukszoeker', waarmee de drie grootste partijen van Nederland hun wereld ordenen, lijkt in deze context ietwat arbitrair. Emile Roemer benadrukte tijdens de vluchtelingencrisis dat we vooral moeten kijken naar waarom mensen vluchten. Hij doelde op onze bommen op het Midden-Oosten. Klimaatverandering en landgrabbing passen perfect in dit rijtje.

ZEEBLOKKADES EN HOGE MUREN

'De eeuw van de gevolgen', noemt het Amerikaanse Ministerie van Defensie de 21e eeuw in een studie uit 2008. Het voorziet daarin eindeloze stromen vluchtelingen door Afrika, Azië, Latijns-Amerika en het Midden-Oosten, door klimaatverandering. 'Wanneer eerst duizenden, dan miljoenen, en dan honderden miljoenen hongerende mensen Europa proberen te bereiken, zal de Europese Unie zeeblokkades en hoge muren opwerpen. De strategie zal moreel onverdedigbaar zijn en tot enorme interne onrust leiden, maar gezien worden als de enige manier om te overleven. (...) Altruïsme en goedgevigheid leggen waarschijnlijk het loodje.'

Je hoeft niet gestudeerd te hebben om te zien dat het Pentagon de reactie van Europa op de vluchtelingenstroom van 2015 aardig voorspeld heeft. Europa zou nergens zijn zonder goedkope grondstoffen en producten uit allerlei delen van de wereld. Open grenzen zijn dus prima voor goederen en kapitaal (en CO₂-uitstoot) - maar niet voor mensen. Deze stuitende inconsequentie van de globalisering wordt door klimaatverandering steeds duidelijker. Het is een perfect voorbeeld van hoe een machtige groep het frame kan bepalen van wat in de wereld als 'rechtvaardig' geldt. Maar rechtvaardigheid, vanuit een ander perspectief, geeft de volgende vraag. Zien we vluchtelingen als een bedreiging voor onze welvaart, of als een gevolg van de ongelijke verdeling daarvan, en welke conclusies trekken we daaruit?

LOBBY MAAKT HET LASTIG

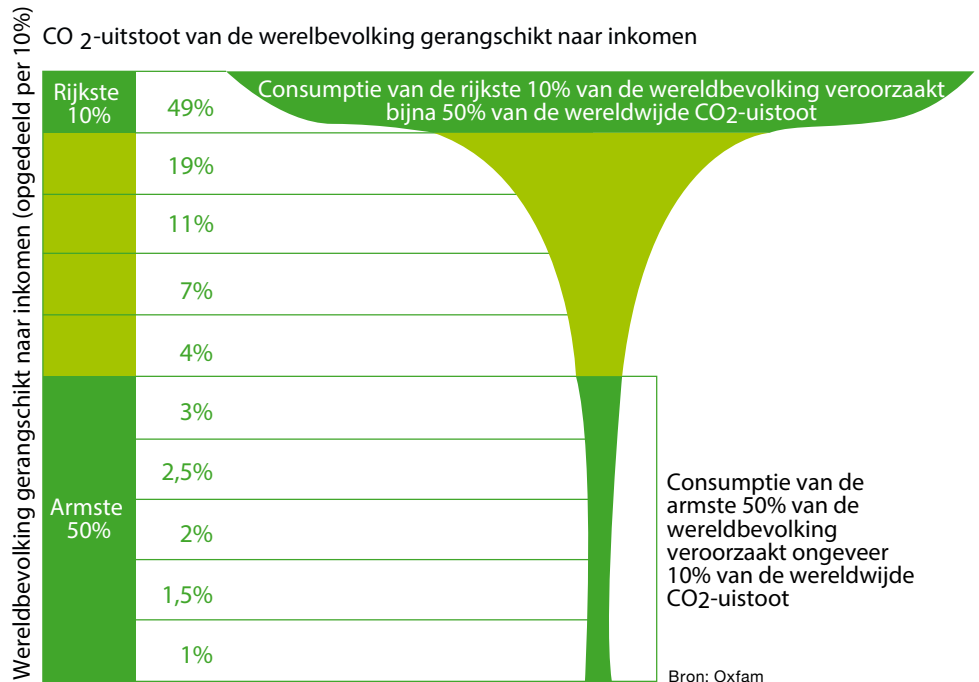
Klimaatongelijkheid en economische ongelijkheid zijn diep met elkaar verweven. Ons huidige economische model, gebaseerd op voortdurende groei van productie en consumptie, versterkt de bestaande ongelijkheid en versnelt de uitputting van de aarde. Dit model zal altijd zoeken naar nieuwe delen van de aarde om in economische waarden om te zetten. Uitbuiting van mensen en het klimaat liggen daarmee verankerd in ons economische model. In essentie is het argument dit. Als er praktisch geen enkele twijfel meer

bestaat over het feit dat de fossiele industrie het klimaat ontwricht, de aarde onleefbaar maakt en wereldwijd tot allerlei ellende leidt, waarom investeren we (een deel van) de winst van fossiele industrie dan niet in de transitie naar een duurzame energievoorziening?

De techniek is er al. Volgens onderzoek van de Stanford University is een mondiale overgang op hernieuwbare energie zowel technisch als economisch al in 2030 haalbaar. Het goede nieuws: het geld is er ook. Wereldwijd wordt er jaarlijks 775 miljard dollar aan directe energiesubsidies gegeven. Detail: aan de fossiele industrie. Studies die de impliciete subsidies meerekenen, zoals het ophogen van dijken en andere publieke kosten van klimaatverandering, komen op 5.000 miljard dollar per jaar uit. Daarmee zouden we een aardige start maken – alleen gaat het geld nu naar de verkeerde spelers op de energiemarkt.

Over economische ongelijkheid gaan vergelijkbare berekeningen. Een miljardairsbelasting van 1 procent, geopperd door de VN, zou 46 miljard dollar per jaar opbrengen. En volgens een resolutie van het Europees Parlement zou de Tobin Tax, een belastingtarief van nog geen 0,1 procent op financiële transacties als de handel in derivaten en aandelen, jaarlijks wereldwijd 650 miljard dollar opleveren. Dat geld investeren in publieke diensten als onderwijs, gezondheidszorg, openbaar vervoer en huisvesting verkleint de ongelijkheid en stimuleert de economie, volgens internationale studies. Bovendien is minder ongelijkheid goed voor het klimaat. In meer gelijke samenlevingen is statusverhogende consumptie minder belangrijk, en is doorgaans meer steun voor beleid tegen klimaatverandering.

De vraag is waarom zoiets dan niet gebeurt, in op papier tenminste aardig functionerende democratieën. Het kortste antwoord: omdat de toegang tot de politiek en de macht op geen enkele plek ter wereld eerlijk verdeeld is. Volgens eigen (en dus waarschijnlijk voorzichtige) opgaven van de fossiele industrie, geeft de sector per jaar 44 miljoen dollar aan lobby uit binnen de Europese Unie:

120.000 dollar per dag. In de VS is dat het viervoudige, ofwel 24.000 dollar per uur.

‘Macht corrumpeert, en absolute macht corrumpeert absoluut,’ citeert politiek wetenschapper Susan George een 19e-eeuwse Britse historicus. En dan, op eigen titel: ‘De machtigen van vandaag in zowel de publieke als de private sector, vooral in de westerse landen, dienen het belang van een laatkapitalistisch systeem waarin enorme transnationale ondernemingen belangrijke politieke spelers zijn. Deze enorme fossiele multinationals zijn rijker en machtiger dan vele landen bij elkaar - en hun banken ook.’ De inrichting van wetgeving, samenleving en economie komt daardoor opvallend goed overeen met wat deze ondernemingen nodig hebben voor hun winstmaximalisatie. Experts zijn het erover eens dat de belasting op de productie van een ton CO₂ nu veel te laag is om een remmende werking te hebben op de grote vervuilers: rond de vijf euro, waar het minimaal rond de vijftig zou moeten zijn. Sommigen noemen dit het grootste marktfalen ter wereld. Dat kan zijn, maar een succesvolle lobby is ook zeker deel van de verklaring.

Op zich is de puzzel eenvoudiger dan die lijkt, beweest Rex Tillerson, net

benoemd tot minister van Buitenlandse Zaken onder Trump. In essentie reageren we namelijk allemaal hetzelfde als anderen onze directe omgeving komen vervuilen. Tillerson, die als baas van ExxonMobil 100.000 euro per dag binnenhaalde, voegde zich in 2014 stilletjes bij een rechtszaak tegen een boorput in Texas die omwonenden hadden aangespannen. De reden: de boorput stond vlak bij zijn ranch, ter waarde van vijf miljoen euro.

Niemand wil vervuiling en klimaatverandering als we er zelf de gevolgen van ondervinden. Daar zijn de ex-topman van ExxonMobil en de slachtoffers van klimaatverandering het snel over eens. Iets moeilijker ligt de verdeling van de macht. Precies dat is de uitdaging die voor ons ligt, zowel in klimaatverandering als in ongelijkheid.

Belangrijkste bronnen

- Naomi Klein (2014) – *This Changes Everything*
- Transnational Institute (2015) – *The Secure and the Dispossessed*
- Oxfam (2015) – *Extreme Carbon Inequality*
- Susan George (2016) – *Committing geocide: climate change and corporate capture*

KLIMAATSTRIJD VANAF DE FRONTLINES

Tekst: Remco Bouma

Als de politiek het niet doet, moeten we het zelf maar doen. Over de hele wereld voeren allerlei actiegroepen directe actie voor het klimaat. Een compilatie.

Blockadia, noemt Naomi Klein de verzetshaarden tegen de ontginningsdrift van de fossiele industrie. Het zijn bewoners in landen over de hele wereld die hun leefomgeving verdedigen met het laatste middel waarover ze zelf beschikking hebben als hun regering hun proteststem negeert: hun

eigen lichamen. Professionele actievoerders of helden zijn het zelden. Het zijn doorsnee burgers met allemaal dezelfde vraag: hoe kan een bedrijf van ver weg mijn leefomgeving vervuilen, de winst daarvan zelf opstrijken, en mij niet eens om toestemming vragen? En een tweede gedeelte vraag: waarom beschermt onze regering ons hier niet? Dat is namelijk een andere constante: de aanvaringen met politie en private veiligheidsdiensten, die de blokkades vaak hardhandig uit de weg ruimen.

Volgens cijfers van de NGO Global Witness zijn in 2015 wereldwijd 185 milieuactivisten vermoord: het hoogste aantal ooit. 'Waarschijnlijk is het echte aantal veel hoger', zegt onderzoeker Bill Kyte, 'omdat veel doden door niemand gemeld worden.' Groeiende zorg van Global Witness is de groeiende, vaak heimelijke samenwerking tussen bedrijven en overheden. 'Regeringen pikken graag een graantje mee van grote winsten van private partijen,' zegt Kyte in *NRC Handelsblad*.

Foto: Hans van Heijningen

Rachel Heaton, Rafael González en Nataanii Means in Heerlen op Standing Rock-tour.

STANDING ROCK

In augustus 2016 bouwden inheemse Sioux-Indianen uit de VS een kamp aan een meer in de Missouri-rivier, om te voorkomen dat er een olielijp-lijn onderdoor aangelegd zou worden. Een lek in deze Dakota Access Pipeline zou de belangrijkste waterbron van de stam in gevaar brengen. Volgens VN-verdragen moet de inheemse gemeenschap om toestemming gevraagd worden. Maar de ondernemer, Energy Transfer Partners (ETP), had de gemeenschap niks gevraagd. Het was het begin van een beweging van duizenden actievoerders, met steun van milieuactivisten en beroemdheden uit de hele wereld. De hele winter zou Standing Rock stand houden, in sneeuw en vrieskou, in een steeds verder verhardende strijd met de politie en beveiligers van ETP.

Meer dan 700 mensen werden opgepakt. Tientallen belandden in het ziekenhuis. De politie zette helikopters, waterkanonnen, traangas en rubberkogels in. Een betoger kreeg een hartaanval, een ander verloor haar arm door een schokgranaat, tientallen activisten werden geraakt door rubberkogels of ijskoude waterstralen die betogers al in de lucht zagen bevriezen.

Eind mei waren vier activisten van Standing Rock in Nederland tijdens hun Europese tour. We spraken met een van hen, Rachel Ashton.

› **Had je zelf gedacht dat Standing Rock zo groot zou worden?**
'Geen moment. Ik denk dat sociale media enorm aan de verspreiding van de bekendheid hebben bijgedragen.

Het protest begon klein, als een lokaal conflict. Maar via sociale media keek de hele wereld mee.'

› **Standing Rock kwam symbool te staan voor zoveel vergelijkbare protesten in de wereld.**

'Klopt. Om te beginnen voorziet de Missouri-rivier 80 miljoen mensen van water. Het is dus niet alleen het water van Standing Rock, maar dat van een kwart van de VS.

Standing Rock werd symbool voor de strijd van klimaatactivisten die zich keren tegen de logica van de fossiele industrie, die het olie en gas uit steeds kwetsbaarder gebieden wil trekken op steeds vervuilender manieren, om de planeet nog verder op te warmen dan het kritische punt waar het nu al voorbij is.

Standing Rock werd symbool voor de strijd van de inheemse Amerikanen, nazaten van een bijna uitgeroeid volk, weggedrukt in reservaten, veel vaker arm en werkloos dan de gemiddelde Amerikaan, en met drie keer zoveel kans om om te komen door een politiekogel.

Standing Rock werd symbool voor de ongelijke verdeling van macht en geld. De financiering van de pijplijn, 3.7 miljard dollar, is een miljard meer dan het hele budget van het Bureau of Indian Affairs. Het vermogen van de CEO van Energy Transfer Partners, Kelcy Warren, is 4.2 miljard, volgens Forbes. In het Sioux-reservaat leeft 41 procent van de bewoners onder de armoedegrens. We hebben scholen, ziekenhuizen en goede woningen nodig, maar het duurste stuk infrastructuur in de buurt zou een olieleiding zijn, waarvan het volgens de inheemse gemeenschap niet de vraag is óf die ooit gaat lekken, maar wanneer.'

› **Wat voor vormen van strijd hebben jullie gebruikt?**

'In Seattle, waar ik vlakbij woon, ontdekten we dat de gemeente drie miljard dollar had staan bij Wells Fargo, een bank die investeert in de Dakota Access Pipeline. In een desinvesteringcampagne vroegen we dat geld weg te halen. Via diezelfde strategie is het project over de hele wereld investeerders verloren. (Zoals ook ABN Amro en ING in Nederland, red.). Op mazaskatalks.org hebben we de hele financiering in kaart gebracht.'

› **Wat zeg je tegen mensen die het misschien wel met jullie eens zijn, maar zichzelf niet aan de frontlinie zien staan?**

'Ik ben zo iemand. Ik werk in het onderwijs, al 19 jaar. Standing Rock bestaat niet alleen uit de mensen in de actiekampen. Het zijn ook kunstenaars, vertellers, dichters. Het is de logistiek, iedereen op de achtergrond, mensen die ons op sociale media delen. Iedereen is anders, met andere talenten. Het is iedereen die doet waar hij of zij goed in is, en daarmee Standing Rock steunt.'

mazaskatalks.org / defunddapl.org

Foto: Laura Ponchei©

Kunstenaars van Fossilvrij Nederland tijdens een ludieke actie in het Van Gogh Museum. Het collectief roept het Van Gogh Museum op de sponsorrelatie met Shell te verbreken. De actie was deel van de Global Divestment Week, met honderden campagnes over de hele wereld om de relaties tussen publieke instellingen en de fossiele industrie te verbreken.

FOSSIELVRIJ EN DE DIVESTMENT-CAMPAGNE

Fossilvrij is de Nederlandse tak van de wereldwijde divestment-campagne. Het doel ervan is zoveel mogelijk investeringen weg te trekken uit de fossiele industrie. Daarmee verliest de industrie niet alleen geld, maar ook maatschappelijk draagvlak. 'Het idee is simpel', zegt Bill McKibben, van Global Divestment. 'Als het verkeerd is om klimaatverandering te veroorzaken, dan is het verkeerd om winst te maken met het veroorzaken van klimaatverandering.'

De fossiele industrie opereert niet in een vacuüm. Ze heeft werknemers nodig, informatie, investeerders, verzekeraars, overheidslicenties, en de steun van politie of zelfs het leger als er conflicten ontstaan rondom hun projecten – zoals in Standing Rock. Al deze spelers zijn gevoelig voor maatschappelijk draagvlak. ABN

Amro en ING trokken bijvoorbeeld hun financiering uit de Dakota Access Pipeline terug na alle ophef rond Standing Rock, en de NAM (dus Shell en ExxonMobil) staat steeds meer onder druk door de protesten tegen de gaswinning in Groningen.

Precies op dit maatschappelijk draagvlak beweegt Fossilvrij zich. De beweging vraagt allerlei (semi)-publieke instellingen hun financiële banden te verbreken met de fossiele industrie. Dat kunnen pensioenfondsen, banken en universiteiten zijn. Maar ook musea, als die door de industrie gesponsord worden. Zoals het Van Gogh Museum. Op de trappen van dit museum dronken performers van het kunstenaarscollectief Fossil Free Culture NL op 11 mei een zwart suikermengsel uit een Jacobsschelp – het logo van Shell – en lieten het

over hun witte jurken lopen. Een paar druppels van het onschuldige mengsel belandden op de grond. De kunstenaars werden gearresteerd op verdenking van lokaalvredebreuk en vernieling, en overnachtten in een politiecel. 'Die paar druppels riet-suikermelange op de grond staan in geen enkele verhouding tot de gigantische milieuvervuiling waaraan Shell schuldig is,' zei Liset Meddens, van Fossilvrij Nederland.

De strategie werkt wereldwijd. Meer dan 700 (semi-)publieke instellingen hebben hun geld al teruggetrokken: in totaal 5.450 miljard, ofwel zeven keer de jaaromzet van de hele Nederlandse economie. De CEO van Shell noemde 'het feit dat de maatschappelijke acceptatie van ons energiesysteem aan het verdwijnen is' in maart 2017 'de grootste uitdaging voor ons nu als bedrijf.'

De strategie is niet alleen ethisch, maar ook financieel. Hoe meer fossiele investeringen als onverantwoord worden gezien, hoe meer financieel risico de overgebleven investeerders lopen. Nu al is er sprake van een *Carbon Bubble*, een CO₂-bubbel, ofwel de overwaardering van aandelen in de fossiele industrie. Om de opwarming van de aarde tot maximaal twee graden te beperken – de doelstelling die in Parijs is aangenomen – moet 80 procent van de nu bekende reserves fossiele brandstoffen in de grond blijven zitten. Als dat afgedwongen kan worden, verliezen investeringen in de sector hun waarde. De 'CO₂-bubbel' kan spatten, zoals eerder de hypotheekbubbel en de IT-bubbel dat deden.

De Zuid-Afrikaanse aartsbisschop Desmond Tutu vergelijkt investeren in de fossiele industrie met investeren in het apartheidsregime. Dat mede viel door dezelfde strategie. 'Zoals we in de jaren tachtig betoogden dat de handelspartners van Zuid-Afrika het immorele systeem van apartheid steunden en in stand hielden, zo kunnen we nu zeggen dat niemand zou moeten profiteren van stijgende temperaturen, de stijgende zeespiegel en het menselijke leed dat wordt veroorzaakt door het verbranden van fossiele brandstoffen.'

CODE ROOD

Code Rood is een oproep tot 'massale burgerlijke ongehoorzaamheid' in de haven van Amsterdam, de grootste benzinehaven ter wereld en de op een na grootste steenkoolhaven van Europa. Volgens dit nieuwe initiatief van onderop is klimaatverandering onderhand zo urgent en zo bedreigend, dat het legitiem en noodzakelijk is dat de acties tegen de fossiele brandstoffen een stap verder gaan. Van grootschalige protesten naar grootschalige, burgerlijke ongehoorzaamheid. De acties van Code Rood zijn gepland op 24 juni 2017, exact twee jaar na de historische uitspraak in de klimaatzaak, die door de ngo Urgenda samen met 900 mede-eisers werd aangespannen tegen de Nederlandse staat. Het doel is op deze symbolisch belangrijke dag met een massablokkade 'de normale bedrijfs-gang van de fossiele industrie in de Amsterdamse haven sterk te ontregelen.' Tussen 22 en 26 juni zal er ook een protestkamp opgezet worden, vanwaar de acties zullen worden gelanceerd.

Code Rood wordt al maanden voorbereid, via workshops en trainingen door het hele land. Iedereen kan meedoen aan de actie. Meer informatie: code-rood.org

Foto: Ende Gelände, Jo Syz©

Ende Gelände, 2016. Actievoerders legden de open bruinkoolmijnen van Welzow-Süd in Duitsland bijna een dag stil. Code Rood roept op tot een soortgelijke actie van burgerlijke ongehoorzaamheid tegen de fossiele industrie in Nederland, op 24 juni.

ENDE GELÄNDE

Met regelmatige bezetting van steeds wisselende slagaders van de fossiele industrie in Duitsland is Ende Gelände een voorbeeld voor Code Rood. Begonnen in 2015 met 1300 deelnemers, en in 2016 uitgegroeid tot de grootste actie van burgerlijke ongehoorzaamheid tegen de fossiele industrie van Europa. Vierduizend actievoerders, onder wie zo'n 150 mensen uit Nederland, trokken de open bruinkoolmijnen van Welzow-Süd en omliggende infrastructuur binnen. Voor de politie waren het er simpelweg te veel om tegen te houden. De actievoerders bestormden de mijn, de treinrails, laadstations, en de naastgelegen kolencentrale Schwarze Pumpe in verschillende gecoördineerde golven. Van de vierduizend actievoerders bereikten honderden het hart van de infrastructuur. Ze wisten met drie dagen van blokkades de enorme kolencentrale ruim een dag lang vrijwel stil te leggen. 'Het was directe actie op z'n best,' schrijft kunstenaar-activist John Jordan, die meedeed, in *The Guardian*. 'Niet nog een symbolisch gebaar over het schrijnende onrecht in de wereld, maar een actie gericht op de bron van het probleem - en die de bron stillegt.'

Van 24 t/m 29 augustus 2017 voert Ende Gelände actie in het Rijnlands bruinkoolgebied.

ENERGIE-DEMOCRATIE IN LONDEN

Tekst: Kahra Wayland-Larty, vertaling: Bart Linssen Foto: James Taylor / Switched On London©

In Londen en de rest van het Verenigd Koninkrijk is er een aanhoudend probleem: energiearmoede. Miljoenen mensen hebben moeite om de energierekening te betalen. Een op de acht huishoudens moet in de winter kiezen tussen een warm huis en een maaltijd. Tegelijkertijd maken de zes grote energiebedrijven enorme winsten. De overheid doet niets, ondanks onderzoeken waaruit blijkt dat de consumenten tot maar liefst 1,7 miljard pond per jaar te veel betalen. Kahra Wayland-Larty van de Switched On London campagne legt uit waarom.

Voor gewone Britse families zijn er geen alternatieven. Vaak kunnen ze geen zonnepanelen betalen, dus blijven ze gebonden aan het energienet. Huurders zijn voor dit soort maatregelen afhankelijk van hun huisbaas. Die paar energie-aanbieders waar consumenten uit kunnen kiezen gaan de prijzen verder verhogen, en wie niet kan betalen wordt gewoon afgesloten.

Daarnaast hebben mensen heel weinig te zeggen over waar hun energie vandaan komt. Soms kan worden gekozen voor 'groene stroom', maar die is meestal duurder. Op deze manier worden gewone consumenten gedwongen te kiezen voor energie die de aarde schaadt. Het is een funest systeem waaruit je moeilijk kunt ontsnappen.

Maar in heel het Verenigd Koninkrijk komen campagnes op die verbetering eisen. Zij willen dat lokale autoriteiten de voorziening van energie weer in eigen handen nemen.

Gemeenten als Bristol en Nottingham hebben het energiesysteem opnieuw in publieke handen gebracht, waardoor ze in staat zijn om hun inwoners van goedkopere energie te voorzien. De Switched On London campagne gaat een stap verder met de eis van 'energie-democratie'. Dit betekent eerlijke, betaalbare levering van duurzame energie, in een systeem dat publiek eigendom is en democratisch wordt aangestuurd.

In Londen eist de campagne een 100 procent publiek energiebedrijf, beheerd door de Greater London Authority (dus onder leiding van de burgemeester) en de inwoners van Londen.

In het begin was de campagne gericht op de burgemeestersverkiezingen in Londen van 2016. Terwijl de kandidaten van de grote partijen vochten om de stad voor zich te winnen, dwongen wij van ieder van hen de belofte af om een energiesysteem op te zetten in eigendom van de Londenaren. Toen Labourkandidaat Sadiq Khan de verkiezingen won, zetten we de campagne op om hem aan zijn belofte te houden.

GEZAMENLIJKE STRIJD

We willen niet alleen maar goedkope energie, we willen schone energie. We willen niet alleen een publiek systeem, we willen private bedrijven volledig buitensluiten. We willen goede, stabiele banen voor de medewerkers en gepaste democratische controle. Met gekozen bestuurders (50 procent vrouw), burgervergaderingen, en toegankelijke en democratische online podia.

Tegelijkertijd erkennen we onze rol in het grotere geheel, buiten Londen.

Het probleem van energiearmoede in de stad is een symptoom van hetzelfde falende systeem dat onze kinderen dwingt om zwaar vervuilde lucht in te ademen, en dat de loop van rivieren verlegt van Colombiaanse dorpen naar een kolenmijn. Het is hetzelfde systeem dat het verlichten van hun huis voor Nigerianen onmogelijk maakt, en de Groningers angst aanjaagt door aardbevingen als gevolg van de gaswinning.

Dus hoewel klimaatverandering en luchtvervuiling allicht weinig betekenen voor de Londenaren die de energierekening nauwelijks kunnen betalen, net zo goed als lage energierekeningen weinig goedmaken voor Nederlandse families van wie de woning is beschadigd als gevolg van gaswinning, is het aan ons om deze aan elkaar te verbinden.

Londens probleem is niet alleen een probleem van energiebedrijven die mensen afzetten. Nederlands probleem is niet alleen de meedogenloze gaswinning door de NAM. Het is een wereldwijd probleem van monopolie van het grootkapitaal en winning van natuurlijke bronnen die eigenlijk publiek bezit zouden moeten zijn. Het probleem is dat aloude idee dat winst boven alles gaat, en dat gewone mensen zich maar moeten schikken in hun lot. Wij proberen een ander verhaal te vertellen. Energie moet een publiek goed zijn, zonder streven naar winst. We hebben geen grote energiebedrijven nodig die bepalen waar onze energie vandaan komt en hoeveel we ervoor moeten betalen. We kunnen zelf onze energievoorziening beheren. We kunnen zelf de prijzen bepalen. We kunnen zelf beslissen waar onze brandstof vandaan komt en wat de gevolgen zijn voor mens en planeet. De problemen waar we voor staan in het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Nigeria en Colombia zijn slechts de lokale symptomen van een wereldwijd probleem. En wij zijn allen deelgenoten in de wereldwijde beweging voor een alternatief.

KUNNEN FOSSIELE ENERGIEBEDRIJVEN VAN BINNENUIT VERANDEREN?

Tekst: Johan Siebers Foto: Flip Franssen / HollandseHoogte©

In zijn recente boek *The Moral Economy: Why Good Incentives are no Substitute for Good Citizens* (Yale University Press, 2016) laat sociaal wetenschapper Samuel Bowles, van het Santa Fe Institute in Arizona, zien dat puur economische prikkels die uitgaan van het eenzijdige mensbeeld van de *homo economicus* vaak het tegengestelde bereiken van wat ze beogen. Deze economische mens handelt uit berekend eigenbelang en maakt in elke situatie een rationele kosten-batenanalyse waar de te volgen handeling uitrolt als de uitkomst van een rekensom.

Maar mensen zijn meer dan berekende burgers. We hebben een veelheid aan motieven, waarden, verlangens en doelstellingen die het handelen bepalen. Wat we traditioneel moraal of ethiek noemen, kan opgevat worden als de manieren waarop we die veelheid van motieven met elkaar in een vruchtbare relatie proberen te brengen.

MARKTWERKING EN EIGENBELANG

Het gevolg van de eenzijdige abstractie van het economisch mensbeeld is dat puur economische prikkels verkeerd kunnen uitpakken. Bowles geeft het voorbeeld van de brandweer van Boston, waar de leiding op enig moment besloot nog maar vijftien ziekte-dagen per jaar door te betalen. Het was een poging het ziekteverzuim terug te dringen, maar het gevolg was een verdubbeling van het ziekteverzuim en een vertienvoudiging van ziekmeldingen in december, rond kerst en nieuwjaar. Het personeel voelde zich – begrijpelijk – geschokt door deze beleidsmaatregel en ging over tot massaal misbruik en sabotage. Waarom? De maatregel belichaamt een idee over arbeidsverhoudingen dat puur op eigenbelang en marktwerking gebaseerd is, terwijl de brandweer er nu juist is om als gemeenschappelijke voorziening schade en leed te voorkomen.

‘De vele mensen die in de energiesector werken denken niet alleen aan hun eigenbelang, maar ook aan de rol die ze in de samenleving vervullen.’

Misschien is het beeld van de *fire fighter* als sociale held in Amerika met een wat sterker ontwikkelde retoriek omgeven dan bij ons, maar het is niet moeilijk om ons dit voor te stellen. Het gaat bij de brandweer niet om winst. De conclusie moet zijn dat louter economische prikkels contraproductief kunnen zijn als ze botsen met andere sociale waarden, zaken die mensen belangrijk vinden en die niet in termen van geldbezit of winst te vertalen zijn.

ENERGIE IS POLITIEK

Al is het helder dat menselijk handelen klimaatverandering en milieuvriendelijkheid tot gevolg heeft, het is minder duidelijk, zelfs onder de experts, wat de noodzakelijke en meest effectieve stappen zijn om het tij te keren, voor zover dat nog mogelijk is. De milieubeweging bestrijkt een spectrum van biologische landbouw tot voorstanders van kernenergie. Op veel verschillende terreinen zijn vergaande aanpassingen nodig. De energievoorziening is een ‘commons’-probleem: een infrastructurele opgave die we niet aan individuen opererend in een vrije markt kunnen overlaten, omdat het hier gaat om een randvoorwaarde voor de samenleving als geheel, die nauw verbonden is met hoe we ons de

samenleving als geheel voorstellen. Kortom, energie is politiek.

De vele mensen die in de energiesector werken denken niet alleen aan hun eigenbelang, maar ook aan de rol die ze in de samenleving vervullen. Net als het brandweerpersoneel in Boston. De veranderingen die nu nodig zijn moeten daarom teweeg worden gebracht door een combinatie van regelgeving door de overheid (ook op prijs), prikkels en erkenning van menselijke motivaties.

De noodzakelijke wijzigingen in de energie-infrastructuur zijn globaal en vergaand. Ook moeten we allemaal, ongeacht inkomen, in onze energiebehoefte kunnen voorzien. Het is dan te vaag om alleen maar ‘nationaliseren’ te roepen. Een meer betekenisvolle omgang met energie door zowel producenten als gebruikers en strenge regulering van de markt door de overheid zijn nodig. De energiesector moet dus zowel van binnenuit als van buitenaf veranderd worden, omdat we er welbeschouwd allemaal in zitten.

Johan Siebers is Associate Professor Filosofie en Religiestudies aan de Middlesex University in Londen. Hij werkte van 1999 tot 2006 bij Shell.

GROEN EN SOCIAAL MOETEN ALTIJD SAMENGAAN

Tekst: Tijmen Lucie

De SP kent een rijk verleden als het gaat om milieucties. Al sinds de oprichting in 1972 houdt de partij zich bezig met acties tegen grote vervuilende bedrijven en organiseert en mobiliseert zij werkers en omwonenden voor een schone leefomgeving. *Spanning* sprak met drie SP-activisten over hoe zij denken dat de strijd voor een beter milieu gevoerd moet worden.

Centrale figuur in de beginperiode en de decennia daarna is de inmiddels 79-jarige Vlaardinger Remi Poppe. Beter bekend als 'de milieudetective van Nederland'. Een benaming waar hij zich beter in kan vinden dan milieuactivist, omdat hij een dergelijk persoon toch vooral ziet als een geitenwollensokkentype dat wel weet hoe de wereld verbeterd moet worden zonder de mensen om wie het gaat erbij te betrekken. Voor Poppe betekent milieuactivisme strijden tegen uitbuiting van de mens en zijn leefomgeving. En dat heeft hij het grootste deel van zijn leven samen met de werkers en omwonenden van vervuilende bedrijven gedaan. Eind jaren zestig was Poppe al actief in het Centraal Aktiecomité Rijnmond (CAR). Toen hij een paar jaar later lid werd van de SP, ging het CAR in het Milieu Aktiecentrum Nederland (MAN). Vanaf 1989 vormde hij samen met ingenieur Wiel Senden het SP-MilieuAlarmteam. In 1994 kwam Remi Poppe samen met Jan Marijnissen voor de SP in de Tweede Kamer, waar hij volgens eigen zeggen hetzelfde deed als daarvoor, maar dan met meer middelen en meer gezag. Over de werkwijze van Remi Poppe schreef Karel Glastra van Loon in 1993 het fascinerende boek *De Poppe-methode*, dat volgens Poppe zelf eigenlijk de SP-methode zou moeten heten. Een citaat uit de inleiding van het boek beschrijft treffend hoe Poppe de grote vervuilers ontmaskerde:

Foto archief SP

8 november 1980. Remi Poppe (midden) en anderen tonen weegbrieven van de AVR, aangetroffen in het kantoor van EMK/Uniser. Ook bieden zij 3.000 handtekeningen aan bij de poort van het EMK-terrein.

'Waar de grote milieuorganisaties steeds logger en bureaucratischer worden, steeds meer werken van achter het bureau, daar onderzoekt Remi Poppe nog altijd de dagelijkse praktijk, waarbij hij te werk gaat als een privé-detective. Hij bezoekt de plaats van het delict, praat met alle

mogelijke getuigen en betrokkenen, volgt het spoor van verdachte personen. Hij speurt naar documenten, stelt lastige vragen aan autoriteiten, belt met iedereen die mogelijk verstand van zaken zou kunnen hebben. En tenslotte, als hij het lek boven water heeft gekregen, zoekt hij

de publiciteit. Omdat hij weet dat dat meestal het enige middel is om ervoor te zorgen dat zijn ontdekkingen ook gevolgen zullen hebben voor de betrokkenen – *for better or for worse.*'

AFVAL 'VERWERKEN' DOOR TE LOZEN

Dankzij de inspanningen van Poppe en de SP kwam er in de jaren tachtig meer aandacht voor het Nederlandse afvalprobleem. Verschillende grote milieuschandalen bij afvalbedrijven haalden de publiciteit, waardoor in sommige gevallen de betrokken directeuren veroordeeld werden. Daarnaast speelden Poppe en de SP een belangrijke rol bij de totstandkoming van het algehele verbod op asbest in 1993.

Een zaak die Poppe erg is bijgebleven, is die van EMK in Krimpen aan de IJssel. De in 1970 opgerichte Exploitatie Maatschappij Krimpen (EMK) die een paar jaar later fuseerde met Uniser uit Moerdijk, was een bedrijf dat afvalolie en ander chemisch afval van de grote industrieën 'verwerkte', door het te lozen in het water of te storten in de grond. Dankzij een tip van een medewerker van EMK over een oud-collega die was overleden als gevolg van de giftige stoffen waarmee hij gewerkt had, werd de zaak aan het rollen gebracht. Poppe besloot op onderzoek uit te gaan door langs te gaan bij het bedrijf en te praten met de mensen op de werkvloer en de omwonenden. Gaandeweg kwam hij er achter hoe groot het milieuschandaal was. Vervolgens zocht hij de publiciteit, wat leidde tot een groot-schalig onderzoek en uiteindelijk tot de veroordeling van de drie directeuren. De grote bedrijven als Hoogovens, Shell en Philips-Duphar die de verwerking van hun chemische afval hadden overgelaten aan EMK en de overheidsinstanties die een oogje hadden dichtgeknepen, bleven echter buiten schot. De kosten voor de vervuiling die destijds werden geschat op honderden miljoenen euro's, werden verhaald op de gemeenschap. Dat gebeurt nog steeds. Poppe geeft als verklaring dat de grote industrieën de afvalverwerking uitbesteden aan kleinere bedrijven die geen geld hebben voor de sanering, waardoor de gemeenschap opdraait voor de kosten

Foto archief SP

Krista van Velzen (r) overhandigt een asbestrapport aan burgemeester Bijleveld van Hof van Twente (2002)

van milieuvervuiling. Als Kamerlid heeft hij verschillende keren moties ingediend om degene die het afval produceert van begin tot eind verantwoordelijk te stellen voor de verwerking ervan, maar in de Paarse jaren van deregulering en vermarkting kregen deze helaas geen meerderheid. Wel vindt hij dat de verwerking van afval in Nederland verbeterd is ten opzichte van de jaren tachtig, dankzij acties van de SP in en buiten de Kamer.

ETERNIT LAPT REGELS AAN ZIJN LAARS

Naast EMK heeft de strijd tegen asbestcementfabriek Eternit in het Overijsselse dorp Goor op Poppe veel indruk gemaakt. Poppe kwam eind jaren tachtig in contact met drie weduwen van wie de man was overleden aan de gevolgen van blootstelling aan asbestvezels. Jarenlang hadden hun echtgenoten zonder bescherming met asbest gewerkt en dat was hen uiteindelijk fataal geworden. Met hulp van de SP-advocaten Jan de Wit en Bob Ruers spanden zij een zaak aan tegen Eternit, die uiteindelijk werd

geschikt. Hoewel de asbestwetgeving in 1988 was aangescherpt, geloofde Poppe niet dat Eternit zich aan de voorschriften hield dankzij alle informatie die hij via zijn contacten binnen het bedrijf had verkregen. Toen Poppe in augustus 1989 een bezoek bracht aan de fabriek, bleken de zakken met asbest open en bloot op de vloeren te liggen en liepen de werknemers zonder enige bescherming rond. Hij beet zich vervolgens vast in de zaak, zocht de publiciteit en bleef net zo lang aandringen bij de arbeidsinspectie totdat ook zij vaststelde dat overal asbest lag. Toch duurde het nog tot 1993 voordat uiteindelijk een asbestverbod tot stand kwam.

Daarmee was het asbestdrama nog lang niet ten einde, want vele werknemers die langdurig aan asbest waren blootgesteld werden ziek en stierven. Ook werden de gevaren van asbest in bijvoorbeeld sociale huurwoningen onvoldoende door de overheid onderkend. De SP bleef in en buiten de Kamer strijden voor financiële compensatie voor asbestslachtoffers.

VAN CHLOORTREIN TOT ASBEST

In 2002 werd Remi Poppe als milieuoordvoerder voor de SP in de Tweede Kamer opgevolgd door Krista van Velzen. Voordat zij actief werd voor de SP, was zij betrokken bij de anti-kernwapen- en anti-kernenergiebeweging. Zo organiseerde zij in 1995 mede een actievoertocht van Brussel naar Moskou tegen kernenergie en kernwapens en probeerde zij in 1998 met twee vrienden het communicatiesysteem van een levensgevaarlijke kernonderzeeër in de Schotse wateren uit te schakelen. Na enkele jaren als fractiemedewerkster te hebben gewerkt, werd zij in 2002 Kamerlid voor de SP. Zij voerde het woord over onder andere defensie, volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieu. Als Kamerlid was zij betrokken bij diverse acties tegen het vervoer van gevaarlijke stoffen over het spoor. Zo leidde de actie 'Rood sein voor de chloortrein' tot het stopzetten van de chloortransporten door Nederland. Een soortgelijke actie werd gevoerd tegen het vervoer van ammoniak over het spoor. Eveneens met succes. Ook zette zij de strijd tegen asbest voort. Van Velzen: 'Wij kregen heel veel meldingen binnen van mensen die problemen hadden met asbest. Op een groot aantal plekken bleek asbest

gewoon weggemoffeld in het landschap of in de daken van huizen. Wij hebben toen gepleit voor subsidieregelingen om ervoor te zorgen dat de verwijdering van asbest door een professioneel bedrijf zou worden gedaan. Dat is op een bepaald moment ook gelukt.'

Van Velzen is ervan overtuigd dat als je samen optrekt met de mensen om wie het gaat, je een betere leefomgeving kunt afdwingen. Als voorbeeld geeft zij de strijd tegen de gaswinning in Groningen, waar tot een paar jaar geleden nauwelijks aandacht voor was, maar nu wel dankzij aanhoudende acties van de SP met de bewoners. Wel is zij kritisch op de SP als het gaat om duurzaam voedsel of duurzame energie. 'Aan daadwerkelijk duurzame landbouw of veeteelt hangt namelijk een prijskaartje en daar moet je eerlijk over zijn', aldus Van Velzen. Zij begrijpt dat het lastig is voor een partij die onder andere opkomt voor mensen met een laag inkomen om te verkondigen dat de voedsel- en energieprijzen omhoog moeten. Maar dat is naar haar mening wel wat er moet gebeuren als je wilt voorkomen dat de kosten van ons te goedkope vlees en onze te goedkope stroom worden afgewenteld op het milieu.

MIENSKIPSENERGIE

Op lokaal en provinciaal niveau is de SP nadrukkelijk bezig met de overgang naar duurzame energie. Een mooi voorbeeld is Friesland, waar Fenna Feenstra, fractievoorzitter van de SP in de Provinciale Staten, een van de voortrekkers is. Onder de leus 'Laat Friesland niet zakken' voert zij samen met bewoners en SP-afdelingen op verschillende plekken in Friesland actie tegen gaswinning. Feenstra stelt dat het niet alleen van belang is om kritiek en tegenmacht te organiseren, maar ook om gezamenlijk te werken aan een alternatief. Het alternatief in Friesland voor fossiele energie is *mienskipse energie* (gemeenschapsenergie). Feenstra: 'Dat is energie die duurzaam is opgewekt door dorpen of wijken. De winst die zij maken vloeit terug naar de gemeenschap, die democratisch beslist hoe de winst verdeeld wordt. Inmiddels zijn er al 134 dorpen in Friesland die zich in coöperaties verenigd hebben op het gebied van energie en voedsel.'

De SP heeft er veel aan gedaan om mienskipse energie te promoten. Dat heeft ertoe geleid dat overheden in Friesland zowel lokaal als provinciaal voor eigen gebruik mienskipse energie afnemen. 'In Friesland beginnen we de revolutie', zo klinkt het strijdvaardig uit de mond van Feenstra.

Fenna Feenstra voert actie tegen gaswinning in Friesland.

Foto: Frank Lucas©

‘NEDERLAND IS EEN VERVUILERSPARADIJS’

Tekst: Sandra Beckerman

‘De kleine Socialistiese Partij houdt al sinds haar oprichting in 1972 het milieu scherp in de gaten.’ Dat schreef *NRC Handelsblad* op 4 augustus 1989 op haar voorpagina. ‘Leidraad voor de milieuactivisten is dat vooral het bedrijfsleven moet worden aangesproken op de milieuvervuiling’, aldus de krant.

Jan Marijnissen wijst op ‘de tegenstelling die volgens hem bestaat in de kapitalistische produktiewijze tussen het belang van de producent op korte termijn en dat van de maatschappij op langere termijn. Winst versus het milieu.’

Uiteraard noemt *NRC* ook Remi Poppe en de milieu-alarmlijn. De landelijke partij en de lokale afdelingen voerden talloze acties tegen vervuilende bedrijven en voor een gezond leefmilieu. Beroemd zijn acties als ‘geen belasting op ontlasting’ waarbij mensen weigerden milieubelasting te betalen zolang de milieubelasting van grote bedrijven niet werd aangepakt. Acties tegen de vervuiling door bedrijven als Zegwaard, Dow Benelux en Eternit. In maart 1991 schreef de krant *Het*

Vrije Volk naar aanleiding van de Statenverkiezingen dat de SP op basis van die uitslag in de Tweede Kamer zou komen. Als reden voor deze doorbraak worden niet alleen de strijd in buurten en op werkvloeren maar ook de milieu-acties genoemd. Ook nu voert de SP acties tegen vervuilers en voor een schoon milieu. We staan daarbij op de schouders van reuzen. Welke lessen kunnen we trekken uit de acties van toen? Wat kunnen we wel en niet leren van de huidige klimaatbeweging?

EEN BETER MILIEU BEGINT BIJ?

Waar begint een beter milieu? Bij jezelf zoals de aloude leus zegt? ‘Nee’, zegt Naomi Klein. Zij is schrijfster van bestsellers als *No Logo* over globalisering en *No Time (This changes everything -red.)* over de strijd tegen klimaatverandering. Zij stelt dat in een wereld die draait om het kapitaal, om winst voor grote bedrijven, we eerst de achterliggende sociale, economische en politieke ideologieën moeten veranderen voordat we het milieu kunnen redden. Systemverandering in plaats van klimaatverandering. Of in de woorden van Klein: ‘Je kunt klimaatverande-

ring niet bestrijden zonder het kapitalisme te bestrijden.’ Zij formuleert vijf lessen:

1. Pleisters plakken helpt niet, we hebben een massale, sociale beweging nodig.
2. We moeten echt veranderen, de aarde aanpassen werkt niet.
3. We kunnen niet vertrouwen op goed bedoelde financiering door grote bedrijven.
4. We moeten desinvesteren en herinvesteren.
5. Klimaatverandering aanpakken is een kans om ook andere sociale, economische en politieke kwesties aan te pakken.

Deze lessen passen opvallend goed bij de SP-traditie van milieu-acties. We hebben altijd de rekening daar gelegd waar hij hoort: bij de veroorzaker. Ook de les om deze acties aan te grijpen om ook andere eisen te stellen past in onze traditie. Jan Marijnissen stelde in het *NRC*-artikel uit 1989: ‘Als wij het milieubeleid bij een chemisch bedrijf aanpakken dan zetten wij ons ook meteen in voor de verbetering van de arbeidsomstandigheden.’

ELITAIRE HOBBY?

Toch is de leus ‘een beter milieu begint bij jezelf’ voor een groot deel van de milieubeweging nog steeds het credo. Dit deel richt zich bijna uitsluitend op het aanpassen van consumptie en niet of nauwelijks op het aanpassen van de productie. Deze mensen pleiten voor korter douchen, een Tesla rijden, hippe vegaburgers eten, zonnepanelen op het dak van het woonhuis, enzovoort.

Op zich is er niet veel mis met deze aanpassingen, ware het niet dat consumenten vaak gezien wordt als een belangrijk deel van de oplossing, zo niet als dé oplossing. Daar zitten namelijk twee grote problemen aan vast:

1. Het verandert niet of nauwelijks iets aan wat Jan Marijnissen in de *NRC* in 1989 de ‘kapitalistische productiewijze’ noemt.
2. Het is alleen mogelijk voor mensen die het zich kunnen veroorloven. De milieubeweging wordt hiermee een elitaire hobby in plaats van een massabeweging.

AANPASSEN PRODUCTIE IN PLAATS VAN ANDERS CONSUMEREN

Slechts 90 bedrijven veroorzaken het grootste deel van de klimaatverandering, zo stelt onderzoeker Richard Heede. Of specifieker: twee derde van de uitstoot van broeikasgassen komt

voor hun rekening. Volgens onderzoek van *De Groene Amsterdammer* werkt de Nederlandse industrie nauwelijks mee aan het bestrijden van de klimaatcrisis. Ze gokken met de wereld. Ze stoten nog net zoveel broeikasgassen uit als 10 jaar geleden.

Shell en ExxonMobil staan zowel in de top 6 van de grootste uitstoters aller tijden, als in de top 6 van de grootste uitstoters van 2013. Laten Shell en ExxonMobil nu ook net de twee bedrijven zijn die samen de NAM vormen. Door die gaswinning hebben honderdduizend Groningers schade aan hun huizen. Kunnen we deze problemen oplossen als we anders gaan consumeren? Het antwoord is nee. Sommige mensen kunnen zich laten afsluiten van gas. Maar voor huurders en armere huiseigenaren is dit nauwelijks een optie. Bovendien verandert afsluiten van gas niet of nauwelijks iets aan het systeem dat deze ramp veroorzaakt heeft. Het is niet alleen irreal, het is ook geen echte oplossing voor het probleem. Decennialang was de winst die onder de grond te behalen veel belangrijker dan wie of wat er boven de grond leefde. De staat, Shell en ExxonMobil verdienen samen al meer dan 300 miljard aan de gaswinning, terwijl de Groningers die hun huizen zagen instorten letterlijk aan hun lot werden overgelaten. De overheid liet en laat

dit gebeuren. Ondertussen is Shell nog steeds een koninklijk bedrijf. Die systeemfout moeten we aanpakken. Dat betekent een systeemverandering. Kortere douchen draagt daar niet aan bij. Slechts 1 procent van het watergebruik wordt nu gebruikt om te douchen. Zelf je gedrag aanpassen is nuttig, maar het is nog veel belangrijker dat we de grote vervuilers veranderen. De grootste vervuilers zijn niet de huishoudens, want twee derde van de Europese uitstoot is afkomstig van industriële processen. Als we daar niets aan doen, plakken we enkel pleisters.

Het onderzoek dat CE Delft deed in opdracht van Milieudefensie en met medewerking van onder meer FNV, de Woonbond en Tax Justice, laat zien hoe ongelijk de lasten tussen bedrijven en huishoudens zijn verdeeld. Bedrijven richten voor 3,3 miljard euro aan klimaatschade aan en betalen 1,5 miljard, terwijl huishoudens voor 2,6 miljard euro aan klimaatschade aanrichten en 5,4 miljard betalen. Uit dit onderzoek blijkt ook dat hoe meer energie een bedrijf verbruikt, hoe meer het vervuult en hoe minder het betaalt. ‘Nederland is een vervuilersparadijs’ concludeert Donald Pols, directeur van Milieudefensie.

STERKSTE SCHOUDERS

Consumptieverandering pakt niet alleen het probleem niet bij de bron aan (de productie), consumptieverandering is voor velen niet eens mogelijk. Het eerder genoemde onderzoek van CE Delft toont aan dat de zwakste schouders de zwaarste lasten dragen. De armste Nederlanders draaien op voor het klimaatbeleid, terwijl bedrijven profiteren. Zij ontvangen jaarlijks 2 miljard aan subsidies. Slechts een kwart van de baten van het klimaatbeleid is dus voor huishoudens, de rest is voor het bedrijfsleven. Van dat geld voor huishoudens komt 80 procent terecht bij de mensen met de hoogste inkomens. De komende jaren zijn lage inkomensgroepen een steeds groter deel van hun besteedbaar inkomen kwijt aan energiekosten. Als we zo doorgaan zelfs zo'n 17 procent, tegen 5,7 procent voor de rijkste 10-procent inkomensgroep. Uit onderzoek van Sia Partners blijkt dat 1 miljoen Nederlanders nu al in energiearmoede leeft. Het systeem faalt, ook bij de omschakeling naar duurzame energie. Om een ander, rechtvaardiger systeem af te dwingen is politiek verzet noodzakelijk. We moeten toe naar een systeem waarin om met Jan Marijnissen te spreken niet 'het belang van de producent op

korte termijn' maar 'dat van de maatschappij op langere termijn' centraal staat.

NIEUWE FRACTIE

De nieuwe SP-fractie in de Tweede Kamer heeft in de eerste anderhalve maand al veel initiatieven genomen en acties gevoerd, waarbij we ons telkens uitspraken tegen klimaatverandering en kapitaal. Zo voerden we actie voor een kolenfonds. Als de kolencentrales sluiten moeten de medewerkers in de centrales daar middels een kolenfonds voor gecompenseerd worden. Nu is er alleen veel geld gereserveerd voor de buitenlandse aandeelhouders. Ook voerden we actie tegen Shell-wetenschap. De banden tussen de fossiele industrie, en dan met name Shell, en de universiteiten zijn innig. Soms zelfs zo innig dat Shell directe invloed heeft op het onderzoeks- en onderwijsprogramma.

Verder organiseerden we huiskamerbijeenkomsten in Groningen, voerden we actie tegen de gaswinning en kregen we een motie aangenomen dat de NAM en het Ministerie van Economische Zaken geen invloed mogen hebben op de schadeafhandeling van de Groningers. En *last but not least* organiseerden we een debattour tegen gaswinning, kolencentrales en voor sluiting van de kerncentrale in Tihange met lokale en internationale activisten van de Standing Rockbeweging. Deze beweging strijdt tegen de aanleg van een oliepijplijn dwars door het grondgebied van de Amerikaanse inheemse Sioux-stam. We grepen het bericht dat de fossiele industrie in een jaar 9 miljard subsidie kreeg aan, om te pleiten voor een radicaal andere verdeling van de lusten en de lasten.

GROENE EN SOCIALE REVOLUTIE

We staan in een mooie SP-traditie van strijden tegen vervuilers en voor een gezond milieu. Een groot deel van de milieubeweging is te elitair en vooral gericht op het veranderen van individuele consumptie. Wij moeten bouwen aan een beweging van collectieve strijd.

We moeten met de scherpste analyses komen om aan te tonen dat het huidige systeem faalt. En met perfect kloppende, opvallende alternatieven

om het systeem te veranderen. Door de vervuiler te laten betalen middels belastingen of door ze te dwingen hun productie te stoppen of te veranderen. Door te zorgen voor meer werk in de groene industrie. En door ervoor te zorgen dat het geld voor de groene revolutie ook sociaal besteed wordt. Je zou bijvoorbeeld een deel van de subsidies voor duurzame energie kunnen inzetten voor een publiek bedrijf dat op korte termijn zoveel mogelijk corporatiewoningen gaat verduurzamen. Met als doel dat mensen een lagere energierekening krijgen, voldoende energie hebben én energie besparen. In Londen zette actievoerders groene, sociale en democratische energiewinning met succes op de agenda van de burgemeestersverkiezingen. In Hamburg dwongen inwoners een referendum af, om ervoor te zorgen dat de energievoorziening weer in publieke handen komt. Zij wonnen het referendum. Deze overwinningen bieden ook voor ons perspectief. Nu zijn er al kleine publieke coöperaties voor groene energie. De volgende stap is om met plannen te komen om de energievoorziening in dorpen, steden of regio's weer publiek te maken. Dit zijn nog slechts ideeën. De komende tijd willen we ze met anderen verder uitwerken.

We moeten bouwen aan een beweging voor een groene en een sociale revolutie. Een beter milieu begint niet bij de elite!

Bronnen:

- sp.nl/Z3T
- sp.nl/Z3q
- sp.nl/Z3c
- sp.nl/Z3p

FUNDAMENTELE SPANNING TUSSEN KLIMAAT EN KAPITAAL

Tekst: Bram Büscher

Was de internationale gemeenschap nog laaiend enthousiast toen op 12 december 2015 het klimaatverdrag van Parijs werd ondertekend, nu lijkt veel van dit enthousiasme vervlogen. Recente geopolitieke ontwikkelingen zoals de Brexit, de opkomst van autoritaire leiders, zoals Trump, Erdogan, Duterte en Poetin en een oplaaiing van mogelijke conflicten, bijvoorbeeld omtrent Noord-Korea, hebben het klimaatprobleem naar de zijlijn van de geopolitiek gedirigeerd.

Tegelijkertijd blijven veel mensen en organisaties harder dan ooit pushen voor aandacht en maatregelen om bestaande klimaatafspraken te halen. Hoe kunnen we deze ontwikkelingen duiden? En wat zijn de consequenties voor het klimaat?

In mijn opinie zijn de machtsbelangen met betrekking tot het klimaatverdrag van Parijs lang niet eenduidig negatief. Tegelijkertijd is dit niet perse positief voor het klimaat. Om bij het eerste te beginnen, voor velen lijkt het duidelijk dat recente geopolitieke ontwikkelingen het klimaatverdrag geen goed doen. Niet alleen lijkt het enthousiasme te zijn weggeëbd, de verkiezing van Trump in Amerika is een directe ondermijning van het klimaatverdrag. Trump heeft vaak aangegeven dat hij het verdrag wil schrappen en heeft, ondanks dat hij de daad nog niet bij het woord heeft gevoegd, duidelijke stappen gezet in die richting. Enkele opvallende daarvan zijn de aanstelling van Scott Pruitt, een notoire ontkenner van antropogene klimaatverandering, als hoofd van de *Environmental Protection Agency* (overheidsinstantie voor milieubescherming en volksgezondheid), en zijn zegen voor omstreden oliepijpleidingen.

Maar ook al zijn deze ontwikkelingen in de VS overduidelijk negatief, toch zijn ook tegengestelde bewegingen waar te nemen. Zo zijn vele andere

‘Pak de accumulatie van kapitaal aan’

landen nog steeds erg serieus over het klimaatverdrag en krijgt Trump in eigen land ook flink tegengas, ook uit verrassende hoek. Veel grote bedrijven zijn helemaal niet blij met Trumps klimaatbeleid en nemen één van de centrale boodschappen van Parijs – dat de dagen van fossiele brandstoffen zijn geteld – zeer serieus. Zij willen dat Amerika leidend wordt in de toekomstige ‘low-carbon economy’.¹ Delen van het Amerikaans grootkapitaal zien juist kansen voorbij fossiele brandstoffen, maar dan moet het beleid wel duidelijk zijn, en internationaal is Parijs het leidende raamwerk.

PARIJS IS NIET GENOEG

De vraag die zich vervolgens opdiend is: mochten deze machtsbelangen doorslaggevend zijn en de VS keren zich niet af van het klimaatverdrag, kunnen de huidige klimaatdoelen uit Parijs gehaald worden binnen dit raamwerk? Het antwoord, in mijn opinie, is ‘nee’. De reden is simpel: positieve stappen ten aanzien van het klimaatakkoord zijn niet perse goed voor het klimaat zelf. Uiteindelijk gaat het verdrag van Parijs er nog steeds van uit dat een aanpassing van het huidige kapitalisme genoeg zal zijn om ‘gevaarlijke klimaatverandering’ te voorkomen. Maar dit is een illusie. Het kapitalisme staat of valt met de ‘accumulatie van kapitaal’, waarbij kapitaal gedefinieerd moet worden als het inzetten van geld om meer geld te genereren. Het is dus inherent expansief; groei blijft de sine-qua-non van het systeem. En deze groei zal altijd impact blijven houden op milieu en klimaat. Voor het ‘ontkoppelen’ van groei en milieu-impact, zoals

sommigen voorstaan, is geen enkel bewijs.² En als je daadwerkelijk alle natuur in kapitaal zou omzetten, zoals de coalitie van ‘natuurlijk kapitaal’ voorstelt, dan zouden geen van de grote bedrijven meer winstgevend zijn.³ Zo blijft het tegengaan van klimaatverandering binnen het kapitalisme een *contradictio-in-terminis*.

KAPITALISME OVERKOMEN

Wat moet er dan wel gebeuren? Laat ik hier een concrete steen in de vijver gooien, één die momenteel onrealistisch lijkt en toch in mijn opinie uiteindelijk onontkoombaar is. Om echt iets aan klimaatverandering te doen moeten we de bron van het probleem aanpakken: economische groei, of beter, de accumulatie van kapitaal. Uiteindelijk betekent dit het overkomen van het kapitalisme. Maar we kunnen beginnen met het opdelen van vormen van economische groei die duidelijk negatief zijn ten opzichte van het klimaat en vormen die minder negatief of zelfs positief bijdragen. De eerste vormen, zoals uiteraard olie, steenkool, gas en mijnbouw, maar ook biotechnologie, grootschalige landbouw en meer, moeten worden afgebouwd, omgevormd of worden stopgezet. Meer positieve economische groei, zoals nieuwe vormen van energieopwekking, duurzame vormen van landbouw en de ontwikkeling van duurzame infrastructuur moeten worden gestimuleerd.

Dit is simplistisch natuurlijk, en moet verder uitgewerkt worden. Maar het is gericht op de bron van de klimaatverandering, namelijk kapitaal. Zolang we onze obsessie met kapitaal niet vervangen door geïntegreerde sociale en milieuprioriteiten blijft enig klimaatbeleid dweilen met de kraan open.

Bram Büscher is hoogleraar Sociologie van Ontwikkeling en Verandering aan de Universiteit Wageningen.

- 1 sp.nl/Z3G
- 2 sp.nl/Z3N
- 3 sp.nl/Z3x

SPANNING

WONEN EN STRIJD

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP
jaargang 19, nummer 5, september 2017

In dit themanummer van *Spanning* over wonen een beschrijving door Tijmen Lucie van de roemruchte geschiedenis van volkshuisvesting in Nederland. Dankzij bevoegen bestuurders en acties van bewoners zijn er, sinds de Woningwet van 1901, ruim tweeënhalf miljoen sociale huurwoningen gerealiseerd door woningcorporaties met steun van de overheid. Maar nu de overheid zich steeds verder terugtrekt en de woningbouw meer en meer aan de markt wordt overgelaten, dreigt er opnieuw een tekort te ontstaan aan kwalitatief goede, betaalbare woningen. Remco Bouma laat zien dat tussen 1990 en 2008 de huizen bijna drie keer zo duur zijn geworden, vooral omdat er veel meer geleend kon worden. Stijgende huizenprijzen passen in de trend van de financialisering van de wereldeconomie, die steeds meer drijft op schuld en steeds gevoeliger wordt voor crises. Particuliere huisbazen laten jongeren veel betalen voor kleine kamers en zadelen omwonenden op met overlast. Lisa de Leeuw betoogt daarom dat de markt aan banden gelegd moet worden. Roel Griffioen en Abel Heijkamp leggen het verband tussen flexibilisering van arbeidsmarkt en woningmarkt, waardoor voor veel mensen permanente bestaansonzekerheid op de loer ligt. De stijgende huizenprijzen zijn ook een motor achter de toenemende ongelijkheid in Nederland, analyseert Remco Bouma. Het gebrek aan sociale huurwoningen en betaalbare koop drijft steeds meer mensen de particuliere huurmarkt op, waar een groeiemarkt ontstaat voor particuliere investeerders. Vanaf de jaren tachtig is in veel Europese landen de hypotheekmarkt geliberaliseerd, met toenemende vermogensongelijkheid als gevolg. Socioloog Barend Wind vertelt over het woonbeleid dat in verschillende Europese landen is gevoerd en over de lessen die wij daaruit kunnen trekken. Socialisten willen het verschil maken voor iedereen die een woning zoekt,

of juist wil behouden. Bart Linssen sprak met SP'ers in het hele land die betrokken zijn bij de strijd voor meer en betere woningen.

Eduard van Scheltinga verdiepte zich in de wijkaanpak: een poging om de omstandigheden van mensen in volksbuurten te verbeteren. Hij sprak onder anderen met de directeur van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid, Marco Pastors.

Hoogleraar Algemene Sociologie Godfried Engbersen doet onderzoek naar sociale samenhang in relatie tot de zelfredzaamheid van burgers. Hij pleit voor een nieuwe verzorgingsstaat, die weet waar mensen zichzelf kunnen redden en waar mensen een steuntje in de rug nodig hebben.

De gemeenschapszin en de samenhang waaraan we identiteit ontleen, verdwijnen. Maar het verlangen om onderdeel te zijn van een gemeenschap blijft bestaan. Eduard van Scheltinga zoekt uit hoe buurtbewoners in Heerlen daarmee omgaan. In het kader van de buurtencampagne organiseert de SP veel acties die te maken hebben met huisvesting. Bart Linssen schrijft over de acties in Pekela, Nijmegen en Amsterdam, en laat zien hoe deze passen binnen een lange traditie van strijd voor betere woningen.

Journalist Mirjam de Rijk zet voor *Spanning* de vier grootste kronkels in de woonpolitiek van de afgelopen twintig jaar op een rij. Tevens komt zij met drie concrete oplossingen.

SP-woordvoerder Wonen Sandra Beckerman stelt in het slotartikel dat wonen de komende tijd topprioriteit moet hebben voor de partij. Zij haalt (historische) voorbeelden aan uit binnen- en buitenland die als inspiratie kunnen dienen voor een woonpolitiek die zich richt op 'de velen, niet de enkelen', om met Jeremy Corbyn te spreken.

- 3 WONEN IS TE BELANGRIJK OM AAN DE MARKT OVER TE LATEN**
- 7 DE FINANCIALISERING VAN DE WONINGMARKT. RENDEMENT VOOR WIE?**
- 10 SLOOP DE MARKT UIT DE KAMERMARKT**
- 11 TIJDELIJKHEID DREIGT OM TE SLAAN IN PERMANENTE ONZEKERHEID**
- 12 LIBERAAL WOONBELEID VERGROOT ONGELIJKHEID**
- 14 BAREND WIND: 'NEDERLAND IS EEN VAN DE KOPLOPERS ALS HET GAAT OM WOONVERMOGENSONGELIJKHEID'**
- 16 ZONDER ONDERZOEK GEEN RECHT VAN SPREKEN**
- 20 VERBETER DE BUURT**
- 22 GODFRIED ENGBERSEN: 'BURGERS HEBBEN ANDERE BURGERS NODIG OM ZELFREDZAAM TE KUNNEN ZIJN'**
- 24 GEMEENSCHAPSZIN IN DE INDIVIDUALISTISCHE SAMENLEVING**
- 26 SOCIALE WONINGBOUW ALLEEN DOOR STRIJD**
- 29 TIJD VOOR ANDERE POLITIEKE KEUZES**
- 30 DIE ROTE NIEDERLANDE? PLEIDOOI VOOR TROTSE VOLKSWIJKEN**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.
Abonnementenadministratie
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Tijmen Lucie
Bart Linssen
Eduard van Scheltinga
Remco Bouma
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Ron Meyer
Hans van Heijningen
Diederik Olders
Lieve Smits
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Gonnie Sluijs
Ontwerp cover
Teresa van Twuijver

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgelideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

WONEN IS TE BELANGRIJK OM AAN DE MARKT OVER TE LATEN

Tekst: Tijmen Lucie Illustratie Len Munnik

‘Een kamer waar de zon nooit doordrong; ’s winters was het een grot vol nattigheid en ’s zomers werden we ziek van de klamme hitte. In een hoek stond een ton die het gezin tot plee diende, in de andere ton kwamen de vuile luiers en verder alle rommel die je in zo’n onderkomen kon verwachten. De rook van vaders pijp en de uitwasemingen van tien arme mensen maakten dat je in de kamer aan één stuk door naar lucht zat te happen.’

Bovenstaande beschrijving van de ellendige woonomstandigheden van een arbeidersgezin uit de negentiende eeuw komt uit de autobiografie *Dagen van honger en ellende* (1915) van Neeltje Doff, die op latere leeftijd een bekende schrijfster werd. Het verhaal van Neeltje staat zeker niet op zichzelf. Rond de eeuwwisseling woont meer dan een derde van de ruim vijf miljoen Nederlanders in armoedige omstandigheden. Grote gezinnen wonen in piepkleine etagewoningen of in vochtige kelderruimten waar nooit daglicht komt. Bovendien is de hygiëne vaak ver te zoeken: er zijn geen wc’s en tientallen gezinnen zijn afhankelijk van één enkele kraan. De gebrekkige hygiëne zorgt ervoor dat cholera-epidemieën vele slachtoffers maken.

De industrialisatie haalt Nederland in de laatste decennia van de negentiende eeuw volledig overhoop. Kleinschalige, economische verbanden worden uit elkaar gerukt, familiebedrijfjes en andere vormen van huisnijverheid verdwijnen om plaats te maken voor grotere fabrieken. Steeds meer mensen worden economisch afhankelijk van anderen. Werkt rond 1850 nog een op de twee Nederlanders voor een baas, in 1899 zijn vier van de vijf Nederlanders voor hun inkomen afhankelijk van een werkgever. De steden waar de fabrieken staan maken een ongekende groei door. De

bevolking van bijna alle steden verdubbelt in het laatste kwart van de negentiende eeuw (zie tabel). De steden barsten letterlijk uit hun voegen. Om aan de snel groeiende vraag tegemoet te komen, bouwen particuliere verhuurders in rap tempo woningen, de ‘revolutiebouw’, waarvan de kwaliteit zelfs voor de maatstaven van die tijd te wensen overlaat. Ook komen er vanuit de verlichte burgerij in de tweede helft van de negentiende eeuw voorzichtige initiatieven om betere en betaalbare huisvesting te realiseren, maar het effect daarvan is door een gebrek aan

financiële middelen beperkt. In de woorden van historicus I.J. Brugmans waren het slechts ‘enige eilandjes in de krottenzee’. Voor Friedrich Engels, die de kritiek op het kapitalistisch systeem van Marx en anderen verder uitwerkte op het gebied van huisvesting, in de brochure *Over het woningvraagstuk* (1872), vloeit de woningnood voort uit de ‘hedendaagse kapitalistische productiewijze’. ‘Om een eind te maken aan deze woningnood is er slechts één middel: het volledig liquideren van de exploitatie en de onderdrukking van de arbeidende klassen door de heersende klassen’,

INWONERTAL VAN DE IN 1795 ACHT GROOTSTE STEDEN VAN NEDERLAND (1795-1900)

	1795	1840	1870	1900
Amsterdam	221.000	211.349	264.694	510.853
Rotterdam	53.212	78.098	116.232	318.507
Den Haag	38.433	63.776	90.577	206.022
Utrecht	32.294	48.491	59.299	102.086
Leiden	30.955	37.464	38.943	53.657
Groningen	23.770	33.484	38.528	66.537
Haarlem	21.227	24.012	30.530	64.079
Dordrecht	18.014	20.991	24.651	38.386

Bron: W. Beekers, *Het bewoonbare land*, P.54.

aldus Engels. Zover komt het niet in Nederland. Maar mede door de opkomst van de arbeidersbeweging begint de politieke en bestuurlijke elite, die gedomineerd wordt door de (sociaal)liberalen, wel in te zien dat overheidsingrijpen noodzakelijk is om de belabberde leefomstandigheden van het stedelijk proletariaat te verbeteren.

WONINGWET VAN 1901

De Woningwet, die in 1902 in werking treedt, moet een einde maken aan deze wantoestanden. De Woningwet maakt onderdeel uit van een reeks sociale wetten, waaronder de Leerplichtwet, de Gezondheidswet en de Ongevallenwet, die de basis zullen vormen voor de naoorlogse verzorgingsstaat. Zij worden ingevoerd door het kabinet-Pierson (1897-1901) dat de bijnaam 'kabinet van sociale rechtvaardigheid' meekrijgt.

In de Woningwet, die het werk is van de sociaalliberale minister van Binnenlandse Zaken Goeman Borgesius, wordt nadrukkelijk gekozen voor 'volkshuisvesting' in plaats van 'arbeidershuisvesting' of 'armenhuisvesting' zoals in andere landen, omdat de regering de woningwetwoningen beschikbaar wil stellen voor brede lagen van de bevolking. Deze insteek bepaalt het Nederlandse woningbeleid lange tijd en komt pas in de jaren tachtig van de twintigste eeuw ter discussie te staan, wanneer de roep om privatisering toeneemt.

De Woningwet maakt van volkshuisvesting weliswaar een 'zaak van het Rijk', maar de uitvoerende taak wordt

overgelaten aan de gemeenten. Die mogen 'het particulier initiatief' echter geen strobreed in de weg leggen. Om het particulier initiatief te stimuleren stelt het Rijk via de gemeenten leningen ter beschikking aan door het Rijk 'toegelaten' woningbouwverenigingen.

Het duurt vervolgens wel een aantal jaar voordat de wet effect krijgt. De nieuw opgerichte woningbouwverenigingen moeten aan een reeks voorschriften voldoen. Wat vooral van belang wordt geacht, is dat de winsten weer ten goede zullen komen aan de volkshuisvesting en niet aan de leden. Coöperatieve verenigingen worden daardoor uitgesloten van staatssteun.

WETHOUDERSSOCIALISME

Pas na de Eerste Wereldoorlog komt de woningproductie goed op gang. Vooral in de gemeenten waar socialisten aan de macht zijn, wordt flink gebouwd. In steden als Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Den Haag, Groningen, Haarlem en Hilversum neemt de gemeente zelf het initiatief om woningwetwoningen te bouwen. Zij richten daartoe gemeentelijke woningdiensten op, die tot in de jaren tachtig van de twintigste eeuw een voorname rol spelen in het volkshuisvestingsbeleid. De socialistische wethouders vinden dat de woningbouwverenigingen tekortschieten in het verbeteren van de woonomstandigheden van arbeiders. Voor hen heeft het goed huisvesten van deze mensen topprioriteit. Zij vinden dat arbeiders ook trots moeten kunnen zijn op hun woning en hun buurt. In verschillende steden verrijzen in de jaren 1910 en 1920 'arbeiderspaleizen'.

Bekendste voorbeeld is Het Schip in Amsterdam, dat werd ontworpen door architect Michel de Klerk in de stijl van de Amsterdamse School.

HUURSTAKINGEN

De opleving van sociale woningbouw na de Eerste Wereldoorlog is echter van korte duur. In de loop van de jaren twintig bouwt de regering de steun voor woningwetbouw in rap tempo af en krijgen particuliere verhuurders opnieuw vrij spel. De gevolgen laten zich makkelijk raden. De woningproductie van woningbouwverenigingen loopt fors terug, de huren stijgen enorm en er ontstaat een schrijnend tekort aan betaalbare woningen voor arbeiders. De economische crisis die eind jaren twintig uitbreekt, zorgt er ook nog eens voor dat veel arbeiders werkloos raken, waardoor hun situatie uitzichtloos is.

Huurders beginnen zich steeds meer te verzetten en vooral in Amsterdam en Rotterdam breken begin jaren dertig felle huurstakingen uit. Huurders weigeren nog langer de huurverhogingen te betalen. Hun verzet richt zich vooral tegen de particuliere verhuurders, de huisjesmelkers, die een groot deel van de woningvoorraad in hun bezit hebben en woekerprijzen voor hun huizen vragen. Uiteindelijk weten de huiseigenaren met behulp van de gemeenten de stakingen met harde hand te onderdrukken. De nederlaag laat diepe sporen na. Pas in de jaren zeventig ontstaat er weer een nieuwe huurbeweging en weigeren tienduizenden mensen opnieuw de huurverhogingen te betalen. Wat verder nog een rol heeft gespeeld bij het minder hevig geworden verzet, is dat de huur(prijs)bescherming na de Tweede Wereldoorlog wettelijk wordt vastgelegd en in de loop der jaren steeds beter wordt.

WONINGNOOD

Na de Tweede Wereldoorlog is de woningnood volksvijand nummer 1. Als gevolg van het oorlogsgeweld zijn 90 duizend woningen verwoest en nog eens 50 duizend zwaar beschadigd. Toch heeft woningbouw aanvankelijk niet de hoogste prioriteit voor de regering. Herstel van infrastructuur en industrie gaan voor. Tot 1948 ligt de woningbouw nagenoeg stil. Maar al

Een krotwoning in De Jordaan omstreeks 1900. Niet lang daarna verschijnen de 'arbeiderspaleizen' zoals Het Schip, foto onder.

snel blijkt dat men de woningnood heeft onderschat. Een huwelijks- en geboortegolf na de oorlog maakt dat er al in 1950 250 duizend woningen te weinig zijn. Vanaf dat moment is het overheidsbeleid erop gericht om zo snel mogelijk zoveel mogelijk woningen te bouwen. Jaarlijks subsidieert de overheid de bouw van tienduizenden woningwetwoningen volgens de bepalingen van de Woningwet van 1901. Maar de woningschaarste houdt lang aan. Niet alleen vanwege de snelle bevolkingsgroei van 9 miljoen in 1945 naar 12 miljoen in 1963, maar ook vanwege de aanhoudende daling van het aantal personen per huishouden. De overheid heeft dan ook maar één doel: massale woningbouw.

Kwantiteit gaat daarbij dikwijls boven kwaliteit. In 1962 wordt de miljoenste naoorlogse woning opgeleverd; in 1971 de tweemiljoenste. Na 1965 is de ergste woningnood gelenigd, maar dat betekent niet dat er geen schaarste meer is.

STADSVERNIEUWING

Volkshuisvesting is in die jaren vooral gericht op het huisvesten van gezinnen, maar nauwelijks op de groeiende groep alleenstaanden, gastarbeiders, studenten en ouderen. Wat ook niet helpt is dat veel woningen in de oude volkswijken in de steden leegstaan, omdat ze plaats moeten maken voor kantoren, winkels en wegen. Vanaf eind jaren zestig neemt het sociaal

protest toe tegen de grootschalige vernieuwingsplannen (cityvorming). Als meest radicale actievorm kraken jongeren leegstaande panden, om zowel persoonlijke woon- en leefruimte op te eisen als om de leegstand, terwijl er woningnood heerst, aan te klagen. Zij krijgen steun van de bewoners van de oude volkswijken die hun woningen zien verkrotten. Deze bewoners gaan zich organiseren in buurtcomités om de sloop van hun huizen tegen te gaan. De acties van krakers en bewoners hebben succes, want in de jaren zeventig worden oude volkswijken van de sloophamer gered. Buurtbewoners krijgen een stem in wat er met hun woning en hun buurt gaat gebeuren. Dat betekent in de meeste gevallen renovatie en als het echt niet anders kan sloop en nieuwbouw. Er komen subsidieregelingen om woningen van particuliere verhuurders op te kopen en nieuwbouw door woningcorporaties mogelijk te maken. Tot ver in de jaren tachtig blijft het principe van betaalbare, sociale huur in de stadsvernieuwing overeind staan. Dat verandert echter in de jaren negentig.

VERZELFSTANDIGING CORPORATIES

Anders dan vaak wordt verondersteld is de verzelfstandiging van de woningcorporaties geen uitvinding van de jaren negentig. Al tijdens de wederopbouwjaren hebben bestuurders en sommige politici moeite met de greep van de overheid op de volkshuisvesting. Wanneer de grootste woningnood na 1965 gelenigd is, wordt de roep om meer zelfstandigheid van de corporaties luider. Een eerste belangrijke stap daartoe zet PvdA-staatssecretaris van Volkshuisvesting Marcel van Dam. Hij maakt in 1976 een einde aan de overheidsgreep op de vermogens van corporaties. Onder zijn opvolger, CDA'er Gerrit Brokx, trekt de overheid zich verder terug. In het kader van het keiharde bezuinigingsbeleid onder de kabinetten-Lubbers (1982-1994) verstrekt het

Rijk vanaf 1984 geen leningen en jaarlijkse subsidies meer voor de verbetering van naoorlogse huurwoningen. Hierdoor zijn corporaties aangewezen op de kapitaalmarkt.

In 1986 wordt Brokx opgevolgd door zijn partijgenoot Enneüs Heerma. Onder zijn leiding vindt de bestuurlijke en financiële verzelfstandiging van de woningcorporaties plaats, de 'operatie-Heerma'. Hij ontnemt het Rijk en gemeenten de mogelijkheid het corporatiebeleid vooraf richting te geven. De gemeenten verliezen hun goedkeuringsrecht op belangrijke transacties en het Rijk kan niet langer sturen via leningen en subsidies (dankzij het wegstrepen van de uitstaande leningen tegen de toegezegde subsidies aan corporaties, de 'bruterij'). De rol van de overheid blijft beperkt tot het formuleren van taken en het achteraf beoordelen van de uitvoering ervan.

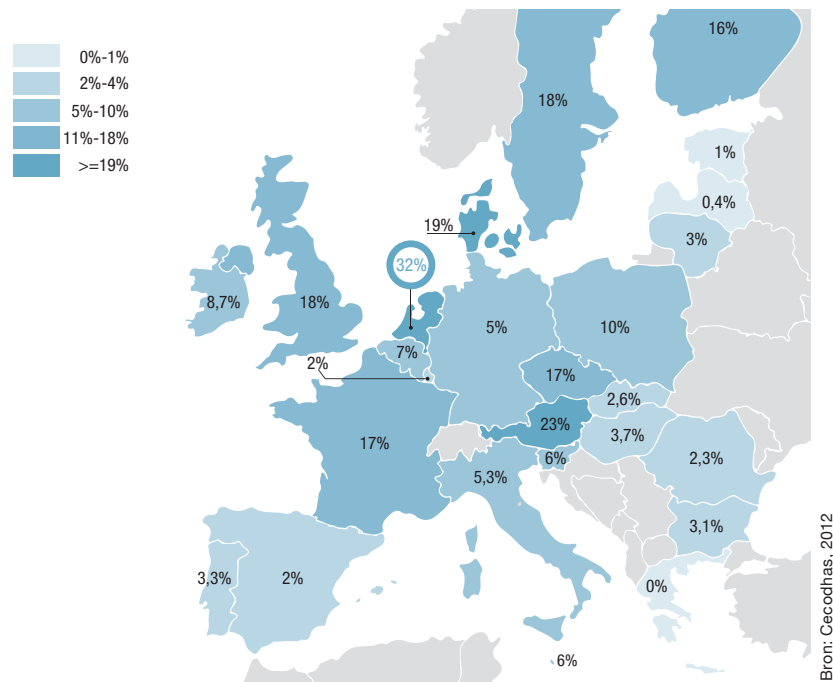
In de loop van de jaren na de millenniumwisseling begint het zich steeds meer te wreken dat de overheid zich zo op afstand heeft geplaatst. Verschillende woningcorporaties komen negatief in het nieuws vanwege financieel wanbeleid en zelfverrijking door bestuurders. Nadat het beleggingsdebacle van Vestia in 2012 uitkomt, wordt de Parlementaire Enquêtecommissie Woningcorporaties ingesteld.

WONINGWET 2015

Deze commissie komt in het najaar van 2014 met een vuistdik rapport waarin haarfijn wordt uitgelegd wat er mis is gegaan sinds de verzelfstandiging van de corporaties, waarbij zowel de corporaties als de overheid flinke kritiek krijgen.

Veel van de aanbevelingen van de commissie worden overgenomen in de Woningwet van 2015. Woningcorporaties moeten terug naar hun kerntaak: zorgen dat mensen met een laag inkomen goed en betaalbaar kunnen wonen. Corporaties gaan daarnaast prestatieafspraken maken met huurdersorganisaties en gemeenten over de lokale woonopgaven en het toezicht wordt verscherpt door de instelling van een Autoriteit woningcorporaties. Maar de verzelfstandiging van de corporaties wordt niet teruggedraaid, waardoor Rijk en

SOCIALE HUISVESTING ALS PERCENTAGE VAN DE TOTALE WONINGVOORRAAD, EUROPA 2012

HET BELANG VAN DE WONINGWET

Geen enkel ander land ter wereld heeft zoveel betaalbare sociale huisvesting gerealiseerd als Nederland. Na de invoering van de Woningwet uit 1901 zijn er ruim 2,5 miljoen sociale huurwoningen gebouwd. Hoewel het aantal afneemt, is nog bijna een op de drie woningen in Nederland een sociale huurwoning. Oostenrijk doet het ook goed met bijna een kwart, maar in de meeste westerse landen gaat het om 10 tot 15 procent van de woningvoorraad.

gemeenten niet de sturingsmogelijkheden hebben om zelf richting te geven aan het corporatiebeleid. Een beleid dat niet langer gericht is op volkshuisvesting voor iedereen, maar alleen op de laagste inkomensgroepen.

MARKT AAN BANDEN

Door wonen meer en meer aan de markt over te laten, zijn de huurprijzen fors gestegen en is er een toenemend tekort aan betaalbare, sociale huurwoningen. Dat is louter het gevolg van politieke keuzes, zoals meest recent de verhuurdersheffing en de verandering van het puntenstelsel onder het kabinet-Rutte-Asscher. Willen we weer voldoende, goede, betaalbare woningen zonder winstoogmerk realiseren, dan zal de overheid het volkshuisvestingsbeleid opnieuw naar zich toe moeten trekken. Wonen is simpelweg te belangrijk om aan de markt over te laten. Daar was het liberale kabinet-Pierson, verantwoordelijk voor de

Woningwet uit 1901, ook al van overtuigd. Zo staat in de toelichting bij de wet te lezen: 'Langzamerhand was het bewustzijn levendig geworden dat geen volksbelang meer behartiging verdient dan dat der huisvesting. Dat particulieren in dezen alles zouden kunnen tot stand brengen, daarvan was men reeds geruimen tijd de onmogelijkheid beginnen in te zien.'

Bronnen:

- Wouter Beekers (2012). *Het bewoonbare land: Geschiedenis van de volkshuisvestingsbeweging in Nederland*.
- Friedrich Engels (1872). *Over het woningvraagstuk*. Geraadpleegd op: sp.nl/Z3X
- Diverse artikelen uit de *Canon Volkshuisvesting Nederland*. Geraadpleegd op: sp.nl/Z32
- Mirjam de Rijk (2017), 'Te duur om nog sociaal te zijn', in: *De Groene Amsterdammer*.

DE FINANCIALISERING VAN DE WONINGMARKT

RENDEMENT VOOR WIE?

Tekst: Remco Bouma

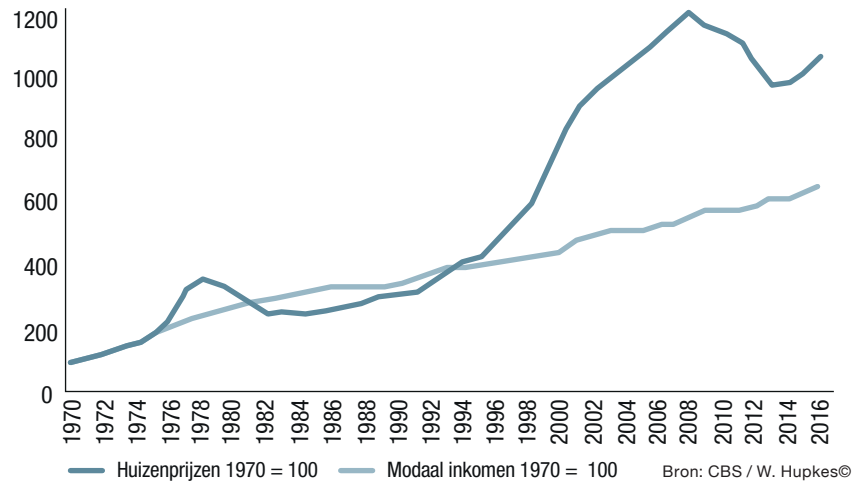
Vraag: wat was in 1995 nog 200.000 gulden waard, oftewel 93.000 euro, en in 2008 ineens 254.000 euro? Antwoord: het gemiddelde Nederlandse huis. Gesteld dat er dik zeven miljoen huizen zijn, is er in die dertien jaar grofweg 1100 miljard euro aan waarde gecreëerd, op een oorspronkelijke woningvoorraad van 700 miljard. Een fascinerende gedachte.

In 2012 en 2013 boog de Commissie Huizenprijzen, een onderzoekscommissie van de Tweede Kamer, zich over de vraag hoe bovenstaande mogelijk is. Het was volop huizen crisis. Sinds 2008 waren de prijzen juist met gemiddeld twintig procent gedaald. Een derde van de huishoudens had een huis dat ‘onder water’ stond: de hypotheekschuld was hoger dan de waarde van het huis. Waren het de bouwkosten? Was de kwaliteit zoveel verbeterd? Was alles meer waard geworden, was het de inflatie? Nee, concludeert de commissie: de ‘bovenmatige stijging van de huizenprijzen in Nederland’ komt vooral door een ‘exorbitante stijging van de leenmogelijkheden.’

Als iedereen meer geld kan lenen voor hetzelfde huis, biedt iedereen meer en gaat de waarde omhoog. Terwijl de inkomens feitelijk niet gestegen zijn. ‘Vervolgens zeggen de hypotheekbedrijven dat ze mensen hogere leningen moeten geven’, zegt Manuel Aalbers, destijds hypotheekmarkt-onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam, in een openbaar verhoor van de Commissie Huizenprijzen: ‘Maar daarmee zijn zij begonnen.’ Met andere woorden: de woningen zijn zo duur omdat de hypotheekleningen zo hoog zijn, niet andersom.

Stijgende huizenprijzen lijken mooi voor de eigenwoningbezitter, zestig procent van de Nederlandse huishoudens, maar hebben ook keerzijden. Zo kunnen starters steeds moeilijker een

ONTWIKKELING HUIZENPRIJZEN EN MODAAL INKOMEN 1970-2016 (INDEXCIJFERS)

hypotheek krijgen, voor steeds minder huis. Voor doorstromers is hun eigen huis weliswaar meer waard geworden, maar dat duurdere huis nóg meer. De hoge hypotheekschulden zijn een bom onder onze economie, waarschuwen IMF en OESO jaar na jaar plichtmatig, omdat ze wel ooit afbetaald moeten worden. Wie heeft hier belang bij, was dit het plan? Dan concludeert de Commissie Huizenprijzen. ‘De woonconsument is (...) aangemoedigd (...) een zo duur mogelijk huis te kopen (...). Risico’s werden onderschat. (...) Partijen in het grond- en bouwproces en hypotheekverstrekkers (...) verdienden fors aan de prijsstijging. De woonconsument had nauwelijks inzicht in en invloed op dit proces.’ Waarschuwingen vonden geen gehoor, concludeert de Commissie, en de overheid had meer kunnen doen tegen de prijsstijging. Gerbert Hebbink, senior beleidsmedewerker bij De Nederlandsche Bank, in het eindrapport: ‘Als we er nu op terug kijken heeft al die ruime financiering maar tot één ding geleid, en dat is tot hogere prijzen.’

DE MUUR VAN GELD

Maar waar kwam al dat geleende geld vandaan? Niet van de spaarrekeningen

van calvinistische individuen en ondernemers. Die deposito’s – spaartegoeden – waren sinds begin jaren negentig al niet meer genoeg om als dekking voor de hypotheek te dienen – ook niet na de stelselmatig opgerekte eisen voor de dekkingsgraad tot uiteindelijk 2 procent van het uitgeleende bedrag. Dat betekent dat een bank één bedrag vijftig keer kan uitlenen – de andere 49 worden simpelweg ‘geschapen’, die komen vanzelf binnen en verdwijnen weer na afbetaling, terwijl de bank de rente overhoudt als vergoeding voor operationele kosten.

Het hypotheekkrediet kwam volgens het eindrapport van de Commissie Huizenprijzen uit ‘de aansluiting van de Nederlandse woningmarkt op de internationale financiële markten.’ Rodrigo Fernandez en Manuel Aalbers van de onderzoeksgroep Real Estate/Financial Complex aan de Universiteit van Leuven, hebben er een term voor: de muur van geld. Dat zijn de honderdduizenden opgestapelde miljarden euro’s, dollars en yen van professionele, commerciële beleggers uit de hele wereld, waaronder investeringsbanken, hedgefondsen en reserves van multinationals. Maar ook institutio-

nele beleggers, als verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen, in Nederland in de jaren negentig vanuit het publieke domein de markt opgeduwd. Door de internationale deregulering van de kapitaalmarkten in de jaren tachtig zijn de landsgrenzen voor kapitaal weggevallen, alsmede het onderscheid tussen spaarbanken, hypotheekbanken en investeringsbanken. Alles is samengevoegd in deze muur van geld, die de financiële wereldmarkten afstruimt op zoek naar het hoogste rendement. Het geld 'op de bank zetten' kunnen dit soort fondsen niet: ze zijn zelf die bank, of het investeringsfonds waarbij de bank heeft aangeklopt. Waar ter wereld kun je duizenden miljarden kwijt, en die ook nog meer waard laten worden? In de jaren negentig lag het antwoord op de wereldwijde vastgoedmarkten, mede op de Nederlandse.

HANDELEN IN GESLOTEN KAMERTJES

Volgens sommigen hebben we een internationaal financieel systeem gecreëerd waar de overgrote meerderheid van de wereldbevolking niets van snapt. Voor elke euro die in de reële economie rondgaat, veranderen er honderd van eigenaar in de financiële economie. Wat doen al die mensen in de financiële sector eigenlijk?

Kortste antwoord, van de Britse econoom John Kay: ze handelen met elkaar. Hij vergelijkt de financiële sector met publiek in een zaaltje waarvan hij de deur dichtgooit en ze de hele nacht handelen. Is er de volgende dag waarde gecreëerd? Natuurlijk niet. Toch strijkt de vier procent van de mensen die wereldwijd in die sector werkt, een kwart van alle winsten ter wereld op. Handelen in het financiële systeem is uitermate lucratief, zonder dat er iets gecreëerd wordt. Kortom: wie of wat schuift er 's nachts geld onder de deur door?

Van alles, waaronder de toekomst. Of eigenlijk: onze consumptie van nu, die we in de toekomst beloven te betalen. Schuld is een vorm van geld. Niet voor wie nog moet afbetalen natuurlijk, maar voor wie schuld bezit: het is een bewijs van geld in de toekomst. De financiële wereld draait op het creëren van schuld en het opknippen

en verhandelen ervan; en in risico's daarop, en daar weer speculaties op, en zo nog een paar lagen. Op internationale valuta, aandelen, grondstoffen, en alles wat de financiële wereld verder verhandelt is net zo'n complexe structuur gebouwd van risicodekking en speculaties. Ter illustratie van de omvang ervan: de waarde van één van die lagen, de derivaten, ligt ergens tussen 600.000 miljard en de 1.200.000 miljard dollar. Dat is tussen de drie en zes keer zoveel als al het bezit op de wereld.

Een hypotheek is een perfect voorbeeld van verhandelbaar geld in de vorm van schuld. Toekomstige inkomsten gegarandeerd, anders is de verschuldigde het huis kwijt. De waarde ervan is internationaal goed vergelijkbaar, in tegenstelling tot bijvoorbeeld aandelen van bedrijven, die veel ingewikkelder zijn. Huizen nemen niet af in waarde, zoals auto's of tv's, maar juist toe. De echte waarde ervan schuilt namelijk niet in het huis zelf, maar in de grond, de locatie. Die is uniek, niet reproduceerbaar, en zal alleen maar gewilder worden naarmate de aarde verder bevolkt. En, het belangrijkste voor de internationale muur van geld: je kunt er onvoorstelbaar veel geld in kwijt. Ongeveer de helft van alle materiële waarde in ontwikkelde economieën zit in huizen of vastgoed. Daarbij verbleken andere investeringsmodellen, als collectieve grond onteigenen voor monocultuur in ontwikkelingslanden (*landgrabbing*) of grondstoffenwinning, zegt Fernandez. 'Je kunt landjepikken tot het laatste stukje Antarctica. Of grondstoffen claimen tot aan mineralen op de maan. Maar daar kun je nooit zoveel geld in kwijt als in vastgoed.'

HET VLEGGWIEL VAN DE STIJGENDE HUIZENPRIJZEN

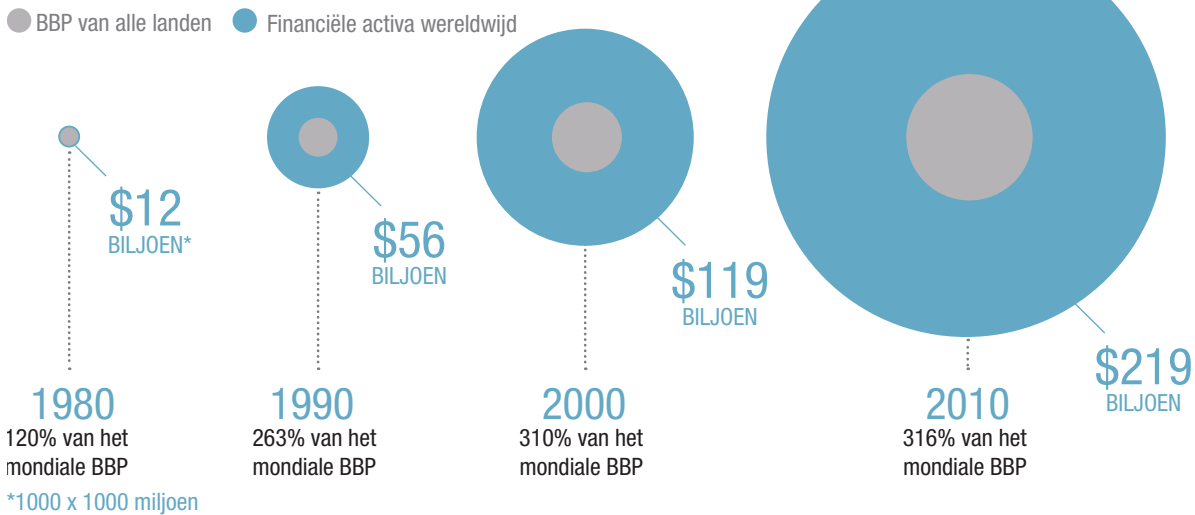
Stel, u zit 's nachts in zo'n zaaltje en kunt een pakket van delen van hypotheek opkopen voor tien miljoen euro, dat u de komende twintig jaar jaarlijks één miljoen euro oplevert. De verkoper – een bank – kan dat doen omdat die de hypotheek dan van de balans kan halen. Eerder heeft de bank de hypotheek opgeknipt – bijvoorbeeld per loopjaar – en samengevoegd met talloze andere onderdelen van hypotheek. Dit heet securitisatie. De bank is dan van de

hypotheek af en heeft 10 miljoen euro cash, wat opnieuw kan worden uitgeleend. U bent een pensioenfonds of een vermogensbeheerder en zit op miljoenen – of realistischer: miljarden – en uw werk is dat geld te laten renderen. Als u het pakket hypotheek koopt, int u de schuld van vele huizenbezitters ergens ter wereld. De huizenbezitter weet van niks, concludeert de Commissie Huizenprijzen. 'Woonconsumenten hadden geen idee van de financieringswereld achter de verkregen hypotheek, namelijk dat de bank de afgesloten hypotheek doorverkocht.'

Zo ontstaat er een cirkeltje. De hypotheekschuld groeit; en daarmee de financiële sector, die leeft op het opknippen en doorverkopen daarvan. De muur van geld groeit en geeft druk op de reële economie om meer schuld papier uit te geven, dat opgeknipt en doorverkocht kan worden. De normen voor kredietverlening worden versoepeld, er komen meer hypotheek, meer winst voor de financiële sector, meer vraag naar schuld papier, et cetera. Ondertussen blazen de stijgende huizenprijzen de balansen van huishoudens op: meer hypotheek, maar ook een huis dat meer waard is – meer eigen vermogen voor huishoudens dus. Daarmee groeit de economie, en is die in staat meer schuld papier te creëren. Het vliegwiel van de stijgende huizenprijzen, noemt Fernandez dit. Geef er een zwengel aan, en de economie zal groeien.

Alleen: de groei is niet duurzaam. Eens moeten al die schulden ook afbetaald worden, met geld dat verdiend moet worden door eenvoudige huishoudens, uit werk, uit de consumptie van anderen. Zodra de basis van de reële economie hapert, wankelen de talloze financiële lagen die erop gestapeld zijn. Schuld papier dreigt waardeloos te worden, want het zal nooit de beloofde inkomsten opbrengen. Als dat eenmaal duidelijk wordt, klapt het hele kaartenhuis in elkaar. Ziehier de wereldwijde kredietcrisis van 2008 die, niet toevallig, begon op de huizenmarkt van de VS en zich als een olievlek over de wereld uitspreidde, omdat alle mondiale financiële instellingen diep met elkaar vervlochten zijn.

FINANCIËLE ACTIVA WERELDWIJD

WELK RENDEMENT?

Na zes jaar dalende huizenprijzen en een paar flinke zwiepers aan het vliegwiel lijkt alles weer onder controle. De huizenprijzen stijgen weer (in de Randstad althans): welkom terug economische groei. Alleen: wie of wat garandeert ons dat het niet weer misgaat?

Twee fundamentele spanningen blijven. Hogere huizenprijzen zijn mooi voor wie een huis heeft, maar niet voor wie er een wil kopen of huren: die betaalt de winst van anderen. Ten tweede, in de woorden van David Madden, socioloog aan de London School of Economics: 'Over de hele wereld scheppen zij die huizen als investeringsobject zien, problemen voor hen die erin willen wonen.' De eerste groep heeft namelijk geen bewoners nodig, de tweede geen investeerders.

Hebzucht is niet het probleem, zegt Madden. Het is de logica van het systeem. Het gefinancierde denkframe van winstmaximalisatie is zo dominant dat we financieel rendement boven elke andere vorm van waarde stellen die je aan een huis kunt verbinden. Zoals behoefte, binding, recht, collectief woongeluk, vul maar in. 'Efficiënt' inrichten van de woningmarkt staat zo voor het optimaliseren van de winsten erop. Maar efficiënt voor wie, met welk doel? Als je het fatsoenlijk huisvesten van het volk tot doel neemt, zoals ruim honderd jaar geleden, krijgt

efficiëntie een heel andere invulling. De eerste consequentie van zo'n andere kijk: stop onmiddellijk met de financialisering van de woningmarkt, die maakt wonen onbetaalbaar, reduceert mensen tot hun betalingscapaciteit en vergroot de ongelijkheid.

Fernandez maakt hetzelfde punt over het rendement dat de muur van geld geacht wordt te halen. In een gefinancierd denkframe is het rendement het financiële surplus op kapitaal voor de investeerder ervan. Punt. Maar het maakt elders nogal wat uit of dat surplus gehaald wordt uit, pakweg, het financieren van wapenhandel of van de transitie naar een duurzame energievoorziening. Met een muur van geld kun je van alles doen. Na de Tweede Wereldoorlog zijn er honderdduizenden woningen mee opgetrokken. Van het rendement erop profiteren we nu nog, in de vorm van betaalbare sociale huur. Wie rendement echter reduceert tot winstmaximalisatie voor de investeerder, heeft juist belang bij het verder opdrijven van de prijs van vastgoed.

Is er ooit nagedacht over de keerzijde van alsmat stijgende huizenprijzen? Fernandez denkt van niet. 'Het is juist onderdeel van de hele kortzichtigheid en naïviteit van de neoliberale politicus-actor, de kortetermijnhorizon, alles in behapbare brokjes opdelen, dingen niet met elkaar willen verbinden, de gevolgen niet willen overzien. Terwijl dat juist nodig is om

in z'n volledigheid de problematiek op de woningmarkt te begrijpen.'

Werkgelegenheid, betaalbaarheid van woningen, koopkracht, sociale cohesie, bestaanszekerheid, uitgaven voor ziektekosten, mobiliteit, kansengelijkheid voor toekomstige generaties – het hangt allemaal samen met het frame van waaruit we woningen bekijken. Het financieel rendement erop maximaliseren is mooi voor de eigenaar op korte termijn, maar niet los te zien van de gevolgen ervan – zie de kredietcrisis. De vraag is: welk rendement zoeken we als samenleving op woningen? Welke functie hebben ze in een duurzame, solidaire wereld? Dat is een politieke vraag, geen boekhoudkundige. Het antwoord ligt niet in de spreadsheets van financiële instellingen, maar midden in de samenleving, bij iedereen die zich er als mens over wil uitspreken.

Bronnen:

- *Eindrapport Tijdelijke Commissie Huizenprijzen* (2013). Geraadpleegd op: www.tweedekamer.nl/kamerleden_en_commissies/commissies/tc_huis/eindrapport
- Artikelen van Manuel Aalbers en Rodrigo Fernandez, onderzoeksgroep The Real Estate/Financial Complex, Universiteit Leuven; gesprek Rodrigo Fernandez.
- John Kay (2015), *Other People's Money*
- David Madden & Peter Marcuse (2016), *In Defense of Housing*

SLOOP DE MARKT UIT DE KAMERMARKT

Tekst: Lisa de Leeuw

Slecht onderhouden panden, torenhoge huren en intimidatie door huisbazen. Dat is de realiteit voor veel jongeren die op kamers gaan. De oorzaak hiervan is woningnood. Het mechanisme lijkt simpel: wanneer er een tekort is aan woningen neemt de prijs toe, want voor jou tien anderen. Daarom strijdt ROOD al meer dan tien jaar tegen de woningnood door huurders te organiseren met de verkiezing Huisjesmelker van het Jaar.

Toch is een kwantitatief tekort aan kamers niet de enige reden waarom jongeren in slecht onderhouden en veel te dure kamers wonen. Neem bijvoorbeeld de stad Groningen. Ondanks een daling van het tekort aan kamers – de wachttijd voor een kamer is er afgenomen – blijven de prijzen van kamers te hoog. Ook in Nijmegen, waar het tekort aan kamers eveneens afnam, ligt de gemiddelde huurprijs nog steeds meer dan 50 euro te hoog¹. Landelijk betaalt 73 procent van de studenten meer huur dan wettelijk is toegestaan. Er lijkt meer nodig om het woonprobleem van jongeren op te lossen dan alleen het wegnemen van het tekort aan kamers.

Gemiddeld betalen studenten in Nederland 480 euro per maand voor een kamer. Dat is 5 euro meer dan ze gemiddeld per maand met werken verdienen.² Ze huren veelal bij particuliere kamerverhuurders, waar de prijzen een stuk hoger liggen dan bij woningcorporaties. Gemiddeld betalen jongeren bij particuliere verhuurders bijna 62 euro per maand meer dan toegestaan, terwijl dit bij (studenten)corporaties 36 euro is. Hier zit de crux: het echte probleem is de markt. Particuliere huisbazen hebben slechts één doel: zoveel mogelijk winst maken met het

Oud-voorzitter van ROOD, Merel Stoop, met de prijs voor Huisjesmelker van het Jaar 2017.

verhuren van kamers aan studenten. De gevolgen laten zich raden: er wordt bezuinigd op onderhoud en de kamerprijzen worden zo hoog mogelijk opgedreven.

Niet alleen jongeren die in die kamers wonen zijn hiervan de dupe. Andere inwoners van een stad lijden ook onder een uit de kluiten gewassen particuliere kamermarkt. In Groningen is hierdoor de afgelopen jaren de druk op de wijken steeds meer toegenomen. Particuliere huisbazen zoals Wim Bulten en Wim de Vries – die inmiddels gezamenlijk bijna de helft van de particuliere kamermarkt in de stad in handen hebben³ – bouwen gestaag aan hun vastgoedimperium en schuwen ondertussen niet om achtertuinen vol te bouwen, woningen van extra woonlagen te voorzien, en nog meer studenten in hun panden te huisvesten. Huizen die vaak niet geschikt zijn voor zulke intensieve bewoning. Omwonenden met een ander leefritme ervaren daardoor overlast en zien in bepaalde straten zelfs de waarde van hun huis dalen. Zo stuurden bewoners uit drie

verschillende buurten in Groningen in 2015 al een brief naar de gemeenteraad met de oproep om het volbouwen van binnentuinen een halt toe te roepen⁴.

De vraag rijst daarmee van wie de stad eigenlijk is. Van een klein aantal grote, particuliere verhuurders waarop jongeren en wijkbewoners, maar ook de politiek, maar weinig invloed kunnen uitoefenen? Of is de stad van de mensen die er wonen? Om ervoor te zorgen dat jongeren fijn naast andere inwoners van de stad kunnen wonen, dienen er voldoende betaalbare en kwalitatief goede corporatiewoningen beschikbaar te zijn.

Daarvoor moeten we de markt uit de kamermarkt slopen. Gemeenten zouden met corporaties voldoende en goede corporatiewoningen voor jongeren moeten bouwen. Bijvoorbeeld door snel leegstaande panden geschikt te maken voor jongerenhuisvesting. Dan kunnen we stoppen met het afgeven van vergunningen voor particuliere kamerverhuurders en jagen we huisjesmelkers weg. In Groningen heeft de gemeenteraad een voorstel aangenomen om 'zeer terughoudend om te gaan' met het verlenen van vergunningen die nodig zijn om gewone gezinswoningen te gebruiken voor kamerverhuur. Ook worden er in de stad de komende jaren flink wat corporatiewoningen bijgebouwd.

Een woning is van dusdanig belang voor mensen dat we de macht daarover niet in handen mogen geven van bedrijven die enkel op winst belust zijn. We moeten een halt toeroepen aan het kapitalisme in deze sector.

1. sp.nl/Z36
2. sp.nl/Z3L
3. vanwieisdestad.nl
4. sp.nl/Z3u

Lisa de Leeuw is voorzitter van ROOD, jong in de SP en studeert sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen.

TIJDELIJKHEID DREIGT OM TE SLAAN IN PERMANENTE ONZEKERHEID

Tekst: Roel Griffioen en Abel Heijkamp Foto: Bond Precaire Woonvormen©

Net als het vaste arbeidscontract, vernevelt nu ook het vaste huurcontract onder onze ogen. Na jaren van stapsgewijze verruimingen van wetgeving die tijdelijke verhuur toelaat, brak onder minister Blok het tijdelijke huurcontract definitief door.

In 2016 werden wetsvoorstellen aangenomen die het contract van maximaal twee jaar voor zelfstandige woonruimte en het jongerencontract van vijf jaar mogelijk maken. Ook werden tijdelijke contracten met een maximum van 5 jaar voor onzelfstandige woonruimte (kamers) en tijdelijke contracten voor grote gezinnen geïntroduceerd. Daarnaast is de inzetbaarheid verruimd van campuscontracten en tijdelijke verhuur onder de Leegstandswet. Het vaste huurcontract dreigt zo langzaam verdrongen te worden door allerlei wegwerpvarianten die de rechtspositie van huurders ernstig ondermijnen.

De invoering van tijdelijke huurcontracten is een deeltjesversneller waardoor bestaansonzekerheid en ongelijkheid nog verder zullen toenemen, omdat degenen die kwetsbaar zijn op de arbeidsmarkt ook een verhoogd risico lopen om kwetsbaar te worden op de woningmarkt. Een op de drie banen is momenteel 'flexibel'. Die flexwerkers verdienen gemiddeld 35 procent minder dan mensen met een vast arbeidscontract. Daarom gaat flexwerk vaak gepaard met een zwakke positie op de woningmarkt: kopen kan niet en vrije-sectorverhuur is te duur. Voor een sociale huurwoning moet je in Nederland gemiddeld acht jaar op de wachtlijst staan. In die situatie neem je genoegen met wat er voorhanden is, ook als dat een contract of bruikleenovereenkomst is zonder huurrechten. Flexwerkers komen zo al snel in een flexwoning terecht. Andersom geldt dat flexwonen voor velen niet de stabiliteit

Actie van Bond Precaire Woonvormen tegen flexhuren.

biedt die nodig is om je positie op de arbeidsmarkt te verbeteren. Zo dreigt tijdelijkheid voor veel mensen om te slaan in permanente onzekerheid.

De nood aan acute huisvesting, bijvoorbeeld vanwege een aflopend tijdelijk contract op je werk of in je woning, veroorzaakt een opofferingsbereidheid bij flexnomaden waar makkelijk munt uit valt te slaan door verhuurders. Precaire huurders betalen. Ze klagen niet. Ze stellen belachelijk lage eisen aan de aangeboden woonruimte. Ze hebben angst om voor hun rechten op te komen, bang dat hun tijdelijke contract niet wordt verlengd of dat het wordt opgezegd. En in de regel hebben zij geen recht op vervangende woonruimte en een verhuiskostenvergoeding.

In de toelichting bij het wetsvoorstel voor tijdelijke verhuur schreef minister Blok dat de 'flexibilisering van de arbeidsmarkt vraagt om een flexibeler woningmarkt, met name in de huursector'. De diagnose dat er een gat gaapt tussen de arbeidsmarkt en de huursector klopt deels. Maar dat is precies het gevolg van het ontwortelende effect van de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Woononzekerheid

creëren omdat we nu eenmaal werkonzekerheid hebben gecreëerd, is een nogal cynisch politiek argument. Willen we echt in een samenleving leven waar zekerheid op woon- en werkgebied een privilege is?

Het gevolg van het rechtse woonbeleid van de afgelopen jaren is dus dat grote groepen huurders veroordeeld zijn tot een nomadisch bestaan. Juist met toenemende onzekerheid op de arbeidsmarkt zou je hopen op een robuust volkshuisvestingsbeleid dat voor zoveel mogelijk mensen een stabiele woonsituatie garandeert. Het tegenovergestelde is het geval: dit beleid stort mensen in bestaansonzekerheid.

De schrijvers zijn als vrijwilliger werkzaam bij de Bond Precaire Woonvormen. **Roel Griffioen** is architectuurhistoricus en samensteller van *De Frontlinie: Bestaansonzekerheid en gentrificatie in de Creatieve Stad* (zie frontlinie.org). **Abel Heijkamp** is filmmaker. Zijn film *Alles Flex?* (met Julij Borštnik), over de flexibilisering van wonen en werken, verscheen in 2016.

LIBERAAL WOONBELEID VERGROOT ONGELIJKHEID

Tekst: Remco Bouma

Huisvesting kan ongelijkheid elders in de samenleving verminderen, of juist versterken. Nu gebeurt vooral dat laatste. Huiseigenaren lopen in vermogensopbouw steeds verder uit op huurders, die steeds meer voor hun woning betalen. Alternatieven zijn mogelijk.

Waarom brengen veel media het stijgen van de huizenprijzen als goed nieuws, maar het stijgen van de lonen niet? Barend Wind, socioloog en gepromoveerd op woonongelijkheid, vraagt het zich regelmatig af. 'De woonlasten moeten wel betaald worden uit de lonen van mensen. Als je die twee loskoppelt, is het logisch dat wonen steeds minder betaalbaar wordt.'

Dat is precies wat er de afgelopen decennia gebeurd is. Sinds 1970 zijn de kosten van huisvesting dubbel zo hard gestegen als de lonen. Wonen drukt daarmee steeds zwaarder op de huishoudinkomens. Maar die druk is ongelijk verdeeld. De woonquote – het percentage van het inkomen dat iemand aan wonen uitgeeft – is bij kopers het laagst, blijkt uit cijfers van het CBS. Bij huurders – zowel sociaal als particulier – is de gemiddelde woonquote al jaren geleden de dertig procent ontstegen, het percentage dat doorgaat als de grens voor woonarmoede.

HUISVESTING EN ONGELIJKHEID

Vergroot wonen daarmee de ongelijkheid? Op dit moment wel, zegt Rowan Arundel. Hij promoveerde dit jaar aan de Universiteit van Amsterdam op ongelijkheid in woonvermogen in Europa en maakt nu deel uit van de onderzoeksgroep The Real Estate/ Financial Complex aan de Universiteit Leuven. 'Maar dat hoeft niet zo te zijn. In die zin is het net de arbeidsmarkt: ook die kan de ongelijkheid vergroten of verkleinen.'

Tussen huisvesting en ongelijkheid vindt een belangrijke interactie plaats. Wanneer de ongelijkheid in het verleden afnam, bijvoorbeeld begin vorige eeuw en na de Tweede Wereldoorlog, kwam dat mede door de massale bouw van sociale huurwoningen. Sinds de jaren tachtig neemt de ongelijkheid weer toe. Ook daar speelt huisvesting een belangrijke rol in, zoals Piketty's *Kapitaal in de 21ste eeuw* laat zien. De toenemende vermogensongelijkheid komt met name door het uiteenlopen van woonvermogens: het vermogen dat iemand wel – of niet – in een koopwoning heeft zitten.

Arundel wijst op twee mechanismes die dit veroorzaken. Ten eerste: de stijgende huizenprijzen. Die creëren in toenemende mate een scheiding tussen wat Arundel de 'insiders' en de 'outsiders' noemt: zij die wel, en zij die geen huis kunnen kopen, waarbij de eerste groep steeds kleiner wordt en de tweede groep steeds groter. Eigen vermogen – of vermogen uit de familie – wordt daardoor steeds bepalender; huizenbezit wordt in toenemende mate erfelijk. Ten tweede: minder stabiele huizenprijzen, ofwel volatiliteit. De welgestelde groep kan die schokken opvangen, de kwetsbare of 'precaire' groep – zoals Arundel ze noemt – niet. Deze groep

en Finance aan de Universiteit Tilburg, sprak in *De Groene Amsterdammer* over een groep mensen met schulden waar ze nooit meer uitkomen. 'Niet omdat ze gekke dingen hebben gedaan of geld over de balk hebben gesmeten, maar omdat ze op basis van een vast contract [voor de crisis] een hypotheek zijn aangegaan. (...) Als er een nieuwe crisis komt, zakken al deze mensen door het ijs.'

DE MYTHE VAN HET MASSALE EIGENWONINGBEZIT

De ironie is, zegt Arundel, dat stijgende prijzen en volatiliteit beide een gevolg zijn van beleid dat juist als gelijkmakend gold: de belofte van het eigenwoningbezit. In plaats van voor een kleine bovenlaag, zou een eigen woning voor iedereen toegankelijk worden. Elk huishouden zou zo eigen vermogen kunnen opbouwen, een eigen buffer voor slechte tijden. Maar veel gezinnen konden geen huis kopen zonder een verruiming van de hypotheekvoorwaarden. De belofte van eigenwoningbezit kon alleen waar gemaakt worden door meer schuld. De overheid faciliteerde de toegang daartoe. 'Al die ruimere financiering heeft maar tot één ding geleid, en dat is tot stijgende huizenprijzen', zegt een deskundige elders in *deze Spanning*: iedereen kan namelijk meer bieden

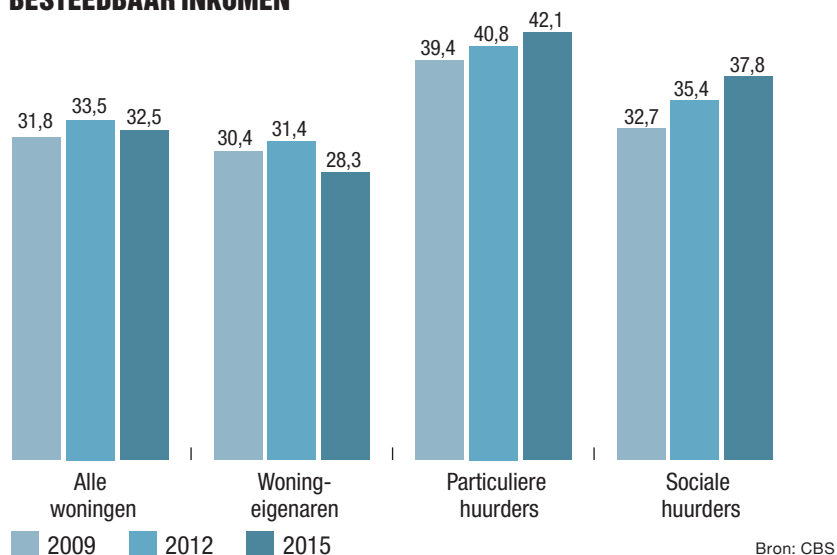
De hypotheekrenteaftrek is een perfect voorbeeld van beleid dat de ongelijkheid vergroot

heeft een huis, maar leeft op het randje, vaak door een te hoge hypotheek. De kwetsbare groep is onlangs nog geschetst in een WRR-rapport over de wankelende middenklasse. Een van de opstellers ervan, Harald Benink, hoogleraar Banking

voor hetzelfde huis. In vijftien jaar vervijfvoudigde de Nederlandse hypotheekschuld, van 140 miljard naar 650 miljard euro in 2008. Dit is meer dan het Nederlandse bruto binnenlands product (bbp). Ook prijschommelingen zijn een gevolg

TOTALE WOONUITGAVEN HUISHOUDENS ALS PERCENTAGE VAN HET BESTEEDBAAR INKOMEN

van veranderingen op de hoge hypotheekmarkt en in de financiële wereld, zegt Arundel. Hoe dieper vervlochten met internationaal kapitaal, hoe makkelijker de onrust op de kapitaalmarkten op de Nederlandse huishoudens overslaat. Na de kredietcrisis daalden de huizenprijzen met gemiddeld twintig procent, omdat niemand ze nog kon betalen toen de banken niet meer leenden.

De hypotheekrenteaftrek is een perfect voorbeeld van beleid dat de ongelijkheid vergroot. Het doel daarvan was koopwoningen beter betaalbaar te maken: huishoudens mogen de rente die ze betalen over hun hypotheek, van de belasting aftrekken. In de praktijk werden koopwoningen er inderdaad beter betaalbaar door, waardoor de vraagprijs ervoor omhoog kon, en de bereikbaarheid ervan voor middeninkomens daalde. Nu profiteren vooral de hoogste inkomens ervan, want zij kopen de duurste huizen. Door de hypotheekrenteaftrek loopt de Nederlandse staat jaarlijks ruim 11 miljard aan belastinginkomsten mis. De helft van dat bedrag gaat naar de 20 procent hoogste inkomens, volgens het CBS. Daarvan zou je jaarlijks 55.000 sociale huurwoningen kunnen neerzetten met een kostprijs van 200.000 euro per stuk: dat is evenveel als er nu per jaar in Nederland in totaal gebouwd wordt. Geld dat naar dit soort beleid gaat,

kan niet op een andere manier aan volkshuisvesting worden besteed. Als het doel is de ongelijkheid te verkleinen door de democratisering van vermogensopbouw, lijken andere manieren efficiënter. 'Het probleem zit niet in het idee van eigenwoningbezit,' zegt Arundel, 'maar in de enorm marktgerichte manier waarop het is gepromoot.'

GEVOLGEN VOOR HUURDERS EN WONINGZOEKENDEN

Door de stijgende huizenprijzen stijgen ook de huren, zeker na beleid dat de sociale huursector steeds meer ombouwt tot een armenvoorziening. Minister Blok noemt alles onder de 710 euro een 'lage huur': geliberaliseerd zouden veel woningen meer opleveren. Voor dat bedrag werk je weken tegen een minimumloon. In arme landen geven mensen het grootste deel van hun geld aan eten uit, in rijke landen, in toenemende mate, aan wonen.

Het gebrek aan sociale huur en betaalbare koop drijft steeds meer mensen de particuliere huurmarkt op. Dat lijkt de nieuwste groeiemarkt in grote steden te zijn, zegt Maartje Martens, onafhankelijk woningmarkdeskundige. Koophuizen op gewilde plekken zijn niet alleen aantrekkelijk voor wie een plek zoekt om te wonen, maar ook voor particuliere investeerders. Die verhuren de woning vervolgens aan de groep die dezelfde woning zou willen kopen, maar

overboden wordt door investeerders. De huurprijs die ze betalen is al snel hoger dan de hypotheek die ze voor dezelfde woning afgesloten zouden hebben. 'Amsterdams huis is handelswaar geworden voor investeerders', kopte Het Parool bijvoorbeeld op 8 juli 2017. Een kwart van de woningen in Amsterdam – gemiddelde verkoopprijs: 376.000 euro – wordt inmiddels zonder hypotheek gekocht.

Er dreigt een parallel met Groot-Britannië, volgens Arundel een voorbeeld van hoe het niet moet. Daar nam het eigenwoningbezit in de jaren tachtig snel toe, door verkoop van sociale huur. Nu neemt het al jaren af. Prijsopdrijving heeft de huizen onbetaalbaar gemaakt, met name in Londen. Ruim tien procent van de Britten woont in de hoofdstad, waar de helft van alle huizenwaarde in het land geconcentreerd is. Het aantal private verhuurders in Groot-Britannië is de afgelopen twintig jaar vervijfvoudigd, tot ruim twee miljoen. Londen en de rest van het land groeien steeds verder uit elkaar: in kansen, inkomen, stemgedrag en wereldbeeld.

De politieke keuze is niet tussen koop of huur, maar hoe je beide sectoren organiseert. Een breed toegankelijke huursector kan wonen betaalbaar houden, terwijl de inkomsten kunnen terugvloeien in bijvoorbeeld woningbouw en buurtverbetering, en huurders geld overhouden om elders te besteden of te sparen voor een koopwoning. Een niet-gereguleerde particuliere huursector kan bij schaarste de ongelijkheid juist vergroten, omdat de winsten privaat zijn en tot nog meer concentratie van huizenbezit leiden. Bij koopwoningen zou beleid de prijzen stabiel moeten houden, zodat de huizenprijzen niet sneller stijgen dan de lonen. Voor zowel koop als huur geldt: de woningmarkt is een cruciaal deel van de organisatie van de samenleving. Wie er maximale prijsopdrijving en winsten wil, haalt dat geld elders uit de economie weg en bevoordeelt huiseigenaren. Wie gelijkheid van kansen wil, houdt juist huisvesting stabiel en betaalbaar, zodat mensen hun tijd en geld volop in de samenleving kunnen steken.

BAREND WIND

'NEDERLAND IS EEN VAN DE KOPLOPERS ALS HET GAAT OM WOONVERMOGENSONGELIJKHEID'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Super Formosa@

Vanaf de jaren tachtig is in veel Europese landen de hypotheekmarkt geliberaliseerd. Juist in deze landen, waaronder Nederland, is de vermogensongelijkheid flink toegenomen. Socioloog Barend Wind over het woonbeleid dat in andere Europese landen is gevoerd en wat wij daarvan kunnen leren om de woonvermogensongelijkheid te verkleinen.

› **Jouw promotieonderzoek richt zich op de relatie tussen woonbeleid en vermogensongelijkheid in Europese landen. In hoeverre hangen deze twee met elkaar samen?**

‘Heel sterk. Bijna in heel Europa is het eigenwoningbezit gestimuleerd, maar niet overal op dezelfde manier. Er zijn in feite drie clusters van landen te onderscheiden na de Tweede Wereldoorlog. In de eerste plaats heb je Zuid-Europese landen als Italië, Spanje en Portugal, waar woningen vooral eigendom zijn van de familie en waar het eigenwoningbezit kon toenemen door een enorme tolerantie ten aanzien van illegale bouw en illegale bezetting van publieke grond.

Barend Wind is socioloog en promoveert aan de Universiteit Tilburg op een onderzoek naar de rol van de eigen woning in de totstandkoming van economische ongelijkheid in verschillende Europese landen.

In de tweede plaats heb je een groep Duitstalige landen als Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk, waar het eigenwoningbezit veel minder is gestimuleerd. Daar is juist erg ingezet op de bouw van private huurwoningen met vrij stabiele huurprijzen, met een gereguleerde huurmarkt. In de derde plaats is er een grote groep landen waaronder Nederland en de Scandinavische landen, waar overheden het eigenwoningbezit actief hebben bevorderd met hypotheekrenteaftrek en bouw- en grondsubsidies. Vanaf halverwege de jaren tachtig heeft een grote omslag plaatsgevonden. Toen is vooral in Groot-Brittannië, Nederland, Zweden en Denemarken de woningmarkt geliberaliseerd, en juist in deze landen is de vermogensongelijkheid enorm toegenomen.’

› **Waarom zijn in Duitsland de huizenprijzen nauwelijks gestegen door de jaren heen?**

‘Duitsland heeft een vrij conservatief beleid gevoerd op het vlak van ruimtelijke ordening, economie en woningbouw, wat gunstig heeft uitgepakt voor de vermogensverdeling. De urbanisatie is in Duitsland minder sterk dan in Nederland. Er is nog veel industrie en werkgelegenheid in de kleinere steden, waardoor deze aantrekkelijk zijn gebleven. Dit zorgt per definitie voor constantere woningprijzen. Wat ook meespeelt is dat de hypotheekmarkt in Duitsland niet is geliberaliseerd. Waarschijnlijk omdat alle partijen baat hebben bij het in stand houden van het huidige systeem. Huurders kunnen op een fiscaal gunstige manier sparen voor een koophuis. En voor de banken en verhuurders, grotendeels kleine zelfstandigen die een tweede huis hebben gekocht, zitten er weinig risico's aan het *Bausparen* en vormt het een stabiele bron van inkomsten. Wel zie je dat de huurmarkt in steden als München en Berlijn erg aantrekt en dat de prijzen daar stijgen. Er vindt nu een heftige politieke discussie plaats

of ze de huurprijzen niet moeten maximeren. In München hebben ze inmiddels daadwerkelijk de huizenprijzen bevroren om huren betaalbaar te houden.’

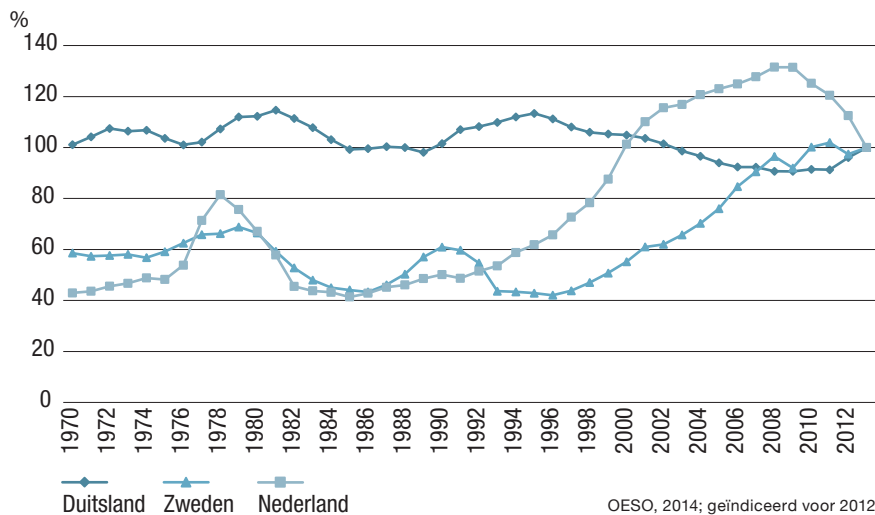
› **Toch is het eigenwoningbezit in Duitsland wel toegenomen. Hoe verklaar je dat?**

‘In Duitsland is het veel minder toegenomen dan in andere landen. Maar interessanter dan de kleine toename in Duitsland, is de afname van het eigenwoningbezit in Groot-Brittannië sinds het begin van deze eeuw. Wat aantoont dat het daar gevoerde liberaliseringsbeleid om het eigenwoningbezit te stimuleren gefaald heeft. Groot-Brittannië is ons voorland. De sociale huursector is er beperkt tot de allerarmsten, buurten waar veel mensen met een laag inkomen een huis hebben gekocht zijn aan het verpauperen, woningprijzen en woningschulden nemen explosief toe. Jongeren, zelfs uit de middenklasse, kunnen zich in een stad als Londen geen huis meer veroorloven. Enerzijds door de flexibilisering van de arbeidsmarkt, anderzijds omdat de woningprijzen zo hoog zijn. In Amsterdam zien we hetzelfde gebeuren.’

› **In Zweden zijn de huizenprijzen veel minder scherp gedaald als gevolg van de financiële crisis dan in Nederland. Hoe komt dat?**

‘Niet alleen de woningprijzen, maar de gehele economie is veel minder geraakt door de crisis. Waarschijnlijk omdat Zweden de euro niet heeft en minder gebonden is aan de internationale kapitaalmarkt voor herverpakte hypotheekleningen dan Nederland. Lange tijd heeft de Zweedse overheid een sterk sturende rol gehad in de economie. Totdat het land halverwege de jaren negentig in een zware crisis belandde, waarop de overheid besloot om de hypotheekmarkt te liberaliseren. Sindsdien is er nauwelijks meer gebouwd. De bouwsubsidies waar het

DE ONTWIKKELING VAN REËLE WONINGPRIJZEN IN DUITSLAND, ZWEDEN EN NEDERLAND

OESO, 2014; geïndiceerd voor 2012

Uit: Wind, B.J. (2016) Ongelijk woonvermogen: 'Hoe de stimulering van het eigenwoningbezit uitpakt in Nederland, Duitsland en Zweden.' In: *Sociologie*.

Zweedse systeem op draaide vielen weg. Om een indruk te geven: vijf jaar geleden was de woningproductie nog slechts een tiende van die in de jaren negentig. Nu er een enorme trek plaatsvindt naar de drie grote steden Stockholm, Göteborg en Malmö, rijzen de woningprijzen de pan uit. Zweden is een goudmijn voor onderzoekers, omdat alles van burgers geregistreerd wordt. Je kunt zo tot in de jaren negentig terugvinden waar iemand gewoond heeft, wat het inkomen is geweest en hoeveel de woningwaarde was. Dan zie je dat de mensen uit de lagere klassen en migranten noodgedwongen naar de randen van de stad zijn verhuisd, terwijl de hogere middenklasse en de bovenklasse naar het stadscentrum zijn getrokken. Als gevolg daarvan hebben mensen die in de buitenwijken een woning hebben gekocht maar een zeer beperkte winst of zelfs een klein verlies gemaakt, terwijl de mensen die in de goede wijken in het centrum hebben gekocht, misschien wel 100 tot 200 procent winst hebben geboekt. In Nederland hebben we deze data nauwelijks, maar ik ben er bijna zeker van dat als we ze wel zouden hebben dat je eenzelfde beeld ziet als in Zweden.'

› Wat zou er moeten gebeuren om de woonvermogensongelijkheid in Nederland te verkleinen?

'Een eerste belangrijke factor is de

inkomensongelijkheid tegengaan. Immers: hoe gelijkjer de inkomensverdeling, hoe gelijkjer de toegang tot de woningmarkt. Dat zal zich op den duur ook vertalen in een gelijkere vermogensverdeling. Een tweede belangrijke factor is het ruimtelijk ordeningsbeleid. Op het moment dat steden als Gouda, Tilburg, Helmond en Zoetermeer aantrekkelijker worden voor mensen om te wonen, neemt de druk op de grote steden af en daarmee ook de druk op de woningprijzen. Dat zal er uiteindelijk toe leiden dat het verschil tussen periferie en kern vermindert. Dan heb je nog wel steeds een probleem binnen de steden. Daarom zou je als overheid in slechte tijden moeten investeren in slechte wijken. Daarmee geef je het woonvermogen van mensen die in die wijken gekocht hebben een enorme boost en draag je bij aan bevolkingsmenging.

Een ander punt wat je aan je woonbeleid zou kunnen veranderen, is meer regulering van de hypotheekmarkt door bijvoorbeeld de hypotheekrenteaftrek verder af te bouwen. Je zou ook kunnen denken aan het subsidiëren van koopwoningen voor lage inkomensgroepen. Dat kan bijvoorbeeld via de zogenaamde Premie A-schema's die we in de jaren zeventig en tachtig gehad hebben, waarbij mensen met een laag inkomen een subsidie kregen voor het kopen van een woning. Dat is een veel effectievere subsidie dan de

hypotheekrenteaftrek, want alleen de mensen die het echt nodig hebben komen ervoor in aanmerking. En we moeten niet bang zijn om belasting te heffen op de enorme waardeinstijging van de grond, want dat is de grootste oorzaak van de vermogensongelijkheid in Nederland. Op het moment dat jij winst maakt vanwege de stijging van de grond die het gevolg is van investeringen van de overheid, hoort de gemeenschap daarvan te profiteren.'

› Wat kunnen we leren van andere Europese landen om de woonvermogensongelijkheid terug te dringen?

'Van Duitsland kunnen we leren hoe ze de private huurmarkt en de hypotheekmarkt gereguleerd hebben en dat mensen nog steeds een eigen woning kunnen kopen door de fiscaal gunstige Bauspar-regelingen. Van Zweden kunnen we het subsidiëren van koopwoningen leren, zoals ze daar in de jaren zestig en zeventig hebben gedaan. Bovendien heeft in Zweden nog steeds een groot deel van de bevolking toegang tot een sociale huurwoning, wat voor een goed functionerend volkshuisvestingssysteem essentieel is. Om stigmatisering tegen te gaan en om de prijzen in de private huurmarkt te drukken. En van België kunnen we leren dat zij op dit moment meer sociale huurwoningen bouwen dan wij. Vraag is wel waar je mee begint. Als linkse partij is het erg aantrekkelijk om alles op te lossen via de huurtoeslag. Dan kies je voor het Engelse systeem, waarbij je mensen direct compenseert voor het leed dat ze is toegebracht door marktpartijen. Ik denk echter dat marktregulering en een gezond volkshuisvestingssysteem veel meer zoden aan de dijk zetten. Zaak is dan wel dat de overheid weer de sturingsmogelijkheden krijgt die zij uit handen heeft gegeven.'

› Wat zou je tot slot willen meegeven?

'Nederland is een van de koplopers als het gaat om woonvermogensongelijkheid. Als je Piketty leest, dan moet je constateren dat de enorme toename van kapitaal vooral zit in de toename van woonvermogen. Laten we daar iets aan doen.'

ZONDER ONDERZOEK GEEN RECHT VAN SPREKEN

Tekst: Bart Linssen

SP'ers willen het verschil maken: voor mensen die op zoek zijn naar goede en betaalbare woonruimte en met iedereen die een fijne woning en wijk wil behouden. Daarom voeren onze afdelingen zoveel actie, ook als ze in de raad zitten, of in het college. Hoe maak je het verschil in de gemeenteraad? Acht lessen uit de praktijk.

Wanneer je een betaalbare woning zoekt, merk je al snel dat er nogal wat obstakels zijn. Wachtlijsten voor een sociale huurwoning zijn lang, terwijl de huren steeds verder oplopen. Als je wat meer verdient en een huis wil kopen, is de concurrentie moordend. Niet alleen van andere woningzoekenden, ook van pandjesbazen die hele gezinshuizen verkameren om zoveel mogelijk centen uit de stenen te persen.

Veel van de problemen op de woningmarkt zijn het gevolg van landelijk beleid. SP'ers in de gemeenteraad of het college proberen tegen de stroom in het verschil te maken. Sinds medio 2015 hebben ze daarbij te maken met een nieuwe Woningwet, waardoor woningcorporaties zich moeten gaan richten op de zogenaamde 'kerntaken': het huisvesten van mensen met een laag inkomen. Daarnaast hebben gemeenten en huurders meer invloed gekregen op de keuzes die woningcorporaties maken. De afgelopen jaren hebben veel SP'ers hier ervaring mee opgedaan. Daar valt veel van te leren. Voor dit artikel sprak *Spanning* met wethouders Paulus Jansen, Laurens Ivens en Patrick van Lunteren; raadsleden Bart van Berkel, Martijn Tonies, Ans DeSumma, Bram van Boven en Jimmy Dijk; afdelingsvoorzitters Diana Kummeling, Ronald van Hal en Nils Müller; en diverse andere SP'ers die zich inzetten voor goede

volkshuisvesting. We vatten hun lessen samen in acht tips.

1. ZELF ONDERZOEK DOEN

Het is een cliché, maar dat maakt het niet minder waar. Zonder zelf onderzoek te doen hebben we geen recht van spreken, aldus Jan Marijnissen. Wat moet je bijvoorbeeld doen wanneer een woningcorporatie van plan is om een wijk te slopen? Als het merendeel van de bewoners de woningen niet meer te redden vindt, dan moet je je daar niet tegen gaan verzetten. Vernieuwing is soms nodig. Maar vaak willen bewoners juist liever renovatie. Zoals bleek in Pekela, waarover meer op pagina 27.

Wat er leeft in een buurt hoor je alleen als je langs de deuren gaat en met bewoners praat. Soms krijg je niet het antwoord waar je naar op zoek bent. Zo ging raadslid Bart van Berkel samen met Nijmeegse SP'ers in de winter van 2015-2016 langs de deuren in de wijk Hengstdal. Van wethouder Bert Velthuis hadden zij gehoord dat een deel van de wijk gesloopt ging worden en dat bewoners dit helemaal niet zagen zitten. Van Berkel: 'Aan de deur bleken de bewoners behoorlijk verdeeld te zijn. Een grote minderheid was fel tegen, maar had zich suf gepraat in een klankbordgroep die uiteindelijk niets voor elkaar kreeg. Toen wij de wijk ingingen had de corporatie de bewoners al tegen elkaar uitgespeeld en viel er geen vuist meer te maken tegen de sloop.' Inmiddels voert de afdeling wel volop actie in een andere wijk, waar tijdens het buurten bleek dat bewoners zich boos maken over tocht en schimmel.

Onderzoek is ook essentieel om de politieke strijd in het college te winnen, aldus wethouder Patrick van Lunteren: 'Net als in de rest van Nederland hebben in Breda de liberalen van de VVD en D66 een totaal andere visie op de woningnood.

Zij vertrouwen erop dat de markt alles oplost. Dat is natuurlijk een utopie. Daarom is het belangrijk om wachttijden en zoektijden goed te onderzoeken, en verhalen en acties van woningzoekenden onder de aandacht te brengen.' Doordat Van Lunteren kon aantonen dat er voor goedkope en betaalbare woningen de afgelopen twee jaar zeker 1.600 extra woningzoekenden bijkwamen, moesten de liberalen wel toegeven dat er meer van deze woningen gebouwd moeten worden.

2. CONCRETE AFSPRAKEN

Ook wanneer de raadsmeerderheid is overtuigd, komen die extra woningen er niet vanzelf. De raad geeft de wethouder opdrachten mee in de woonvisie, die vervolgens moeten worden afgedwongen bij de woningcorporaties. Deze prestatieafspraken zijn de uitkomst van de onderhandelingen tussen de woningcorporaties, de gemeente en de huurders. Paulus Jansen, oud-SP-Kamerlid en nu in Utrecht wethouder Wonen: 'Het eerste dat ik hier met de corporaties heb afgesproken is dat, uitgaande van verstandig beleid, de vrije financiële ruimte ook echt wordt gebruikt voor de kerntaken van de corporaties. Vervolgens laat je onafhankelijk vaststellen hoe groot deze financiële ruimte is.' Niet elke corporatie staat te springen om deze gegevens inzichtelijk te maken, maar sinds de nieuwe Woningwet zijn ze dat wel degelijk verplicht.

Op basis van die informatie worden concrete prestatieafspraken gemaakt. Jansen: 'Je kunt ervoor kiezen om niet elk jaar nieuwe afspraken te maken. Maar ik zou het wel iedereen aanraden. Dat is goed voor het kennisniveau van de betrokkenen en voor de routine.' In Utrecht maakte de wethouder afspraken over uiteenlopende zaken: van het verlagen van huren voor mensen met lage inko-

Foto: Gemeente Amsterdam CC

Laurens Ivens is SP-wethouder Bouwen en Wonen in Amsterdam.

mens, tot het richten van duurzaamheidsmaatregelen op grote groepen mensen. Jansen: 'Concreet betekent dit bijvoorbeeld: liever een hoop woningen goed isoleren dan een klein aantal woningen helemaal klimaat-neutraal maken.'

Ervaring leert dat het belangrijk is om afspraken zo concreet mogelijk te maken. Zo heeft Laurens Ivens, die in Amsterdam wethouder Wonen is, bedongen dat alle bouwende partijen zich in principe houden aan de '40-40-20-regel'. Ivens: 'Zij bouwen 40 procent goedkope en 40 procent betaalbare huurwoningen. De laatste 20 procent is dan wat duurder. Dat nu 80 procent van de nieuwe woningen betaalbaar wordt aangeboden is absoluut een trendbreuk.' Bovendien lopen de wethouders in Amsterdam en Utrecht nu voorop, door ook over vrijesectorhuurwoningen afspraken te maken met de corporaties en met marktpartijen. Zo beperken ze de

huren voor kleine woningen, en mag de huur elk jaar niet te veel oplopen.

3. DE ROL VAN HUURDERSVERENIGINGEN

Zo'n trendbreuk voor elkaar krijgen is niet eenvoudig. Het kan helpen om bij het maken van de prestatieafspraken aan tafel te zitten met geïnformeerde en betrokken vertegenwoordigers van huurders. Dat is nog lang niet overal het geval. SP-raadslid Martijn Tonies: 'In Oss bestond de huurdersvereniging uit één bestuurslid en kon je geen lid worden. Omdat wij aantoonde dat er geen sprake was van een volwaardige belangenvereniging, werd deze opgeheven.'

Helaas komt het vaker voor dat huurdersverenigingen worden geleid door mensen met een eigen agenda, zonder steun van de achterban. Ondanks goede bedoelingen, laten zij zich bijvoorbeeld nogal eens inpalmen door de corporaties. Je kunt dat voorkomen door zelf betrokken te zijn bij de huurdersvereniging, stelt Diana Kummeling, afdelingsvoorzitter in Arnhem: 'Onze afdeling heeft actief

geholpen een huurdersvereniging op te zetten.' Een alternatief is steun van de gemeente. Zo maakt Utrecht geld vrij voor het organiseren van de huurders en is er een budget voor scholing. In Amsterdam is er ook budget beschikbaar om rechtszaken te betalen als dat nodig is. Ook betrekken veel gemeenten de Woonbond erbij.

Hoe begrijpelijk deze acties ook zijn, te zeer vertrouwen op huurdersverenigingen heeft ook grote nadelen. Jimmy Dijk, fractievoorzitter in Groningen: 'Net zoals een goede gemeenteraadsfractie niet zonder een gewortelde en actievoerende afdeling kan, zo kan een huurdersvereniging niet zonder activistische leden. Om echt iets voor elkaar te krijgen is strijd van de huurders nodig. Als je meer spreekt met de directeur van een woningcorporatie dan met de huurders, is er echt iets mis.'

4. STEEDS GROTERE PROBLEMEN JONGERENHUISEVESTING

Hoe belangrijk het is om huurders te spreken, kan niet vaak genoeg worden benadrukt. Doordat de Groningse

SP'ers regelmatig langs de deuren gaan, hadden zij al vroeg door dat er een tekort aan goede, betaalbare huisvesting voor jongeren is. Net als in andere grote steden klagen mensen over de onleefbare situatie die ontstaat wanneer de helft van de straat bestaat uit verkamerde huizen met jongeren. Uiteraard kan dit de jongeren moeilijk aangerekend worden. Natuurlijk willen zij in de buurt van hun werk of studie wonen. Zij zijn juist vaak het slachtoffer van huisjesmelkers die zelfs de bezemkast aan hen willen verhuren als ze de kans krijgen. ROOD-groepen vragen al jaren aandacht voor dit soort excessen.

Verkamering van de halve stad is geen alternatief voor voldoende, hoogwaardige jongerenhuisvesting. Voor alle grote steden is het belangrijk om te vechten voor voldoende studentencomplexen. Ook moeten raadsleden en wethouders grenzen durven stellen aan de verkamering. Dat kan door strenge eisen op te nemen in de lokale verordening. Daarin stelt de gemeente normen vast voor geluidsmaatregelen, minimale oppervlakte, een fietsenstalling enzovoort. Net zo belangrijk is het om geld beschikbaar te stellen voor de naleving. Loopt het helemaal uit de hand, zoals in Groningen, dan

rest enkel een quotum voor verkamerde huizen per straat.

Wanneer raadsleden pleiten voor een stop op de verkamering, wordt de SP vaak weggezet als anti-student. Jimmy Dijk: 'We moeten onze stad, buurten en jongeren beter beschermen tegen huisjesmelkers en doorgeslagen verkamering. Misschien vinden jongeren dat standpunt in eerste instantie niet leuk of niet lekker klinken. Toch hebben wij gemerkt dat als we onze analyse met jongeren delen, zij deze heel goed begrijpen en onderschrijven.'

5. SOLIDARITEIT TUSSEN WONINGZOEKENDEN EN VLUCHTELINGEN

Jongeren zijn niet de enige groep waarover geklaagd wordt. Bij het buurten merken we vaak dat mensen vluchtelingen de schuld geven van de lange wachtlijsten voor een woning. Het probleem van het jarenlang laten oplopen van het woningtekort wordt door rechts gebruikt om andere woningzoekenden op te zetten tegen vluchtelingen. 'Wanneer ik mensen het verwijt hoor maken dat zij door statushouders geen woning kunnen krijgen, wijs ik ze op het al bestaande gebrek aan betaalbare woningen en op de onwil van de gemeente om dit

probleem op te lossen', aldus Ans DeSumma, fractievoorzitter in Almere. 'Het kunst- en vliegwerk dat de gemeente nu met statushouders uithaalt, verplaatst het probleem alleen maar naar de toekomst.'

Statushouders worden door de IND over gemeenten verdeeld op basis van het aantal inwoners. DeSumma: 'Om aan het quotum te voldoen stopt de gemeente statushouders nu met meerdere personen in één eengezinswoning. Deze woningen staan uiteraard bijna altijd in de wijken met veel sociale huurwoningen, spreiding is hierdoor nauwelijks mogelijk. Bovendien bemoeilijkt het de integratie.' DeSumma schetst een beeld dat tijdens het buurten vaak wordt bevestigd. In de armste delen van de grote steden worden veel woningen verhuurd aan vluchtelingen. Onwennigheid en gebrekkige integratie leiden tot onbegrip en scheve gezichten in de buurt. Los van het onverbloemde racisme dat een enkeling laat horen, maken veel buurtbewoners zich zorgen over de veranderingen in hun wijk.

In Amsterdam werkt wethouder Laurens Ivens keihard om de solidariteit tussen verschillende woningzoekenden te bevorderen: 'Statushouders

Foto: Nynke Vissia

zijn mensen die oorlog en onderdrukking zijn ontvlucht en waarvan is besloten dat ze in Nederland mogen blijven. Daar moeten we dus goed voor zorgen en dat doen we in Amsterdam. We bouwen massaal nieuwe woningen, ongeveer 6.500 per jaar, waarvan een groot deel sociale huur. In een aantal van die woningen – en een aantal van de bestaande woningen – komen statushouders te wonen. Daarnaast bouwen we duizenden extra tijdelijke woningen, voor ongeveer tien jaar, en transformeren we veel kantoren en gemeentelijke panden tot woningen. Ook daarin komen statushouders te wonen. Zo zorgen we ervoor dat er een groot aantal woningen overblijft voor alle andere woningzoekenden in de stad en bewaken we de solidariteit.'

6. UITBUITING VAN ARBEIDSMIGRANTEN

In steeds meer gemeenten, met name langs de grens, is het huisvesten van arbeidsmigranten onderwerp van zorg. In Venray voert de afdeling actie om arbeidsmigranten verspreid over de hele gemeente te huisvesten. Voorzitter Ronald van Hal ziet hoe arbeidsmigranten nu vaak in zogenaamde 'Polenhotels' opeengepakt worden: 'De gemeente weigert problemen bij het huisvesten van arbeidsmigranten op te pakken, want

'het hoort bij de markt'. Bij de SP denken we daar echter heel anders over.' De afdeling trekt daarom op met buurtbewoners die zich tegen het (gebrek aan) beleid van de gemeente verzetten. Daarbij worden ze wel geconfronteerd met de groeiende weerstand tegen arbeidsmigranten, die soms voor 'zuipende beesten' worden uitgemaakt. Van Hal: 'In een enkel geval is er ook daadwerkelijk sprake van drankmisbruik. Maar de kern van het probleem is dat arbeidsmigranten worden gedumpt in buurten waar mensen niet in staat zijn om op een fatsoenlijke manier met hen om te gaan. Daar is te weinig aandacht voor.'

In Breda ziet wethouder Patrick van Lunteren hoe mensen soms in grote groepen illegaal in een woning worden geplaatst: 'Natuurlijk handhaven we daarop, maar daarmee ontstaat er een waterbedeffect, waar je uitwassen als Fort Oranje van krijgt.' Deze camping, die naast woonruimte voor honderden mensen met woningnood, ook een plek biedt aan honderden seizoensarbeiders, is deze zomer ontruimd. Waarmee het probleem van een gebrek aan goede huisvesting voor deze mensen opnieuw wordt verplaatst. Van Lunteren zoekt de oplossing voor het huisvesten van seizoensarbeiders bij de werkgevers, die het probleem nu negeren: 'Werkgevers zijn verantwoordelijk voor fatsoenlijke huisvesting. Daar kan de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid best beter op handhaven. Wijs ze op hun verantwoordelijkheid en laat niet de gemeenten en campingbazen met de puinhopen zitten.'

7. LEEFBAARHEID VAN DE WIJK

Eind juli waarschuwden bestuurders van woningcorporaties in Gelderland voor de gevolgen van het beleid waarbij de goedkoopste woningen alleen maar worden verhuurd aan mensen met de laagste inkomens. 'Alle kwetsbare groepen worden in de goedkoopste flat gezet', aldus Eric Angenent van Vivare in de Gelderlander. Samen met andere bestuurders van woningcorporaties in de regio waarschuwden ze voor het ontstaan van probleembuurten en -flats: 'We creëren precies wat we jarenlang hebben bestreden. Te bizar voor

woorden.' SP-wethouder Geert Ritsema heeft al een uitnodiging aan de Kamerleden gestuurd. Om ze te laten zien waar hun beleid in de praktijk toe leidt.

Soms zet juist het wanbeleid van de woningcorporaties de leefbaarheid onder druk. In Den Bosch besloot woningcorporatie Zayaz bij een groot aantal seniorenflats het 55-pluslabel van de flats te halen. Toen de SP-afdeling langs de deuren ging, bleek dat bewoners daar helemaal niet op zaten te wachten. Bovendien werden ze door de corporatie voor een voldongen feit gesteld. Fractievoorzitter Bram van Boven: 'De ouderen in deze seniorenflats zijn hartstikke tevreden met hun woning. Waarom moeten zij nu opdraaien voor de problemen die de corporatie zelf heeft veroorzaakt? Jarenlang is er vooral gesloopt en verkocht in plaats van gebouwd. Er is een omslag nodig, we moeten hard aan de slag met nieuwbouw. En wat deze appartementen betreft? Er zijn nog genoeg ouderen die een woning zoeken, laten we hen een plek in deze seniorenflats aanbieden.'

8. ZELF BOUWEN ALS IDEEAAL

Niet alleen in Den Bosch is er jarenlang te veel gesloopt en verkocht, in het hele land is dit de trend geweest. Mooie nieuwbouwwoningen met een fijne ligging zijn door corporaties van de hand gedaan. Met de verhuurderheffing uit Den Haag hadden zij het perfecte alibi. Nils Müller, SP-voorzitter in Zutphen: 'Zolang corporaties zich gedragen als bedrijven staat geld verdienen door huur of verkoop op één, in plaats van degelijke huisvesting voor iedereen. Daardoor hebben ze weinig oog voor huurders en woningzoekenden. Waarom zouden we op hen blijven vertrouwen als het onderhoud zo slecht is, de huren zo hoog zijn en de tekorten zo oplopen? Onze inzet is daarom dat de gemeente zelf gaat bouwen.' Onmogelijk is dat zeker niet. In onder meer de gemeente Assen zijn de eerste zelfgebouwde woningen al tot stand gebracht. Dit kwam doordat er geen corporatie te vinden was die wilde bouwen. Als het in Assen kan, waarom dan niet in andere gemeenten?

VERBETER DE BUURT

Tekst en foto: Eduard van Scheltinga

Mensen met een laag inkomen beginnen eerder met werken, gaan later met pensioen, overlijden jonger en wonen vaker in de buurten die het slechtst onderhouden zijn. In de naoorlogse geschiedenis zijn verschillende pogingen gedaan om de woon- en leefomstandigheden van mensen in volksbuurten te verbeteren. Met wisselend succes. Een voorbeeld daarvan is de wijkaanpak.

In de jaren zestig werd de verkrotting van buurten als probleem erkend en kwamen de eerste plannen voor grootscheepse stadsvernieuwing. 'Hele wijken moesten worden afgebroken, nadat de bewoners elders waren ondergebracht. Op de kaalgeslagen vlakten zouden nieuwe woonwijken kunnen ontstaan', schrijft zelfstandig onderzoeker Nico de Boer in *De opkomst van de wijkaanpak als dominante strategie in het sociaal beleid*. Historicus Wouter Beekers stelt in de *Canon volkshuisvesting* dat de kraakbeweging er mede voor zorgde dat 'de stadsvernieuwing van de jaren zeventig niet door bulldozers en sloophamers werd gedomineerd, maar dat er betaalbare woningen kwamen en voor de buurt werd gebouwd'. Daarmee werd het niet alleen overheidsbeleid om te zorgen voor voldoende huizen, maar ook voor een kwalitatief goede leefomgeving.

Desondanks waren er wijken waar het niet lukte om een dergelijke leefomgeving te verzorgen. In 2006 luidde VVD-minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer Pieter Winsemius in de Volkskrant de noodklok over 140 probleemwijken, waarvan in 40 buurten 'de vlam in de pan dreigt te slaan'. 'We hebben het probleem absoluut niet onder controle. Buurten worden afvalputjes, waar de bewoners iedere hoop hebben verloren. Als we niks doen is het rampspoed. Dit is een van de grootste vraagstukken waarmee het Nederland van nu kampt', aldus Winsemius. In 2007 kwam PvdA-

minister Ella Vogelaar met het plan om 40 wijken te helpen verbeteren met nationale steun, de zogenaamde 'Vogelaarwijken'. Het moest een tien jaar durende operatie worden. Onder het kabinet-Rutte I werd het plan in 2011 echter al nagenoeg wegbezuinigd.

DISCUSSIE OVER VOGELAARS WIJKAANPAK

Over de effectiviteit van Vogelaars wijkaanpak is veel gediscussieerd. Met de wijkaanpak werden onder andere sociale huurwoningen gesloopt om plaats te maken voor koop- en huurwoningen voor de middenklasse, met als doel de buurt te mengen. Politiek sociologe Emily Miltenburg concludeert dat mensen in achterstandsbuurten er niet op vooruitgaan als er mensen met een hoger inkomen in de buurt komen wonen. Daarom stelt ze: 'Al met al lijkt het er vooral op dat, ondanks al het buurtmengingsbeleid, de buurt een ruimtelijke uitsortering blijft van bestaande ongelijkheden in de maatschappij.' Volgens sociologe Merle Zwiers was het belangrijkste doel van de wijkaanpak ook niet dat mensen zich aan buurtgenoten zouden optrekken. Door zowel mensen met een laag als met een hoger inkomen in buurten met een slechte naam te huisvesten, zou er een einde komen aan de stigmatisering van deze buurten en zou de sociale samenhang groeien. Dat mengen is volgens Zwiers in ieder geval deels gelukt. Op basis van haar onderzoek stelt ze: 'door de sloop van sociale huurwoningen van matige kwaliteit en nieuwbouw van middeldure huur- en koopwoningen is het gemiddelde buurtinkomen sterk gestegen.' Over de mensen die gedwongen werden te verhuizen door sloop stelt ze aan de hand van ander onderzoek, 'dat een aanzienlijk deel van deze bewoners de verhuizing als iets positiefs heeft ervaren.' Mensen zijn veelal in

kwalitatief betere huizen en buurten terechtgekomen.

Het was niet alleen de bedoeling van de wijkaanpak om de huizen te verbeteren, maar ook de kwaliteit van leven van bewoners. Hoogleraar Sociale Geneeskunde Karien Stronks onderzocht de gezondheidseffecten van de wijkaanpak. Sinds de crisis van 2008 is de gezondheid van mensen in achterstandsbuurten in heel Nederland verslechterd. In de Vogelaarwijken was deze achteruitgang minder erg. Op een aantal vlakken verbeterde de gezondheid van mensen zelfs. Zo steeg het aantal mensen dat zich er geestelijk gezond voelt van 73 naar 79 procent, terwijl dat percentage in Nederland als geheel daalde.

NATIONAAL PROGRAMMA ROTTERDAM ZUID

Van het beleid dat door Vogelaar is ontwikkeld, is weinig meer over. Van de nationale wijkaanpak is alleen het Nationaal Programma Rotterdam Zuid overgebleven. Volgens de directeur van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid, Marco Pastors, zag Vogelaars opvolger minister Van der Laan het niet zitten om de aanpak van Rotterdam Zuid alleen te laten uitvoeren door de Rotterdamse instanties, want deze werkten niet goed samen. Pastors: 'Bovendien is het gebied niet zomaar een achterstandswijk in een gemeente. Het is een behoorlijk groot en geïsoleerd gedeelte van de stad, waar maar liefst tweehonderdduizend mensen in zestien wijken bij elkaar wonen.'

De bedoeling van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid is om mensen aan het werk te helpen, het onderwijsniveau van de kinderen te verbeteren en de buurten veiliger te maken. Sinds kort is daar nog schuldhulpverlening aan toegevoegd. En als de mensen het beter krijgen, is het de bedoeling dat ze niet massaal wegtrekken, zoals nu volgens Pastors het geval is. 'Heel Spijkenisse, Ridderkerk en Barendrecht bestaan uit deze mensen', zegt hij. Om hoeveel

Een huizenblok aan de Dahliastraat dat gesloopt gaat worden voor nieuwbouw van sociale huurwoningen.

gezien de gemeentelijke en landelijke bezuinigingen op sociale voorzieningen. Ook bekritiseert ze de plannen voor sloop en nieuwbouw. De totale hoeveelheid sociale huurwoningen daalt al jaren in Rotterdam en dat aantal wordt met de voorgenomen sloop nog minder. Om de plannen tegen te houden werd het Woonreferendum in de stad georganiseerd. Hoewel een meerderheid tegen de sloop stemde, werd met een opkomst van 16,9 procent de opkomstdrempel niet gehaald.

Over krotwoningen schreef Friedrich Engels in 1872 in *Over het woningvraagstuk*: 'Ze worden niet vernietigd, doch slechts ... een stukje opgeschoven!' Zolang het kapitalisme bestaat, zouden er naar zijn mening krotwoningen zijn. 'Dezelfde economische noodzaak, die ze op de ene plek schiep, schept ze ook op een andere', zo beredeneerde hij. Hoewel de woon- en leefomstandigheden van werkers hier sinds de tijd van Engels flink verbeterd zijn, doen zich in verschillende wijken in Nederlandse steden nog steeds grote problemen voor. Als gevolg van het gevoerde economisch beleid is de armoede de afgelopen jaren gegroeid. Deze armoede los je niet op door verwaarloosde wijken op te knappen, maar binnen de kapitalistische verhoudingen is het wel een mogelijkheid om de woon- en leefomstandigheden van mensen te verbeteren. De wijkaanpak was daartoe een poging, maar helaas is deze grotendeels wegbezuinigd. Alleen het Nationaal Programma Rotterdam Zuid bestaat nog.

Bronnen:

- Cody Hochstenbach (2017). *De invloed van overheid gestuurde gentrificatie in Rotterdam*, op: www.versbeton.nl
- Emily van Miltenburg (2017). *Het mengen van buurten bestendigt bestaande ongelijkheid*, op: www.socialevraagstukken.nl
- Merle Zwieters (2017). *Slopen en mengen is goed voor de buurt*, op: www.socialevraagstukken.nl

voormalige bewoners van Zuid het gaat, weet Pastors niet precies: 'Ik denk dat er nu tienduizend mensen per jaar verhuizen naar omliggende gemeenten, terwijl zij hier hun levenskwaliteit en carrièremogelijkheden vooruit hebben zien gaan. Ik noem dat stoken voor de burens.' Om de mensen die zich opwerken in Rotterdam-Zuid te behouden, zijn volgens hem betere huizen nodig.

Die betere huizen worden niet alleen gebouwd op lege bouwgrond, maar ook op de plekken waar al huizen staan. Marco Pastors stelt dat het om de relatief slechtste huizen gaat, die alleen tegen hoge kosten te renoveren zijn. Stadsgeograaf Cody Hochstenbach brengt hier tegenin dat de nieuwbouw die voor sloop in de plaats moet komen zorgt voor 'een afnemende toegankelijkheid en betaalbaarheid van de woningmarkt als geheel'. De nieuw te bouwen huizen zijn duurder dan de huizen die gesloopt worden. Pastors: 'Het uitgangspunt is dat de buurtbewoners die erop vooruitgaan in betere huizen terecht kunnen, maar daarbij komen ook mensen uit de sloopwoningen in betere huizen terecht. Er zijn dan mensen die vragen om een beter huis

dat ook goedkoper is, maar dat doen we niet. Betere huizen zijn nu eenmaal over het algemeen wat duurder.' Het is Pastors bedoeling om vooral huizen voor mensen met een middeninkomen te bouwen. Met name middeldure vrije sector huur- en koopwoningen. Dat het behouden van de mensen die zich opwerken in de wijk voordelen heeft, ontleent hij aan een eerder voorbeeld uit Rotterdam-Zuid.

Voor het Nationaal Programma Rotterdam Zuid begon, is in Oud-Charlois een nieuwe buurt gebouwd met kwalitatief betere huizen, het Voornsehof. Van de 55 nieuwe huizen van rond de 185.000 euro zijn er 54 door bewoners uit de buurt gekocht, aldus Pastors. Volgens hem waren deze mensen uit de wijk vertrokken als de nieuwe huizen niet waren gebouwd. Nu blijven ze zich voor de buurt inzetten, bijvoorbeeld op de school. Het voorbeeld van Oud-Charlois wil Pastors op meer plekken in Rotterdam-Zuid kopiëren.

Querien Velter, raadslid voor de SP in Rotterdam, is blij met de poging om Rotterdam Zuid te verbeteren, maar vraagt zich af of de steun voldoende is,

GODFRIED ENGBERSEN

'BURGERS HEBBEN ANDERE BURGERS NODIG OM ZELFREDZAAM TE KUNNEN ZIJN'

Tekst: Peter Sas en Hans van Heijningen

Socioloog Godfried Engbersen doet onderzoek naar sociale samenhang in relatie tot de zelfredzaamheid van burgers. Hij kijkt kritisch naar de neoliberale participatiesamenleving, maar ook naar het SP-alternatief van een solidaire samenleving. 'Ik denk dat we de richting op moeten van een smart state, een slimme staat die weet waar de mensen het zelf wel redden en waar dat niet zo is.'

› **Hoe kijkt u als socioloog aan tegen het SP-ideaal van solidariteit?**

'Dat ideaal deel ik in grote lijnen. Maar ik ben er ook kritisch over. De SP heeft misschien een te ongedifferentieerd begrip van solidariteit. Het gaat bij de SP enerzijds om wat sociologen 'interne solidariteit' noemen, dat wil zeggen solidariteit tussen Nederlanders onderling, tussen werkenden en niet-werkenden, gezond en ziek, jong en oud. Anderzijds gaat het bij de SP ook om internationale solidariteit, of wat sociologen 'externe solidariteit' noemen, bijvoorbeeld met arbeiders in andere landen of met vluchtelingen. Wat echter vaak vergeten wordt, is dat er een spanningsveld bestaat tussen interne en externe solidariteit. De verzorgingsstaat is een klassiek voorbeeld van interne solidariteit. Maar om die verzorgingsstaat overeind te houden, moet je mensen soms buitensluiten. Als je de deuren wijd opent voor migranten, zal dat op den duur de verzorgingsstaat ondermijnen. De sociale voorzieningen komen dan steeds meer onder druk te staan en het draagvlak ervoor verzwakt. Interne solidariteit gaat dus altijd ten koste van externe solidariteit. Dat is een sociologische les die de socialistische beweging ter harte moet nemen. Het is tegelijkertijd een enorme uitdaging om zowel oog te hebben voor vraagstukken van interne als externe solidariteit.'

› **Hoe staat u tegenover de participatiesamenleving, waarbij de terugtrekkende overheid een beroep doet op de zelfredzaamheid en onderlinge solidariteit van mensen?**

'Deels vind ik de participatiesamenleving een goed idee. Ik ben voor een overgang van de ouderwetse verzorgingsstaat, die soms te veel economische inactiviteit in de hand werkte, naar een systeem waarin een betere balans is tussen collectieve en individuele verantwoordelijkheid. De oude verzorgingsstaat was namelijk niet in staat om de echte armen te bereiken. Bovendien werden bepaalde groepen mensen er passief van, want de verzorgingsstaat zorgde toch wel voor hen. In de jaren tachtig, toen ik veel onderzoek deed naar armoede, heb ik duidelijk de excessen daarvan gezien. Van jonge gezonde mensen die niet meer in staat waren om voor zichzelf te zorgen, omdat ze volledig afhankelijk waren geworden van de overheid. Daarom vind ik een meer activerende verzorgingsstaat van groot belang. Maar natuurlijk moeten we ook constateren dat de participatiesamenleving vaak een gelegenheidsargument is om te bezuinigen. Er

Foto: archief Godfried Engbersen©

Godfried Engbersen (1958) is hoogleraar Algemene Sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Engbersen heeft vele publicaties op zijn naam staan over hedendaagse vormen van sociale ongelijkheid. Onlangs verscheen mede van zijn hand het WRR-rapport *De val van de middenklasse?*

worden nu allerlei taken gedelegeerd aan burgers die dat helemaal niet aankunnen. Zelforganisatie en burgerkracht zijn de nieuwe mantra's. Maar het vermogen tot zelforganisatie is ongelijk verdeeld in de samenleving. Al het sociologisch onderzoek wijst uit dat middengroepen en hogere inkomensgroepen een veel sterker zelforganiserend vermogen hebben dan de lagere inkomensgroepen. Sociologen spreken ook wel van het Mattheüseffect, verwijzend naar een bekende passage uit het Mattheüsevangelie: 'Want wie heeft zal nog meer krijgen, en wel in overvloed, maar wie niets heeft, hem zal zelfs wat hij heeft nog worden ontnomen.' Simpel gezegd: de rijken worden rijker, de armen worden armer. Kwetsbare groepen worden door de participatiesamenleving dubbel gepakt. Zij krijgen én minder zorg van de overheid én zijn ook nog eens minder in staat om dat te compenseren door zelfredzaamheid.'

› **U zegt dat de zelfredzaamheid bij de middenklasse hoger is dan bij mensen met een lagere sociaaleconomische status. Kunt u daar een concreet voorbeeld van geven?**

'In het Oude Westen van Rotterdam hebben we het schitterende voorbeeld van De Leeszaal. Het Oude Westen is een gemengde wijk waar veel migranten, werklozen en lageropgeleiden wonen maar ook mensen die tot de middenklasse behoren, waaronder mensen met een migratieachtergrond. Op een gegeven moment is ook daar de bibliotheek wegbezuinigd. De mensen van het Oude Westen hebben toen het heft in eigen handen genomen en hebben zelf een bibliotheek opgericht. Die draait helemaal op vrijwilligers. Mensen brengen er hun oude boeken heen en de boeken die je meeneemt mag je houden. De Leeszaal heeft nu een collectie van 25.000 boeken! Er staan computers waar je gebruik van kunt maken, er is wifi, er vinden allerlei taallessen

Foto: archief De Leeszaal©

Foto: Tineke de Lange©

De Leeszaal in het Oude Westen in Rotterdam: 'Een fantastisch voorbeeld van burgerkracht.'

plaats, kinderen krijgen er huiswerkbegeleiding. Een fantastisch voorbeeld van burgerkracht! Maar in andere wijken zie je dergelijke initiatieven niet ontstaan. Met name in wijken waar een middenklasse ontbreekt, zie je dat mensen niet de capaciteiten en sociale netwerken hebben om dergelijke initiatieven te organiseren. Dat heeft natuurlijk ook te maken met het feit dat armere wijken vaak veel diverser zijn en veel verloop kennen. In sommige Amsterdamse buurten wonen meer dan honderd verschillende nationaliteiten. Dan wordt het samen organiseren van zelfredzaamheid wel heel erg moeilijk. Door het terugtreden van de overheid zie je dus nieuwe vormen van ongelijkheden ontstaan. In rijkere buurten kunnen de mensen zich beter organiseren, en dus beter omgaan met de uitdagingen van de participatiesamenleving, dan in de armere buurten. Dat is precies het Mattheüs-effect dat ik al eerder noemde.'

› **Als je enerzijds voor een activerend beleid bent, maar anderzijds ziet dat de participatiesamenleving de kwetsbare groepen in de kou laat staan, hoe los je die spanning dan op?** 'Ik denk dat we de richting op moeten van een *smart state*, een slimme staat die weet waar de mensen het zelf wel redden en waar dat niet zo is. Waar mensen dus een steuntje in de rug nodig hebben. Let wel, een smart state is geen nachtwakersstaat. Het is een

echte verzorgingsstaat, met een basisniveau van kwalitatief hoogstaande sociale voorzieningen. Maar het verschil met de ouderwetse verzorgingsstaat is dat een smart state die voorzieningen veel slimmer en efficiënter inzet. Deels omdat mensen zo meer geactiveerd worden, maar ook omdat we simpelweg geen onbegrensde middelen hebben. De middelen die je als overheid hebt, moet je zo strategisch mogelijk inzetten. Als mensen zelf iets kunnen organiseren dan moet je dat ook aan de mensen zelf overlaten – of het nu gaat om een speeltuin, een buurthuis of een bibliotheek. Zo geef je mensen ook de regie over hun eigen buurt terug. Maar waar mensen dat zelforganiserend vermogen ontberen, daar moet de overheid ingrijpen en de mensen een steun in de rug bieden. Een smart state weet wat mensen nodig hebben om zelfredzaam te kunnen zijn.'

› **Kunt u voorbeelden geven van hoe een smart state te werk gaat?**

'Andere Europese landen doen het op dit vlak vaak beter dan Nederland. Van Denemarken kunnen we bijvoorbeeld leren hoe je *flexicurity* op de arbeidsmarkt organiseert, zodat werknemers niet alleen flexibel hoeven zijn maar ook baan- en inkomenszekerheid hebben. En van onze buurlanden Duitsland en België kunnen we leren hoe je de kinderopvang en naschoolse opvang fatsoenlijk

regelt. Dat zijn belangrijke voorzieningen die mensen activeren, juist door ze een steuntje in de rug te geven. Maar dat zijn meer algemene maatregelen. Een smart state moet ook inzoomen op lokale situaties. Als je bijvoorbeeld in Rotterdam iets wilt doen aan de leefbaarheid van buurten, dan moet je de stedelijke arbeidsmarkt verbeteren. In Amsterdam vormt het massatoerisme in steeds meer buurten binnen de ring een last. Bewonersinitiatieven tegen gentrificatie, Airbnb en Uber moeten door de overheid serieus genomen worden – en misschien zelfs ondersteund. Dergelijke lokale noden worden door een smart state opgepikt. De ene buurt heeft voldoende aan een buurthuis, in andere buurten is veel meer nodig om mensen zelfredzaam te maken. Een smart state moet een gedifferentieerd beleid voeren, maar wel gebaseerd op inclusiviteit: de verzorgingsstaat moet er niet alleen zijn voor mensen met een lage sociaaleconomische status, maar ook voor de middenklasse. Want anders verlies je draagvlak. De middengroepen moeten er financieel aan bijdragen, dus moeten zij er ook belang bij hebben. Een smart state ontwikkelt sociaal beleid dat mensen niet uit elkaar drijft, maar juist stimuleert om samen te leven. Want burgers hebben andere burgers nodig om zelfredzaam te kunnen zijn.'

GEMEENSCHAPSZIN IN DE INDIVIDUALISTISCHE SAMENLEVING

TWEE VOORBEELDEN UIT HEERLEN

Tekst: Eduard van Scheltinga Still: SP Heerlen

'Iedereen wordt voortdurend aangesproken op zijn achtergrond, omdat er nauwelijks voorgrond is', schrijft Bas Heijne in *Staat van Nederland*. De gemeenschapszin en de samenhang waaraan we identiteit ontleen, verdwijnen. Maar het verlangen onderdeel te zijn van iets wat groter is dan jezelf, blijft bestaan. Deze maatschappelijke tendensen hebben hun weerslag in de buurt. Zo ook in Heerlen.

Meezenbroek in Heerlen is een buurt waar de rolluikenindustrie goed aan verdient. 'De mensen trekken zich terug achter die luiken. Ook als ze thuis zijn blijven ze dicht', zegt Meezenbroeker Ad van der Schaaf. Hij woont zijn hele leven al in de buurt. De huizen zijn gebouwd door het mijnbedrijf om de mijnwerkers te huisvesten. 'Hoewel we van de kerk KVP moesten stemmen (Katholieke Volkspartij, red.), stond Meezenbroek nationaal bekend als communistisch bolwerk', zegt Ad trots. Binnen de zuil was de solidariteit goed geregeld. Als je wat nodig had, dan hielp je elkaar. Dat kwam omdat mijnwerkers onder de grond van elkaar afhankelijk waren om te kunnen overleven. Bijvoorbeeld als een tunnel instortte. Onvoorwaardelijke solidariteit, op straffe van de dood. Onder de grond aangeleerde gebruiken hielden boven de grond stand. Aan de onderlinge solidariteit en daarbij horende emancipatiestrijd ontleenden de arbeiders betekenis in het leven.

In 1974 sloot de laatste mijn. Maar Meezenbroek zag de sluitingen niet aankomen. 'Niemand dacht dat de mijnen écht dicht zouden gaan', herinnert Ad zich. De beloofde nieuwe werkgelegenheid bleef uit. De

werkers zaten werkloos thuis en leefden van een uitkering. 'De uitzichtloosheid maakte de mensen apathisch en eenzaam', zegt Ad. Het beloofde licht aan het einde van de tunnel bleek maar al te vaak een snel naderende trein te zijn.

BUURTACTIVISME IN MEEZENBROEK

In 2007 werd Meezenbroek bestemd tot Vogelaarwijk. Er zou van alles veranderen om de levens van mensen te verbeteren. 'Het waren vaak grote projecten, die aan de tekentafel bedacht waren. Bewoners voelden zich er niet altijd bij betrokken. Daardoor was het draagvlak voor die plannen zeker niet optimaal', zegt Yolanda Claessens. De Meezenbroekers trokken ondertussen voortdurend aan de bel. Sita Bottenberg woont aan de Kasteellaan, die in de buurt bekendstaat als 'de racebaan'. Er wordt veel te hard gereden en dat maakt de straat erg gevaarlijk. 'Met een paar buurtgenoten zetten wij ons in om van de Kasteellaan een 30 kilometerzone te maken. Maar we werden door gemeentebtenaren van het kastje naar de muur gestuurd', zegt Sita. De SP ging de actie ondersteunen en dat hielp. Door zich te organiseren, en met hulp van de SP, hebben Meezenbroekers inmiddels klaargespeeld dat de straat nu een 30 kilometerzone is.

De winst van deze actie leidde snel tot de volgende actie. De georganiseerde bewoners kwamen erachter dat SNS Bank de pinautomaat uit de buurt weg wilde halen. De eerstvolgende pinautomaat is een eind verderop, terwijl er veel ouderen in de buurt wonen. 'Opeens was de automaat gesloten. Ik heb het de SP meteen laten weten', stelt Sita. Binnen een dag stond de actie op poten en ging de

SNS Bank overstag. Inmiddels belt de lokale SNS-directeur wekelijks naar Sita om haar in te lichten over de vorderingen van de bouw van een vervangende pinautomaat.

SOCIALISTEN IN DE BUURT

Met de SP sinds 2002 in het gemeentebestuur, behoren de grote wijkprojecten die van bovenaf zijn opgelegd tot het verleden. Geen Vogelaarshow meer, staat op de Heerlense SP-website te lezen. Er zijn nu kleinschalige projecten in de buurt, waar de bewoners van begin af aan bij betrokken worden. Zo heeft de gemeente samen met de bewoners volkstuintjes aangelegd in de buurt. Voor zover dat kan, wordt geprobeerd de nodige winkels in de buurt te krijgen en te behouden. Met de bewoners wordt publieke ruimte ontwikkeld, in de vorm van kleine en gezellige parkjes. En in plaats van de overlast veroorzakende hangjongeren weg te jagen, is ze een plek geboden. Ze hebben nu hun eigen zitje in de buurt, dat tegen de regen beschermt is. Met ernaast een paar muren waar ze hun graffiti kunsten op kunnen uitoefenen, zodat ze dat niet meer op de huizen doen. Meezenbroek is nog geen walhalla. 'Maar sinds een jaar of drie merk je echt een verandering in de buurt', ziet Ad. Mensen zijn opener naar elkaar. De rolluiken komen op een kier te staan, maar de gemeenschapszin uit de tijd van de mijnen komt niet meer terug.

En dat is prima. Het leven in die tijd ging gepaard met strikt opgelegde normen en een bijna vanzelfsprekend geloof in mensen die autoriteit genoten. De ontwikkeling van onze samenleving, geholpen door technologische verandering, bracht ons een privéleven en een meer gelijkwaardige

Meezenbroekers in actie voor een 30 kilometerzone.

omgang met elkaar. Maar ook onvrijwillig individualisme en eenzaamheid, zo stelt psychoanalyticus Paul Verhaeghe in zijn boeken *Identiteit* en *Autoriteit*. Als technologische ontwikkelingen ertoe leiden dat contacten tussen mensen op een andere schaal dan de buurt plaatsvinden, dan is daar weinig tegen in te brengen. Maar wel als deze leiden tot eenzaamheid. In de Heerlense buurt De Wieër wordt duidelijk dat de publieke ruimte in de buurt een belangrijke rol kan spelen bij het tegengaan van eenzaamheid.

HET DROOMPLEIN: EIGENAARSCHAP, AUTORITEIT EN GEMEENSCHAP

In De Wieër heeft Martin van der Heyden het initiatief genomen om met buurtgenoten een zogenaamd 'Droomplein' te realiseren. De buurt van witte, vierkante corporatiewoningen kent volgens Martin veel mensen die in eenzaamheid leven. Toen hij te horen kreeg dat de flats tegenover zijn huis tegen de vlakte zouden gaan, zag hij zijn kans schoon om met buurtgenoten een mooi plein voor gezellige activiteiten te realiseren. Ze organiseerden zichzelf, maar de woningcorporatie, de eigenaar van het plein, wilde aanvankelijk niets weten van het initiatief. Onder druk van de bewoners ging de corporatie toch overstag.

Met wat geld van een fonds konden de bewoners meubilair kopen om het plein in te richten. Die hulp was volgens Martin noodzakelijk, want ze hebben onvoldoende financiële middelen om alles zelf te betalen.

De Wieërse bewoners organiseerden zich als groep, ontwikkelden daardoor eigenaarschap over het plein en daarmee over hun buurt. Ze bezitten het plein niet, want daar hebben ze geen geld voor. Maar ze overtuigden de woningcorporatie er wel van om aan hen het plein in beheer te geven. Het eigenaarschap maakt de mensen betrokken en daarmee groeit de onderlinge samenhang in de buurt. 'Politici hebben de mond vol van participatie, maar in de praktijk worden betrokken bewoners vaak aan de kant geschoven. Wij organiseren hier in de buurt daadwerkelijk de betrokkenheid', zegt initiatiefnemer Martin.

In deze neoliberale tijd waarin vanzelfsprekende autoriteit verdwijnt, installeren de bewoners van de Wieër autoriteit in hun lokale gemeenschap. Samen met kunstenaar Matthijs de Bruijne hebben zij de regels opgesteld die op en om het plein gelden: het 'Manifest van de Wieër'. Het centrale kunstwerk op het plein, dat herinnert aan het mijnverleden, toont het

manifest. 'De bedoeling is dat we elkaar aanspreken als iemand zich asociaal gedraagt. Dat is voor sommigen nog wel wennen', zegt Martin. Zo merkt hij dat ouders er nog niet altijd van gediend zijn als hun kind wordt aangesproken op wangedrag.

De teloorgang van de oude gemeenschapszin maakt ruimte voor een nieuwe vorm van verbondenheid. Het neoliberalisme zou het individu bevrijden, maar 'wie daarin gelooft, verwacht individualisering en eenzaamheid met autonomie en vrije keuze', schrijft Paul Verhaeghe in *Identiteit*. Waar de gewenste autonomie en individuele vrijheid in vroeger tijden geen plek kenden in de autoritaire verhoudingen van de gemeenschap, lijkt het nu noodzakelijk om gemeenschappen rondom autonomie te organiseren. Mensen willen niet meer ondergeschikt zijn aan een ander, maar op voet van gelijkheid staan binnen een groep. In Heerlen is in Meezenbroek en rondom het Droomplein duidelijk zichtbaar, wat voor moois dat voor bewoners kan betekenen. Wat mensen graag willen wordt werkelijkheid: een betekenisvol onderdeel worden van een gemeenschap.

Foto: SP Pekela

In Pekela gaan SP'ers langs de deuren met posters tegen de sloop van sociale huurwoningen.

SOCIALE WONINGBOUW ALLEEN DOOR STRIJD¹

Tekst: Bart Linssen

Bewoners en woningzoekenden moeten strijd leveren voor hun idealen. De SP is al decennialang hun bondgenoot. Met onze buurtencampagne gebeurt dat nu in heel het land. Samen gaan SP-afdelingen en buurtbewoners de strijd aan tegen sloop, tocht en schimmel.

Al meer dan veertig jaar knokt de SP samen met bewoners en woningzoekenden voor goede huisvesting. Sla de Tribunes van het jaar 1975 er maar op na: in Den Haag voerde men actie

voor gezinnen die in huizen woonden die, ondanks renovatie, niet bewoonbaar waren. Vanwege de tocht en vochtigheid verbood een arts de kinderen, die inmiddels bronchitis hadden, in hun kamers te slapen. Voor een van de gezinnen, de familie Pronk, kraakte men uit nood en protest een woning. Pas toen het gezin daar introk, was de gemeente bereid om een andere woning voor ze te regelen.

Deze actie stond niet op zichzelf. In datzelfde jaar werd in Oss actie gevoerd tegen de bouw van een serviceflat met luxe appartementen, die betaald zou worden uit het AKZO-pensioenfonds. 'Met de pensioengelden van arbeiders wordt dus een serviceflat gebouwd waar nooit een arbeider zal kunnen wonen', aldus de Tribune. In Rotterdam trok

de SP gezamenlijk op met buurtbewoners uit Crooswijk, die zich verzetten tegen de hoge huren én de aangekondigde verhoging van maar liefst 8 procent. In Tilburg waren SP'ers betrokken bij het eerste BHW-comité in de wijk Sint Pietersplein, waar buurtbewoners zich organiseerden om de wijk en hun huizen op te knappen. De afkorting BHW stond voor Bond van Huurders en Woningzoekenden.

ZEGGENSCHAP OVER JE EIGEN WONING

De SP wil dat mensen zoveel mogelijk zeggenschap hebben over hun eigen omgeving: over hun werk, hun wijk en zeker ook hun woning. Dat je daar iets over te zeggen hebt, was veertig jaar geleden niet vanzelfsprekend – en dat is het helaas nog steeds niet. Hoewel

¹ Deze kop stond ook boven een artikel in de *Tribune* uit 1975 over de strijd van huurders tegen de hoge huren in Crooswijk, Rotterdam.

Foto: Marij Feddema©

In Zwanenveld in Nijmegen worden vertegenwoordigers van woningcorporatie Portaal toegesproken door buurtbewoners.

gemeenten en overheidsinstellingen tegenwoordig de mond vol hebben van burgerparticipatie, het betrekken van 'stakeholders' en de participatiesamenleving, is de weerstand tegen mensen die zich organiseren voor de goede zaak of de eigen buurt vaak groot.

De afgelopen maanden zijn veel SP-afdelingen, al dan niet in het kader van de buurtencampagne, regelmatig langs de deuren gegaan. Niet zelden troffen zij grote misstanden aan: schimmel, tocht, asbest en de dreiging van sloop in plaats van renovatie. Je kunt gerust spreken over asociale huisvesting. Waar bewoners strijdlustig zijn, helpen onze afdelingen hen de buurt te organiseren. Zodat zij zelf verbetering van hun wijken en woningen kunnen afdwingen. Want zoals Jan Schot, woordvoerder van de actievoerders in Crooswijk in 1975 al zei als reactie op het verwerpen van de eisen van bewoners door staatssecretaris Jan Schaefer: 'Sociale woningbouw kan in ons land alleen tot stand worden gebracht door strijd van de huurders.'

'SCHEUR GEMEENSCHAP NIET UITEEN'

De strijd van de Rotterdammers uit Crooswijk in de jaren zeventig is dezelfde als die in het oosten van Groningen nu. Eind maart kregen huurders in twee straten in de gemeente Pekela een brief van woningcorporatie Acantus met de mededeling dat hun huis wellicht gesloopt gaat worden. Toen de SP'ers langs de deur gingen, kwam de boosheid van de bewoners snel naar voren. Pim Siegers, voorzitter van de lokale SP-fractie: 'Woningbouwcorporaties vergeten iets te vaak wat het met mensen doet als je over hun woning praat als een paar bij elkaar gemetselde stenen, die al dan niet rendabel zijn.'

In beide straten waren de buurtbewoners overduidelijk: liever renoveren dan slopen. Siegers: 'Wij hebben de bewoners tijdens ons buurtonderzoek leren kennen als vastberaden Pekelders. Die krijg je hier echt niet weg.' En ze waren klaar om voor hun woning te knokken. Bewoner Anneke Groot sprak namens de huurders op indrukwekkende wijze de gemeenteraad en de directie van Acantus toe:

'Scheur deze kleine gemeenschap niet uiteen. Verniel niet zoets waardevols. Wij horen zó bij elkaar. Wij accepteren elkaar. Als u gaat slopen, maakt u ook mij kapot.'

Bij de actiekraam van de bewoners van de Lindenlaan en de SP tegen dreigende sloop, stonden rijen met mensen die de actie wilden steunen. Ruim 800 mensen spraken die dag hun steun en solidariteit uit met de actievoerders. 'De steun is overweldigend!', zegt SP-raadslid en actieleider Marga Wubbema. 'Tot aan de burgemeester toe, nagenoeg unaniem scharen Pekelders zich achter onze eisen. Acantus moet nu echt gaan luisteren, wij geven in ieder geval niet op voordat de plannen van tafel zijn.'

Inmiddels is het eerste resultaat binnen: Acantus gaat de komende drie jaar zeker niet slopen. Maar ondanks de vele betrokken en boze reacties is Acantus nog niet helemaal om, dus gaan de acties door. In de Scheepshellingstraat strijden bewoners al langer tegen de plannen van woningcorporatie Acantus. De bewoners besloten samen met de SP de krachten te bundelen met als doel

In Amsterdam hangen de actieposters tegen de liberalisering van Het Schip op de plakzuilen.

renovatie in plaats van sloop. De bewoners van de Lindenlaan hebben zich verenigd in een comité tegen de sloop van hun huurwoningen. Het actiecomité 'Lindenlaan: Niet slopen, maar kussen' zal de komende tijd flink van zich laten horen. De posters waarop deze leus is afgebeeld op een kussensloop, zijn in de hele wijk te zien.

IK WIL EEN HUIS, GEËEN GATENKAAS!

Stel, je woont in een huis waar de schimmel op de muren staat, het altijd tocht en de ratten door de tuin lopen. Vervolgens klopt er een SP'er aan om met je te praten over het Nationaal ZorgFonds. Gelukkig vraagt ie ook even naar de buurt, en naar de woning. Zo kwam de Nijmeegse afdeling op het spoor van de problemen bij de huurwoningen van woningcorporatie Portaal in Zwanenveld. Bij bijna elk huis waren er klachten over tocht, schimmel of asbest. Portaal gaf amper thuis, wanneer bewoners de misstanden aankaartten.

'Toegegeven, bij de eerste bewonersbijeenkomst liep het qua aantallen nog geen storm', aldus Marloes Piepers, die de actie organiseerde. 'Maar wat een enthousiasme!' De afdeling ging samen met wijkbewoners langs de deuren, en haalde binnen no time veel steun op: maar liefst 170 van de 240 huizen onderschreven het eisenpakket dat enkele bewoners

hadden opgesteld. Vervolgens kwam SP-Tweede Kamerlid Sandra Beckerman langs om overal protestposters op te hangen met de duidelijke tekst: 'Wij willen een huis, géén gatenkaas!' Toen was het tijd om de woningcorporatie, Portaal, uit te nodigen. Met de staart tussen de benen kwamen vertegenwoordigers van Portaal naar de buurtbijeenkomst. Oog in oog met de boze buurtbewoners gaven ze toe dat ze jaren te laat waren met het onderhoud, en beloofden verbetering. Vervolgens kwam er echter al snel een brief waaruit bleek dat de beloofde plannen op de lange baan werden geschoven. De bewoners laten het er echter niet bij zitten. Zij willen duidelijkheid: een snelle aanpak van de ergste gevallen en garanties dat de andere problemen worden aangepakt. Binnenkort wordt Portaal weer uitgenodigd voor een buurtbijeenkomst.

PALEIZEN VOOR DE ARBEIDERS

Eerder in deze *Spanning* (pagina 4) werd Het Schip, in de Amsterdamse Spaarndammerbuurt, al genoemd. Deze drie woningblokken, ontworpen door architect Michel de Klerk in de stijl van de Amsterdamse School, zijn tijdens en vlak na de Eerste Wereldoorlog gebouwd. Wat de woningen zo uniek maakt, is de aandacht voor de arbeiders. Tenminste, dat zijn ze nog voor even. Raadslid Erik Flentge: 'De drijvende gedachte achter Het Schip – laten zien dat betaalbare huurwo-

ningen ook mooi en bijzonder mogen zijn – wordt nu schade aangedaan.' Want ruim honderd jaar nadat de eerste stenen zijn gelegd wil woningcorporatie Eigen Haard, die Het Schip al sinds de bouw beheert, een deel van de woningen voor ongeveer 1.000 euro per maand gaan verhuren. Weg sociale huurwoningen, weg arbeiderspaleis.

De Amsterdamse SP-afdeling laat het er niet bij zitten. Die sprak met bewoners en omwonenden om te horen hoe zij denken over de liberalisering van het monument. In deze van oudsher linkse en solidaire buurt, bleek volop steun te zijn voor het verzet van de SP. Raadslid Erik Flentge: 'Een huis van nog geen vijftig vierkante meter, met een maandprijs van boven de 1000 euro, heeft namelijk weinig meer met sociale huur te maken. Woningen met een sociale huur, tot 710 euro, moeten we juist koesteren in een stad waar sowieso meer sociale woningen nodig zijn.' Inmiddels hangt de prachtige poster, met de herkenbare Jugendstil vormgeving, voor menig raam in de buurt (zie voorkant van deze *Spanning*).

DE KENTERING BEGINT IN DE BUURTEN

De acties in Pekela, Nijmegen en Amsterdam zijn nog in volle gang. Het zijn slechts enkele voorbeelden van de vele acties die SP'ers met buurtbewoners voeren om de buurten te verbeteren. Zij laten zien dat opkomen voor goede huisvesting en een fijne wijk niet alleen nodig is, maar ook door veel mensen belangrijk gevonden wordt.

Concluderend stelt SP-partijvoorzitter Ron Meyer: 'We willen in één jaar tijd één miljoen mensen betrekken bij onze acties om zo'n 300 buurten te verbeteren. Niet afwachten totdat de wethouder of minister wat doet, maar samen met duizenden mensen in heel het land onze buurten, scholen en gemeenschappen verbeteren. Als mensen samen in actie komen, ontstaat er een gemeenschappelijke 'voorgond' en staan bijvoorbeeld verschillen in achtergrond niet in de weg. Dan ontstaat er hoop en is alles mogelijk.'

TIJD VOOR ANDERE POLITIEKE KEUZES

Tekst: Mirjam de Rijk

Soms zit iets zo raar in elkaar dat je eerst denkt dat je het zelf verkeerd begrepen hebt. De woonpolitiek van de afgelopen pakweg twintig jaar is zoets. Hoe kan het dat woningcorporaties tegenwoordig een paar miljard per jaar aan de staat moeten betalen, terwijl commerciële verhuurders dat niet hoeven? Waarom roept iedereen dat het 'goed gaat met de huizenmarkt' als de huizenprijzen stijgen, terwijl wonen daardoor alleen maar duurder wordt en veel mensen zich in steeds hogere schulden moeten steken? Ik verdiepte mij voor weekblad *De Groene Amsterdammer* een aantal maanden in de woonpolitiek en zet voor *Spanning* de vier grootste politieke kronkels op een rij.

Zoals veel mensen uit ervaring weten zijn de huren, ook van sociale huurwoningen, de afgelopen jaren enorm gestegen. Volgens het kabinet was dat nodig om de huren 'meer marktconform' te maken. 'Marktconform' heeft de associatie van 'de werkelijke kosten'. Maar de hoge huren hebben niets te maken met de werkelijke kosten. De kosten waren namelijk ook bij lagere huren allang gedekt: de woningcorporaties krijgen al sinds eind jaren negentig geen subsidie meer. De hoge huren hebben een andere reden. Het kabinet wilde om ideologische redenen de commerciële verhuur stimuleren en sociale verhuur afremmen. En commerciële verhuurders zijn pas

Er wordt vaak gedaan alsof we allemaal baat hebben bij meer commerciële verhuur, omdat er daardoor meer woningen bij zouden komen. Maar dat is om meerdere redenen een sprookje. Allereerst kopen commerciële verhuurders vaak bestaande woningen op (onder andere van corporaties!), dan komen er dus geen extra woningen bij. Maar bovendien: waarom zouden de woningcorporaties die woningen niet kunnen bouwen? Volgens de toezichthouder van de woningcorporaties hebben zij genoeg geld voor veel nieuwe woningen.

Alleen: de corporaties mogen sinds pakweg een jaar of zes hun woningen alleen verhuren aan mensen met een minimaal inkomen. Anderen moeten hun heil zoeken op 'de markt'. Dat is een politieke keuze, een afspraak die het kabinet gemaakt heeft met Brussel (andere landen hebben die afspraak niet). Daardoor zijn de middeninkomens veel duurder uit dan als zij van woningcorporaties zouden huren. Woningcorporaties hoeven immers geen winst te maken, terwijl commerciële verhuurders in aantrekkelijke gebieden met gemak twee of drie keer de kostprijzen vragen.

Hoge huren en hoge prijzen voor koopwoningen versterken elkaar, waardoor wonen voor steeds meer

woningen in de buurt. Als de kooprijzen stijgen, stijgen dus de huren, ook als de kosten voor de verhuurder helemaal niet toegenomen zijn.

Hoe dit te veranderen? Op grond van het onderzoek kom ik op drie belangrijke maatregelen.

Om te beginnen moeten woningcorporaties de mogelijkheid krijgen om ook aan middeninkomens te verhuren en voor hen te bouwen. Woningcorporaties zijn in Nederland altijd volkshuisvesters geweest: huisvesters van het hele volk. Een brede doelgroep betekent natuurlijk ook dat corporaties als de wieweerga meer woningen moeten bouwen.

Ten tweede zou het huidige puntenstelsel, dat bij sociale huurwoningen bepaalt hoeveel huur er gevraagd mag worden, moeten gaan gelden voor alle huurwoningen, dus ook voor de commerciële verhuur. Dan is het niet meer 'wat de gek er voor geeft', maar bepalen de maat en de kwaliteit van de woning de huurprijs. Prettige bijkomstigheid: commerciële verhuurders zullen minder overdreven bedragen bieden voor koopwoningen, waardoor de gekte op de koopwoningmarkt een beetje vermindert. Bovendien kunnen huurders, als ze minder geld kwijt zijn aan huur, gemakkelijker sparen voor een koopwoning.

Ten derde zou de Woz-waarde van omliggende koopwoningen niet langer de huurprijs moeten bepalen. Dat is een maatregel die morgen genomen kan worden.

Wonen en woonpolitiek staan weer volop in de belangstelling. De redenen daarvoor zijn treurig, maar het biedt ook de kans om, samen met huurders, startende kopers en woningzoekenden, te zorgen voor andere politieke keuzes.

Mirjam de Rijk is journalist, voormalig GroenLinks-politica en oud-directeur van Stichting Natuur en Milieu.

Woningcorporaties krijgen al sinds eind jaren negentig geen subsidie meer

geïnteresseerd als er meer aan te verdienen is, dus moesten de huren omhoog. Bovendien leveren de hogere huren de staatskas geld op: de corporaties moeten sinds een aantal jaren een extra heffing betalen, die inmiddels is opgelopen tot bijna twee miljard euro per jaar.

mensen onbetaalbaar wordt. Door de stijgende huren wordt het voor beleggers en andere kapitaalkrachtigen namelijk steeds lucratiever om woningen op te kopen voor de commerciële verhuur. Dat drijft de kooprijzen sterk op. En om de cirkel rond te maken: daardoor stijgen ook de huren van sociale huurwoningen. De huurprijs van sociale huurwoningen wordt namelijk voor een groot deel bepaald door de Woz-waarde van de

DIE ROTE NIEDERLANDE?

PLEIDOOI VOOR TROTSE VOLKSWIJKEN

Tekst: Sandra Beckerman

Het is waarschijnlijk een van de lelijkste buttons die ik ooit heb gezien. Het is eigenlijk niet eens een echte button. Het zijn twee grote stukken krant die zijn geplastificeerd en aan elkaar vastgemaakt met speldjes. Maar het is absoluut een van de beste buttons die ik ooit heb gezien. De tekst? 'Gebruik je verstand voordat je gaat slopen in Het Heilige Land. Want die dure huizen voor je kennisstad, die bouw je maar in een boerengat.'

Wat was er aan de hand? In Delft zijn er plannen om 65 prachtige monumentale huurwoningen uit 1921 in de leuke, gemengde buurt Het Heilige Land te slopen. Op die plek zouden dan duurder woningen moeten komen voor de medewerkers van de kennisinstellingen en bedrijven. De button zat gespeld op een donkerblauw jasje van een mevrouw van in de tachtig, die samen met haar buurt al voor de derde keer actie voert tegen de sloop van haar huis.

Waarom ik de button zo goed vind? Het gaat hier om veel meer dan alleen een actie van één buurt in Delft. Dit is een strijd die overal gevoerd wordt. Een klassenstrijd. Voor steeds meer mensen met een laag en middeninkomen is geen plek meer. Kloven worden vergroot. Tussen arm en rijk, tussen hoog- en laagopgeleid en tussen Randstad en provincie.

STAAT VAN DE VOLKSHUISVESTING

De sociale woningbouw wordt in rap tempo afgebroken. Per dag verdwijnen er 119 sociale huurwoningen. De afbraak van de sociale huur zal, als we niets doen, de komende jaren doorzetten. Uit *De staat van de volkshuisvesting* van het ministerie van Binnenlandse Zaken blijkt dat er tot 2025 nog eens maximaal 315.000 sociale huurwoningen zullen verdwijnen.

Foto: Sandra Beckerman

Leny Gerrebrands voert actie tegen de sloop van woningen in de Delftse wijk Het Heilige Land.

Er zijn steeds minder sociale huurwoningen en ze zijn voor steeds minder mensen beschikbaar. Met een inkomen boven de 36.000 euro mag je meestal geen sociale huurwoning meer huren. Steeds meer mensen met een middeninkomen die een huis zoeken, zijn aangewezen op de markt. Maar er is een groot gebrek aan huizen voor deze groep en de huurprijzen zijn vaak niet op te brengen. Huurprijzen tussen de 1.200 en 1.500 euro zijn zeer gangbaar. In Groningen stegen de huren vorig jaar met 17 procent, in Flevoland zelfs met 23 procent. Kopen is voor velen geen optie. Mensen met een tijdelijk contract, in een bungelbaan, komen

veelal niet in aanmerking voor een hypotheek. Bovendien stijgen in veel steden de prijzen voor koopwoningen explosief.

Ook de huren van sociale huurwoningen zijn de afgelopen jaren enorm gestegen. In 6 jaar tijd met maar liefst 28 procent. 500.000 huurders kunnen door hun hoge huur niet rondkomen.

Naast hoeveelheid en betaalbaarheid, is ook de kwaliteit van huizen een toenemend probleem. Hoewel huurders van huurwoningen meebetalen aan allerlei milieubelastingen, plukken ze er amper de vruchten van. Veel huurders hebben een hoge

Foto: Bwag / commons CC

Het Karl Marx Hof in Wenen.

energierekening door slechte isolatie. Veel woningen hebben achterstallig onderhoud. Op zeer veel plekken voeren SP-afdelingen op dit moment met huurders actie tegen schimmel in woningen. Veel corporaties leggen het probleem bij de individuele huurder en grijpen niet in. Met zeer heftige gevolgen. Niet zelden komen we mensen tegen die letterlijk ziek worden van hun eigen huis. Kinderen die van jongs af aan een astma-inhalator – een ‘puffertje’ – moeten gebruiken. Deze kinderen leven gemiddeld 7 jaar korter; en zelfs 20 jaar korter in goede gezondheid.

Schimmel staat niet alleen symbool voor achterstallig onderhoud, maar voor veel meer dan dat. Voor huurders die er niet meer toe doen. Voor arbeiders die in de steek worden gelaten.

Het probleem ligt niet alleen bij de corporaties die weigeren in te grijpen, maar ook bij de minister die geen landelijk onderzoek wil doen naar de problemen met schimmel. Toen een dergelijk onderzoek in 2007 werd uitgevoerd, werd in 9 procent van de huizen schimmel aangetroffen. Bij onderzoek van de NOS in samenwerking met de regionale omroepen uit 2016, meldde 43 procent van de ondervraagde huurders schimmel in de woning.

LONDEN: ‘ZE MOETEN ONS NIET MEER; ONS, DE ARBEIDERSKLASSE’

Het verdringen van mensen met een lager of middeninkomen speelt niet alleen in Nederland. Ook in Londen moeten armere huurders plaatsmaken voor extreem rijke kopers. ‘Sociale zuivering’ noemt *De Groene Amsterdammer* deze ontwikkeling in een sterk artikel. Het weekblad laat een huurster aan het woord uit een sociale woningbouwcomplex waarvan een deel gesloopt zal gaan worden ten gunste van zeer dure koop. Haar dak lekt al een maand, maar de huisbaas stuurt geen loodgieter. Wel brengt hij wederom een huurverhoging in rekening. ‘Ze moeten ons niet meer. Ons de arbeidersklasse’, stelt ze treffend vast.

‘Ze negerden ons niet alleen, ze minachtten ons ook’, zegt een van de bewoners van de Grenfell-flat die in juni 2017 afbrandde, waarbij meer dan tachtig mensen om het leven kwamen. De brand was zo fataal omdat de flat bekleed was met platen die erg brandbaar waren, waardoor de brand zich snel kon verspreiden. De bewoners hadden geprotesteerd, maar er was niet naar hen geluisterd. Ze deden er simpelweg niet toe.

DAS ROTE WIEN

Hoe anders is het in Wenen. Daar kan, op basis van inkomen, tachtig procent

van de bevolking aanspraak maken op een sociale huurwoning. Het stadsbestuur is de grootste huisbaas van Europa. De stad werd in 2017 voor de achtste keer op rij verkozen tot de beste stad om in te leven. Een zwembad op je dak? Dat is in Wenen ook voor arbeiders mogelijk. Iedereen doet ertoe. Hoe is dat zo gekomen? De periode tussen beide wereldoorlogen wordt in Wenen aangeduid als de periode van ‘Das Rote Wien’. Er werden 380 zogenaamde hoven gebouwd met huurwoningen. De hoven zijn gebouwd door de toparchitecten uit die tijd. Er was niet alleen aandacht voor de huizen, maar ook voor groen en voor allerlei voorzieningen voor huurders, zoals bad- en wasruimtes, crèches, sportfaciliteiten, een bibliotheek, zorgvoorzieningen en theaterzalen. Een zeer bekend complex uit deze tijd is het Karl Marx Hof. Dat complex bestaat uit 1300 woningen. Van het stuk grond is slechts 18,5 procent bebouwd, zodat er veel ruimte is voor groen en voor een grote binnentuin met kunst. De woonhoven waren plekken waar mensen niet alleen konden wonen, maar zich ook konden ontplooiën. Iets uit vervlogen tijden? Nee, want Wenen gaat hier – tegen de Europese stroom in – mee door. In 2016 startte Wenen

Lees verder op de achterkant

een 'Wohnbau-Offensive'. De stad groeit snel en is daarom volop huurwoningen voor iedereen aan het bouwen. De woningen moeten voldoen aan een aantal essentiële eisen. Ze moeten betaalbaar, ecologisch verantwoord, van architectonisch hoge kwaliteit en sociaal zijn. Huurders hebben uiteraard zeggenschap.

AMSTERDAMSE SCHOOL

Nederland had deze traditie ook. Met name in de jaren 1910-1930 hadden veel steden en gemeenten voor het eerst linkse wethouders. Die gaven prioriteit aan het bouwen voor arbeiders. Zelf woon ik in een prachtige volkswijk, de Oosterparkwijk in Groningen, met vele gebouwen in de stijl van de Amsterdamse School uit de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Vele wijken werden toen voor arbeiders gebouwd. Met de mooiste idealen. De beste architecten en kunstenaars van het land bouwden samen aan mooie wijken. Mensen moesten niet alleen een goede woning hebben, ze moesten ook trots kunnen zijn op hun buurt.

Het Schip is een van de bekendste voorbeelden van de arbeiderspaleizen die in de stijl van de Amsterdamse School zijn gebouwd. In dit complex zit ook het museum over de Amsterdamse School. Hoe pijnlijk is het dat nu juist een deel van Het Schip vrije-sectorhuur dreigt te worden.

NIEUWE AMSTERDAMSE SCHOOL

De beste architecten en kunstenaars zouden weer moeten bouwen aan trotse wijken. Een nieuwe Amsterdamse School, een andere naam mag natuurlijk ook. Het is tijd voor een herontdekking van de volkshuisvesting.

Het bizarre aan de afbraak van de sociale huur is dat het systeem van volkshuisvesting juist erg goed werkte. De afgelopen jaren is er bij mensen

een beeld ontstaan dat er veel subsidie nodig is om sociale huurwoningen te bouwen en te onderhouden. Niets is minder waar. Het zijn de huurders zelf die voor een grote pot met geld zorgen, waarvan zowel nieuwbouw als onderhoud kan worden betaald. Helaas is er te veel uit die grote pot gegraaid. Door corporatiedirecteuren en door minister Blok die een extra heffing invoerde, de verhuurdersheffing, van inmiddels 1,7 miljard euro per jaar. Het is onrechtvaardig dat huurders wel een extra belasting van 700 euro per woning moeten betalen en kopers niet. Tijd om te zorgen dat het geld van de huurders weer gebruikt wordt voor zaken waar huurders baat bij hebben, zoals huurverlaging, onderhoud en nieuwbouw.

Er zou een nieuw Rijksbouwplan moeten komen om de woningnood te bestrijden en om ervoor te zorgen dat het overal goed wonen is, van snel groeiende stad tot krimpgedebied en alles ertussenin. We schaffen het onzinnige beleid tegen scheefwonen af en zorgen ervoor dat corporaties weer kunnen bouwen en verhuren aan mensen met lage en middeninkomens. Op die manier krijgen we gemengde wijken met huur en koop, waar bewoners trots op kunnen zijn. Kloven gaan we tegen, zowel tussen klassen als tussen gebieden. Daarom moeten we niet alleen bouwen in de stad, maar ook extra aandacht hebben voor het platteland – met name voor krimpgedebieden. Met voldoende, betaalbare, goede en duurzame huizen voor iedereen.

SPEELTUINSOCIALISME

'De wens om baldadigheid tegen te gaan was een eerste aanleiding voor dit initiatief', schrijft Hans van den Hurk over speeltuin Ons Belang, die in 1930 in de Oosterparkwijk in Groningen werd geopend en nog steeds bestaat. Vanuit de speeltuin werd een kinderkoor opgericht,

werden korf- en voetbalclubs gevormd en waren er lezingen over opvoeding en beroepskeuze. Het waren de timmerlieden, metselaars en grondwerkers uit de wijk zelf die de speeltuin bouwden. Mijn wijk had ook het allereerste buurthuis van Nederland: opgezet door en voor de wijkbewoners.

Net als in Wenen moeten we niet alleen pleiten voor goede huizen voor iedereen, maar ook voor goede wijken met goede voorzieningen. Voor kunst en cultuur, sport, onderwijs, zorg, kinderopvang, enzovoort. In de tijd van de Amsterdamse School waren het wellicht de wethouders die het mogelijk maakten dat er op grote schaal mooie arbeiderswoningen gerealiseerd werden. Maar het waren de bewoners zelf die ervoor zorgden dat de wijken gemeenschappen werden. Juist in die traditie staan wij. Het was niet voor niets de SP in Oss die 24 jaar geleden speeltuin Elckerlyc oprichtte.

DIE ROTE NIEDERLANDE?!

Wonen moet en zal de komende tijd topprioriteit hebben voor de SP. Wij moeten strijden voor een 'Wohnbau-Offensive', zoals in Wenen. Of voor een Amsterdamse School 2.0. Een paar SP-wethouders timmeren al aardig aan de weg (zie eerder in deze Spanning). Vele afdelingen zijn bezig om met huurders in de wijken van onderop verandering af te dwingen. Maar er moet meer gebeuren. Een groot offensief is nodig. Vanuit de verschillende parlementen met onze volksvertegenwoordigers en bestuurders, maar ook met de bewoners. Nieuw speeltuinsocialisme waar we zelf de verandering bewerkstelligen die we zo graag willen zien. Op naar die Rote Nederlande. 'Voor de velen, niet de enkelen', zoals Labour-leider Jeremy Corbyn zo mooi zegt.

Bronnen:

- sp.nl/Z3E
- sp.nl/Z3D
- sp.nl/Z3z
- sp.nl/Z3r
- sp.nl/Z3H
- sp.nl/Z3V
- Hans van den Hurk, 'Gemeentepolitiek en volkswoningbouw'. In: Hoekman, P. e.a., *Een eeuw socialisme en arbeidersbeweging in Groningen*.

**Wonen moet de komende tijd
topprioriteit hebben voor de SP**

SPANNING

VOOR

ELKAAR

VOOR ELKAAR

Tekst: Redactie Foto: SP-Leusden

Er heeft zich de afgelopen decennia een ware revolutie voltrokken. De verzorgingsstaat, met georganiseerde solidariteit door de overheid, heeft plaatsgemaakt voor een kille samenleving van ieder voor zich. Ruim dertig jaar neoliberal beleid heeft de verschillen tussen arm en rijk vergroot, de bestaans- en werkzekerheid van een toenemend aantal mensen in gevaar gebracht en mensen tegen elkaar opgezet.

Het gevolg is dat veel mensen zich ontworteld en onthecht voelen. Van elkaar en van de politiek. De toegenomen onzekerheid zorgt voor een grotere hang naar 'identiteiten' en hokjesdenken. Als de samenhang in ons land afneemt, komen empathie en solidariteit onder druk te staan. Economische onzekerheid voedt de angst voor de ander. Dit leidt ertoe dat meer mensen hun onvrede met de

huidige situatie uiten door een stem uit te brengen op partijen die appelleren aan hun religieuze of etnische achtergrond, of die groepen met een andere achtergrond de schuld geven en uitsluiten. Socialisten ontkennen het bestaan van identiteiten niet. Discussies over identiteit kunnen interessant en van belang zijn, maar dragen het risico in zich dat ze verschillen uitvergrooten. Dat moet voorkomen worden. Socialisten willen alle mensen – ongeacht afkomst, religie of etniciteit – die uitgesloten, uitgebuit, of onderdrukt worden, verenigen in de strijd tegen de heersende klasse. Zij verzetten zich tegen racisme en discriminatie. Zij strijden voor samenhang, solidariteit en vooruitgang voor de hele samenleving. Daarvoor is het nodig dat de overheid de juiste omstandigheden creëert én dat mensen zelf opstaan voor een betere wereld.

In maart 2017 is de SP na de Tweede Kamerverkiezingen de buurtencampagne gestart met als doel om 1 miljoen mensen in honderden buurten bij elkaar te brengen om te strijden voor een betere woon- en leefomgeving. Dat dit mogelijk is,

hebben we de afgelopen maanden al op tal van plekken in het land gezien. Van het behoud van metrolijn 53 in Amsterdam, tot de invoering van een 30-kilometerzone in Heerlen. Van het opknappen van een speeltuin in Veendam, tot de aanpak van schimmelwoningen in Arnhem.

Door mensen bij elkaar te brengen kun je verandering afdwingen. Niet alleen in de buurt, maar ook op het werk, in de politiek, en in de samenleving. Voor jezelf en voor elkaar. Dit nummer van Spanning probeert een antwoord te formuleren op de vraag wat er nodig is om sterke gemeenschappen te bouwen. Hoe kan de overheid daaraan bijdragen? Wat kunnen mensen zelf doen? Welke omstandigheden brengen mensen bij elkaar, of verdelen ons juist? Hoe kan technologie ons verenigen? Dit zijn enkele belangrijke thema's die in deze Spanning aan bod komen.

IN DIT NUMMER

- 4 ALS EEN HUIS MET DE LUIKEN OPEN**
Een pleidooi voor samenhang en gemeenschapszin
Ron Meyer
- 7 'TEGENGIF TEGEN APATHIE EN WANHOOP'**
Jeremy Corbyn geeft links weer hoop in Groot-Brittannië
- 8 VAN BEVRIJDING NAAR VERHEERLIJKING**
Hoe de emancipatie van het individu omsloeg in verheerlijking van het individu
Eduard van Scheltinga
- 10 IDENTITEITSPOLITIEK**
Een heilloze weg
Hans van Heijningen
- 13 'WANNEER WIJ OPKOMEN VOOR ELKAAR'**
De Amerikaanse senator Bernie Sanders verbindt mensen met verschillende achtergronden in de strijd tegen het grootkapitaal
- 14 INDIVIDUALISERING VAN NEDERLAND IS GEEN NATUURVERSCIJNSEL**
Politieke keuzes hebben geleid tot afbraak van publieke voorzieningen en groeiende bestaansonzekerheid
Bart Linssen
- 16 'VOOR EEN GOED PROTEST HEB JE EEN BREDE BASIS NODIG'**
Socioloog Justus Uitermark vertelt over zijn onderzoek naar burgerinitiatieven
Tijmen Lucie
- 18 'ZONDER PUBLIEKE ONTMOETINGSPLEKKEN IS EEN WIJK TEN DODE OPGESCHREVEN'**
Initiatiefnemer Joke van der Zwaard van de Leeszaal Rotterdam West over het belang van een sociaal-fysieke infrastructuur voor burgerinitiatieven
Tijmen Lucie
- 20 'MARKTWERKING VERDIENT EEN TEGENHANGER: GEMEENSCHAPSWERKING'**
CDA'er Wim van de Donk vindt dat de overheid mensen in staat moet stellen om hun problemen op te lossen
Lieke Smits
- 21 NIET RIJKER, MAAR GELIJKER: DE WEG NAAR EEN GELUKKIGE SAMENLEVING**
Ongelijkheid remt niet alleen de economische groei, het is ook slecht voor de sociale samenhang
Remco Bouma
- 24 TOL**
De tol die onze economie eist valt niet alleen in geld uit te drukken
Koen Haegens
- 25 WAAROM NIET TECHNOLOGIE HET PROBLEEM IS, MAAR MONDIAAL KAPITALISME**
Nieuwe technologieën kunnen ons ten goede komen, mits kapitaal er niet mee aan de haal gaat
Remco Bouma en Eduard van Scheltinga
- 28 WAAR WILLEN WE HEEN?**
Vijf ingrediënten voor sterkere gemeenschappen en nieuwe sociale samenhang
Ron Meyer

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP.

Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie, Bart Linssen
Eduard van Scheltinga,
Remco Bouma
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Ron Meyer, Hans van Heijningen, Lieke Smits

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk, Nenad Mecava, Gonnies Sluijs
Ontwerp cover
Thonik

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgeleideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

GEMEENSCHAPSZIN EN SAMENHANG ALS EEN HUIS MET DE LUIKEN OPEN

Tekst: Ron Meyer Illustratie Len Munnik

‘Het is de behoefte aan gemeenschap en samenhang die de mens nu eenmaal eigen is en die de afgelopen decennia in tijden van globalisering en immigratie veronachtzaamd is. Iedereen wordt voortdurend aangesproken op zijn achtergrond omdat er zo weinig voorgrond is.’ Zo analyseert schrijver, columnist en PC-Hooftprijswinnaar Bas Heijne de staat van Nederland in zijn gelijknamige boek.

Hoe zit dat eigenlijk met die *behoefte aan gemeenschap en samenhang die de mens nu eenmaal eigen is*? Zonder onderzoek geen recht van spreken, zeggen we bij de SP. Daarom begonnen we in maart 2017 met een grote verkenning naar de staat van onze buurten, onze gemeenschappen en de samenhang in ons land. We betrekken 1 miljoen mensen in honderden buurten erbij en ik spreek met 100 maatschappelijk leiders over deze thema's. Deze *Spanning* is een vervolgstap in onze verkenning. Met bijzondere bijdragen van onder anderen schrijver Koen Haegens, bestuurder Wim van de Donk en wetenschapper Justus Uitermark.

Om te beginnen blikken we terug: hoe kwam de gemeenschapszin, samenhang en georganiseerde solidariteit ook alweer onder druk te staan en wat merken we daar nu van?

DE HISTORISCHE LES

De mens is een sociaal wezen. Van oudsher overleefden mensen in gemeenschap met elkaar. Na de Tweede Wereldoorlog werd onze samenleving gebouwd op de gedachte dat de bestaanszekerheid van mensen een voorwaarde is voor vrede en vooruitgang voor iedereen. Het bestrijden van armoede werd daarom niet langer aan de armenhulp van welgestelden en geestelijken overgelaten.

Deze historische les lijkt vergeten. Met het einde van de verzuiling kwam er niet alleen een einde aan de verstikkende rol van kerk en zuil op het individu, maar kwam ook de gemeenschapszin onder druk te staan. De wederkerigheid – de overtuiging dat er een verantwoordelijkheid voor het geheel bestaat – van de advocaat enerzijds en de bouwvakker anderzijds, verdween. Van vrije individuen naar ieder voor zich. Van het juk van de zuil naar het dogma van de markt. En de gemeenschap? Dat was echt iets van vroeger.

Elk nieuw tijdperk en elke ideologie heeft z'n kartrekkers. De peetmoeder van het ieder-voor-zich-tijdperk was Margaret Thatcher, de eerste vrouwelijke premier van het Verenigd Koninkrijk. Met haar *‘There's no such thing as society’*-politiek luidde Thatcher de aanval in op de gemeenschapszin, publieke sector en georganiseerde solidariteit. Haar frontale aanval en overwinning op de mijnwerkers en hun vakbond werd een inspirerend voorbeeld voor andere politici die wilden afrekenen met de verzorgingsstaat, onder wie de Nederlandse premier Ruud Lubbers.¹ De overheid trok zich terug, de publieke sector werd verschaald en kortetermijnwinst werd het leidende principe. Gelijktijdig is het mensbeeld dat vooruitgang met elkaar wordt bereikt, consequent aangevallen: wie individueel hard genoeg werkt, wordt een winnaar. En wie geen winnaar is, heeft dat dus volledig aan zichzelf te wijten. Solidariteit is volgens die redenering een minimaal vangnet voor de allerzwaksten. Het gevolg laat zich raden: de steun voor sociale voorzieningen neemt af en de weg naar een kleinere verzorgingsstaat ligt open.

‘Wie buiten eigen schuld toch niet aan het werk komt, heeft de zekerheid van een uitkering op ten minste het bestaansminimum’, zo luidt een zin uit de sociale zekerheidsparagraaf van

het regeerakkoord van Rutte 2. Een stelling met een ideologische lading: de verzorgingsstaat is er niet voor het grotere geheel of voor enige gezamenlijke vooruitgang, nee de verzorgingsstaat is er alleen voor individuen die geen schuld hebben aan hun situatie. In het regeerakkoord van Rutte III komt de term ‘verzorgingsstaat’ slechts een keer voor: het beperken van de instroom van nieuwkomers. Geen groter idee, geen collectieve vooruitgang. De nadruk ligt volledig op individuele zelfredzaamheid.

‘Wat rechts heel succesvol gedaan heeft, is hebzucht als deugd neer te zetten’, zegt de Australische vakbondsleder Michael Crosby met veel ervaring in onder meer Australië, de VS en Nederland².

‘Daar moeten wij wat tegenoverstellen. En dat kan niet alleen zijn: solidariteit is steun voor de allerarmsten. *Fighting for fairness* gaat namelijk niet alleen om de allerarmsten, maar om rechtvaardigheid voor allen.’ Crosby's analyse is even eenvoudig als duidelijk: bestaanszekerheid is niet alleen noodzakelijk voor ieder individu, maar bovenal een voorwaarde voor vrede en vooruitgang voor de hele samenleving. Voor jezelf, voor elkaar, voor Nederland.

Als het zo duidelijk is, wat ligt er dan in de weg?

BESTAANSONZEKERHEID EN IDENTITEIT

Als de grond onder de voeten van mensen vandaan wordt geslagen, houden ze zich vaak vast aan wat ze nog hebben. In tijden van onzekerheid spelen identiteiten een grote rol. ‘Economische onzekerheden vertalen zich politiek gezien in vraagstukken van identiteit. Het gaat dan om vragen als hoor ik erbij, ben ik nog deelgenoot van de samenleving, is er respect voor mij? Economische onzekerheid en de daaraan gerelateerde onzekerheid over de maatschappelijke positie

voeden de angst voor de vreemdeling,' aldus Michael Sandel, hoogleraar aan de Universiteit van Harvard, in een essay in *De Groene Amsterdammer*³. Volgens Sandel is er door het toenevende marktdenken een moreel vacuüm ontstaan. Er is behoefte aan een politiek die zich bezighoudt met het algemeen belang. 'Politiek zal ook moeten gaan over de vraag wat we verstaan onder het goede leven.'

'De gewone Nederlanders raakten onderweg naar dat volmaakte Nederland iets kwijt: hun gemeenschap, hun identiteit, het gevoel thuis en geborgen te zijn', sprak CDA-leider Sybrand Buma in de HJ Schoon-lezing⁴. Om eraan toe te voegen: 'Niet de welvaart, niet de gelijkheid, niet de vrijheid, maar het versplinteren van de gemeenschap werd het grote

gemeenschappelijke probleem.' Zijn oplossingen? Het Wilhelmus en de Nachtwacht! Er is op zichzelf niet zoveel mis met het vergroten van historisch bewustzijn. Al helemaal niet als dat gepaard gaat met kennis over de kleurrijke vaderlandse geschiedenis in de volle breedte: van Wilhelmus tot Nachtwacht, van de slavernij tot het communistisch verzet in de Tweede Wereldoorlog. Van Friesland tot Limburg.

Symbolen doen ertoe. En historisch bewustzijn ook. Maar vormen volkslied en schilderij werkelijk hét antwoord op de grote vraagstukken van deze tijd? Zijn ze een oplossing voor de groeiende bestaansonzekerheid en de behoefte aan erkenning en geborgenheid? Komen zij tegemoet aan de afkeer van de 'radicale

flexibilisering', waarover Wim van de Donk in deze *Spanning* spreekt. Lossen ze de permanente *angst om te vallen* van de middenklasse op, zoals Koen Haegens beschrijft?

Is het toeval dat Sybrand Buma vergeet dat economische bestaanszekerheid een cruciaal ingrediënt vormt van geborgenheid en samenhang? Is het vreemd dat Sybrand Buma de onlosmakelijk verbonden idealen van de Franse Revolutie vrijheid, gelijkheid en broederschap uit elkaar trekt en vrijheid en gelijkheid als tegenhanger van broederschap positioneert? Is het opzienbarend dat Sybrand Buma – net als zijn voorganger en vriend van Margaret Thatcher, Ruud Lubbers – verklaart dat de verzorgingsstaat vastloopt?

Nee, allermint. Was zijn partij niet de aanjager van de hyperindividualisering, flexibilisering van arbeid en uitholling van de publieke sector, dan zat zij in de zijspan van liberalen. Het CDA leverde 20 jaar van de afgelopen 35 jaar de premier en stond in de tijd van Ruud Lubbers aan de basis van diezelfde ‘versplintering van de gemeenschap’. Economisch, ideologisch en politiek. Geen schilderij of volkslied kan dat verhullen.

Aan de andere kant staat iemand als hoogleraar Jan-Willem Duyvendak die in zijn boek *Thuis: Het drama van de sentimentele samenleving* gemeenschapszin en geborgenheid ‘nostalgisch’, ‘sentimenteel’ en ‘obsessief’ noemt. Hij betoogt dat veel van onze conflicten, frustraties én het onbehagen juist voortkomen uit de gedachte dat we een recht hebben op thuisgevoel. Hij stelt dat politici mensen een gevoel van onthechting aangepraat hebben.⁵ De verdachtmaking van de behoefte van de mens aan geborgenheid en gemeenschapszin is gestoeld op een cruciale denkfout: het kennelijk onmogelijk geachte samengaan van eigenheid en gelijkheid. Alsof de behoefte aan eigenheid per definitie tot uitsluiting van nieuwkomers leidt. Is het niet juist de taak van sociale en progressieve politici om eigenheid én gelijkheid te verbinden? Is dat niet één van de ambities achter de nog altijd actuele universele waarden – *vrijheid, gelijkheid en broederschap*?

Academici als Duyvendak zijn de beste tegenstanders die rechtse politici zich kunnen wensen. Ze plaatsen het idee van geborgenheid in het beklagdenbankje en zien het verlangen naar een vertrouwde omgeving als een oerconservatief idee. Daarmee zijn ze onbewust propagandisten van Buma, Baudet en Wilders.

HUIS MET DE LUIKEN OPEN

Waar oerconservatieven als Buma, Baudet en Wilders het doen voorkomen dat al onze problemen worden opgelost als we de luiken sluiten, de vlag ophangen, het Wilhelmus zingen en ons afzetten tegen de nieuwe burens, willen kosmopolieten als Duyvendak ons doen geloven dat het huis zelf het probleem is, en dat een pleidooi voor geborgenheid de oorzaak van veel onheil is.

Waar staan wij dan? Met de behoefte van mensen aan geborgenheid, eigenheid en hechting is niets mis. Met Mandela en Gandhi waren het niet de minsten die geborgenheid, eigenheid en hechting uitlegden als *‘een huis, een vertrouwde plek waar men zich prettig voelt en van waaruit men de wereld kan bezien. Maar wel met de luiken open, zodat licht en wind vrij spel hebben.’*⁶ Omdat er behalve een sociale, culturele en religieuze identiteit, die een mens een blik op zichzelf en de wereld verschaft, ook zo iets bestaat als gedeelde menselijkheid, iets wat mensen ondanks alle verschillen met elkaar verbindt. Dat maakt gemeenschappen mogelijk waarin de vrijheid van mensen, hun gelijkheid en de onderlinge broederschap in samenhang aanwezig zijn. Daarmee zijn we er nog niet, want er is een verantwoordelijke elite nodig om dit ideaal van gemeenschap uit te dragen.

GEDRAGEN VERHAAL EN VERANTWOORDELIJKE ELITE

‘Er ontbreekt een vuurtoren, een leiderschap met een verhaal dat ons de weg wijst’, zei oud-commandant der Strijdkrachten Peter van Uhm in ons gesprek. Mensen snakken naar een politiek die ze niet alleen iets geeft, maar ook wat van ze vraagt: een verhaal om voor op te staan. Voor een identiteit-overstijgend verhaal voor de hele samenleving zullen we niet alleen een ‘vuurtoren’ moeten formuleren, maar zullen we ook een beroep moeten doen op een verantwoordelijke elite die dat verhaal voorleeft. En als we sociale ongelijkheid een probleem vinden, hebben we een academische, bestuurlijke en economische elite nodig die dat niet alleen met de mond belijdt, maar ook in de praktijk brengt. De woningcorporatiedirecteur die tussen de huurders te vinden is, de hoogleraar die de rest van de samenleving – in normaal Nederlands – van nieuwe inzichten voorziet en de bestuurder die bestaansonzekerheid niet alleen een interessant woord vindt, maar ook daadwerkelijk iets aan de totaal uit het lood geslagen flexcontracten doet.

Toen Hillary Clinton sprak over een *‘mand vol beklagenswaardigen’*⁷ was in één klap duidelijk dat ze niets begrepen had van de bittere bestaansonzekerheid van veel Amerika-

nen. Mensen die vier jaar eerder nog op Barack Obama stemden. Veel Amerikanen zagen in Trump geen serieuze president – en hij bewijst met grote regelmaat hun gelijk – maar wel de vijand van hun vijand. De politieke elite die in woord progressief lijkt, maar in daden de status quo van grote sociale ongelijkheid al decennia in stand houdt.

Gemeenschapszin en samenhang als tegenhanger van de ieder-voor-zich-politiek. Niet als zweverig abstract verhaal, maar als noodzakelijkheid om de macht van het grote geld op z’n minst te kunnen temmen. De thuiszorger, basisschooljuf, politie-agent, AOW’er, student en hoogleraar, weten na de Paradise Papers één ding heel zeker: hoe groot de verschillen onderling ook mogen zijn, alleen hún eendracht zal tot gemeenschappelijke rechtvaardigheid leiden. Om de wereld te veranderen, zullen ze samen – spreekwoordelijk – omhoog moeten schoppen en niet omlaag.

Het verklaart de populariteit van authentieke socialisten als Bernie Sanders in de VS en Jeremy Corbyn in het Verenigd Koninkrijk, die pleiten voor een breuk met de status quo. Dat doet de SP in Nederland. In de gesprekken die SP’ers met tienduizenden mensen in honderden buurten voeren en in mijn gesprekken met 100 maatschappelijk leiders, blijkt duidelijk het tekort aan maatschappelijke samenhang. Op de achterkant van deze *Spanning* formuleer ik vijf ingrediënten voor gemeenschapszin en samenhang. Ik nodig iedereen uit om mee te helpen aan en mee te denken over een nieuwe maatschappelijke samenhang. Voor een samenleving waarin de idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap springlevend zijn. Het is niet makkelijk, maar het is nodig én het is mogelijk.

Noten

- 1 sp.nl/ZUP
- 2 sp.nl/ZUW
- 3 sp.nl/ZUM
- 4 sp.nl/ZUS
- 5 sp.nl/ZUe
- 6 sp.nl/ZUN
- 7 sp.nl/ZUH

'TEGENGIF TEGEN APATHIE EN WANHOOP'

Vertaling en bewerking: Tijmen Lucie Foto: Duncan C / flickr cc

Tegen alle verwachtingen in werd de radicaal-linkse kandidaat Jeremy Corbyn door de leden gekozen als de nieuwe leider van Labour, in september 2015. Sindsdien is hij erin geslaagd om van Labour – ondanks forse tegenwerking van de partijtop en gevestigde media – weer een werkelijk progressieve partij te maken, die miljoenen Britten hoop biedt op een betere toekomst. Het ledenaantal van Labour is onder Corbyn gestegen van 190 duizend naar meer dan 500 duizend, een teken van zijn grote populariteit, vooral onder jongeren. In onderstaande speech zet Corbyn de plannen van Labour uiteen voor een Groot-Brittannië voor de massa, niet voor de elite.

'Congres, we komen deze week bij elkaar als een verenigde partij, die in elk deel van Groot-Brittannië groter wordt, het vertrouwen wint van miljoenen landgenoten, ideeën en plannen voor de toekomst van ons land maakt, en mensen van allerlei leeftijden en achtergronden al geïnspireerd heeft.

Ik beloofde jullie twee jaar geleden dat we een andere politiek zouden voeren. Het is niet altijd gemakkelijk geweest, maar er zijn nog slechts enkelen die terug willen naar de oude politiek. Laat ik het nogmaals zeggen. Wij gaan het anders doen. En het cruciale woord hierbij is 'wij'. Niet alleen dat leiders zeggen dat dingen anders gaan, maar dat iedereen echt de mogelijkheid krijgt om onze democratie vorm te geven. Onze rechten als burgers zijn minstens zo belangrijk als onze rechten als consumenten. Macht moet worden overgedragen aan de gemeenschap, in plaats van gemonopoliseerd in Westminster en Whitehall (plaatsen waar het Britse parlement en regering zetelen, -red.). Laten we nu een stap verder gaan. Laat publieke diensten verantwoording afleggen aan de gemeenschappen. Laat bedrijven verantwoording afleggen aan het publiek en laten wij, politici, werkelijk verantwoording afleggen aan degenen die we dienen. Laat de volgende Labour-regering Groot-Brittannië veranderen door daadwerkelijk de macht in handen van het volk te leggen, bij de creatieve, barmhartige en toegewijde mensen van ons land. Wat onze politiek ondersteunt, is onze betrokkenheid en solidariteit met de mensen.

Nu is het tijd dat de regering een actievere rol neemt in het herstructureren van onze economie. Nu is het tijd dat raden van bestuur verantwoor-

delijk worden gesteld voor hun daden. En nu is het tijd dat we een nieuw model van economisch bestuur ontwikkelen dat de mislukte dogma's van het neoliberalisme moet vervangen... Daarom wil Labour niet alleen de schade herstellen die is ontstaan door 'austeriteit' (bezuinigingsbeleid) maar ook de economie veranderen door een nieuwe en dynamische rol voor de publieke sector, vooral daar waar de private sector duidelijk heeft gefaald. Daarom zijn wij vastbesloten

Jeremy Corbyn: kampioen van het volk.

om onze nutsbedrijven weer in publieke handen te nemen om ze in dienst te stellen van ons volk en onze economie, en te stoppen met het uitbuiten van mensen.

De Conservatieve benadering van de economie is niet ondernemend, maar onttrekkend. De Conservatieven richten zich niet op langetermijninvesteringen en het scheppen van welvaart. Als je kijkt naar wat ze doen in plaats van wat ze zeggen, dan zie je dat het allemaal draait om het verlagen

van de lonen, voorzieningen en standaarden... om maar zo snel mogelijk zo veel mogelijk geld te verdienen, waarbij de regering niet de mensen dient, maar de multinationals. En hun verontachtzaming van ongebreidelde ongelijkheid, het uithollen van de publieke voorzieningen en de minachting voor de machtelozen en de armoedzaaiers, heeft onze samenleving harder en minder zorgzaam gemaakt.

Gedurende de verkiezingscampagne heb ik mensen ontmoet en gesproken in elk deel van het land. Alleenstaande ouders die worstelden, jongeren die niet verder komen door gebrek aan kansen. Gepensioneerden die zich zorgen maken over gezondheidszorg en sociale zekerheid, ambtenaren die proberen om voorzieningen draaiende te houden. Mensen met een laag of middeninkomen, zelfstandig of in loondienst, die te maken hebben met onzekerheid en een drastisch verlaagde levensstandaard. Maar zij zijn nu hoopvol dat dingen kunnen veranderen en dat Labour het verschil kan maken. Velen van hen hadden nog nooit gestemd, of hadden dat al jaren niet meer gedaan. Maar zij geloofden in onze partij. Wij gaven ze een tegengif tegen apathie en wanhoop. Laat voor iedereen duidelijk zijn: wij laten jullie niet in de steek. Omdat we naar jullie luisteren en omdat we in jullie geloven. Labour kan en zal een Groot-Brittannië verwezenlijken voor de velen, niet slechts voor de weinigen.'

De volledige speech van Jeremy Corbyn op het Labour-congres in Brighton van 27 september 2017 is hier terug te zien: sp.nl/ZUM

VAN BEVRIJDING NAAR VERHEERLIJING

Tekst: Eduard van Scheltinga Foto: PA Photos Ltd / Hollandse Hoogte©

Individualisering was in de jaren zestig een kwestie van emancipatie met als gevolg dat de individuele vrijheid groter werd. De bevrijding van het individu is inmiddels omgeslagen in haar tegendeel: verheerlijking van het individu. Hoe is dat zo gekomen?

Op school leren we allemaal over de verzuiling. Een op het eerste gezicht zinvolle metafoor voor hoe Nederland het grootste deel van de twintigste eeuw geordend was. Politicoloog Arend Lijphart schrijft hierover in 1968 het boek *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Het wordt al snel het standaardwerk over verzuiling. Hij beschrijft dat het sociale leven van mensen is georganiseerd binnen zuilen. Als katholiek ga je naar de katholieke bakker, luister je naar de Katholieke Radio Omroep (KRO) en ga je naar de katholieke school. Protestant, katholieken, sociaaldemocraten en liberalen gaan in het dagelijks leven minimaal met elkaar om. Maar de leiders van elke zuil weten elkaar wel te vinden. Zo kunnen afspraken gemaakt worden voor het algemeen belang en valt Nederland niet uiteen in elkaar bestrijdende zuilen. Volgens Lijphart krijgt de samenwerking aan de top vooral vorm in de zogenoemde pacificatie. Die vindt plaats tegen de achtergrond van een dreigende socialistische revolutie in Europa. Met de pacificatie worden in 1917 in Nederland de socialisten tevredengesteld met algemeen kiesrecht (vanaf 1919 ook voor vrouwen) en de confessionelen met het financieel gelijkstellen van christelijke scholen aan openbare scholen. Deze situatie duurt tot in de jaren zestig, als onder invloed van emancipatiebewegingen de invloed van de zuilen kleiner wordt en de individuele vrijheid van mensen wordt vergroot. Dit proces staat ook wel bekend als de ontzuiling.

DE MYTHE VAN VERZUILING

Historicus Peter van Dam bekritiseert de opvatting van starre verzuiling in *Staat van verzuiling*. Wat een zuil wordt genoemd, is in de praktijk een

verzameling van gemeenschappen en organisaties. Die houden er onderling vaak verschillende opvattingen op na. Ook werken sociaaldemocraten en liberalen actief aan het opheffen van de opdeling van de samenleving in verschillende compartimenten. De sociaaldemocraten vanuit het oogpunt van emancipatie van de arbeidersklasse en liberalen vanuit het ideaal van individuele ontplooiing. Van Dam concludeert dat het begrip 'verzuiling' een mythe is. Een begrip 'dat niet slechts bedoeld was geweest om te analyseren, maar ook om te polemiseren.' Hij stelt dat in werkelijkheid de samenleving veel dynamischer was dan de starre verzuiling waar Lijphart over spreekt.

Wat overeind blijft is dat het sociale leven in Nederland tot in de jaren zestig bestaat uit wat Van Dam 'zware gemeenschappen' noemt. Je bent onderdeel van een of meerdere gemeenschappen die strikte verplichtingen met zich meebrengen, met grote sociale gevolgen als je je daar niet aan houdt. Krijg je het aan de stok met de dominee in het dorp, dan komt direct je hele sociale leven in gevaar. Want ben je verbannen uit de kerk, dan word je ook op straat met de nek aangekeken.

Met deze gemeenschappen komen ook specifieke personen op een sokkel te staan. De dominee, priester, arts en andere notabelen hebben een vanzelfsprekende autoriteit. Daar heb je gewoon naar te luisteren. Voor de sociaaldemocraten geldt dat vakbondsleiders en partijleiders een bijna vanzelfsprekende autoriteit genieten. Ze hebben een embleem van Pieter Jelles Troelstra aan de muur hangen en volgen de lijn die door de leiding wordt uitgezet.

Gedurende de twintigste eeuw worden indrukwekkende uitvindingen gedaan, die uiteindelijk ook bij de mensen in huis komen. De wasmachine geeft vrouwen meer tijd om onder andere te strijden voor hun emancipatie. Met het voor iedereen beschikbaar komen van openbaar

vervoer of een auto, zijn mensen minder aangewezen op hun buurtgenoten. Ze kunnen zich voegen bij gemeenschappen die niet per se om de hoek liggen.

EMANCIPATIESTRIJD

Door sociale strijd raken na de Tweede Wereldoorlog kennis, welvaart en macht in de geschiedenis ongekend wijdverspreid in de samenleving. Het sterkt sociale bewegingen en de vrijheid van mensen wordt aanzienlijk vergroot. Er ontluikt in de jaren zestig een revolutionaire sfeer waarin emancipatiebewegingen ontstaan, die culmineert in mei 1968. Daarover schrijft econoom Ernest Mandel: 'De revolutionaire golf van Mei '68 was een immense vergaarbak van sociale experimenten. [...] De creatieve energie van de massa's kwam op een nooit geziene schaal tot uitbarsting. Er kwamen nieuwe actiemethodes en initiatieven, een gedurfde renovatie in de strijd voor het socialisme.' Mensen bevragen autoritaire structuren en waar de autoriteit niet gelegitimeerd is, wordt deze ontmanteld. Zo worden mensen vrijer van de dwingende gemeenschappen.

Volgens Peter van Dam is het echter te makkelijk gedacht dat maatschappelijke verbanden na de jaren zestig verdwijnen. Hij schrijft: 'Voor een deel transformeerden de organisaties die voorheen deel uitmaakten van een zware gemeenschap naar organisaties van lichte gemeenschappen. Voor een ander deel ontstonden nieuwe organisaties naast en in plaats van de organisaties van zware gemeenschappen.' Gemeenschappen worden minder dwingend en het wordt makkelijker om uit een gemeenschap te stappen zonder dat je sociale leven meteen overhoop ligt.

BEVRIJDING WORDT NIEUWE DWANG

Terwijl mensen lossere raken van de dwingende structuren van zware gemeenschappen, komt het neoliberalisme op. Deze nieuwe politieke stroming wordt geholpen door de economische crisis in de jaren

‘Ik koop, dus ik ben, is het adagium van de homo consumens.’

zeventig. Keynesiaanse economen en politici hebben geen overtuigend antwoord op de combinatie van hoge inflatie en stagnerende economische groei. Hun neoliberale opposenten hebben dat wel. Politiek leiders als Margaret Thatcher en Ronald Reagan weten aan te sluiten bij de roep om individuele vrijheid met hun pleidooi voor de vrije markt. Flexibilisering van arbeid wordt verkocht als emancipatie. Dit zal vrouwen en minderheden meer kans op een baan geven. De binding met een gemeenschap verandert in binding met een merk. Hebzucht verandert in een vorm van individuele vrijheid – ‘Greed is good’ als deugd. Zo gaat het neoliberalisme ideologisch aan de haal met de emancipatiebewegingen van de jaren zestig. Een drietal ontwikkelingen, die hieronder zullen worden beschreven, hebben bijgedragen aan de vorming van het neoliberale individu.

Met de opkomst van het neoliberalisme worden andere waarden dominant. Waarden die in de jaren zestig nog emancipatoir heten.

Socioloog en filosoof Willem Schinkel schrijft dat de kritiek van de ‘zogenoemd kritische generatie van ’68’ het systeem is geworden. ‘Hun zogenaamde anti-systeemwaarden zijn de dwang van vandaag geworden: autonomie, creativiteit, flexibiliteit, innovativiteit, spontaniteit, verandering, out-of-the-box-denken en je leven lang leren.’ ‘De hippies van toen zijn de managers van nu’ geworden, stelt Schinkel. Waar individualisering aanvankelijk gold als emancipatie, slaat het om in dwingend individualisme.

Een belangrijke voorwaarde om andere waarden dominant te krijgen, is het verdwijnen van vanzelfsprekende autoriteit. Met de emancipatie van het individu, is echter autoriteit als zodanig verdacht geworden, stelt psychoanalyticus Paul Verhaeghe in zijn boek *Autoriteit*. ‘Er is een – achteraf bekeken – heel naïef idee ontstaan dat de mens beter zonder [autoriteit] kan, dat een gemeenschap zonder autoriteit zichzelf spontaan zal organiseren op een wijze die voor iedereen goed is.’ Maar zonder

autoriteit wordt de leerkracht niet serieus genomen, wordt wetenschap afgedaan als ook maar een mening, en verwordt politiek tot theater.

De mens dient vermaakt te worden en hoe kan dat beter dan door hem te laten consumeren. Daar hangt ook je identiteit mee samen: de illusie dat je uniek bent. Met de plicht om zoveel mogelijk te genieten, worden ‘de postmoderne consumenten kopieën van elkaars exclusiviteit, zonder het voordeel van de onderlinge verbondenheid’, schrijft Paul Verhaeghe in *Identiteit*. Het is volgens hem een vreemde combinatie van doorgeslagen individualisme en collectief consumptisme. ‘Het ironische is dat we daardoor elkaar kuddegewijs ontmoeten op een adresje ‘dat niemand weet’, allemaal met onze ‘personal’ computer, onze ‘exclusieve’ handtas (*limited edition*), in de overtuiging dat wij (en alleen wij) niet meedoen aan ‘al dat opgelegde gedoe’...’ Ik koop, dus ik ben, is het adagium van de homo consumens. Als iets je niet zint, kies je wat anders. Niet alleen wat spullen betreft, ook gemeenschappen worden eerder verruild dan bijgestuurd. Dat is mede mogelijk geworden door de verandering van zware in lichte gemeenschappen.

In de mengeling van dwingend individualisme, verdwijnen van autoriteit en consumptisme, ontstaat wat Henk Hofland in zijn essay *Platter* en dikker gekscherend ‘de nieuwe mens’ noemt. ‘Hij zal iedereen laten weten dat hij hier op aarde is, een god die als zodanig erkend wil worden.’ Er ontstaat de illusie dat de wereld aan je voeten ligt. Jou mag geen strobreed in de weg gelegd worden, terwijl je opeist wat je hebben wilt. De mate van succes wordt afgemeten aan de hoogte van je bankrekening en heb je geheel aan jezelf te danken. Net als dat je falen alleen aan jezelf te wijten hebt. De bevrijding van het individu is de verheerlijking van het individu geworden.

IDENTITEITSPOLITIEK: EEN HEILLOZE WEG

Tekst: Hans van Heijningen Foto: Sander van Oorspronk

Door het wereldwijde proces van neoliberale globalisering en het wegvallen van het Oostblok als rivaliserende supermacht, maken de vrijemarktadepten vrijwel overal in de wereld de dienst uit. Nationalistische en rechts-populistische partijen slagen er met hun 'eigen volk eerst'-boodschap doorgaans beter in om daar politiek munt uit te slaan dan socialistische partijen en bewegingen.

Vooral onder invloed van de transformatie van de economie is de structuur van de westerse samenlevingen sterk veranderd. De omvang en het politiek gewicht van de traditionele arbeidersklasse is vrijwel overal sterk gekrompen. Daartegenover staat een sterk gegroeide maar gefragmenteerde middenklasse. Deze transformatie van de samenleving heeft ook de linkse politiek niet onberoerd gelaten. Nieuwe spelers, nieuwe thema's en nieuwe invalshoeken getuigen daarvan. Identiteitspolitiek, het uitvergrooten en zelfs verabsoluteren van de 'eigenheid' van groepen die de strijd aanbinden tegen uitbuiting en onderdrukking, is daar een voorbeeld van. Hebben we hier te maken met een verrijking van het traditionele klassenstrijdconcept of is het modieuze nieuwlichterij en de dood in de pot?

WIJ-ZIJ

In de meeste West-Europese landen staan 'gevestigde' linkse partijen er weinig florissant voor. Sociaaldemocratische partijen hebben na twintig jaar opzichtig flirten met het neoliberalisme een fundamenteel geloofwaardigheidsprobleem. Maar de realiteit is dat socialistische partijen niet of nauwelijks electoraal weten te

profiteren van de neergang van de sociaaldemocratie. Rechts-populisten weten in veel gevallen effectiever munt te slaan uit de afbraak van de verzorgingsstaat, de maatschappelijke veranderingen van de afgelopen veertig jaar en de verminderde betrokkenheid van grote delen van de bevolking bij 'de politiek'. Het 'wij' van rechts is simpel en duidelijk: 'wij' zijn de hardwerkende autochtonen; 'zij' de migranten, vluchtelingen en moskeebezoekers. Socialisten in West-Europa staan voor de uitdaging om verschillende bevolkingsgroepen ervan te overtuigen dat de belangrijkste tegenstelling een andere is: namelijk die tussen diegenen die de financiële en economische macht bezitten, de crisis hebben veroorzaakt en daarvan geprofiteerd hebben, en aan de andere kant de grote meerderheid van de bevolking die daar al jaren de prijs voor betaalt. Tussen de kleine topklaag die profiteert van het huidige systeem en dit ten koste van alles in stand tracht te houden, en de grote meerderheid die belang heeft bij een fundamenteel andere verdeling van kennis, macht en inkomen. In veel westerse landen hebben zich partijen en bewegingen gevormd die deze analyse onderschrijven en ernaar handelen. Voor hen en ons staat niet de identiteit van de mens centraal, maar de mens als zodanig in zijn met anderen gedeelde zoektocht naar een beter leven.

IDENTITEITEN

Wie je bent is veranderlijk en wordt constant beïnvloed door de samenleving waar je deel van uitmaakt. Identiteit is niet iets waar je mee geboren wordt en dood gaat, maar is constant aan veranderingen onderhevig (Verhaeghe 2013). Dat betekent niet dat identiteit betekenisloos of neutraal is. Je afkomst en ervaringen maken je tot wie je bent, maar bepalen niet eenduidig wie je wordt. Identiteit is nooit af. Je identiteit vormt zich door eigen ervaringen en invloeden

van buiten: maatschappelijke processen, publieke opinie, media en deels ook politiek. In het verleden zorgde de verzuiling – een typisch Nederlands fenomeen – ervoor dat veranderingen in identiteit (protestant, katholiek, sociaaldemocratisch en humanistisch) relatief beperkt bleven. Immers, je identiteit werd niet bepaald maar wel strak gestuurd vanaf je geboorte. Je opvoeding vond plaats binnen een zuil, inclusief scholen, sportvereniging, kranten en eigen maatschappelijke organisaties. Hoe je de wereld zag werd daardoor sterk bepaald. Dat dit ertoe leidde dat mensen vaak binnen hun zuil bleven, zal niemand verbazen.

Dat de verzuiling ingehaald is door de moderniteit, is overigens geen reden tot nostalgie. Achter het touwtje door de brievenbus van Terlouw zat in veel gevallen moeder de vrouw die niet eens mocht werken, terwijl de buurman die homo was in de kast zat en de burgemeester, pastoor, dokter en onderwijzer boven elk gezag verheven waren.

Ontzuiling was een bevrijdingsproces, dat mensen meer dan voorheen in staat stelde om de eigen identiteit te verbreden, aan te vullen en te herontdekken. Maar die 'bevrijding' van het individu – die in de zestiger en zeventiger jaren doorzette – kreeg in de tachtiger en negentiger jaren een heel nieuwe dimensie. Toen het neoliberalisme opkwam en doorzette, ontstonden vormen van hyperindividualisme, die tot dan toe onbekend waren (Decreus 2017). De achterkant van het verhaal dat het individu de schepper van zijn eigen omgeving en zijn succes is, is dat de persoon die het niet maakt en het niet redt, dat alleen zichzelf kan verwijten. Hebzucht werd een deugd ('Greed is good'). En waarom zou je bijdragen aan een gezamenlijk vangnet als iedereen de kans heeft iets moois van zijn leven te maken maar sommigen daar niets van

Schoonmakers verenigen zich in de strijd voor betere arbeidsvoorwaarden en meer respect.

bakken? Solidariteit werd binnen die denktrant verminkt tot ‘hulp aan zielenpieten’.

Het nieuwe vrijheidsideaal bleek voor meer mensen een goedkope Hollywood-illusie dan een wenkend perspectief. In een wereld waarin oude, traditionele identiteiten onder druk staan, zoeken mensen naar wat hen houvast biedt, wat hen bindt, naar gemeenschap. En steeds vaker wordt die gevonden in op voorhand vaststaande overeenkomsten, zoals etniciteit, huidskleur of seksuele voorkeur. Nogal wat progressieve universiteiten – zeker in de Verenigde Staten – zijn onder invloed van deze ontwikkelingen bolwerken van identiteitspolitiek geworden. Dat

maakt het moeilijk om een brede linkse beweging op te bouwen. Want hoe verbreed je de strijd van jou ‘en de jouwen’ voor een betere samenleving naar andere groepen die heel ‘anders’ zijn (Lilla 2017)?

EENHEID BOUWEN

Voor alle helderheid: van eenduidige maatschappelijke en politieke identiteiten was ook in de negentiende en twintigste eeuw nooit sprake. Van oudsher probeerden socialisten niet alleen de arbeidersklasse, maar ook middenstanders, boeren, beamtten, kleine zelfstandigen, kunstenaars en intellectuelen voor hun politieke idealen en alternatieven te winnen. Naarmate socialisten beter in staat waren om krachten te bundelen en de macht van het getal in het parlement en daarbuiten uit te spelen, slaagden zij er beter in om resultaten te bereiken. Voorbeelden daarvan zijn: de strijd voor het algemeen kiesrecht,

de invoering van de leerplicht en het ziekenfonds, de invoering van de AOW en de 40-urige werkweek.

Identiteitspolitiek is geen recente uitvinding en is in veel gevallen een favoriet speeltje van rechts. Naast liberale en conservatieve partijen die zich op het brede publiek richten, zijn er partijen die het voor een specifieke groep opnemen en impliciet afstand creëren tussen ‘hun mensen’ en de rest (van Boerenpartij tot 50Plus, van Denk tot BIJ1) en partijen die specifieke groepen (moslims, vluchtelingen) uitsluiten (PVV en Forum voor Democratie). Wat het gebrek aan eenheid op links betreft, had en heeft dat altijd te maken gehad met strategische verschillen en niet met het uitsluiten van bevolkingsgroepen. Linkse identiteitspolitiek – het benadrukken van etnische, (anti) religieuze, of genderidentiteiten en daarbij uitsluiten van ‘anderen’ – zou

je in die zin kunnen zien als een mislukte poging om een progressief alternatief te vormen voor het neoliberale mensbeeld. Het mobiliseren van medestanders veronderstelt een helder vijandsbeeld. Daar is weinig mis mee zolang dit vijandsbeeld gestoeld is op kapitalistische systeemkritiek. Wanneer socialisten wijzen op de uitwassen van de falende marktwerking in de zorg, is er niets dat ze let om daar een gezicht van bijvoorbeeld een miljoenen verdienende verzekeraar op te plakken. De verzekeraar is in dit voorbeeld de vertegenwoordiger van een niet-functionerend systeem dat gericht is op winst maken in plaats van mensen centraal te stellen. Maar het wordt problematisch als groepen mensen worden weggezet als dom, bekrompen en beklagenswaardig. Mensen die niet – of nog niet – het probleem zien met een Gouden Koets of het gebrek aan genderneutrale toiletten. Mensen die zich niet meer veilig voelen in hun wijk (Van Reybrouck 2017).

Mensen die zich vervreemd voelen door merendeels academische discussies over concepten die ze niet of nauwelijks begrijpen, maar die impliceren dat zij onderdeel van het probleem of zelfs schuldig zijn. Niet voor niets zong alt-right voorman Steve Bannon pas nog een lofzang op de identiteitspolitiek van grootstedelijk, elitair links. Zij was het beste cadeau dat hij zich kon wensen, zo zei hij. Want als grote groepen mensen uit de werkende klasse zich weggezet voelen door (elitair) links en zich niet meer door hen begrepen en vertegenwoordigd voelen, zullen ze makkelijker vatbaar zijn voor de valse lokroep van extreem-rechts. Dat beweert hen te accepteren zoals ze zijn en te strijden voor wat zij belangrijk vinden (Stegemann 2017).

Er is dus bar weinig redenen om enthousiast te worden van de huidige hausse aan identiteitspolitiek, zowel ter linker- als ter rechterzijde. Socialisten gaan er immers van uit dat

mensen meer zijn dan hun huidskleur of afkomst. Identiteiten ontwikkelen zich continu en liggen niet vast, zoals pleitbezorgers van identiteitspolitiek suggereren. Wie zich het recht van spreken toe-eigent – het idee dat een boodschap alleen dan geldig is wanneer deze onder woorden wordt gebracht door degenen die het aangaat: feminisme alleen door vrouwen, antiracisme door mensen die niet wit zijn – werpt bewust of onbewust blokkades op voor georganiseerde solidariteit.

Toegegeven, ook de SP maakt in haar dagelijkse werkzaamheden graag gebruik van ‘ervaringsdeskundigen’, omdat directe ervaring en politieke analyse elkaar versterken. Maar solidariteit met mensen die tot dezelfde subcultuur behoren als jijzelf (of het nu om ouderen, homoseksuelen, echtparen met kinderen, hoogopgeleiden of nieuwe Nederlanders gaat), is weinig meer dan verlicht eigenbelang. Echte solidariteit is inclusief, sluit mensen die ‘anders’ zijn in en is terug te voeren op het uitgangspunt dat we beter af zijn als wij lusten en lasten eerlijk verdelen en naar elkaar omkijken.

De afwijzing van identiteitspolitiek mag niet het eindpunt van ons denken zijn, maar bevat een opdracht en uitdaging aan onszelf. Zijn wij bereid om samen met anderen te werken aan het vormgeven en versterken van onze identiteit? Zijn wij bereid om onze principes van menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit in praktijk te brengen en samen met mensen – die zichzelf niet, of nog niet als socialist beschouwen – te strijden, wanneer hun menselijke waardigheid onder druk staat? Wanneer hun gelijkwaardigheid een mythe is? En wanneer ze onze solidariteit hard nodig hebben?

Als socialist kun je daar niet anders op antwoorden dan met ‘ja’. Daarom zullen wij nooit accepteren dat specifieke groepen op basis van etniciteit, afkomst, religie of seksuele geaardheid gebukt gaan onder uitbuiting, uitsluiting en discriminatie. En zullen wij samen krachten binnen en buiten het parlement mobiliseren om verandering teweeg te brengen. Want een politiek die

mensen reduceert tot hun identiteit bij geboorte is en zal nooit een socialistische zijn.

Polarisatie is prima. Het is altijd de strategie geweest van socialisten om de meerderheid in de samenleving te mobiliseren tegen de minderheid van kapitaalbezitters en bazen. Een socialistische politiek polariseert tegen de zittende neoliberale macht. Tegen een toplaag die vooruitgang blokkeert door vast te houden aan haar rijkdom en macht, die bevolkingsgroepen tegen elkaar uitspeelt en via brood en spelen de bestaande (wan)orde in stand probeert te houden. Aan ons de uitdaging om de grote maatschappelijke tegenstellingen tussen arbeid en kapitaal te verbinden met de strijd van specifieke groepen die op achterstand staan of worden gezet. Samen strijden tegen de macht is hier het antwoord. Als wij verdeeld zijn, trekken we aan het kortste eind en is rechts de lachende derde. Om die reden is identiteitspolitiek een heilloze weg.

Bronnen:

- Decreus, Thomas, ‘Links van links: over ‘identity politics’, 1968 en conservatisme’, DeWereldMorgen.be, 15 september 2017.
- Lilla, Mark: ‘How the modern addiction to identity politics has fractured the left’, UK-New Statesman, 18 September 2017.
- Verhaeghe, Paul, *Identiteit*, 2013.
- Reybrouck, David van, ‘We hebben nog vijf jaar om de democratie in Europa te repareren’, de Volkskrant, 7 oktober 2017.
- Stegemann, Bernd, *Das Gespenst des Populismus*, 2017.

‘WANNEER WIJ VOOR ELKAAR OPKOMEN’

Vertaling en bewerking: Bart Linssen Foto: Jen Wegmann-Gabb / flickr cc

Onverwachts kreeg senator Bernie Sanders veel steun, van veelal jonge kiezers, tijdens de voorverkiezingen voor de presidentskandidaat van de Democratische partij in de VS. Mede door tegenwerking van de partijtop haalde hij de nominatie niet, maar zijn progressieve boodschap sloeg dermate aan dat miljoenen Amerikanen besloten hun steun te geven aan deze zelfverklaarde socialist. Een unicum in de Amerikaanse politiek. In zijn speeches, zoals onderstaande, weet hij een verbindend verhaal voor de samenleving te combineren met een voor Amerikaanse begrippen progressieve politieke agenda.

‘Geen enkele president kan de enorme problemen waar we in dit land voor staan alleen oplossen. Weet je waarom? Dat vertelt geen enkele andere kandidaat je. De macht van de grote bedrijven, van Wall Street, van de commerciële media en van de grote campagne-donoren is zo groot, dat geen enkele president alleen in staat is om hen werkelijk aan te pakken en de veranderingen te bewerkstelligen die nodig zijn om de levens van werkende mensen te verbeteren.

De enige manier waarop echte verandering kan plaatsvinden, is wanneer we een politieke revolutie ontketenen. Een revolutie van miljoenen mensen, van jong tot oud, zwart en wit, Latijns-Amerikaans, Indiaans-Amerikaans en Aziatisch-Amerikaans, homo en hetero, mannen en vrouwen, mensen die hier geboren zijn en mensen die elders geboren zijn.

Nu proberen onze politieke tegenstanders ons te verdelen. Ze proberen mensen die hier zijn geboren op te zetten tegen mensen die hier niet geboren zijn. Ze proberen mensen die hetero zijn op te zetten tegen mensen die niet hetero zijn. Ze proberen mannen en vrouwen tegen elkaar op te zetten.

Ons tegengif is dat wij zeggen: nee, het gaat je niet lukken om ons te verdelen. Wij komen op voor elkaar. Ja, jullie, de grote geldschieters, hebben al het geld. Maar wij hebben iets wat jullie niet hebben. Kijk om je heen vanavond. Wij hebben de mensen!

Het is een eenvoudig politiek-historisch feit dat wanneer mensen opkomen voor elkaar en verandering

eisen, zij nooit verliezen. Wij verliezen nooit. Denk daar eens een moment over na.

Denk aan de burgerrechtenstrijd. Miljoenen mensen kwamen samen en zeiden: wij gaan een eind maken aan segregatie en racisme in Amerika. Denk aan de vrouwen die samen optrokken en zeiden: wij accepteren het niet meer om als tweederangsburgers te worden behandeld. Denk aan de milieubeweging die zich verenigde en zei: we moeten in actie komen tegen de klimaatcrisis. Denk aan de

Een aanhanger van Bernie Sanders tijdens een verkiezingsbijeenkomst.

vooruitgang die de afgelopen jaren is geboekt door de homogemeenschap en haar hetero-bondgenoten.

We moeten dus voor elkaar opkomen en zeggen dat we een economie gaan creëren die er niet alleen maar is om de rijken rijker te maken. Maar juist een economie die zorgt voor waardigheid en zekerheid voor ouderen, omdat we de sociale zekerheid niet uitkleden, maar juist uitbreiden.

Mijn boodschap vanavond is: denk alsjeblieft niet te klein, denk groot.

Als we nu een arm land waren geweest, dan hadden we een nogal andere discussie gehad. In een arm land kunnen mensen het zich simpelweg niet veroorloven om hun kinderen naar school te sturen, of gezondheidszorg voor iedereen mogelijk te maken. Broeders en zusters, jullie wonen momenteel in het rijkste land dat de wereld ooit gekend heeft. Dat is de waarheid. Weinig mensen hebben dat door, want alle rijkdom gaat naar een paar mensen aan de top.

Het is geen utopische gedachte om te zeggen dat, wanneer we groot denken en opkomen voor elkaar, we ervoor kunnen zorgen dat iedereen in dit land recht heeft op gezondheidszorg. Dat is geen utopische gedachte, want in alle andere grote landen is dit al de realiteit. Het is geen utopische gedachte om te zeggen dat we de beste kinderopvang en voorschoolse opvang in de wereld kunnen hebben. Het is geen utopische gedachte om te zeggen dat alle publieke scholen en universiteiten gratis moeten zijn. Veel landen hebben dat al, dus het is niet utopisch. Het is niet utopisch om te denken dat veteranen, mannen en vrouwen die hun leven in de waagschaal hebben gelegd om ons te beschermen, gezondheidszorg en een goed inkomen verdienen. En het is niet utopisch om te zeggen dat ieder persoon in dit land, ongeacht afkomst, religie, handicap, of seksuele oriëntatie, het recht heeft om gelijkwaardig behandeld te worden. Als wij opkomen voor elkaar, dan is dit het land waar wij samen aan bouwen. Laten we dat doen!’

De speech van Bernie Sanders die hij hield op 9 oktober 2015 in Tucson, Arizona is hier terug te kijken: sp.nl/ZUQ

INDIVIDUALISERING VAN NEDERLAND IS GEEN NATUURVERSCHIJSSEL

Tekst: Bart Linssen Foto: SP Utrechtse Heuvelrug

Individualisering is ons niet zomaar overkomen. Door te kiezen voor de afbraak van collectieve voorzieningen en de aanval te openen op de bestaanszekerheid en draagkracht van grote groepen mensen, hebben politieke partijen van links tot rechts die individualisering versterkt. Gelukkig vormt zich ook een tegenbeweging.

‘De manier waarop we in Nederland samenleven’: dat is het meest gegeven antwoord op de vraag waar Nederlanders trots op zijn. Opvallend genoeg is het ook het grootste punt van zorg. Deze paradox, opgetekend in *Burgerperspectieven 2017-1* van het Sociaal en Cultureel Planbureau, is tekenend voor gemeenschapszin in Nederland. Het is belangrijk, en het wordt bedreigd.

Nederland is individualistischer geworden. Deze trend wordt door

‘De overheid moet eraan bijdragen dat mensen mede-eigenaarschap van de samenleving voelen’

niemand ontkend, maar is nog niet zo gemakkelijk in cijfers te vatten. Neem bijvoorbeeld onderzoek naar sociale cohesie. Twee belangrijke onderzoeken, *Sociale Samenhang* van het CBS en het WoON-onderzoek, laten slechts een lichte daling van de sociale cohesie zien in de afgelopen jaren. Toch valt niet te ontkennen dat mensen, bijvoorbeeld in hun wijk, minder met elkaar omgaan dan vroeger. Zo zeggen bijna tweeënhalf miljoen Nederlanders weinig contact te hebben met burens en buurtgenoten. Met name in grotere steden is het contact vaak beperkt.

Deze ontwikkeling, ingezet in de jaren 1960 en nog steeds gaande, is niet los

te zien van de ontzuiling in Nederland. De tijd dat mensen met geloofsgenoten bij elkaar woonden en samen op zondag massaal naar de kerk gingen, is grotendeels voorbij. Maar dat de individualisering nog steeds doorzet, heeft ook te maken met politieke keuzes van neoliberale partijen.

DE GROTE AFBRAAK

Een belangrijke aanjager van de individualisering is de overheid. Sinds de jaren tachtig worden collectieve voorzieningen afgebroken. Dat heeft gevolgen voor de sociale samenhang in de wijken. In 2013 schreef de Volkskrant over de sluiting van ruim honderd buurthuizen, als gevolg van bezuinigingen op het beheer ervan. De prijs van de verplichte consumpties en het verbod op het meenemen van een eigen kan koffie, maken dat mensen afzien van een bezoek. Ook het aantal openbare zwembaden neemt aanzienlijk af: van 770 in 2003 naar 700 in 2012. Ook daarna werden zwembaden gesloten, al zijn precieze cijfers onbekend. De bus is sinds 2011 6 procent minder kilometers gaan rijden, en wordt steeds duurder. Het aantal bibliotheken is tussen 2006 en 2015 gedaald van 1100 tot 1002.

Met elk gesloten buurthuis, elke afgeschafte bus of opgegeven bibliotheek verdwijnt er een plek in de wijk waar mensen elkaar tegen kunnen komen. De gevolgen van het afbraakbeleid voor de manier waarop wij samenleven, wordt scherp omschreven door Kim Putters, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, in zijn column in het Financieele Dagblad (2016). Putters stelt dat de uitverkoop van de publieke zaak heeft geleid tot de opkomst van wat hij noemt het claimen van je recht, en het verdwijnen van het besef van je plicht tegenover de gemeenschap. Het individuele belang staat voorop, ten koste van het algemeen belang. Waarmee Putters niet wil zeggen dat de overheid mensen moet gaan vertellen hoe ze zich moeten gedra-

gen, of dat Nederland terug moet naar de tijd waarin de sociale controle verstikkende vormen aannam. In plaats daarvan moet de overheid eraan bijdragen ‘dat mensen mede-eigenaarschap van de samenleving voelen, van het bedrijf waarin ze werken, van de buurt waarin ze wonen, van de tram waarin ze reizen’.

AANSLAG OP DE BESTAANSZEKERHEID

In plaats van het bevorderen van betrokkenheid, kiezen rechtse partijen er juist voor om deze te ondermijnen, door de aanval in te zetten op de bestaanszekerheid. De gevolgen zijn desastreuus. Het aantal werkende mensen zonder vast contract neemt snel toe: van 1,7 miljoen in 2003 naar inmiddels bijna 3 miljoen. Vaste contracten worden steeds zeldzamer, en als het aan Rutte 3 ligt ook steeds minder vast. Vaak wordt gesteld dat de werkloosheid afneemt, maar werkloosheidscijfers laten slechts een deel van het probleem zien. Maar liefst 946.000 mensen hebben minder dan 12 uur per week werk, terwijl 538.000 mensen werkloos zijn: dat is samen 16 procent van de beroepsbevolking. Tegelijkertijd is het aantal werkende armen volgens het SCP in zeven jaar tijd met 80.000 toegenomen tot 336 duizend in 2014. Behalve aan een gebrek aan betaald werk, ligt dat ook aan de ontwikkeling van het besteedbaar inkomen. Sinds 2000 is dit amper gestegen.

Minder verdienen gaat onder Rutte samen met meer betalen, want de lasten namen de afgelopen jaren flink toe. Zo is volgens Huurpeil het percentage van het besteedbaar inkomen dat huurders kwijt zijn aan woonlasten in korte tijd opgelopen van 31,4 naar 36 procent. Ook wordt wonen onzekerder, dankzij de invoering in de afgelopen jaren van tijdelijke huurcontracten van 2 of 5 jaar.

De aanslag op de bestaanszekerheid maakt vele slachtoffers. Volgens het SCP leeft 20 procent van de midden-

In 2013 voerde de bewoners van Leersum en de SP een jaar lang actie. Ze hebben gewonnen: de bibliotheek in Leersum blijft behouden.

klasse (gedefinieerd naar opleidingsniveau) in ernstige onzekerheid. Wanneer je uitgaat van de hele werkende klasse, is het beeld nog minder rooskleurig. Kennisinstituut Movisie schat dat 1,4 miljoen Nederlandse huishoudens risicovolte schulden heeft, dat is bijna 1 op de 5. Voor een deel bestaan deze huishoudens uit personen met ernstige financiële problemen. Inmiddels zijn dat 760.000 mensen. Jaarlijks neemt deze groep met nog eens 6 procent toe. Tussen 2008 en 2013 is het aantal huishoudens in de schuldhulpverlening verdubbeld: van 44.100 naar 89.000. Het aantal dak- en thuislozen is in korte tijd opgelopen tot 31.000. Velen vinden onderdak bij vrienden en familie, maar ook slapen steeds meer mensen 's nachts op straat.

NOG MEER TAKEN

Terwijl voorzieningen worden afgebroken en bestaanszekerheid verder onder druk komt te staan, vraagt premier Rutte mensen bij monde van

de koning om te 'participeren'. Een wereldvreemde oproep, want heel veel Nederlanders zetten zich al belangeloos in voor hun gemeenschap, bijvoorbeeld door mantelzorg te leveren. Volgens het CBS zorgde in 2014 ongeveer 34 procent van de Nederlanders onbetaald voor hun naasten, die hulp nodig hebben vanwege ziekte of handicap. De opgelegde participatiesamenleving zorgt ervoor dat mensen nog meer taken op zich moeten nemen. Eén op de zeven mantelzorgers is overbelast, zo blijkt uit onderzoek van het CBS. Dat zijn 300.000 mensen, die gemiddeld zo'n 28 uur per week mantelzorg bieden. Tegelijkertijd constateren onderzoekers van de Vrije Universiteit dat zowel het aantal vrijwilligers terugloopt als het aantal uren dat men aan vrijwilligerswerk besteedt.

Volgens professor Bekkers, een van de auteurs van het onderzoek *Geven in Nederland 2015*, wordt de terugloop in aantal vrijwilligers en uren voor een

groot deel veroorzaakt door het beroep dat de overheid doet op burgers om mantelzorg te verrichten. Dat heeft zijn weerslag op de rest van de samenleving, want bijvoorbeeld sportclubs en de brandweer hebben steeds meer moeite om vrijwilligers te vinden. Van de sportverenigingen is 59 procent op zoek naar vrijwilligers, 14 procent geeft aan simpelweg onvoldoende vrijwilligers te hebben. Bij de brandweer leidt het tekort aan vrijwilligers ertoe dat brandweerwagens soms niet kunnen uitrukken. Een ernstig probleem, aangezien driekwart van de brandweer uit vrijwilligers bestaat.

DE TEGENBEWEGING

Terwijl collectieve voorzieningen in buurten worden afgebroken, veel mensen in hun bestaanszekerheid worden bedreigd en de burger steeds meer taken op zich moet nemen, neemt het verzet tegen de hardvochtige politiek van bezuinigingen en eigen verantwoordelijkheid toe. Mooi voorbeeld is het manifest van Hugo Borst en Carin Gaemers tegen de misstanden in verpleeghuizen, dat binnen korte tijd ruim 100 duizend keer ondertekend werd. Uiteindelijk leidde deze actie tot 2 miljard euro extra voor verpleegzorg. Of de campagne voor het Nationaal ZorgFonds, die inmiddels gesteund wordt door meer dan 268 duizend mensen en waarmee het eigen risico in de zorg een van de meest besproken onderwerpen in politiek Den Haag is geworden. Of de basisschoolleraren die, verenigd in PO in Actie, op 5 oktober massaal het werk neerlegden uit protest tegen de alsmaar oplopende werkdruk en de achterblijvende salarissen en die op 12 december opnieuw gaan staken. Maar denk ook aan buurtbewoners die samen met SP-afdelingen overal in het land strijden voor het behoud van huizen, bussen of ziekenhuizen. Al deze activisten vormen samen de voorhoede van de beweging die klaar is om af te rekenen met de ieder-voor-zich-politiek van drie kabinetten-Rutte. Zij komen in actie. Voor zichzelf, voor elkaar, en voor de manier waarop we in Nederland samenleven.

‘VOOR EEN GOED PROTEST HEB JE EEN BREDE BASIS NODIG’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: archief de Leeszaal Rotterdam West©

In zijn oratie ‘Verlangen naar Wikitopia’ uit 2014 zwengelde socioloog Justus Uitermark de discussie over zelforganisatie aan. Hij noemde het een inspirerend ideaal dat mensen zelf hun omgeving vormgaven zonder regie van bovenaf, maar waar schuwde tegelijkertijd voor de schaduwzijdes van zelforganisatie, zoals segregatie en ongelijkheid. Een terugblik op zijn onderzoek naar burgerinitiatieven, een specifieke vorm van zelforganisatie.

› **Wat versta jij onder zelforganisatie?**

‘Zelforganisatie verwijst naar een proces waarbij orde ontstaat zonder ordenaar; een verschijnsel dat je veel ziet in de natuur. Bijvoorbeeld bij mieren die, zonder schets vooraf, in staat zijn om een mierenhoop te bouwen door elkaar signalen te geven. Ondanks hun geringe intelligentie weten zij toch zeer complexe structuren te vervaardigen. Als je kijkt naar sociale relaties, dan kun je er gemakshalve onder verstaan dat mensen initiatief nemen buiten de overheid en de markt om. Het is een vorm van sociale organisatie waarbij mensen met elkaar op een laag schaalniveau besluiten om samen iets te gaan doen.’

› **Waarom is het ideaal van zelforganisatie zo aantrekkelijk voor veel politici, beleidsmakers en onderzoekers?**

‘Het is belangrijk om vast te stellen dat het ideaal van zelforganisatie niet exclusief is voorbehouden aan politici of beleidsmakers. Als je de geschiede-

nis bestudeert, dan zie je dat bijna alle meer utopische en ideologische stromingen een ideaal van zelforganisatie hebben, waarbij orde niet van bovenaf wordt opgelegd, maar voortkomt uit een min of meer spontaan initiatief van onderop. Dat geldt voor religieuze, anarchistische, maar in veel gevallen ook voor socialistische stromingen. Dus ik denk dat heel veel mensen – zeker niet alleen politici en beleidsmakers – zelforganisatie zien als de meest pure vorm van sociale organisatie, waarbij elke vorm van dwang of materiële verleiding ontbreekt.’

› **Waarom zien veel politici en beleidsmakers zelforganisatie dan als een reëel alternatief voor de overheid?**

‘Ik denk niet dat dat zo is. Als je met hen praat, dan geven zij niet de indruk dat zij er veel vertrouwen in hebben dat burgers alles zelf gaan organiseren. Zij hebben weliswaar weinig vertrouwen in de overheid, maar zij geloven ook niet dat de markt alles kan regelen – zeker niet voor mensen met de laagste inkomens. Dan blijft zelforganisatie over.’

› **Toch doen er over zelforganisatie veel jubelverhalen de ronde. Hoe komt dat?**

‘Toen ik een paar jaar geleden onderzoek deed naar burgerinitiatieven, een specifieke vorm van zelforganisatie, heerste het idee dat deze de gaten gingen opvullen die overheid en markt op dat moment hadden laten vallen. Telkens weer werden een paar succesverhalen van burgerinitiatieven

aangehaald, zoals de Leeszaal in Rotterdam en in Amsterdam de Meevaart en Noorderparkkamer (inmiddels gestopt, vooral vanwege gebrek aan financiële middelen, – red.), die moesten aantonen dat verandering in de richting van een participatiesamenleving mogelijk was. Maar voor de initiatieven die minder goed van de grond kwamen was nauwelijks aandacht. Dat stoorde me heel erg.’

› **Hoe zijn de initiatieven die je noemt ontstaan? Omdat de overheid een gat liet vallen of als aanvulling op bestaande publieke voorzieningen?**

‘Dat verschilt. In het geval van de Leeszaal was het zeker geen aanvulling, want de bibliotheek in de buurt was gesloten. Bewoners verzetten zich daartegen, want zij wilden hun bibliotheek behouden. Uit dat verzet is een vijfdaags festival voortgekomen, waar schrijvers, dichters en buurtbewoners bij elkaar kwamen en een ode aan het lezen werd gebracht. Dat was zo’n succes, dat toen het besluit genomen is om de Leeszaal te stichten. Maar dit initiatief kwam niet uit het niets. Je had in de buurt al allerlei oude structuren, zoals de Aktiegroep het Oude Westen. En dat vormde een basis voor mensen die zich wilden organiseren.’

› **Het initiatief van de Leeszaal kwam voort uit protest tegen het sluiten van de bibliotheek. Zie je dat vaker?**

‘Je ziet vaker dat verzet overgaat in collectieve actie. Het omgekeerde gebeurt ook. Als je al bestaande netwerken hebt, wordt het veel makkelijker om je te organiseren rondom een bepaald thema. Dat heb ik gemerkt tijdens mijn onderzoek. Het kost enorm veel moeite om relaties tussen allerlei verschillende groepen buurtbewoners te vormen. Op het moment dat je dat moet doen als zich een collectief probleem

‘Als je al bestaande netwerken hebt, wordt het veel makkelijker om je te organiseren rondom een bepaald thema’

voordoet, dan wordt het heel ingewikkeld. Stel er is een acuut probleem rond criminaliteit op een speelpleintje. Ga mensen dan maar eens organiseren. Het is immers niet erg aantrekkelijk om als eerste een stap naar voren te doen. Maar als die netwerken al geformeerd zijn, kun je makkelijker in actie komen. Dan heb je vaak al contacten met professionals, en dergelijke. Voor een goed protest heb je een brede basis nodig.'

› **Hoe zorg je ervoor dat een burgerinitiatief continuïteit behoudt?**

'Dat is een ingewikkelde vraag. Ik zie vaak dat politici en bestuurders zich willen afficheren met succesvolle initiatieven. Terwijl deze juist laten zien dat ze de overheid niet echt nodig hebben. Maar waar initiatieven niet goed van de grond komen, heb je als overheid wel een verantwoordelijkheid. Daar moet je zorgen voor een vruchtbare ondergrond, waar initiatieven zich in alle rust kunnen ontwikkelen zonder al te veel bemoeienis van de overheid.'

› **Wat voor rol zou de overheid dan moeten spelen om die niet zo succesvolle initiatieven te ondersteunen?**

'Ik heb samen met een collega onderzoek gedaan naar buurthuizen in Amsterdam, zowel naar succesvolle als naar minder succesvolle voorbeelden. We zagen daarbij consequent twee dingen tegelijkertijd gebeuren. Aan de ene kant dat de overheid minder middelen beschikbaar stelde en meer eigen verantwoordelijkheid eiste van buurthuizen. Aan de andere kant dat diezelfde overheid juist meer voorwaarden ging stellen voor het verkrijgen van middelen. Die combinatie van 'jij moet meer dingen doen en ik ga je specifiek vertellen wat jij gaat doen' werkt heel ontmoedigend. Als jij als overheid meer eigen initiatief van mensen verlangt, moet je wel zorgen voor een goede infrastructuur, zodat burgerinitiatieven tot volle wasdom kunnen komen. Je zou dus een gebouw beschikbaar moeten stellen en enige vorm van professionele begeleiding. Daar ontbreekt het nu vaak aan.'

Een bijeenkomst in de Leeszaal Rotterdam West.

› **Zie je daar ook niet de verschillen tussen rijke, homogene buurten en arme, etnisch diverse? Tussen bewoners die de weg naar de gemeente weten te vinden om dingen voor elkaar te krijgen en bewoners die daar minder goed toe in staat zijn?**

'Enerzijds ben ik het met je eens en zie je deze verschillen inderdaad terug. Maar anderzijds wil ik niet het vooroordeel bevestigen dat arme mensen niet in staat zouden zijn om dingen te organiseren. Ook in etnisch diverse buurten met veel sociale problemen en armoede worden wel degelijk veel initiatieven genomen. Ook door mensen van wie vaak gezegd wordt dat ze de weg niet kennen en dat ze zich heel moeilijk zouden kunnen organiseren. Kijk maar naar het Oude Westen in Rotterdam of de Indische Buurt in Amsterdam. Daar gebeurt zoveel. Probeer die initiatieven als overheid te ondersteunen in plaats van ze onmogelijk te maken door op grote schaal vastgoed te verkopen en professionals weg te bezuinigen.'

› **Kun je concluderen dat het idee van de participatiesamenleving vooral is ingegeven door de wens om te bezuinigen op de overheidsfinanciën en niet zozeer door de wens om bewoners meer zeggenschap te geven over hun buurt?**

'Ja. Er zijn veel mensen die het idee hebben dat ze zelf heel goed in staat zijn oplossingen te vinden voor hun problemen als ze daartoe in staat worden gesteld. Het is dan geen vreemde gedachte om van dat zelfoplossend vermogen gebruik te maken. Helaas is het wel zo dat het begrip participatiesamenleving besmet is geraakt. Mensen hebben het idee gekregen dat de verantwoordelijkheden eenzijdig bij burgers worden neergelegd.'

Justus Uitermark is universitair hoofddocent Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Van 2012 tot 2016 was hij aan de Erasmus Universiteit Rotterdam bijzonder hoogleraar Samenlevingsopbouw. Zijn oratie 'Verlangen naar Wikitopia' is te vinden op: sp.nl/ZU7

JOKE VAN DER ZWAARD 'ZONDER PUBLIEKE ONTMOETINGSPLEKKEN IS EEN WIJK TEN DODE OPGESCHREVEN'

Tekst: Tijmen Lucie Foto: archief de Leeszaal Rotterdam West©

In 2012 kwamen Joke van der Zwaard en Maurice Specht op het idee om een leeszaal op te richten, uit protest tegen het sluiten van de buurtbibliotheken in Rotterdam. Na met tal van bewoners gesproken te hebben en een vijfdaags festival georganiseerd te hebben, werd op 31 januari 2013 de Leeszaal Rotterdam West feestelijk geopend door schrijver Abdelkader Benali.

› **Waarom moest de Leeszaal iets anders worden dan een nieuwe bibliotheek?**

'De overheid had besloten dat er geen bibliotheken meer in de buurt zouden zijn. Dan kun je proberen om zelf een bibliotheek te beginnen, maar we hadden geen geld voor boeken. Bovendien wilden we samen met de bewoners een publieke ruimte creëren, waar iedereen zich welkom zou voelen, waar je van alles kon doen op het gebied van lezen en cultuur en waar je de mogelijkheid zou hebben om ook zelf initiatieven te ontwikkelen. We hebben dat eerst uitgeprobeerd en zijn het vervolgens gaan doen. Uiteindelijk hebben we een veel grotere en mooiere boekencollectie gekregen dan we ooit voor mogelijk hadden gehouden.'

› **Hoe lukte het een zo divers publiek bij de Leeszaal te betrekken en behouden?**

'Het Oude Westen is een mooie gemengde wijk. Er wonen veel mensen met een laag inkomen, maar die zijn zeker niet allemaal laaggeschoold. Het Oude Westen kent bovendien een lange actiegeschiedenis. Toen wij de Leeszaal begonnen, konden we terugvallen op een sociaal-fysieke infrastructuur van groepen mensen en plekken waar zij samenkwamen. We zijn daar naartoe gegaan en hebben bewoners gevraagd wat de Leeszaal volgens hen zou moeten zijn en wat zij daar zelf aan zouden kunnen bijdragen. We hebben ze wel individueel

benaderd, omdat we wilden voorkomen dat in de Leeszaal bepaalde groepen dominant zouden worden. Wanneer je met zo'n diverse groep start, dan voelt iedereen zich er welkom. Als je langsloopt als Somaliër en je ziet andere Somaliërs in de Leeszaal zitten, dan stap je nu eenmaal eerder naar binnen. Die identificatie geldt ook voor jongeren, ouderen, mannen, vrouwen, hoog- en laagopgeleiden. Deze diversiteit behouden is niet zo moeilijk. Als je maar genoeg vrijwilligers hebt, die niet meer dan een paar dagdelen per week aanwezig zijn.'

› **Hoe draagt de Leeszaal bij aan sociale samenhang in de wijk?**

'Het is een toegankelijke plek, waar mensen binnen kunnen lopen en elkaar toevallig tegen kunnen komen. Niet zozeer om vrienden te worden, gewoon om in elkaars omgeving te verkeren. In de sociologie heet dat 'vertrouwde vreemden'. Waar je op straat vaak iemand voorbijloopt zonder deze persoon te kennen, kun je in de Leeszaal ontdekken dat je iets gemeenschappelijks hebt. Dat je bijvoorbeeld allebei de krant leest, of dat je allebei geïnteresseerd bent in kookboeken, of dat je allebei naar hetzelfde culturele evenement gaat. Als er geen plekken meer zijn waar je elkaar kunt ontmoeten, is een wijk ten dode opgeschreven.'

Iedereen is trots op wat we hier gecreëerd hebben. Dat we dit met elkaar gedaan hebben, zonder bemoeienis van een professional en zonder gemeentegeld.'

› **Zou de overheid niet meer moeten doen om plekken als de Leeszaal beschikbaar te stellen?**

'Ja. Het kost ons al de grootste moeite om de woningcorporatie, eigenaar van dit gebouw, ervan te overtuigen om de huurprijs omlaag te brengen. Maar met de gemeente valt helemaal niet te onderhandelen. Die vraagt

altijd de hoofdprijs. Of stelt een pand tijdelijk beschikbaar tegen een lage prijs, maar verkoopt het voor je er goed en wel in zit. In ons onderzoek naar andere langer lopende bewonersinitiatieven in Rotterdam zien we dat veel initiatieven stuklopen op hoge vaste lasten. Je zou denken dat de gemeente haar maatschappelijk vastgoed inzet om haar eigen doelen te bereiken, zoals voor taallessen of het tegengaan van laaggeletterdheid. Maar niets is minder waar. De diensten Vastgoed en Sociale Zaken staan volledig los van elkaar. Als de gemeente werkelijk wil dat mensen dingen creëren, moet die ruimtes beschikbaar stellen waar mensen samen kunnen komen.'

› **In jullie boek *De uitvinding van de Leeszaal* stellen jullie dat het in een 'achterstandswijk' extra belangrijk is om geen achterstandsvoorziening maar een voorstandsvoorziening te zijn. Kun je uitleggen waarom?**

'Sommige voorzieningen in de wijk, zoals clubhuizen, zagen er vooral vandalismebestendig uit en nodigden weinig uit om naar binnen te komen. Zij waren heel erg gericht op een bepaalde doelgroep. Door een voorstandsvoorziening te creëren open je een wereld voor mensen die ze nog niet kenden en maak je duidelijk dat iedereen welkom is. Dus niet alleen 'lastige jongens' of 'zeliëge vrouwen'. Zaak is dat het kwaliteit heeft. Daarom hebben wij een binnenhuisarchitect in de arm genomen die met alle gegeven spullen heeft gezorgd voor een mooie inrichting die toch niet te gelikt en af is.'

› **Wat zijn de grootste uitdagingen of problemen waar jullie mee om moeten gaan?**

'We doen al vijf jaar met geld van Stichting Doen dat eigenlijk voor een jaar bedoeld was. Uiteindelijk is dat geld een keer op en moeten we op zoek naar nieuwe financieringsbron-

De Leeszaal is een toegankelijke plek, waar mensen binnen kunnen lopen en elkaar toevallig tegen kunnen komen.

nen. Daarbij zijn we een publieke ruimte, dus soms komen er mensen die lastig zijn. Een enkele keer moeten we zelfs iemand de deur wijzen. De relatie tussen vrijwilligersorganisaties en zorginstanties is helaas moeizaam, waardoor je problemen met individuen die overlast veroorzaken of bedreigend zijn steeds zelf moet oplossen.'

› **Hoe ga je om met mensen met een uitkering die een verplichte tegenprestatie moeten leveren?**

'In de praktijk maakt het vaak niet uit om wat voor reden mensen hier werken. Maar soms is het lastig. Mensen worden hier geplaatst zonder verdere begeleiding. Zij zitten vaak al jarenlang in de bijstand, omdat zij zichzelf ziek vinden. Sommigen van hen komen er hier achter dat ze wel degelijk iets kunnen en dat het goed voor hen is om uit huis te gaan. Bij anderen blijft het pappen en nathouden. Je zou niet een hele Leeszaal kunnen laten draaien op deze mensen. Daar houdt de roostermaker ook

rekening mee. Wat ik onrechtvaardig vind is dat al die vrijwilligers van burgerinitiatieven die deze uitkeringsgerechtigden begeleiden, geen cent krijgen voor al hun inspanningen, terwijl degenen die hen alleen naar deze plekken toesturen, wel betaald worden. Dat zou anders moeten, want er is voldoende geld. Het is zo belangrijk is dat je deze vrijwilligers erkenning geeft voor wat ze doen.'

› **Hoe zou de overheid dit soort burgerinitiatieven kunnen ondersteunen?**

'Vastgoed beschikbaar stellen is heel belangrijk. Daarnaast zou de gemeente goed moeten kijken wat voor soort deskundigheid zij kan leveren of wat een initiatief nodig heeft. Zonder meteen alles in formats te willen gieten. Want zodra het om geld gaat, krijg je met een enorme bureaucratie en van bovenaf vastgestelde 'targets' te maken.

De overheid is heel centralistisch geworden. Van alle bewonersorganisa-

ties in Rotterdam is de ondersteuning nagenoeg afgeschaft. Vele zijn hun pand kwijtgeraakt, de meeste opbouwwerkers zijn wegbezuinigd. Terwijl deze netwerkorganisaties cruciaal zijn voor het mogelijk maken van burgerinitiatieven als de Leeszaal. Wil je als overheid dat burgers zelfredzaam zijn, dan moet je de voorwaarden creëren. De sociaal-fysieke infrastructuur in een wijk is daarbij van het grootste belang, blijkt uit onderzoek.'

› **Hoe onmisbaar zijn jullie als initiatiefnemers voor het voortbestaan van de Leeszaal? Hoe zit dat bij andere langer lopende burgerinitiatieven?**

'We blijven natuurlijk centrale figuren, hoewel Maurice het laatste jaar veel minder tijd heeft voor de Leeszaal omdat hij een nieuw project is begonnen. De kunst is om taken af te stoten. Ik maak bijvoorbeeld niet meer de roosters. Stel dat we stoppen, dan zal de Leeszaal ongetwijfeld veranderen. Maar voorlopig vind ik het nog veel te leuk om te doen. Dat zie je bij de andere initiatiefnemers ook.'

› **Wat is er nodig om zo'n sociaal experiment ook elders te laten slagen?**

'Er zijn wel leeszaal op andere plekken, maar die zijn niet zo groot als hier. Niet qua vierkante meters, en ook niet qua programma en vrijwilligers. Je hebt toch een soort humuslaag nodig waar je op kunt voortbouwen. En die is niet overal zo dik, duurzaam en divers als in het Oude Westen.'

Joke van der Zwaard is ontwikkelingspsycholoog, onderzoeker en publicist. Met Maurice Specht is zij initiatiefnemer van de Leeszaal Rotterdam West. Samen schreven zij *De uitvinding van de Leeszaal* (2014) over de ontwikkeling van de Leeszaal als zelforganisatie, leer- en werkplek, publiek domein en cultuurbazaar. In vervolg hierop verrichtten ze met anderen onderzoek naar de verduurzaming van bewonersinitiatieven in Rotterdam, dat binnenkort verschijnt onder de titel *Voorbij de pioniersfase: Verduurzaming van plekken van betekenis*.

WIM VAN DE DONK

'MARKTWERKING VERDIENT EEN TEGENHANGER: GEMEENSCHAPSWERKING'

Tekst: Lieke Smits

Wim van de Donk is commissaris van de Koning van de provincie Noord-Brabant. De CDA'er was eerder voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en hoogleraar Maatschappelijke Bestuurskunde aan de Universiteit van Tilburg. Hij is een echte gemeenschapsdenker, die opvalt door uitspraken als: 'De politiek moet stoppen met het stelen van de problemen van mensen. Laat mensen zelf opstaan.'

› **Een overheid is er toch om de problemen van mensen weg te nemen? Waarom spreekt u over 'stelen'?**

'Een sterke samenleving kun je niet bouwen als mensen niet zelf oplossingen zoeken en hun situatie verbeteren. Daarom moet de overheid mensen in staat stellen om zelf hun problemen op te lossen. Dan kun je ook een beroep doen op de eigen verantwoordelijkheid van mensen.'

› **Er is de afgelopen jaren vaak een beroep gedaan op die 'eigen verantwoordelijkheid'. Veel mensen hebben daardoor juist het gevoel gekregen dat de overheid er niet voor hen is.**

'Dat snap ik heel goed. Grote groepen mensen voelen een existentiële onzekerheid. Een basaal gevoel of je mee mag doen, of je erbij hoort. Door de radicale flexibilisering van de arbeidsmarkt is de balans uit de samenleving verdwenen. Veel mensen kunnen daardoor geen betekenisvolle relatie opbouwen met hun collega's of klanten. Dat versterkt die onzekerheid. Een groeiende groep mensen is aan het werk als zelfstandige. Zij leven in permanente spanning. En dat gaat niet meer alleen de onderkant van de arbeidsmarkt aan. Dat treft ook de middenklasse. Deze existentiële onzekerheid vergroot de roep om erkenning. Hoor ik er nog wel bij?'

› **En daardoor wordt het hokjesdenken versterkt?**

'Identiteiten hoeven niet uitsluitend te zijn. Je kunt je er ook juist mee verbinden. Een identiteit met de luiken open. Zoals Brabander zijn, dat is geen geboorterecht. Je kunt Brabander worden, zolang je mee wilt

doen en wilt samenwerken met anderen. Zo verbinden we mensen juist door hun identiteit als Brabander. Daarvoor is het wel cruciaal dat mensen elkaars taal spreken. Een tijd geleden was ik op een bijeenkomst in Zaandam. In de zaal zat een groep Turkse vrouwen en iemand vroeg mij: 'Wat doet u nu voor deze mensen?' Ik stelde voor dat aan de dames zelf te vragen. Toen bleek dat zij geen Nederlands spraken. Dit waren vrouwen die een belangrijke rol in hun gemeenschap spelen, maar doordat zij geen Nederlands spreken kunnen zij niet de verbinding met andere gemeenschappen leggen. Sterke vrouwen die zich inzetten voor een sterke gemeenschap. Prachtig! Maar als je door geen Nederlands te spreken niet uitnodigend kan zijn naar anderen, dan zal het een gesloten gemeenschap blijven. Daarom moet het leren van de Nederlandse taal prioriteit zijn als we de samenhang willen doen toenemen. Toen ik jong was heb ik in een fabriek gewerkt. Daar stonden mensen van allerlei afkomsten door elkaar. Daar heb ik ervaren hoe uitsluiting kan

'Een sterke samenleving kan je niet bouwen als mensen niet zelf oplossingen zoeken en hun situatie verbeteren'

voelen. En let wel: het is voor veel mensen niet gemakkelijk om Nederlands te leren in een land waarin iedereen Engels spreekt. Maar het leren van de taal staat in onze samenleving op alle fronten onder druk. Daar is geen eenvoudige oplossing voor, maar we moeten dit wel erkennen. Ik heb er geen bezwaar tegen dat mensen hun eigen taal willen spreken. Dat is een deel van wie zij zijn, daaraan ontlene zij hun identiteit. Maar je hebt een verbinding brug nodig met anderen. Anders krijg je een harde verzuiling waarin sommige groepen geen contact meer met elkaar hebben.'

› **U verwijst naar de verzuiling in de vorige eeuw. Denkt u daar met weemoed aan terug?**

'De verzuiling kende absoluut nadelen, maar door die verzuiling was er wel contact tussen mensen van alle lagen van de bevolking. De katholieke advocaat voelde zich verantwoordelijk voor de katholieke vuilnisman. Die verbinding is in deze tijd verbroken en dat vormt een probleem voor onze samenleving. Mensen werken minder met elkaar samen en zijn meer en meer elkaars concurrent geworden. Dat tij moeten we keren. Daarom pleit ik ervoor dat we een sterke tegenmacht bieden aan de marktwerking: gemeenschapswerking. Bij gemeenschapswerking laat je niet alles aan de staat, noch aan de markt, maar zetten we de samenwerking van mensen in een gemeenschap centraal.'

Wim van de Donk is auteur van onder andere *Gedragen gemeenschap: over katholiek maatschappelijk organiseren de ontzuiling voorbij* (2001).

NIET RIJKER, MAAR GELIJKER: DE WEG NAAR EEN GELUKKIGE SAMENLEVING

Tekst: Remco Bouma Foto: Aditya Kabir / Wikimedia Commons cc

Ongelijkheid remt niet alleen de economische groei, het is ook slecht voor de sociale samenhang. Hoe minder mensen zich in elkaar herkennen, hoe minder verbondenheid er is en hoe minder mensen de samenleving als een gedeeld project ervaren. 'Je moet kiezen: of democratie, of de huidige ongelijkheid. Allebei kan niet.'

'Hier kun je niemand vertrouwen. Hier geldt de wet van de jungle.'

'Soms vertrouwt je iemand, en gaat het mis. Daar leer je van: niet meer doen.'

'Ik zie niets, ik hoor niets. Want als ik praat, kom ik zelf in de problemen, begrijp je?'

Uitspraken van drie bewoners van arme wijken van Bogotá, de hoofdstad van Colombia, een van de meest ongelijke landen ter wereld. Volgens de World Data Survey is het ook het land waar mensen onbekenden het minst vertrouwen (4,13 procent). De overeenkomst is niet toevallig, zeggen steeds meer onderzoekers. We zijn geneigd mensen te vertrouwen in wie we ons herkennen. In ongelijke samenlevingen leven mensen aparte levens. Mensen spreken over, in plaats van met elkaar. Burgers veranderen van elkaars bondgenoot in elkaars bedreiging. 'Nog voor je er een voet in kunt zetten, is je schoen er al af gestolen,' zeggen mensen in Bogotá over de arme wijken – zonder er iemand te kennen, zonder er zelf ooit geweest te zijn.

Zo remt ongelijkheid niet alleen de economische groei, maar breekt het ook een gemeenschap af. Dit jaar nog voegde een club van het formaat Internationaal Monetair Fonds zich bij het koor aan wetenschappers en instellingen met steeds dezelfde redenering: meer ongelijkheid leidt tot minder vertrouwen, en minder vertrouwen leidt, kort gezegd, tot meer ellende.

Gescheiden werelden in Dhaka, de hoofdstad van Bangladesh.

Vertrouwen is een soort *common good*, volgens sociologen als Robert Putnam: een gemeenschapsgoed, iets als schone lucht. De kwaliteit ervan bepalen alle gebruikers samen. Niemand beheert het, maar iedereen is benadeeld als het verdwijnt. De uitwerking daarvan zie je in Bogotá, en zoveel andere ongelijke plekken ter wereld. Mensen zijn voortdurend bezig zichzelf en hun bezit tegen anderen te beschermen. Afspraken tussen onbekenden moeten eerst vastgelegd worden in een contract, rechtsgeldig verklaard door een notaris, met alle mogelijke clausules. Mensen lopen om, ontwijken elkaar en gaan 's avonds niet de straat op, uit angst voor overvallen. Alles moet vooraf betaald worden, maar niemand betaalt zomaar aan een onbekende. Het water wordt afgesloten als je een dag te laat betaalt. Machtstructuren zijn verticaal, werknemers zonder autonomie. In veel ongelijke landen werken er meer mensen in de private veiligheid dan in de publieke.

Vertrouwen is de lijm die een samenleving bindt, stelt Putnam: vanzelfsprekend voor wie erin leeft, maar bijna niet op te bouwen waar het niet is. Haal het vertrouwen weg, en het hele bouwwerk stort in.

Alexis De Tocqueville had de relatie tussen vertrouwen en ongelijkheid al vroeg door. In *Democracy for America* (1840) legt hij een verband tussen de gelijkwaardigheid van mensen in deze vroege democratie en de samenwerking die hij ziet tussen onbekenden. 'Wie niet beter weet, denkt alleen maar losse handelingen van altruïsme te zien', schrijft de Franse filosoof. 'Maar wat we zien, is welbegrepen eigenbelang. Ik doe iets voor jou, vanuit de onzekere, onafdwingbare verwachting dat jij, of iemand anders, ooit hetzelfde voor mij doet.' Precies vanwege deze voordelen is gelijkheid in een democratie belangrijker dan vrijheid, schrijft De Tocqueville. Ongelijken hebben elkaar niets te bieden. Het altruïsme stopt. Mensen gaan in aparte werelden leven. Daarmee valt de basis onder een democratie weg, zegt De Tocqueville, want is het om samen beslissingen te nemen niet nodig dat je ten minste hetzelfde ziet en beleeft?

SOCIALE STATUS, SOCIALE STRESS

Lange tijd deed ongelijkheid er vooral toe vanuit een materialistische benadering: niet ongelijkheid, maar armoede was het probleem. Maar met zo'n rationele benadering ontkennen we de essentie van wat ons tot mens maakt, zegt Richard Wilkinson. We

zijn groepsdieren, voor ons overleven afhankelijk van elkaar. We kijken voortdurend naar elkaar om onze plek in de groep te bepalen. Niet onze absolute welvaart, maar onze relatieve positie geeft ons zekerheid. Klinkt dat gek? Vraag je dan af of je liever een van de rijkste mensen in een arme samenleving bent, of dat je liever, met meer geld, tot de onderklasse van een rijk land behoort. Mensen kiezen voor het eerste, zelfs al zijn ze dan feitelijk armer. Het gaat een mens niet om absoluut inkomen, maar om relatief inkomen. Om sociale status.

Dat is de belangrijkste verklaring voor de samenhang tussen ongelijkheid en sociale problemen die Richard Wilkinson en Kate Pickett vinden in hun boek *The Spirit Level* (2009). Daarin sommen de Britse epidemiologen honderden studies op, die in tientallen ontwikkelde landen de mate van allerlei sociale problemen afzetten tegen de mate van ongelijkheid. Steeds is de conclusie dezelfde. Is de armoede eenmaal de samenleving uit – vanaf een gemiddelde koopkracht van ongeveer 10.000 dollar per inwoner – dan bepaalt niet de hoogte van het nationaal inkomen de mate van sociale welvaart, maar de verdeling ervan. Huiselijk geweld, lichamelijke en geestelijke ziektes, obesitas, verslaving, echtscheidingen, stress, wantrouwen, criminaliteit, een lager taalniveau van kinderen, zwakke gemeenschappen – het komt allemaal meer voor in minder gelijke samenlevingen dan in minder rijke samenlevingen. En de problemen worden erger als een samenleving ongelijker wordt, ook al stijgt het inkomen.

Dat is precies het effect van sociale status, zegt Wilkinson. In een gelijke samenleving is de sociale piramide relatief klein. Wie eraf kukelt, valt niet ver. In een ongelijke samenleving zien mensen voortdurend de afgronden om zich heen gapen in de vorm van de overbodig verklaarde levens van de verliezers. Dat maakt ons angstiger, harder, wantrouwender. In ongelijke samenlevingen ontstaat een voortdurende sociale stress. Niet alleen bij de armen, zegt Wilkinson: iedereen wordt zich bewuster van de eigen status. Iedereen richt zich meer op zichzelf.

Een samenleving nog rijker maken is geen oplossing voor sociale problemen, is de conclusie van Wilkinson en Pickett. Een samenleving gelijker maken wel.

HET GEVOEL VOOR RECHTVAARDIGHEID BREEKT

‘Je staat altijd op beschikbaar en houdt je tijd vrij, maar je wordt bijna niet opgeroepen. En dan zie je je bankafschrift van 56 euro en denk je: ik ben eigenlijk gek, dat ik het doe voor dit geld. Maar ja, wat kun je anders?’

De brand erin steken, denk je al snel, als je dit fragment hoort uit een uitzending van NCRV Monitor over flexwerk. Het is niet eerlijk. Ongelijkheid knaagt aan een diepe, fundamentele basisbehoefte die bij ieder mens diep in de genen zit: die van rechtvaardigheid. Het klopt niet dat je de hele week vrijhoudt en niet boven de bijstandsnorm uitkomt, terwijl anderen met veel minder zorgen jouw jaarinkomen in een week verdienen en je minister-president jouw frustratie weglacht. In Nederland zijn de 40 procent laagste inkomens er de afgelopen veertig jaar op achteruit gegaan. De hoogste koopkrachtstijging concentreert zich juist bij de hoogste inkomens.

Waar komt dat diepgewortelde gevoel van rechtvaardigheid vandaan? De Nederlandse bioloog Frans de Waal vond het antwoord bij de apen. In een experiment zet hij twee apen gescheiden van elkaar (maar wel in elkaars blikveld) in een kooi, en geeft ze een stuk komkommer in ruil voor een steentje. Apen kunnen dit eindeloos blijven herhalen. Vervolgens geeft hij de eerste aap voor hetzelfde steentje een druif, iets wat apen veel lekkerder vinden. Ook de tweede aap is blij: er wordt nu blijkbaar in druiven betaald. Maar de tweede aap blijft gewoon komkommer krijgen. Hij probeert het één, twee, drie keer, steeds agressiever, maar blijft komkommer krijgen, en de eerste aap druiven. Dan ontbrandt de tweede aap in woede en smijt de steen weg: bekijk het maar, ik stop ermee. In 2011 ging het filmpje rond als verklaring voor Occupy Wall Street.

Sinds de jaren tachtig lijkt het sociale contract gebroken, schrijft econoom Joseph Stiglitz. In de hele westerse

wereld zijn lonen, productiviteit en winsten ontkoppeld: de lonen blijven achter, terwijl productiviteit en vooral winsten stijgen. Om de metafoor door te zetten: de financiële sector krijgt druif na druif, de rest nog steeds komkommer, in steeds kleinere stukjes. Maar de prijzen stijgen door. Een half miljoen Nederlanders heeft meerdere banen om rond te komen. De helft van de 1,2 miljoen Nederlanders in armoede komt uit een gezin waar inkomen uit werk het hoofdinkomen vormt. Ongelijkheid breekt het gevoel voor rechtvaardigheid.

Maar werknemers zijn geen goede doelen, schrijft de filosoof Thomas Scanlon. ‘Ze hebben gewoon recht op een eerlijk deel van de welvaart die ze zelf produceren, maar dat hen ontnomen wordt door ongelijke machtsverhoudingen. We hoeven het niet te accepteren als anderen ons tot loonslavernij dwingen, steeds meer vrijheid afpakken, ons de kans ontnemen om te leven zoals we dat zelf willen. De rijken spelen vals als ze hun geld verdienen in een competitie waarin ze anderen uitsluiten van deelname, en waarin ze zelf de regels en belastingwetten opstellen die hen zelf bevoordelen.’

DE DEMOCRATIE HOLT UIT

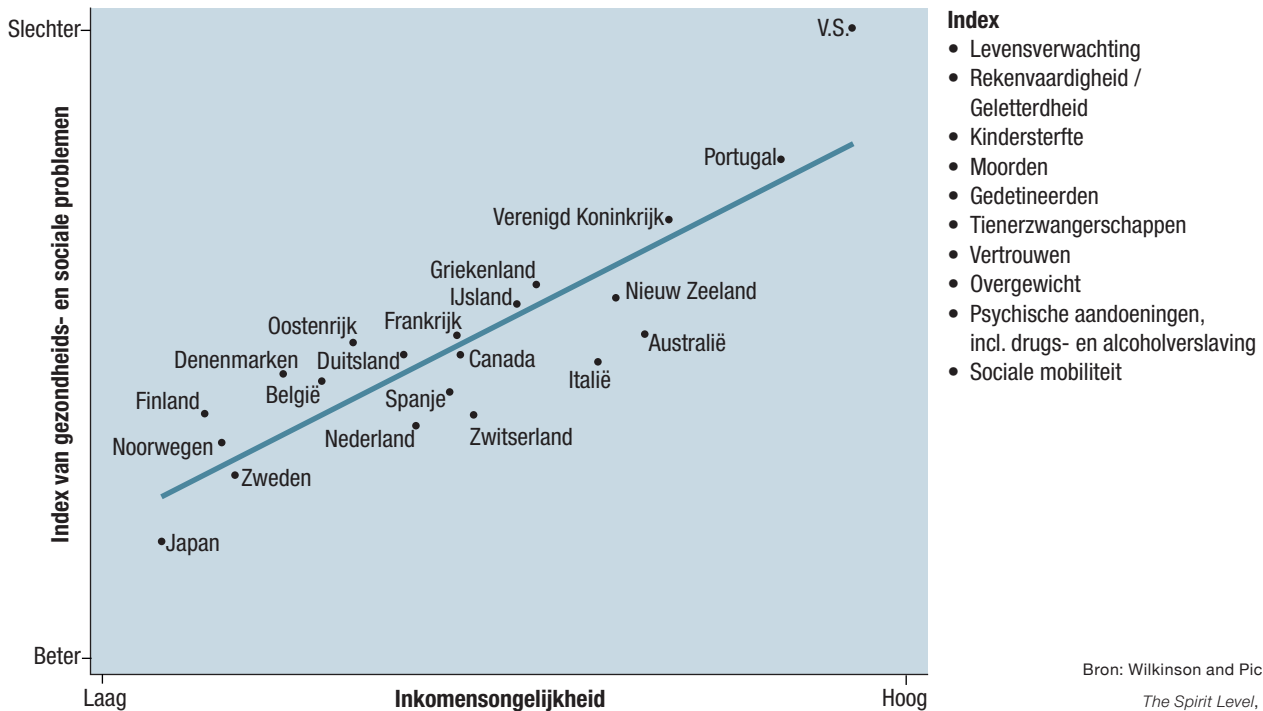
‘We moeten kiezen,’ zei Louis Brandeis, een lid van het Amerikaanse Hooggerechtshof, een eeuw geleden. ‘Of je hebt democratie, of een schrijnende ongelijkheid van de omvang waarin we die nu hebben. Allebei kan niet.’ Volgens Thomas Piketty, auteur van *Kapitaal in de 21e eeuw*, zijn we hard op weg de ongelijkheid van begin twintigste eeuw weer te evenaren.

Democratie gaat uit van de morele gelijkwaardigheid van alle mensen. Omdat we als individuen gelijke morele rechten hebben, kunnen collectieve besluiten ons alleen dwingend worden opgelegd als ze tot stand gekomen zijn op een manier die recht doet aan die morele gelijkwaardigheid. Een kleine groep die besluiten voor ons allemaal neemt, ervaren we als onrechtvaardig en ondemocratisch: dit is niet de wil van de demos – het volk.

VERBAND TUSSEN ONGELIJKHEID EN EEN INDEX VAN GEZONDHEIDS- EN SOCIALE PROBLEMEN

Gezondheids- en sociale problemen zijn slechter in landen waar de ongelijkheid groter is

De oplossing van de systeemcrisis van 2008 bewijst de spanning van rechter Brandeis. Ineens stonden de belangen van honderden miljoenen wereldburgers en een handjevol systeembanken tegenover elkaar. Wie moest er voor de crisis betalen? Moesten de banken hun verlies nemen en dus flink kleiner worden of failliet gaan, of moesten overheden de banken overeind houden met honderden miljarden financiële injecties, die overal ter wereld werden weggetrokken uit de publieke middelen, wat tot een onnoemelijke hoeveelheid menselijk drama zou leiden? Het werd het laatste.

Ergens gaat er dus iets mis met onze democratische besluitvorming. Kort nadat we parlement en regering bij elkaar gestemd hebben, lijkt het Binnenhof op te gaan in de mistdampen van een parallel universum waarin lobbygroepen en financiële markten een directere toegang hebben tot de volksvertegenwoordigers dan de burgers die hen gekozen hebben. Mensen vinden rechtvaardigheid belangrijker dan winstmaximalisatie, blijkt steeds opnieuw uit onderzoek. Een grote meerderheid

van de mensen in alle westerse democratieën vindt dat niet het groeicijfer van een economie bepalend zou moeten zijn voor de politieke keuzes, maar een vorm van sociale welvaart of geluk. Kijk naar het beleid, en het is niet eens een discussie. De afschaffing van de dividendbelasting voor buitenlandse aandeelhouders – kosten: 1,4 miljard euro – stond in geen enkel verkiezingsprogramma. Toch gebeurt het op aanraden van Shell en VNO-NCW. Niet de wil van het volk, maar het grote geld bepaalt onze waarden en politieke doelen, zegt econoom Joseph Stiglitz: een typisch verschijnsel van te grote ongelijkheid.

ZELFS GELUK RAAKT TE KOOP

Volgens de Amerikaanse filosoof Michael Sandel zijn we vanuit een markteconomie in een marktsamenleving beland. Van een middel is de markt een doel geworden: de hoofdwaarde van waaruit uiteindelijk alles berekend wordt. Van een universitaire studie tot een ecosysteem, van een lerarensalaris tot de waardigheid van een menselijk leven. In de Verenigde Staten kun je een dakloze een nacht in een rij laten staan en daarvoor

betalen, zodat je de volgende dag ergens als eerste naar binnen kunt. *Quit putting a goddamn dollar sign on every fucking thing on this planet*, zei de Amerikaanse stand-upcomedian Bill Hicks ooit weinig diplomatiek: als we aan alles een prijskaartje hangen, kunnen de armen straks niets meer betalen.

Maar het kan anders. We kunnen de inkomensverschillen klein houden en investeren in een kwalitatief hoge, voor iedereen toegankelijke publieke sector waar we trots op kunnen zijn. Verschil zal er altijd zijn, en dat is prima. Maar de gevolgen daarvan mogen niet botsen met de waardigheid en de gelijkwaardigheid van ieder mens. Hoe meer ruimte we de markt geven, hoe meer we tegen elkaar uitgespeeld worden. En, zo blijkt keer op keer, daar worden de meeste mensen niet gelukkig van. Kleinere verschillen in inkomsten en vermogen brengen mensen niet alleen in welvaart, invloed, kennis en kansen, maar ook als groep bij elkaar.

‘End poverty’, stond er deze herfst in koeienletters op de kantoorkolos van de Wereldbank in Washington. Goed idee, maar op de banken in het parkje voor de deur lag in de vroege ochtend de rauwe werkelijkheid te snurken. Ik was er om verslag te doen van de jaarlijkse vergadering van de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds (IMF). Terwijl ministers en centrale bankiers van over de hele wereld het gebouw in stroomden, bleven de daklozen zitten waar ze zaten. Omringd door verschoten koffers en uitpuilende vuilniszakken.

Het is de kloof in een notendop. Maar het is ook een plaatje waarin de allergrootste groep Amerikanen ontbreekt. Waar waren al die mensen die zichzelf tot ‘de middenklasse’ rekenen? Elders aan het werk, waarschijnlijk. Van ’s ochtends vroeg tot ’s avonds laat. Ze moeten wel, want in de Verenigde Staten zijn hun lonen, gecorrigeerd voor inflatie, de afgelopen decennia volgens de statistieken alleen maar gedaald.

Er zijn meer redenen waarom ik niet meteen werd overspoeld door enthousiasme over de *American Dream*. Zoals de tv-reclames waar geen einde aan komt. In de ene helft praten mannen in witte jassen de kijker angst aan voor ziekten en tekortschietende zorgverzekeringen. In de andere helft worden pensioenbeleggingen van het meest schimmige soort aangesmeerd. Beide categorieën maken misbruik van diepgewortelde angsten bij de kijker. Nu kan ik de eindjes nog aan elkaar knopen, maar hoe moet dat als ik ziek of oud ben? Ellenlange werkdagen en fundamentele onzekerheid: het deed me nog maar eens beseffen dat de tol die onze economie eist, niet alleen in geld valt uit te drukken. Dat is wel waar we doorgaans als eerste naar kijken. Wat doen de koopkrachtplaatjes? Neemt de ongelijkheid toe? Stijgen de uitkeringen en de lonen wel voldoende-

de? Nee, oordeelden de afgelopen maanden niet alleen de vakbonden, maar zelfs behoudende instituten als het IMF, het Centraal Planbureau en De Nederlandsche Bank. De winsten groeien hard nu de crisis achter de rug is, maar de inkomens van de gewone Nederlander blijven achter.

Toch zijn diens klachten daarmee niet verklaard. Ook wie redelijk kan rondkomen van zijn inkomen, betaalt een prijs. Dat geldt voor de Verenigde Staten, maar ook in Nederland. Ik noem het de valuta van het kapitalisme. Behalve geld zijn er daar nog twee van. Om te beginnen: tijd. Of beter, het gebrek daaraan. Vroeger kon een gezin prima rondkomen van het inkomen van één kostwinner. Tegenwoordig werken beide partners. Dat is een verworvenheid, maar jammer genoeg ook vaak een moetje. Denk alleen al aan de sterk gestegen woonlasten. De andere munteenheden waarmee in onze economie wordt betaald is onzekerheid. Die Amerikaanse reclames spelen er handig op in. Dat ik daar als Nederlander om kan lachen, is te danken aan onze verzorgingsstaat. Dat is iets om trots op te zijn. Wat niet wil zeggen dat de onzekerheid hier niet toeneemt, bijvoorbeeld op de werkvloer. Eén op de drie werkenden heeft inmiddels een flexibel contract of is zzp’er. ‘In Amerika spreken ze van de *fear of falling*. Die angst om te vallen zie je hier in Nederland ook’, zei socioloog

Godfried Engbersen onlangs bij de presentatie van een rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Dat ging helemaal over de kwetsbare positie van de middenklasse.

Die drie valuta van het kapitalisme helpen niet alleen om veel van het Nederlandse onbehagen begrijpen. Ze scheppen ook een perspectief om er gezamenlijk iets aan te doen. Te vaak wordt de discussie over publieke voorzieningen teruggebracht tot een geldkwestie. Hoeveel zijn de ‘sterke schouders’ bereid om te betalen voor de ‘zwakkeren’? Ik heb een hekel aan die termen. Al is het alleen al omdat de verzorgingsstaat in werkelijkheid mede is opgetuigd omdat de rijksten maar wat bang waren voor die toch behoorlijk sterke schouders van de arbeiders. Ze zouden eens in opstand komen.

Kijken we niet alleen naar geld, maar ook naar tijd en onzekerheid, dan wordt direct duidelijk dat bijna iedereen behoefte heeft aan meer sociale veiligheid. En dat we dus ook allemaal belang hebben bij zo’n gemeenschappelijk vangnet. Van betaalbare gezondheidszorg en goede scholen tot een zeker pensioen en een veilige publieke ruimte. Was in die verzorgingsstaat sinds 1990 veel forser gesnoeid dan nu al gebeurd is, zo rekent de WRR voor in haar rapport, dan was ook in Nederland het aantal middeninkomens niet stabiel gebleven, maar gekelderd van 68 naar 57 procent van de bevolking. Voor de overgebleven middenklassers restte dan nog veel meer angst en onzekerheid om óók te vallen. Voor de grootste pechvogels een bankje in het park.

Koen Haegens is journalist en auteur van *De grootste show op aarde. De mythe van de markteconomie* (2015) en *Neem de Tijd. Overleven in de to-go-maatschappij* (2012)

‘IK BEN NIET TEGEN TECHNOLOGIE, IK BEN TEGEN MONDIAAL KAPITALISME’

Tekst: Remco Bouma en Eduard van Scheltinga Foto: Shawn Hayward flickr cc

Onze smartphones zijn er niet alleen om ons continu af te leiden en geld aan ons te verdienen. Nieuwe technologieën brengen fundamentele veranderingen met zich mee. Die kunnen ons ten goede komen. Maar dan moeten we niet het kapitaal ermee aan de haal laten gaan.

‘Draag uien onder je gezichtsbedekking, of azijn. Dat helpt tegen traangas.’ Een bericht op Facebook, van Tunesische naar Egyptische pleinbezitters, op het hoogtepunt van de Arabische Lente. In Tunesië was de dictatuur van Ben Ali gevallen. De demonstraties in Egypte richtten zich nu tegen Mubarak. De hele wereld keek live mee, op sociale media.

‘Sociale media waren essentieel voor het begin van de Arabische Lente’, stelt Khaled Koubaa, voorzitter van de Tunesische tak van de ngo Internet Society (ISOC), in een artikel in The Guardian uit 2011. De protesten begonnen nadat de fruitverkoper Mohammed Bouazizi zichzelf levend in brand had gestoken. De politie verbood hem op straat te werken en pakte zijn handel af, terwijl hij geen andere bron van inkomsten had. Zijn verbranding werd gefilmd en ging via Facebook het land door.

‘Drie maanden eerder deed een anonieme Tunesiër exact hetzelfde als Bouazizi’, zegt Koubaa. ‘Niemand wist ervan. Het werd niet gefilmd, niet verspreid.’ De beschikbaarheid van de beelden van de verbranding, voor iedereen, eindeloos herhaald op talloze schermpjes – voor Koubaa was dat het element dat mensen de straat op bracht en regimes deed vallen.

Wat jarenlang voor onmogelijk werd gehouden, lijkt door technologische ontwikkeling mogelijk geworden.

Wie de Arabische Lente vanuit sociale media verklaart, zou bijna denken dat er voor Facebook en Twitter geen revoluties mogelijk waren, zelfs geen

Solidariteitsdemonstratie in Londen met de opstanden in de Arabische Wereld in 2011.

communicatie op afstand was. Maar de belangrijkste aanstichters van de Arabische Lente kenden elkaar allang, schrijft activist en technologiedeskundige Evgeny Morozov, eveneens in The Guardian. Morozov, afkomstig uit Wit-Rusland, probeerde met *Transitions Online* technologie in te zetten om autoritaire regimes aan het wankelen te brengen. Hij werd sceptischer over technologische mogelijkheden toen hij zag dat de regimes dezelfde technologie gebruikten om de macht juist te behouden. Inmiddels is hij een bekende denker over technologische ontwikkeling.

Volgens hem waren de opstanden in de Arabische wereld al jaren voorbereid door een harde kern die – heel klassiek – ondergronds ging toen de vlam in de pan sloeg. Zelfs het overslaan ervan naar andere landen verliep via netwerken, verbonden door eerdere conferenties van internationale activisten. Ons beeld van ‘spontane’ protesten, zegt Morozov, is eerder een projectie van onze eigen ervaring: voor ons waren de protesten onverwacht en we lazen erover via

Facebook. ‘In 1989 schreven we dat de Muur mede viel door de invloed van de televisie, en in 1917 dat de Russische revolutie voortkwam uit de telegraaf. Een nieuw medium trekt de aandacht, als we onverwachte wendingen willen verklaren. De structurele factoren worden pas later zichtbaar.’

MEER WERKEN ONDANKS TECHNOLOGIE

Evgeny Morozov plaatst de recente technologische ontwikkelingen in de historische context van het opkomend neoliberalisme. Hij stelt dat iedereen – socialisten en niet-socialisten – het er wel over eens is dat in de jaren zeventig het democratisch kapitalisme in crisis was. Volgens liberalen doordat werkers te veel eisten, volgens socialisten doordat kapitalisten te weinig investeerden. De kern was dat de mate van winstgevendheid daalde. Kortom, de winsten moesten omhoog om het kapitalisme op de been te houden. Dat gebeurde volgens Morozov onder andere door de macht van vakbonden te breken, de lonen te verlagen (loonmatiging), mensen

meer geld te laten lenen, productie naar lagelonenlanden te verplaatsen en door vrij verkeer van informatie onderdeel te maken van investeerders-rechtenverdragen. Dat laatste maakte de snelle digitalisering in het Westen mogelijk en daarmee de opkomst van bedrijven die handelden in informatie en communicatietechnologie. De neoliberale antwoorden op de crisis werkten, voor kapitaal. De winsten zijn omhoog gegaan en het kapitalisme bleef op de been, maar de kosten zijn enorm. Van lage lonen tot de opkomst van extreemrechts.

Harder werken voor minder loon, met behulp van technologie. Plus de onzekerheid of je baan niet over een paar jaar door een robot wordt overgenomen.

‘Het dreigement dat werk verdwijnt, is een prachtige manier om ons vooral goedkoper te laten werken’, schrijft socioloog en filosoof Willem Schinkel in zijn essay *De mens als demo*. Japan is een van de meest gerobotiseerde landen, maar omdat dood door overwerk er zoveel voorkomt hebben ze er een speciaal woord voor, *karoshi*. Japan laat zien dat we door robotisering niet vanzelf minder gaan werken. Schinkel: ‘Wat vergeten wordt, is dat we door de moderne technologie steeds meer werken. Vaak ‘buiten werktijd’ en veelal onbetaald.’

Facebook is wereldwijd het bedrijf met de meeste werkers – inmiddels 2 miljard mensen – die bijna allemaal voor niks werken. In 2014 leverden de toen nog 1,23 miljard gebruikers van Facebook samen voor bijna 15 miljoen jaar aan gratis arbeid per jaar, meldde The New York Times. Hoe meer data wij op Facebook, Google en Twitter invoeren, hoe meer deze bedrijven van ons weten, en hoe gericht adverteerders ons er hun producten kunnen aanbieden. Je doet het als je *likes* uitdeelt of foto's uploadt tijdens een saai gesprek, vluchtend in je smartphone, op de wc of vlak voor het slapen gaan. Facebook verdient er geld aan door jouw foto's, vermengd met de meest nauwkeurig gerichte reclames ooit, aan je vrienden te tonen. ‘Een steeds groter deel van ons leven staat in het teken van monetarisering’, merkt Willem Schinkel daarover op. Sinds januari 2017 stegen

de 5 grootste techbedrijven, Alphabet (Google), Apple, Amazon, Microsoft en Facebook, 1000 miljard dollar in waarde. Dat is meer dan de som van alle in Nederland geproduceerde goederen en diensten (bbp) à 770 miljard dollar.

Ten dienste van kapitalisme laat technologische ontwikkeling ons vooral meer werken voor minder.

VERANDERENDE BINDINGEN

De ontwikkeling van moderne communicatietechnologie draagt bij aan veranderingen in hoe we met elkaar omgaan. De trein, de auto en het vliegtuig maakten dat we niet meer alleen aangewezen waren op onze buurtgenoten, maar eenvoudiger gelijkgestemden buiten onze buurt op konden zoeken. Met het internet raken gemeenschappen volgens filosoof Jos de Mul gevirtualiseerd. Daardoor heb je altijd contact bij de hand en de keuze uit miljarden mensen en vele gemeenschappen om je bij te voegen. De Mul schrijft: ‘Gemeenschappen en organisaties zijn niet langer aan een geografische plaats gebonden, maar worden dankzij het internet flexibele, virtuele netwerken die zich steeds minder aantrekken van nationale grenzen en wetten.’ Volgens De Mul zijn gemeenschappen mede daardoor vluchtiger geworden en is contact minder verplichtend. Niemand zoekt je thuis op als je niet meer online komt op je favoriete forum. Maar gemeenschappen ontstaan ook gemakkelijker, merkt De Mul op.

De socioloog Mark Granovetter maakte in de jaren tachtig een onderscheid tussen losse en vaste verbanden. Elk mens heeft beide nodig. Losse verbanden gebruiken we vooral om nieuwe informatie en ideeën op te doen. Sociale media werken hiervoor uitstekend. Vaste banden associëren we met vertrouwen. Het zijn de mensen op wie je kunt terugvallen. Vaste banden bestaan ook los van sociale media en ontwikkelen zich vooral daarbuiten, als we niet de beste versie van onszelf kunnen laten zien via afgewogen teksten en foto's met een filter. Op losse banden alleen bouw je geen beweging. Je hebt juist ook de vaste banden nodig.

In 1960 bestelden vier zwarte studenten in Greensboro (Verenigde Staten) koffie in de lunchroom van warenhuisketen Woolworth, die alleen voor witte mensen was bestemd. Ze bleven erop wachten tot na sluitingstijd, maar werden niet geholpen. De volgende dag waren ze met dertig, nog twee dagen later met honderden. Weer een week later waren de sit-ins overgeslagen naar andere steden – en in de daaropvolgende jaren breidden de acties uit en volgden witte knokploegen, ontvoeringen, arrestaties, brandbommen op zevenendertig zwarte kerken en uiteindelijk de brute moord op drie activisten.

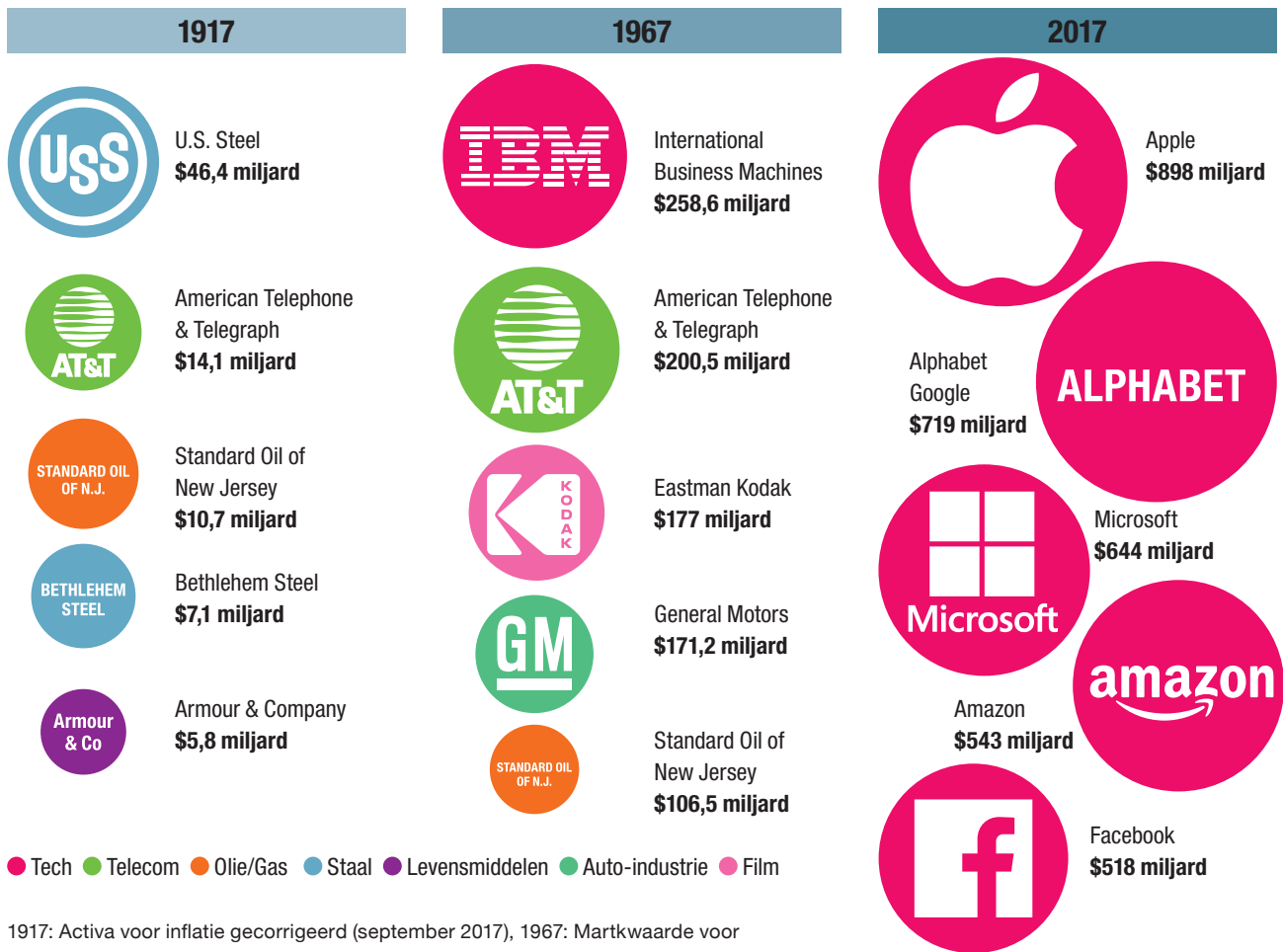
Ogenschijnlijk spontane revoluties, als de sit-ins in de VS maar ook de Arabische Lente, zijn achter de schermen jarenlang voorbereid door een hechte kern vrienden en slagen alleen als iedereen volhoudt als het moeilijk wordt – ook wanneer knokploegen de manifestaties uit elkaar komen slaan. De schrijver Malcolm Gladwell haalt in *The New Yorker* studies aan waarin onderzocht is wat bepaalt of iemand aan riskant, grensverleggend activisme meedoet. Wat blijkt: de bepalende factor is de hoeveelheid vrienden in de beweging.

Technologische ontwikkeling biedt nieuwe mogelijkheden en grijpt daardoor in op hoe we samenleven. Maar de hechte banden die bijvoorbeeld nodig zijn in een activistische beweging komen niet op Facebook maar een-op-een tot stand.

TECHNOLOGIE TEN DIENSTE VAN VRIJE GEMEENSCHAPPEN

Via internet worden nieuwe gemeenschappen gecreëerd, die alleen kunnen bestaan omdat internet bestaat. Wikipedia heeft bijna 50 miljoen artikelen in 299 talen, gecreëerd door 70 miljoen gebruikers in 2500 miljoen bewerkingen. Als Wikipedia een bedrijf zou zijn, zou het miljarden waard zijn. Op marxists.org is een enorm archief met teksten van marxistische denkers openbaar toegankelijk, bijgehouden door vrijwilligers van over de hele wereld. Via internet wordt door de open-source-gemeenschap gewerkt aan besturingssystemen voor computers, waaronder Linux. Het is gratis te downloaden en de software is ‘open’:

TOP 5 BEDRIJVEN IN DE VERENIGDE STATEN

1917: Activa voor inflatie gecorrigeerd (september 2017), 1967: Marktkwaarde voor inflatie gecorrigeerd (september 2017), 2017: Marktkwaarde 10 november 2017

Bron: sp.nl/ZU8

Iedereen kan zien wat de broncode is en die bewerken. Dat is een totaal andere ideologie dan die van Windows, dat privaat eigendom is en waarvan alleen Microsoft de broncode heeft en de winsten krijgt. De *hacktivisten* van Anonymous gebruiken internet voor directe digitale actie tegen de technologie van repressieve systemen. Time zette het collectief bij de meest invloedrijke personen van 2012.

Smartphone en sociale media veranderen ook de organisatie van bestaande groepen. De leerkrachten in het basisonderwijs gaan al jaren gebukt onder een hoge werkdruk en ze krijgen een veel lager salaris dan hun collega's in het middelbaar onderwijs. Via de vakbonden AOb en CNV lukte het niet om verbetering af te dwingen. Een paar leraren lanceerden daarom buiten de bonden om een manifest en de Facebookgroep PO in Actie. Er verzamelden zich online

razendsnel tienduizenden leerkrachten. Zo wisten ze druk te zetten op de regering en op de vakbonden. Het lukte om vrijwel alle scholen een dag dicht te houden en 60.000 leerkrachten op het Malieveld te krijgen. Via streams op Facebook betrekken de initiatiefnemers leerkrachten bij besluiten en leggen ze verantwoording af aan hun achterban.

De Spaanse politieke partij Podemos gebruikt internet in een poging om met honderdduizenden mensen inspraak te organiseren. Iedereen – dus niet alleen leden – kan op *Plaza Podemos* politieke voorstellen doen en bespreken. De meest gesteunde voorstellen voert de partij vervolgens uit. Een vergelijkbare site is opgestart om voorstellen in de gemeente Madrid te bespreken. Volgens Podemos kan het idee ook op Europees niveau toegepast worden.

Nieuwe technologieën vormen de samenleving op een nieuwe manier. De snelle ontwikkeling van communicatietechnologie heeft veel te bieden, maar we kunnen de gevolgen ervan nog niet helemaal overzien. Het is aan socialisten om de nieuwe mogelijkheden voor de spreiding van kennis, macht en welvaart aan te moedigen. We moeten het monopolie van de grote technologiebedrijven breken en naar manieren zoeken om onze data in eigen beheer te brengen, zegt Evgeny Morozov. Hij wordt naar eigen zeggen vaak als technologiecriticus beschouwd, maar hij is juist vóór internet en vóór technologie. Nieuwe technologie kan ons helpen bij het formuleren van antwoorden op de uitdagingen van de eenentwintigste eeuw, zegt hij. Maar we moeten strijden tegen kapitaal dat technologie inzet om nog meer waarde aan de samenleving te onttrekken. Morozov: 'Ik ben niet tegen technologie, ik ben tegen mondiaal kapitalisme.'

WAAR WILLEN WE HEEN?

Tekst: Ron Meyer Foto: Frank Lucas

De SP is al vele maanden bezig met een verkenning van de staat van Nederland: een onderzoek in de praktijk naar de behoefte aan gemeenschapszin en samenhang. We spreken met tienduizenden mensen in honderden buurten en ik spreek met honderd maatschappelijk leiders. Uit inspirerende gesprekken met onder meer betrokken schrijvers, burgemeesters, tv-makers, journalisten, professoren, sporters, generaals, vakbond-leiders en een bisschop blijken gedeelde zorgen, maar er kan ook een hoopvolle conclusie uit worden getrokken. Er is momenteel te weinig maatschappelijke samenhang, waardoor veel mensen zich verweesd voelen, maar het is goed mogelijk om daar verandering in te brengen.

Dat zal niet eenvoudig zijn. Na de oorlog werd de verzorgingsstaat ook niet in één avond opgebouwd. Dit themanummer van *Spanning* is nog lang geen eindstation, maar een volgende halte in onze verkenning.

ONS HUIS

Wie de samenleving beschouwt als Gandhi's en Mandela's huis met de luiken open draagt de verantwoordelijkheid te formuleren wat nodig is voor geborgenheid én openheid. Voor vertrouwen en ruimte voor verandering. Wie erkent dat er behoefte is aan een groter dragend verhaal over gezamenlijke waarden die individuele identiteit overstijgen, draagt de verantwoordelijkheid enige richting te geven. Wat is er nodig in dat huis met de luiken open? Wat is er nodig voor vrijheid, gelijkheid en broederschap in onze tijd?

- 1) Ons fundament. Economische zekerheid is een cruciale voorwaarde voor vrede, vrijheid en vooruitgang voor allen. In ons huis is solidariteit niet slechts een vangnet voor de allerarmsten, maar de brandstof voor vooruitgang van iedereen. We laten niemand aan z'n lot over, omdat we weten dat bestaanszekerheid de cruciale voorwaarde is voor vrede en vooruitgang van de hele samenleving.
- 2) Ons belang. Ons huis is veel meer dan een optelsom van individuen. In ons huis geldt niet ikke-ikke-ikke, maar voor elkaar. De publieke sector – dat wat van ons allen is – wordt versterkt. De afgelopen jaren sprak de SP met ruim 60.000 mensen in de publieke sector. Huisartsen, leerkrachten, gevangenispersoneel, politieagenten, ambulance-

medewerkers en vele anderen. Zij zijn het huidige systeem van marktwerking en verspilling niet alleen spuugzat, maar hebben ook ideeën hoe het beter kan. In ons rapport 'De publieke sector aan het woord' bieden we voorstellen om kwaliteit, empathie en bevoegdheid leidend te maken.¹

- 3) Ons werk. In ons huis is werk de bron van alle rijkdom. Samen maken we ons huis mooier, sterker en beter. Iedereen draagt zijn steentje bij en iedereen wordt gewaardeerd. We nemen afscheid van de managerscultuur met bijbehorend wantrouwen en herwaardenen vakmanschap én de inbreng van alle mensen. Van het vmbo tot de universiteit. Van de schoonmaker tot de timmerman.
- 4) Onze taal. In ons huis spreken we dezelfde taal. Niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk. In een samenleving met veel verschillen,

is het van groot belang dat we elkaar kunnen begrijpen.

- 5) Ons leiderschap. In ons huis willen we bezielend en gedragen leiderschap. In ons huis keren academische, economische en bestuurlijke leiders zich nooit met de rug naar de samenleving. Voor visie verwijzen we niet naar de oogarts, maar voelen we ons verantwoordelijk en geven het goede voorbeeld. We zeggen niet alleen dat het anders moet, maar bewijzen ook dat het anders kan.

De komende tijd organiseert de SP bijeenkomsten en initiatieven om 'gemeenschapszin en samenhang' te bespreken. Ik nodig u uit om mee te doen aan de uitwerking van sterkere gemeenschappen en nieuwe maatschappelijke samenhang.

¹ sp.nl/ZUd

SP-Tweede Kamerlid Cem Lacin spreekt met havenwerkers bij de Hemwegcentrale in Amsterdam.